george sand

povestea vieții mele
1

CU VI NT ÎNAINTE

I el i îi i, i Mine *r* i’ a (B. P. T.)

I... v i e’m îi. - ift vaf. C pentru versiunea românească

Talent universal, cu multiple posibilități literare, sau scriitoare modestă căreia criticii contemporani nu-i mai acordă decât interesul istoric al momentului şi al împrejurărilor în care s-a format? După unii, ar fi tot? tât. De mare ca Balzac şi ca Hugo (ei înşişi au afirmat acest lucru, lăudându-i fără reticențe «pera şi adxnirându-i fără rezerve puterea de muncă); după alții, în special Baudelaire, *„G. Sttnd n-a fost niciodată o artistă... Posedă doar acel faimos stil curgător,*
MÂl de drag burgheziei. „dar e mărginită, e greoaie, e vorbăreață... 11 Andro Maurois, unul dintre cei. Mai competenți şi mai serioşi biografi ai săi, o vede cu totul altfel: „A *fost moda,* spune el, să *se vorbească despre ea cu ironie şi ctt severitate. Am fericirea sau slăbiciunea s-o iubesc. Ea a scris într-o zi, vorbind despre o altă femeie: «Este un suflec minunat de frumos, generos şi tandru, o inteligență de elită, cu o viață plină de rătăciri şi de mizerii...». Aceste fraze i se potrivesc întocmai celei care le-a scris. George Sand a fost şi ea un suflet generos; şi a avut şi ea o viață plină de rătăciri şi de mizerii. Geniul... exigefit şi periculos pentru oricine, este pentru o femeie un oaspete şi mai de temut încă; şi întâlnirea în dragoste a două genii produce scântei arzătoare. Rătăciri, da l Nu voi ascunde nimic... De ce să mint? Dar nădăjduiesc*

! C’h. Baudelaire. *Mon cat ut» ik a nu,* pp. 53—54.

să fac să i se recunoască geniul şi să-l determin pe lector, cum m-am determinat pe mine însumi, să respecte această mare femeie şi să-i acorde, în istoria literelor, locul de onoare care-i aparține pe drept.“ i

Ne asociem din toată inima distinsului biograf, străduindu-ne, prin tipărirea operei de față, de altfel cea mai cuprinzătoare şi mai închegată, să ştergem colbul pe nedrept

---

1 G. Sand căire Charles Poncv, scrisoare din 23 dec, 1843.

aşternut peste numele celei mai lăudate şi totodată mai bârfite femei din epoca respectivă, a cărei viață a stat în permanență sub semnul unor mari şi imanente contradicții. Am putea-o chiar numi, din acest punct de vedere, „marea doamnă a contrastelor”.

Prima contradicție o constituie însăşi originea ei. Tatăl? Strănepot al lui Frederic August, elector de Saxa şi mai apoi rege al Poloniei înrudit cu câțiva dintre marii regi ai

Franței. Mama? *„Făcea pane din fasa depreciată şi vagabondă a țiganilor acestei lumi. Era dansatoare, ba chiar mai puțin decât atât; juca în ultimul dintre teatrele de bulevard, din Paris, când dragostea ținui bogătaş veni s-o smulgă din această abjecție pentru a o face să îndure altele şi mai mari.*

Tata a cunoscut-o când împlinise 30 de ani, şi în mijlocul căror rătăciri! Avea o inimă mare tata! A înțeles că această frumoasă ființă putea încă să mai iubească!“ 2

Sub semnul aceleiaşi ciudate contradicții se vor desfăşura atât copilăria cât şi adolescența scriitoarei care va fi obligată să-şi împartă dragostea între *„cele două mame*“ ale sale. Pe

4e o parte bunica *„albă, blondă, grava, calmă şi demnă”*, cu maniere demodate, care se străduie să-i impună nepoatei un anumit fel de a merge, de a se aşeza, de a saluta, de a-şi ridica mănuşa, de a ține furculița, de a prezenta un obiect;

în sfârşit o *„etichetă pe care copiii trebuiau s-o învețe foarte de timpuriu cu scopul ca ea să le devină, prin obişnuință, o a doua natură”;* pe de alta, mama, *„bună, palidă, pătimaşă,*

Ulugace şi timidă, dar totdeauna gata să izbucnească, geloasă, pasionată, mânioasă şi slabă, răutăcioasă şi bună în acelaşi timp", şi care găsea, cum era şi firesc, toate manierele bunicii

„cât se poate de ridicole

Măritată la numai optsprezece ani cu un boiernaş de țară, Casimir Dudevant, simțind în ea cu totul alte elanuri decât măruntele ocupații casnice, George Sand, deşi dornică să-şi întemeieze o familie căreia să i se consacre, se smulge de sub

tutela maritală şi pleacă la Paris pentru a se apuca de literatură faţă de care simţise încă de mică o stranie vocaţie.

Viaţă ciudată, cel puţin pentru vremea aceea, când prejudecăţile erau în floare şi când o femeie care încerca să se emancipeze de sub tutela bărbatului era de două ori rău privită: o dată de semenele sale cărora dezertarea de la „meseria”
obligatorie de soţie li se părea o insultă, şi a doua oară de către bărbaţii neobişnuiţi ca o femeie să cuteze să fie independenta şi, deci, egală lor.

Viaţă ciudată, plină de renunţări şi de amărăciuni, de muncă istovitoare, dar şi de bucuria împlinirii, de realizări de valoare care i-au adus faimă, bani şi prietenii de prestigiu… Căci o scriitoare lăudată de Sainte-Beuve şi de Balzac, preţuită de Dumas şi Delacroix, venerată ide Flaubert şi Dostoievski, iubită cu patimă de Musset şi Chopin, nu putea fi decât un suflet de elită, o lire plină de căldură şi de sensibilitate, o inimă plină de frumuseţe şi poezie.

Deşi a scris, după Hugo şi Balzac, poate cele mai multe cărţi, deşi a câştigat *„peste un milion de franci”,* n-a păstrat pentru sine nimic, sau aproape nimic. A împărţit cu mărinimie tot ceea ce a agonisit, şi-a înzestrat cu dărnicie copiii, şi-a ajutat prietenii aflaţi în nevoie, i-a miluit cu prisosinţă pe cei sărmani faţă de care a manifestat întotdeauna un puternic ataşament şi pe care a avut curajul să-i aducă, printre primele, în paginile romanelor. Sale. Din punct de vedere istoric, George Sand este unai, dintre personalităţile cele mai puternice, cele mai ataşate ale vremii, de unde şi interesul deosebit pe care-l suscită multe din cărţile sale. Rând pe rin.il

iubită şi mamă, îndrăgostită de păduri, de vastele câmpii ale ţinutului nara! ascultând plângerile celor sărmani şi cântecele păsărilor în boschetele de la Nohant, pasionată de idei egalitare şi de dreptate speială, de muzică şi de plimbări, scriind

pamflete fulminante în revistele revoluționare, pregătind dulcețuri sau călărind bărbăteşte, scriind poveşti pentiti, nepoți sau amuzându-se cu teatrul de marionete, participând la dineuri de gală şi administrându-şi domeniul, scriitoarea întruchipează toate contradicțiile pe care le-a acumulat în ea nepoata păsărarului Delaborde şi strănepoata regelui Poloniei, la confluența a două secole, a două clase, a două civilizații.

Deşi făcea parte din înalta aristocrație îrirudindu-sg — după tată — cu familiile domnitoare din Franța, q,a ipregețaii, să-şi pună pana în slujba dreptății şi aide vărului, criticâhd cu o rară lipsă de sfială tare ale societății din care fafcea pa "te şi pe care nu o dată a renegat-o. Legată — după mamă — *„cu sângele şi cu inima de popor",* iubind-o cu o dragoste pătimaşă pe această femeie simplă care i-a dat viață şi apărând-o cu înverşunare împotriva calomniilor şi răutăților celor din.
înalta societate", petrecându-şi copilăria laolaltă, cu. Fiii de țărani, nutrind deci o pronunțată simpatie față de toți cei persecutați de soartă, George Sand s-a dovedit a fi o sfaceră, o convinsă democrată. Mai mult decât tât, au existat scriitori care, citindu-i cărțile, n-au pregetat s-o socotească chiar „cotnunistă“, deşi termenul este încă impropriu pentru epoca respectivă. *Y, Doamna Sand trece la comunism, îa predică muncitoreasca,* — scria Sainte-Beuve doamnei Juste Olivier la
3 august 1840. *Viitorul ei roman va fi, mă tem, scris îii acest sens. N-a apucat-o pe un drum bun. Şi ca să nu mă cert, nu mă mai duc deloc pe la ea.“*

Ajutându-i pe poeții muncitori să se afirme într-o epocă *în* care clasa muncitoare nu. Pătrunsese încă în. Literatură, ea le publică cu curaj creațiile în *Revtie Independante,* îi îndruma'
şi le prefațează lucrările, (vezi prefețele la poemele zidarului Ponev, ale țesătorului Magu, ciziarului Savinicn Lapointe, lăcătuşului Gilland). Pe unii dintre ei, ajunşi în pragul mize-

r

«ei, nu pregetă; să-i ajute chiar şi cu bani, cum este de pilda cazul zidarului Poncy căruia, cu acest prilej, îi serie: *„îți cer să faci versuri despre meseria dtimitale şi nu despre altceva, căci acestea sunt cele mai originale pe care le-ai scris ptnă acum. Rămâi fiul poporului în adâncul inimii şi, dacă. Ai să te fereşti de corupția şi de vanitatea claselor de mijloc şi de sus, o să fie bine.“* Splendide cuvinte dincolo de care se străvede crezul artistei ce n-a abdicat nicio clipă, în scrierile sale, de la înaltele principii de libertate şi egalitate pe care le-a clamat cu atâta velieiâțeuță mai ales în frământatul an 1848.

Pumndu-şi fără ezitare pana în slujba celor pe care îi descrisese până atunci în romanele sale — mun-citori şi țărani oprimați de nobilime şi burghezie — George Sand scrie o serie de articole înflăcărate prin care se străduâe să arate poporului măreția sarcinii ce-i revine, lupta curajoasă pentru dreptate şi adevăr, pentru libertate şi egalitate. Astfel apar rând pe rând:

Scrisoare către popor (7 martie 1848), *Istoria Franței povestită poporului* (15 martie 1848), *A doua scrisoare către popor* (19 martie 1848). În prima din aceste scrisori autoarea spunea:

„începe o viață nouă, ne vom cunoaşte, vom căuta împreună şi vom găsi adevărul social.”

Se ştie însă ce întorsătură a luat revoluția de la 1848 din Franța, îndurerată de masacrele din iulie, de arestările şi de proscrierile care au urmat, scriitoarea, ca însăşi amenințată cu închisoarea, se refugiază la Nohant unde, adunmdu-şi curajul, încearcă să se dedice din nou cărților sale. Dar nici peisajul încântător al vechiului conac, nici arta în care se străduie să se refugieze, n-o pot consola. *„înainte de a fi artişti,* va scrie ea, *să încercăm să fim oameni. Avem cu totul alte lucruri de dezaprobai acum decât tăcerea muzelor.**

*

Pentru foarte mulți George Sand, este ea însăşi un

personaj de roman, poate cel mai pasionant al operei sale.

*

Şi când spunem aceasta ne gândim în primul rând la *Povestea vieții mele.*

începută în 1847 şi neavând inițial alt scop decât să restabilească bugetul dezechilibrat al scriitoarei, prin căsătoria fiicei sale Solange cu sculptorul August Clesinger, cartea a devenit, pe parcurs, o capodoperă. Proiectul celor zece volume conceput inițial, n-a speriat-o pe George Sand; dimpotrivă, se gândea chiar cu multă plăcere la transpunerea lui în fapt. Cartea urma să cuprindă *„o serie de amintiri, de profesiuni de credință şi de meditații într-un cadru ale cărui amănunte vor avea oarecare poezie şi o anumită simplitate. Nu-mi voi dezvălui totuşi aici toată viața. Nu-mi plac orgoliul şi cinismul confesiunilor, nu socot că trebuie să-ți încredințezi toate tainele inimii unor oameni mai răi decât noi, şi, în consecință, dispuşi sa vadă în asta o lecție proastă în loc de una bună** 2

Prevenindu-şi deci de la început cititorul că' în aceste *Memorii* ale sale nu va compromite pa nimeni *(„niciunul dintre cei care mifati făcut rău să nu se sperie, nu-mi aduc aminte de ei; niciun amator de scandal să nu se bucure:*
nu scriu pentru ei“), ea lasă deoparte toate neînțelegerile strict familiale, discuțiile şi divergențele cu baronul Dudevant şi cu familia acestuia. Din acest punct de vedere *Memoriile* lui George Sand nu sunt cu mult mai sincere decât altele. Dar ținând seama ie aceste lacune voite, de care suntem, de altfel, în mod cinstit preveniți de autoare, *Povestea vieții mele* rămâne totuşi romanul cel mai pasionant, mai închegat şi mai bine scris dintre toate operele sale. Şi aceasta din mai multe motive pe care, evident, ne vom strădui să le argumentăm, în primul rând, pentru considerentul că în această lucrare de proporții atât de vaste, George Sand nu

---

[2] **Edith Thomas, *George Sand,* £d. Unîversitaires. Paris, 1959, p. 101.**

inventează niciun erou, au idealizează niciun personaj, nu creează „tipuri exemplare”, ci descrie ființe vii, reale. Anumite portrete redate aici doar prin câteva cuvinte, au o viață excepțională. Cum l-am putea uita de pildă, pe „maestrul de dans“, domnul

Gogault, *„dansator la operă”*, care *„își scârțâia vioara și ne răsucea picioarele pentru a ni le întoarce în afară”*, sau pe domnul Lubin, maestrul de scris, care, *„profesor cu pretenții mari”*, inventase diverse instrumente de tortură pentru a-și sili elevii să se țină drept... și anume: *„pentru cap: un soi de coroană de lamele de balenă; 2. Pentru trup și umeri, o centură care se prindea pe la spate de coroană cu ajutorul unei chingi; 3. Pentru cot, o bară de lemn care se înșuruba în masă; 4. Pentru indexul mâinii drepte, un inel de alamă lipit de un inel mai mic prin care trecea tocul; 5. Pentru poziția mâinii și a degetului mic, un soi de soclu din lemn de merișor cu crestături și rotițe...”*

Portretele bunicii și ale mamei sale, portretele prietenelor, și mai ales ale „bătrânelor contese”, portretul lui Deschartres, care fusese și preceptorul tatălui scriitoarei, cel al lui Hippolyte, fratele bețiv și lipsit de voință, nu pot fi nici pe departe comparate cu eroii fictivi și idealizați din *Consuelo, Lelia* sau *Mademoiselle La Quintinie.*

Un al doilea argument îl constituie faptul că niciun scriitor, din epoca respectivă, n-a știut să evoce cu atâta căldură și poezie, copilăria: *„gingășia jocului de copii, a grădinițelor, a umbrelor fantastice care se desenează într-o zi de febră pe tavanul unei camere de copil, evenimentele politice văzute printr-o experiență copilărească. Curtea lui Murat, din Madrid,* se *reduce la o căprioară pe care i-o aduce generalul, iar descoperirea ecoului este mult mai importantă decât toate victoriile și retragerile armatei franceze."* 1

Trecerea atât de dificilă de la copilăria plină de poezie la adolescența străbătută de mari neliniști și îndoieli, indică dezvoltarea unei personalități puternice, a unei femei capabile de sensibilități emoționante, de dăruiri sufletești

pline de căldură, dar şi de asprimi neaşteptate, de unde şi stilul contradictoriu al operelor sale. Obiectivismul cu care-şi descrie eroii reali, faţă de care a nutrit pasiuni puternice, constituie o altă latură a cărţii de faţă, dezvăluind şi pe această cale contradicţia dintre gingăşia şi căldura inimii femeieşti şi luciditatea şi spiritul analitic al unui bărbat.

Pasiunea cu care se apropie de unele personalităţi marcante ale vremii (Midiei de Bourges, Gaston Lerous, Lamennais,
Delacroix, Planet), iubirile arzătoare care o leagă rând pe rând de delicatul Sandeau, de visătorul Musset, de complexatul
Chopin dezvăluie, pe lângă un sentimentalism exacerbat, şi latura dură a acestui caracter bizar care-şi părăseşte iubiţii fără explicaţii, fără lacrimi, fără reveniri. Paginile consacrate mai întâi lui Musset, apoi lui Chopin sunt poate cele mai edificatoare în acest sens. *„Niciodată,* îi scria Musset (1 sept. 1834), *un bărbat n-a iubit aşa cum te iubesc eu... Mor de dragoste, de o dragoste fără sfârşit, fără nume, smintită, disperată, pierdută!“* La care scriitoarea îi răspunde: *„Mă iubeşti prea mult.*
Nu trebuie să ne mai revedem!“1 — şi-l părăseşte pentru doctorul Pagello.

Şi mai pregnantă apare această aprigă dorinţă de libertate, de independenţă totală a unei femei care nu admitea să fie sclava nici măcar a propriilor sale sentimente, atunci când *e* vorba de Chopini L-a iubit cu frenezie, dar când n a mai putut îndura povara dragostei istovitoare, l-a părăsit, ca şi pe Musset, fără explicaţii, fără scrupule, fără remuşcări, iăsându-l să moară singur, chinuit de dor şi dându-şi ultima suflare cu aceste cuvinte pebuzele arse de febră: *„Mi-a făgăduit că nu voi muri decât în braţele ei!“*

Poate că în niciuna din cărţile sale nu izbuteşte George
Sand să descrie — ca în *Povestea vieţii mele* — atât de dureros de amănunţit şi în acelaşi timp veridic, conflicte reale, frământări adânci, fapte petrecute şi trăite aievea, care

emoționează şi care conferă o calitate în plus acestei lucrări tocmai prin nota de profundă şi mişcătoare autenticitate.

în sfârşit, al patrulea argument care pledează pentru o. Incontestabilă valoare a acestei cărți, sunt numeroasele referiri la liunței, care au, cu foarte puține excepții, o valoare de document.

I*. I-, tni! e consacrate bunicii sale, întemnițată sub Teroare, cxeeuțiilc sângeroase care se țineau lanț, descrierile câmpului dr luptă în timpul campaniei din Spania, dizolvarea armaiilor 1. (lirei, dezvăluie ta\esitul de istoric competent şi imparțial at scriitoarei, căci obiectivitatea notațiilor sale nu ține ci 1 uşi de puțin de autoarea numai a unor simple *Memorii* cu caracter intim. *„Paginile în care Tocqueville îşi analizează cjioca, nu sunt mai profunde decât cele în care George Sand explică transformarea burgheziei sub Imperiu şi sub Restatttlijic”*, spune Edith Tomas, unul dintre biografii ei.

Toarte căutată şi apreciată în epoca respectivă, *Povestea vieții mele* se citeşte şi astăzi cu plăcere şi interes, deşi ne despart de primii ei cititori un veac şi mai bine. Faptul dovedeşte odată mai mult puternica personalitate a autoarei, talentul ci uimitor de a izbuti să emoționeze, după atâtea decenii, de a păstra vii eroii unei cărți adevărate, care a făcut, la vremea ei, o puternică impresie asupra unora dintre fele mai strălucite personalități ale Franței.

«

*

Nu putem încheia fără a spune câteva cuvinte despre imensa durere pe care au încercat-o prietenii scriitoarei când, în mai 1876, a încetat din viață. A fost înmormântată la
Nohant, în parcul secular, alături de bunica şi tatăl ei, Câteva zile mai târziu, Flaubert, adânc zguduit de această moarte neaşteptată, îi scria lui Turgheniev: *„Moartea bietei măicuțe*
Sand mi-a provocat o cumplită durere. Am plâns ca un vițel la înmormântarea ei, şi asta de două ori: odată, îmbrățişând-o pe

nepoata ei, Aurore, (ai cărei ochi în acea zi semănau leit cu ai săi) şi, a doua oară, când am văzut sicriul ci trecând prin fața mea. Biată scumpă mare femeie! Trebuia s-o fi cunoscut aşa cum am cunoscut-o ea, ca să cunoşti tot ceea ce există feminin în acest om mare, imensitatea dragostei care

e *afla în acest geniu. Ea va rămâne una dintre persoanele ilustre ale Franței şi o glorie unică a ei.“* Cuvinte la fel de emoționante a scris şi Victor Hugo: *„Plâng o moartă şi salut*
0 *nemuritoare... Credeți c-am pierdut-o? Nu! Aceste figuri mărețe dispar, dar nu pier. Departe de aşa ceva; s-ar putea spune că se realizează. Devenind invizibile sub o formă, devin vizibile sub o alta. Transfigurare sublimă! Forma umană este o acoperire trecătoare a unui astru. Ea ascunde adevăratul chip divin care este ideea. George Sand era o idee, iat-o liberă, în afara cărnii, iat-o vie, eeşi e moartă.* Patuit dea.“

Pentru Renan, ea a înseninat încarnarea tuturor speranțelor secolului: *„Acest dar admirabil de a înțelege tot şi de a spune tot, era sursa bunătății sale. Operele sale sunt într-adevăr ecoul secolului nostru. Secolul n-a avut nicio rană de care inima ei să nu fi sângerat, nicio boală care să nu-i fi smuls plânsete pline de armonie. Cărțile sale sunt făgăduieli ale nemuririi, pentru că de vor fi întotdeauna mărturia a tot ceea ce a dorit, gândit, simțit şi suferit*

În *Jurnalul unui scriitor,* Dostoievski, profund afectat de moartea ei, scria în 1876: *„Una dintre cele mai sublime şi mai frumoase reprezentante ale femeii, o femeie aproape unică prin vigoarea spiritului şi talentului ei, un nume devenit aproape istoric, un nume destinat să nu cadă niciodată în uitare, să nu piară din istoria omenirii europene... A trebuit să aud de moartea ei ca să-mi dau seama de locul pe care l-a ocupat în viața mea, de tot entuziasmul şi admirația pe care le-am nutrit pentru această poelă.**

*

Astăzi, Nohantul, acest îmbietor şi liniştit loc de odihnă şi de creație a autoarei, a devenit casă-muzeu. Până nu demult,

mai locuia aici nepoata scriitoarei, doamna Aurore Lauth-Sand,
„cea de a patra Auroră“, cum i se mai spunea, care, în ciuda celor peste 80 de ani ai săi, urca cu sprinteneală scara de piatră, făcea lungi plimbări prin vastul parc al reşedinţei, şi arăta, plină de bunăvoinţă, numeroşilor vizitatori, micul *secretaire* la care bunica sa scrisese *Indiana*, pianul la care cântaseră Liszt şi Chopin, *„şi-şi plimba asupra acestui respectuos ansamblu ochii de catifea neagră ca ai bunicii sale. Când se înnopta, e poftea la fereastră, sub dar de lună, în faţa cedrilor negri şi ai sălciilor plângătoare. Mirosul trandafirilor pe care-i plantase George îi învăluia pe aceşti pasionaţi pelerini.*
Prin ferestrele salonului albastru, deschise spre parc, soseau fraze din Chopin, Preludii *sau* Nocturne, *care fuseseră scrise în această casă, cu mâna prietenei aşezată pe umărul poetului.*
Păreau murmurul unor confidenţe vagi şi melancolice şuşotind într-un suspin uşor. Fiecare îşi amintea cu blândeţe de durerile lui. Apoi nota albastră se ridica şi, odată cu ea, şi speranţa. Două voci celebre păreau să spună mulţimii:
«Aveţi încredere, oameni atât de puţin încrezători! Certurile amanţilor se *sting, dar operele inspirate de dragoste rămân...»*
Consuelo a triumfat asupra Leliei." ’
TEODORA POPA-MAZILU
1 *A* Mauroi-, *Leita ou La vie de George Sand,* pp. 530—531
TABEL CRONOLOGIC
1696 Se naşte Maurice de Saxa, străbunicul scriitoarei George Sand, fiul Ivii Frederic August
(elector de Saxa, ajuns mai târziu rege al Poloniei) şi al frumoasei Aurore de KoenigsmarL
1748 Se naşte, la Parts, bunica scriitoarei, Marie-
Aurore de Saxa, fiica lui Maurice şi a cântăreţei de operă Mărie Rinteau, cunoscute mai apoi, şi ea şi sora sa Genevieve, sub numele de „domnişoarele de Verrires“. V
1778 Bunica scriitoarei se mărită a doua oara, la vârsta de 30 de ani, cu Dupin de Francueil, om bogat în vârstă de 62

de ani, care avea un castel la Ghâteauroux.

1779 Naşterea lui Maurice Dupin, tatăl scriitoarei.

1788 Francueil Dupin moate lăsându-şi soţia şi i'iuî într-o oarecare jena financiară.

1789 Izbucneşte revoluţia franceză.

ife

1793 Doamna Dupin, îngrozită de tulburările din Paris, cumpără de la contele de Serennes, ale cărui bunuri fuseseră confiscate, moşia de la Nohant, situată între Châteauroux şi La Châtre.

1794 Doamna Dupin şi fiul ei Maurice, se instalează definitiv la Nohant.

1798 Tânărul Maurice, entuziasmat de campaniile napoleoniene, se angajează în armată. Înainte însă de a pleca, devine tatăl unui băiat, Hippolyte Châtiron — deci frate vitreg cu George Sand — făcut cu una din tinerele aflate în slujba mamei sale.

'1800 Maurice Dupin o cunoaşte, la Milano, pe viitoarea sa soţie, Sophie-Victoire Delaborde, pe atunci amanta generalului său. Fiică a unui umil păsărar din Paris, Sophie Delaborde avusese o tinereţe furtunoasă, fiind între altele şi mama unei fetiţe — Caroline — deci şi ea soră vitregă cu George Sand.

1804 5 *iunie* Sophie Delaborde fiind însărcinată, cei doi amanţi se căsătoresc împotriva voinţei doamnei Dupin, care nu-şi va iubi niciodată nora.

1 *iulie* se naşte, la Paris, în timpul unui bal, Ama ntine-Luci lle-Aur ore Dupin, viitoarea scriitoare George Sand.

1808 Colonelul Maurice Dupin ajunge aghiotantul lui Murat, la Madrid, în timpul campaniei napoleoniene din Spania. Soţia sa, însărcinată a doua oară, îl urmează în această ţară. La puţin timp, din pricina oboselilor drumului, ea naşte un băiat orb, care, de altfel, şi moare.

Opt zile mai târziu, după moartea acestui băiat, va închide ochii şi tatăl scriitoarei, în urma unui stupid accident de

călărie, încep disputele dintre mamă şi bunică în ceea ce priveşte educaţia Aurorei.

1817 încredinţată bunicii, Aurore este trimisă să-şi completezc studiile la mânăstirea englezească din Paris.

1820 îmbolnăvindu-se grav, bunica sa o va scoate de la mânăstire şi o va aduce acasă cu gândul s-o mărite.

1821 *25 decembrie* Doamna Francueil Dupin moare, şi Aurore pleacă cu mama sa la Paris.

1822 încredinţată de mama sa, câteva luni, unor prieteni — soţii James şi Angele Roettiers du
Plessis—Aurore înâtineşte în casa acestora pe viitorul ei soţ, Casimir Dudevant.

în acelaşi an, la 10 septembrie, cei doi se căsătoresc.

1823 *30 iunie* se naşte Maurice, primul copii al scriitoarei.

1823 Profund nefericită în căsnicie, tânăra mamă face o pasiune pentru Aurelien de Seze, amor platonic pe care-l mărturiseşte soţului, da?
faţă de care Casimir — care n-are alte pasiuni decât vinul şi slujnicele — «e arată total indiferent.

1827 O noua pasiune, pentru frumosul Stephane
Ajasson de Grandsaigne.

1828 Urmarea accstei iubiri este Solange, fiica scriitoarei, căreia ea însăşi îi spunea adesea în glumă, „domnişoara Stephanc".

1831 4 ianuarie Plictisită de neînţelegerile familiale, de certurile cu fratele ei Hippolyte, căzut în patima beţiei şi mai ales sătulă de sărăcia pe care — din pricina zgârceniei lui Casimir — era obligată s-o îndure în propria ei casă, Aurore îşi ia copiii şi pleacă la Paris. În acelaşi an începe să colaboreze la ziarul *Le figura,* condus de Henri Delatouche.

Tot atunci scrie, împreună cu Jules Sandeau, primul ei roman. *Rose şi Blanebe sau Cucernica şi comediana.*

1832 Luându-şi pseudonimul de George Sand, Aurore Dudevant publică *Indiana,* cel de al doilea roman al ei. Despre care Balzac va scrie în ziarul *La Caricatnre:* *„Această carte e o reacţie a adevărului împotriva*

fantasticului, a prezentului împotriva evului mediu, a dramei împotriva, tiraniei genuini istoric... Nu cunosc nimic mai simplu scris, mai minunat conceput.

Tot în acelaşi an va apare şi romanul *Valentine.*

1833 Intervine ruptura dintre George Sand şi Jules Sandeau, despre' care tot Balzac va scrie:

„îmi plăceau aceşti doi iubiţi care locuiau în mansarda unei case de pe cheiul Saint-Michel, minări şi fericiţi... Dar iată că soseşte gloria care-i aduce iubitului nenorocire. Doamna Dudevant pretinde ca trebuie să-l părăsească, din pricina copiilor... Se despart, dar această despărţire cred că are la bază o nouă afecţiune, pe care George Sand sau doamna Dudevant a făcut-o pentru cel mai răutăcios dintre contemporanii noştri, Henri Delatouche..." 1

Tot în acest an George Sand îl va cunoaşte pe Sainte-Beuve, cu care va rămâne multă vreme prietenă şi care va fi pentru ea unul dintre cei mai preţioşi sfătuitori, atât în ce priveşte viaţa intimă, cât şi cea literară.

în primăvara aceluiaşi an, la o masă dată de Buloz, redactor-şef la *Revue des Deux Mondes,* îl va cunoaşte pe Alfred de Musset.

Iubire fulgerătoare. În decembrie amândoi ' pleacă la Veneţia.

Apare *Lelia.*

1834 Legătura dintre cei doi nu durează prea mult. La 29 martie Musset se întoarce la Paris, iar George Sand rămâne la Veneţia cu doctorul Pagello.

Apare *Jacques.*

1835 începutul acestui an marchează ruptura definitivă cu Musset. În aprilie, scriitoarea îl va cunoaşte pe avocatul Louis Chrysostome Michel (Michel de Bourges) care va exercita o mare influenţă asupra sa, mai ales în ceea ce priveşte convingerile sociale, în aceiaşi an apare *Andre.*

1836 Apar *Confesiunile unui copil al secolului* de Alfred de Musset, în care acesta este întruchipat de

Octave iar G. Sand de Brigitte
Pierson.

în acelaşi an, scriitoarea obține despărțirea definitivă de soțul ei.

1837 Apare *Simon.*

Prietenia cu Lamennais, căruia îi apar în acelaşi an, în *Le Monde, Scrisori către Monica.*

Apare *Mauprat,* poate cel mai bun dintre romanele sale.

începe seria *Scrisorilor unui călător.*

1838 începe marele roman de dragoste dintre
G. Sand şi Ghopin.

Urmează călătoria lor în Majorca, unde se vor stabili la mânăstirea Valdemtisa.

1839 Apare *Spiridion.*

1840 Apar *Cele fapte corzi ale lirei* (pornind de la ideea mitului faustian) şi *Cosima sau Măritată din dragoste.*

1841 în scrisoarea sa către Vitrolles, din IV octombrie, Lamennais scria: *„Urmează să apară o nouă revistă condusă de Leroux şi de doamna*
Sand. Vor să creeze o concurentă pentru Revue des Deux Monde».. Într-adevăr, spre sfârşitul aceluiaşi an apare *La Revue independante,* în care George Sand îşi va publica romanele cu caracter social *Horace* şi *Consuelo,* pe care
Buloz refuzase să i le publice în *Revue des*
Deux Mondes. Vor mai colabora la această revistă: Louis Blanc, cu *Istoria insurecției lioneze,* Delatouche, Lamennais etc. În acelaşi an apare *Le Compagnon du tour de France.*

1842 Apar lucrările O *iarnă la Majorca* şi *Horace.*

1843 Apare, la Paris, romanul *Consuelo.*

1844 George Sand fondează, în La Châtre, împreună cu vechii săi prieteni Planet, Dutheil, Fleury,
Duvernet, jurnalul de opoziție *L'Eclaireur de*
Flndre, în care va publica articole privitoare la viața muncitorilor din Paris ca şi despre diversele probleme politico din epoca respectivă.

1845 Apare *Morarul din Angibault,* o satiră la adresa bogăției

care-i înstrăinează pe ora de semenii săi.

1846 Apar succesiv lucrările: *Isadora, Balta dracului* (socotit primul roman din ciclul rural),
Te veri no şi *Păcatul domnului Antoine.*

1847 *21 mai* O mărită pe fiica sa, Solange, cu sculptorul August Clesinger. Retrasă o vreme la Nohant, începe *Povestea vieții mele*, lucrare de amploare, socotită — şi pe bună dreptate — capodopera lui George Sand. Căci şi astăzi, după un secol şi mai bine cartea se citeşte cu aceeaşi plăcere, curiozitate şi interes.

în acelaşi an apar, la Paris, *Lucrezzia, Florian* şi *Piccinino.*

Moare Ajasson de Grandsatgne.

1848 Sosita la Paris, îşi oferă serviciile Guvernului
Provizoriu şi începe să publice: *Scrisoare e~*
tre *popor* (7 martie), *Scrisoare cat re clasa de* i *mijloc* (8 martie), *Scrisoare către bogătaşi*
(12 martie), *Istoria Franței povestita poporului*
(15 martie), *A doua scrisoare către popor*
(19 martie). Pune bazele săptămânalului *La*
Cause du Peuple, colaborează la *Bulletin de la* j
Republique şi îa *La vraie Republique.*

în acelaşi an apare romanul *Francois le* 1
Champi (Bruxelles).

25 *decembrie* Moare, la Montgivray „fratele
scriitoarei, Hippolyte Ghâtiron: *„Bolnav de aproape doi ani, el căuta o excitație factice în vin. Nu mai mânca nimic şi bea din zi în zi tot mai mult… A murit fără să bage de seamă…”* 1
..

1849 Apare romanul *Micuța Fadeite,* în care o copilă, aproape sălbatica, se transformă, prin dragoste, într-o tânără blândă şi iubitoare.

23 mai Moare buna sa prietenă, actrița Mărie
Dorval, iubita lui Alfred de Vigny.

17 octombrie Moare Chopin, fără s-o mâi revadă pe George Sand.

180 Moare Balzac, unul dintre bunii prieteni ai scriitoarei.

181 Apar: *Castelul pustnicilor, Claudie,* piesă, *Căsătoria Victorinei,* piesa de mare succes, şi drama *Molibre.*

Moare Delautouche.

1853 Apare romanul *Les maâtres sonneurs,* tradus în, țara noastră sub titlul de *Tinerețea lui Etienne*

Depardien (B.P.T... 1966), Mont Revecke şi drama *Le Pressoir.*

1854 La Librairie thdâtrale apare drama *Mauprat,* după romanul cu acelaşi nume, tipărit în 1837.

1855 Apare piesa *Meşterul Favilla.*

1856 *Evenor* şi *Leucippe.*

1857 Apar lucrarea *Frumoşii domni din Bois-Dore* şi romanul *Le Diable atix Champs.*

Moare Alfred de Musset.

1858 Apar *Legende rustice.*

1859 Apare romanul *El şi ea,* o retrospectivă a dragostei dintre Musset şi George Sand, consumată în cadrul feeric al Veneției.

Tot în acelaşi an văd lumina tiparului: *Omul de zăpadă, Narcis* şi piesa *Marguerite de*
Sainte-Gemme.

1861 Apar lucrările: *Marchizul de Villemer, Familia degemandre, Vâlvidre* şi *Oraşul negru.*

1862 *Amintiri şi impresii literare.*

1864 în prezența familiei imperiale i se joaca piesa

Marchizul de Villemer, care stârneşte un entuziasm de nedescris. G. Sand este condusă În triumf acasă de o mulțime de studenți care strigau: „Trăiască George Sand! Trăiască domnişoara La Quintinie! jos cu clericalii! ce

Reprezentațiile acestei piese s-au bucurat de un succes nemaipomenit.

1865 AŞar *Conjes'umile unei tinere fete..*

1866 Se tipăreşte *Domnul Sylvestre.*

1867 Se publică *Ultima dragoste.*

1868 Apare *Cadio.*

1870 Apare *Frumosul Laurence.*

1871 Se publică *Jurnalul unui călător în timpul războiului.*
1872 Se editează *Manon.*
,*1873* Apar *Impresii şi amintiri* şi *Poveştile unei bănici* (I).
1874 Se tipăreşte *Sora mea Janne.*
1875 Apar lucrările: *Doi frați şi Flamanande.*
1876 Se publica *Mariana* şi *Poveştile unei bunici*
8 iunie George Sand încetează din viața în urma unei'ocluzii intestinale.
1877 Apar *Noi scrisori ale unui călător* şi *Ultime pagini.*
1880 Apar *Amintiri din 1848.*
1882—1884 Se tipăreşte *Gorespondența* (dintre anii 1812—1876), în total 6 volume.
1904 Apar: *Amintiri şi idei, Corespondența dintre George Sand şi G. Flaubert, Corespondența dintre George Sand şi Alfred de Musset,* ultima publicată după documente originale de
Felix Decori.
1926 Apare *Jurnalul intim.*
1928 Se editează *Romanul Aurorei Dudevant şi al lui Aurelien de Seze,* cu o prefață semnată de
Aurore Lauth-Sand, nepoata scriitoarei.
T. P.-M.

NOTA ASUPK.A I IMȚH J

Cele trei volume apărute tis „Biblioteca pentru toți* reproduc cam o treime din lucrarea: G. Sand *L'Histoire de ma vie,* apărută la Paris în editura Caimann Livy, în patru volume mari.

Din aceste volume au fost ' extrase pentru lucrarea de fața capitolele menite să ilustreze fizionomia artistică atât de complexă a scriitoarei.

Un accent deosebit a fost pus pe capitolele ce trebuiau să-l aducă pe cititor în contact cu condițiile care au determinat apariția celor mai de seamă creații ale lui George Sand.

Au fost de asemenea transpuse în româneşte toate capitolele privitoare la viața literară a Parisului veacului

trecut, din care s-au detaşat' Li un moment dat personalităţi de talie mondială în aproape toate domeniile artei.

Am lăsat intenţionat deoparte capitolele de divagaţii pe teme politice, depăşite şi lipsite de interes pentru cititorul de astăzi, capitolcle de un misticism accentuat de care însăşi autoarea se dezice către sfârşitul lucrării, precum şi o vastă corespondenţă de familie nelegată în niciun fel de povestea propriu-zisă a vieţii scriitoarei.

Având în vedere riguroasa selecţie făcută dintr-un material foarte bogat, menţionăm că, pentru o mai lesnicioasă orientare a cititorilor, capitolele lucrării de faţă au fost renumerotate.

Notele autoarei au fost trecute în subsolul paginai cu menţiunea: (n. A,).

T.r.M.

Milă faţă de alţii,

Demnitate aţă de tine însuţi

Sinceritate faţă de Dumnezeu.

Acesta este spiritul în care voi scrie această carte.

15 aprilie 1847

PARTEA ÎNTÂIA[3]

ISTORIA UNEI FAMILII

DE LA FONTENOY LA MARENGO

Pentru ce această carte î-'Eo datorie să-i fad pe ceilalţi sa profite de propria ta experienţa. — *Scrisorile urni calator,* — *Confesiunile* lui Jean-Jacques Rousseau. — Numele şi vkstî mea.

— Reproşuri biografilor" mei. — Antoine Delaborde, meşter păsărar. — Afinităţi misterioase. — Elogiul păsărilor.

Nu socot că ar fi o dovadă de orgoliu şi de necuviinţa să scrii povestea propriei tale vieţi, cu atft mai puţin să alegi din

---

[3] **Această primă parte a lucrării a fost scrisă în 1847 111.3.'.**

amintirile pe care le păstrezi din această viață pe cele ce par să merite osteneala de a fi păstrate. În ceea ce mă priveşte socot că îndeplinesc o datorie, care-mi este chiar penibilă, deoarece nu cunosc nimic mai anevoios decât să te defineşti şi să te rezumi pe tine însuți*.

Studiul inimii omeneşti este de aşa natură, încât cu cât îl aprofundezi, cu atât îl „vezi" mai puțin limpede; pentru unele minți active a reuşi să te cunoşti pe tine însuți înseamnă un studiu plicticos şi incomplet. Totuşi îmi voi îndeplini această datorie;

am avut-o mereu în fața ochilor; mi-am făgăduit întotdeauna să nu mor înainte de a fi făcut ceea ce i-am sfătuit pe alții să facă pentru ei înşişi: un studiu sincer al propriei inele firi şi un examen atent al propriei mele existențe.

O lene de neînvins (aceasta e boala minților prea ocupate şi în consecință a tinereții), m-a făcut să tot amân până astăzi împlinirea acestei îndatoriri şi, vinovată poate față de mine însămi, am lăsat a se publice despre persoana mea un destul de mare număr de biografii pline de greşeli, atât cele în care eram lăudată cât şi cele în care eram criticată. Până şi în privința numelui meu exista câte o istorioară în unele din aceste biografii publicate, la început, în străinătate şi reproduse în Franța cu modificări fanteziste. Întrebată de autorii acestor povestiri, poftită să dau lămuririle pe care le-aşi fi socotit nimerite, am împins apatia până acolo încât am refuzat să dau, chiar unor persoane binevoitoare, cel mai mic indiciu. Încercam, mărturisesc, un dezgust de moarte, să preocup publicul cu propria-mi persoană care n-are nimic ieşit din comun, când inima şi mintea mea cunoşteau personalități mai puternice, mai logice, mai complete, mai ideale, tipuri superioare mie, într-un cuvânt personaje de roman. Simțeam că nu trebuie să-i vorbesc publicului despre mine decât o singură dată în viață, cu foarte multa seriozitate şi fără a mai reveni asupra acestui lucru.

Când vorbeşti în mod' obişnuit despre tine, ți e uşor să începi să te lauzi, şi asta, fără îndoială, cu totul involuntar,

printr-o lege firească a spiritului uman care nu se poate abține să nu înfrumusețeze şi sa nu înalțe obiectul contemplației sale. Există chiar lăudăroşenii naive care nu trebuie să ne sperie, când sunt îmbrăcate în formele lirismului, ca de exemplu, cele ale poeților care au, în această privință, un privilegiu special şi consacrat. Sufletul se identifică cu divinitatea, cu idealul pe care-l urmăreşte; dacă găseşte în el vreo urmă de regret şi de căință, exagerează această constatare până la a o transforma în poezia disperării şi a remuşcării,

■ devine Werther, sau Manfred, sau Faust, sau Hamîet, tipuri sublime din punct de vedere al artei, dar care, fără sprijinul inteligenței filosofice, au constituit adesea exemple funeste sau modele greu de priceput.

Fie ca aceste mari picturi ale celor mai puternice emoții ale sufletului poeților să rămână totuşi de-a pururi venerate şi să adăugăm cât mai repede că trebuie să iertăm marilor artişti faptul de a se fi învăluit în norii trăsnetului sau în razele gloriei! E dreptul lor, şi prezentându-ne astfel urmarea celor mai sublime emoții ale lor şi-au îndeplinit misiunea suverană. Dar să mai spunem că şi în condiții mai umile şi sub forme mai vulgare se poate îndeplini o datorie serioasă, mai imediat utilă semenilor noştri, transmițându-le-o fără simbol, fără aureolă şi fără piedestal.

E, desigur, imposibil sa crezi că această facultate a poeților care constă în a idealiza propria lor existență şi a face din ea ceva abstract şi impalpabil, poate fi totuşi o învățătură cu totul completă. Este fără îndoială utilă şi însuflețitoare; deoarece orice spirit se înalță odată cu cel al Visătorilor inspirați, orice sentiment se purifică sau se înflăcărează însoțindu-i prin aceste ținuturi ale extazului; dar lipseşte acestiii balsam subtil, revărsat de ei peste, slăbiciunile noastre, un anumit lucru destul de important: realitate,

Ei bine, fi' vine greu. Unui artist să ațingă această realitate şi ceî care pot' face acest lucru sunt într-â-.
devăr tare generoşi!; Jn cega ce mă priveşte, mărturisesc că

n-aş putea Împinge atât de departe dragostea de a-mi face datoria şi ea n-aş putea cefeorî decât cu niare efort în proza ființei mele J

Mi s-a părut totdeauna că e de prost gust nu numai să vorbeşti mult despre tine, dar şi să te întreții vreme îndelungată cu tine însuți. În viața ființelor obişnuite, sunt puține momente, puține zife interesante care să merite a fi contemplate. Simțindu-mă totuşi'ân acele zile şi în acele ore la fel ca toată lumea, am pus mâna pe condei1 pentru a-mi descărca inima de o anumita suferință vie care nu mai putea fi reținută sau de o anumită nelinişte violentă care, se agita în mine. Majoritatea acestor fragmente n-au fost niciodată publicate şi-mi vor sluji de jaloane pentru examenul vieții mele pe care am de gând să-l fac. Altele au luat o forma pe jumătate confidențială, pe jumătate literară, în scrisorile publicate la anumite intervale şi datate axn diferite locuri. Ele au fost reunite sub titlul de *Scrisorile unui calator.* În epoca în care scriam aceste scrisori nu m-am simțit prea înfricoşată să vorbesc despre mine însămi, pentru că atunci nu vorbeam sincer şi categoric despre mine însămi. Acest călător era un fel de ficțiune, un personaj artificial masculin ca şi pseudonimul meu, bătrân, deş'i eu eram încă tânără; şi în gura acestui trist pelerin care. Era în definitiv un fel de erou de romanț, puneam impresii şi reflecții mai personale pe care nu le-aş fi riscat într-un roman, unde condițiile artistice sunt mai severe.

Simțeam atunci nevoia să-mi exteriorizez anumite tulburări, dar nu nevoia de a-i face. Pe cititori sa se ocupe de mine. Mă mai încearcă încă poate şi astăzi puțin această necesitate copilărească la 0111 şi în orice caz cel puțin periculoasă la artist. Voi spune pentru ce nu mai simt acum această nevoie şi, de asemenea, pentru c'e pornesc totuşi să-mi scriu propria-mi viață ca şi cum aş mai sâmți-o, aşa cum mănânci, din obişnuință, fără să ai nicio poftă.

Nu mai am această nevoie pentru ca ma aflu la o vârstă a liniştii, în care personalitatea mea n-ar avea nimic de câştigat

dacă s-ar manifesta şi în care, dacă ar fi să mă călăuzesc numai după instinctul meu şi să fac numai ce-mi place, n-aş dori decât ca aceasta personalitate să fie uitată, s-o uit. În întregime *în* primul rând eu însămi. Nu mai caut cheia enigmelor care mi-au tulburat tinerețea; am rezolvat în sinea mea atâtea probleme care mă împiedicau să dorm.
în toate acestea am fost ajutată, deoarece singură, după cât se pare, n-aş fi lămurit nimic.

Secolul meu a făcut să țâşnească scânteile adevărului pe care-l întreține; eu le-am văzut şi ştiu unde se află focarele lor principale, asta îmi ajunge. Am căutat odinioară lumina în fapte psihologice. Era absurd. Când am înțeles că această lumină era în principii i că aceste principii se aflau în mine, fără a porni din mine, am putut, fără prea mare efort sau merit, să încep să-mi odihnesc spiritul. Odihna inimii nu se poate realiza şi nu se va realiza niciodată.
Cei care sunt născuți să 1 ic compătimitori, vor avea întotdeauna ce să iubească pe pământ, prin urmare să plân.gă, să slujească, să sufere. N11 trebuie deci să eviți durerea, oboseala. Şi frica la orice vârstă a țiepi ar fi, căci aceasta va însemna insensibilitatea, neputința, moartea anticipata. Când răul incurabil a fost acceptat, se suportă mai bine.

în acest calm al gândirii i în această resemnare a sentimentului n-aş putea încerca vreo amărăciune împotriva geniului uman care se înşeală, nici entuziasm pentru mine însămi care m-am înşelat atât de multă vreme. Nu simt deci nicio atracție pentru lupta, nu simt o nevoie de expansiune care să mă îndemne să vorbesc despre prezentul sau; tn-cY-to
meu...

Aş putea, deci, vorbind fără nicio ordine şi fără niciun şir, să cad chiar în multe contradicții. Natura umană nu este decât un țesut de inconsecvențe şi eu nu cred câtuşi de puțin (dar câtuşi de puțin), în cei care pretind că sunt de acord cu eul lor din ajun.

Lucrarea mea va fi deci influenţată în forma sa de urmările acestei delăsări a spiritului şi, pentru a începe, voi lăsa deoparte expunerea convingerii mele asupra utilităţii acestor *Memorii* şi le voi completa prin exemple reale, pe măsura povestirii ce-o voi începe.

Niciunul din cei care mi-au făcut rău să nu se sperie, nu-mi amintesc de ei; niciun amator de scandal să nu se bucure, nu scriu pentru el.

Sunt născută în anul încoronării lui Napoleon, anul al XII-lea al republicii franceze (1804). Numele meu nu este Marie-Aurore de Saxc, marchiză de Dudevant, cum au descoperit mulţi dintre biografii mei, ci Amantine-Lucille-Aurore Dupin, iar soţul meu,
Franşois Dudevant, nu-şi atribuia-nici un titlu. N-a fost niciodată decât sublocotenent de infanterie şi n-avea decât douăzeci şi şapte de ani când m-am măritat cu el. Cei care au făcut din el un bătrân colonel al imperiului, l-au confundat cu domnul Delmare, personaj al unuia dintre romanele mele. E într-adevăr destul de lesne să faci biografia unui romancier transpunând ficţiunile povestirilor sale în realitatea existenţei sale. Eforturile imaginaţiei nu sunt prea mari.

Poate ne-au confundat, de asemenea, pe el şi pe mine, cu părinţii noştri.; Marie-Aurore de Saxe era bunica mea, iar tatăl soţului meu era colonel de cavalerie sub Imperiu. Dar nu era nici aspru, nici supărăcios, ; era cel mai bun şi mai blând dintre oameni!

în privinţa asta cer iertare biografilor mei; dar cu riscul de a mă certa cu ei şi de a le răsplăti bunăvoinţa cu ingratitudine, o voi face totuşi; nu găsesc nici delicat, nici convenabil, nici cinstit ca aceştia, pentru a-mi da dreptate în hotărârea mea de a nu fi perseverat să trăiesc sub acoperişul conjugal şi de a fi pledat pentru despărţire, să-l în*
vinuiască pe soţul meu de fapte de care am încetat cu desăvârşire să mă plâng, de îndată ce mi-am recăpătat independenţa. Publicul nu poate fi împiedicat să-şi umple

clipele sale de răgaz cu amintirile unui proces de acest gen şi să păstreze o impresie mai mult sau mai puţin favorabilă fie despre unul, fie despre celălalt şi nu trebuie să se poarte de grijă nici uneia dintre părţile care au considerat că trebuie să înfrunte şi să îndure publicitatea unor asemenea dezbateri.

Dar scriitorii care vor să povestească viaţa unui alt scriitor, mai ales cei care sunt dispuşi să scrie în favoarea sa şi care vor să-l înalţe sau să-l reabiliteze în faţa opiniei publice, n-ar trebui să acţioneze împotriva sentimentului şi gândirii acestuia, lovind cu vârful şi cu tăişul spadei în jurul lui. Sarcina unui scriitor într-un ademenea caz e cea a unui prieten, şi prietenii trebuie să respecte acele menajamente care sunt, la urma urmei, conforme cu morala publică. Soţul meu trăieşte şi nu citeşte nici scrierile mele, nici ale altora despre mine. E o raţiune în plus în ceea ce mă priveşte de a dezaproba atacurile la care este supus în legătură cu mine. N-am putut trăi cu el, caracterele şi ideile noastre se deosebeau în mod esenţial. Avea motive să nu consimtă la o despărţire legală care se produsese de fapt. Sfaturi imprudente l-au făcut sa provoace dezbateri publice care ne-au constrâns sa ne actfzam unul pe altul.
Trist rezultat al unei legislaţii imperfecte şi pe care viitorul va îndrepta. De când despărţirea a fost pronunţată şi menţinută, m-am grăbit să renunţ la pişngerife mele, în sensul că toate încriminările publice împotriva lui îmi par de prost gust şi ar lăsa să se creadă că persist într-o animozitate la care nu sunt deloc complice..

Acestea spuse, e lesne de ghicit că nu voi reproduce în *Memorii* piesele procesului meu. Ar însemna să-mi iau o sarcină penibilă" pentru că aş provoca duşmănii puerile şi amintiri amare. Am suferit mult*
din pricina tuturor acestora; dar nu scriu pentru a mă plânge şi pentru a fi consolată. Durerile pe care le-aş povesti în legătură cu un fapt personal n-ar avea nicio utilitate generală. Nu le voi povesti decât pe cele care pot să-i tulbure pe toţi oamenii. Deciîncă odată, amatorilor de scandal,

închideți cartea, mea chiar de la primele pagini, ea nu-i scrisă pentru voi.

Aceasta este probabil tot ce voi aveade spus despre căsătoria mea şi am spus-o de la început pentru a asculta de o poruncă a conştiinței mele. Nu e prudent, ştiu, să dezaprobi pe biografii animați de intenții bune în ce te priveşte şi care te pot amenința cu o ediție revăzută şi corectată; dar n-am fost niciodată prudentă -în nicio privință şi n-am constatat că cei care şi-au dat vreodată osteneala să fie prudenți au suferit mai puțin decât mine. La şanse egale, trebuie să acționezi aşa cum te îndeamnă adevăratul tău caracter.

Las de-o parte capitolul căsătoriei şi revin la cel al originei mele.

Aceasta naştere, care mi-a fost reproşată atât de des şi ațât de ciudat, în privința ambelor părți ale familiei mele, este un fapt destul de curios, în adevăr, şi care m-a îndemnat să reflectez uneori asupra problemei raselor.

Bănuiesc, mai ales, că biografii mei străini sunt dintre cei mai aristocrați, deoarece toți m-au gratificat cu o origine ilustră, fără a voi să țină seama, ei care trebuiau să fie atât de bine informați, de o pată destul de vizibilă pe blazonul meu.

Nu eşti numai copilul tatălui, cred că eşti, de asemenea, puțin şi al mamei. Mi se pare chiar că eşti mai mult al ei şi că ținem de măruntaiele care ne-au purtat, în modul cel mai direct, cel mai puternic, cel mai sacru. Ori, dacă tatăl meu era strănepotul lui August al II-alea, regele Poloniei, şi dacă, dinspre partea aceasta, sunt, într-un fel nelegitim, dar cât se poate de real, rudă apropiată cu Carol al X-lea şi cu Ludovic al XVIII-lea, nu este mai puțin adevărat că într-un mod tot la fel de intim şi de direct, prin sânge, țin de popor; mai mult, dinspre partea aceasta nu există niciun fel de situație echivocă de bastard.

Mama mea era un copil sărman al bat rinului caldarâm al Parisului; tatăl său, Antoine Delaborde, era meşter pasărar,

adică, după ce ținuse o cafenea mică cu biliard, în nu ştiu ce colț al Parisului, unde, de altfel, nu i-au prea mers treburile, vindea canari şi sticleți pe Cheiul Pasărilor. Naşul mamei mele avea, e adevărat, un nume ilustru în branşa păsărilor; se numea Barra; şi acest nume se citeşte încă şi azi pe Boulevard du Temple, deasupra unui edificiu cu colivii de toate dimensiunile, unde ciripesc întotdeauna o mulțime de zburătoare pe care le privesc ca pe tot atâția naşi şi naşe, patroni misterioşi cu care am avut tot timpul afinități deosebite…

Dar e vremea să închei acest capitol al păsărilor şi să revin la cel al naşterii mele.

II

Frederic-August. — Aurore de Koenigsmatk, — Maurice de Saxa. — Contele de Horn. — Domnişoarele de Verrieres şi spiritele alese ale secolului al XVIII-Jea. — Domnul Dupin de Fraacuflil. — Doamna Dupin de Ghenonceaux. — Abatele de Saint-
Pierre.

Frederic-August, elector de Saxa şi rege al Poloniei, a fost cel mai uluitor dezmățat al vremii sale.
Nu-i o cinste prea rară să ai în vine un pic din sângele lui, căci a avut, se spune, mai multe suta de bastarzi. De la frumoasa Aurore de Koenigsmark, această abilă şi' mare cochetă, în fața căreia Caro!
al XH-iea a bătut în retragere şi care a putut să se creadă mai de temut ca o armată î, avu un fiu care i-a întrecut cu mult în noblețe, măcar că n-a fost niciodată decât mareşal al Franței. Acesta a fost
Maurice de Saxa, învingătorul de la Fontenoy, bun şi brav ca şi tatăl său, dar nu mai puțin destrăbălat: ;
mai savant în arta războiului, mai fericit şi de asemenea mai bine secondat.

Aurore de Koenigsmark deveni, spre bătrânețe, beneficiara unei mânăstiri protestante: mânăstirea din
Quedlimbourg unde prințesa Amelia a Prusiei, sora lui

Frederic cei Mare şi iubita celebrului şi nefericitului baron de Trenk, deveni mai târziu şi ea stareţă. Aurore de Koenigsmark muri în aceasta mânăstire şi acolo fu şi îngropată. Acum râţiva ani ziarele germane au scris că se făcuseră săpaturi în cavourile mânăstiriî din Quedlimbourg şi că se găsiseră rămăşiţele, perfect îmbălsămate şi intacte, ale stareţei Aurore, îmbrăcată cu mare lux, într-o rochie de brocart, acoperită de pietre scumpe, şi cu un mantou de catifea roşie dublat cu zibelină. Or, am în camera mea, la ţară, portretul acestei doamne, încă îi nară şi de o frumuseţe sclipitoare. Se vede chiar că se fardase pentru a poza în faţa pictorului.

Este extrem de brună, ceea ce e greu de închipuit pentru o frumuseţe a Nordului. Părul său negru ca *şi glorie. Această femeie, celebra în întreaga hune, prin frumuseţea sa era mai capabilă decât oricare ministru de a duce la bun sfârşit orice negocieri. Mai mult cum deţinea bunuri în statele lui Carol dl Xii. 'ea şi cum fusese foarte multă vreme la curtea sa, avea un pretext plauzibil de a se duce sa-î intâlneascS pe acest prinţ.* Î *'eni deci în tabăra suedezilor, în lituania, şi se adresă mai întâi contelui Piper care-i făgădui, prea lesne, o audienţă la stăptnul său.*

Contesa, printre calităţile care o făceau să fie tina dintre cele mai plăcute persoane din Europa, avea talentul unic de a vorbi limbile multor ţări pe care nici nu le văzuse vreodată, cu atâta naturaleţe ca şi cum s-ar fi născut acolo. Se amuza chiar uneori să facă versuri franţuzeşti despre care ai fi crezut că sunt ale cuiva născut la Versailles'. Compusese versuri pentru ' Carol al ' XfI leî pe care ist rja fiu trebuie să le ignoreze. Introdusese

cerneala e ridicat spre spate, cu agrafe de rubine şi fruntea sa neteda şi descoperită n-are nici urmă de modestie; groase şi aspre, cosiţele îi cad pe sân;

are o rochie de brocart de aur acoperită cu pietre preţioase şi un mantou de catifea roşie căptuşit cu zibelină, cu care a fost

găsită îmbrăcată în sicriul ei. Mărturisesc că această frumusețe îndrăzneață şi
Surâzătoare nu-mi place, ba chiar de când cu povestea dezgropării, portretul îmi inspiră teamă, seara, când mă priveşte cu ochii săi strălucitori. Mi se pare atunci că-mi spune:

— Cu ce poveşti ridicole îți munceşti bietul tău creier, mladița degenerată a rasei mele orgolioase?
Ce idei zadarnice de egalitate mai visezi? Dragostea nu-i ceea ce crezi tu; bărbații nu vor fi niciodată ceea ce nădăjduieşti. Ei nu sunt făcuți decât pentru a fi înşelați de regi, de femei şi de ei înşişi.

Alături de ea e portretul fiului ei, Maurice de Saxa, pastel frumos de Latour ’. Are o cuirasă străluci*în de chiar zeii din mitologie care, cu toții, lăudau diferitele virtuți ale lui Carol al XII-lea. Poezia sfârşea astfel:*

En fin, chacim des dieux, discourant a sa gloire,
Le plaeait par avance, au temple de Memoire;
Mais Venus et Bacchus n’en dirent pas un mot *.

În sfârşit, fiecare dintre zei, vorbiră pe larg despre gloria sa, îl aşezară dinainte în templul Memoriei;
Însă Venus şi Bacchus nu scoaseră o vorbă.

Atâta spirit şi agrement fură irosite pe lângă un om ca regele Suediei! El refuză în mod constant s-o vadă. Atunci ea. Lua holățirea de a-i ieşi în cale pe drumul pe care regele îşi făcea desele
sale plimbări călare. În adevăr, îl întâlni într-o zi pe o potecă foarte îngustă. De îndată ce-l zări, coborî din trăsură; regele, fără să scoată o vorbă, o salută, îşi întoarse calul şi făcu într-o clipă cale întoarsă; aşa încât contesa de Koenigsmark nu aduse din această călătorie decât satisfacția de a crecle că regele Suediei se temuse de ea" (n.a

’ Maurice Quentin de Latour (17C4—1788), pastelist francez, celebru prin portretele sale pline de. Viață şi veridicitate.

toare şi capul pudrat, o figura frumoasă şi bună care pare

să spună întotdeauna; „înaintați, nu cruțați pe nimeni!“ nefiind preocupat sa învețe franceza pentru a-şi justifica primirea ia Academie. Seamănă cu mama sa, dar e blond, cu o piele destul de fină, ochii săi albaştri au multă blândețe şi surâsul multă sinceritate, Totuşr, capitolul pasiunilor a constituit adesea o pată pe gloria lui, între altele aventura sa cu doamna de Favart, redată cu atâta suflet şi noblețe în corespondența lui Favart*4.*

Una din ultimele sââe afecțiuni fu pentru domnişoara de Verrieres*5,* actriță la Operă care locuia cu sora sa într-o căsuță de țară ce mai există şi azi şi e situată în noul centru al Parisului, în plin
Chaussee-d'Antin. Domnişoara Verrieres avu dia aceasta legătură o fetița care nu fu recunoscută decât după cincisprezece ani ca fiică a mareşalului de Saxa şi autorizată să-i poarte numele printr-o hotărâre a parlamentului. Această poveste e destul de curioasă ca pictură a moravurilor vremii. Iată ce-am găsit în legătură cu acest subiect într-o veche lucrare de jurisprudență:

„Domnişoara Mărie Aurore, fiica naturală a Iul Maurice, conte de Saxa, mareşal general al taberelor şi armatelor Franței, a fost botezata sub numele de fiica lui Jean Baptiste de la Riviere, burghez din
Paris şi a Mariei Rinteau, soția sa. *Domnişoara Aurore fiind pe punctul de a se mărita, domnul de*
Montglas a fost numit tutorele ei prin sentința tribunalului din

---

4 **Anecdota e destul de curioasă; iat-o aici povestită** de **Voî-taire în Istoria. Iui Carol al Xll-lea ;**

„...August prefera să primească porunci mai aspre de la învin-gătorul său decît de lă supuşii săi■ Eli se hotărî- să ceară, pace re-gelui Suediei, şi voi să- încheie cu el un tratat: secret. Trebuia să ascundă acest demers senatului pe care-l privea ca pe un duşman şi mai răzvrătit. Afacerea era delicată; se bizui pe contesa de Koenigsmark, suedeză de neam mare, de care era atunci foarte ataşat. Ea e cea al cărei frate e cunoscut prin moartea nenoro-cită şi al cărei fiu a comandat armatele în Franța cu atîta succes

5 **Adevăratul său nume era Mărie Rinteau şi sora sa se numea Genevieve. Numele pe care-l luară domnişoarele de Verrieres este un nume de război (n. ed. fr.).**

Châtelet din 3 mai 1766. S-a ivit o dificultate în ceea ce priveşte publicarea strigărilor, prin faptul ca domnişoara Aurore, nevoind să consimtă a fi considerată drept fiica domnului de Riviere şi cu atât mai puţin fiică din tată şi mamă necunoscuţi, a prezentat o cerere cu scopul de a fi socotită drept apel asupra sentinţei tribunalului din
Châtelet. Curtea — pentru domnişoara Aurore pled'tnd domnul Thetion — face proba completă atât prin depoziţia domnului Gervais, cel ce a moşit-o pe mama sa, cât şi prin persoanele care au ţinut-o în braţe la botez etc., că ea este fiica naturală a contelui de Saxa şi că el a recunoscut-o întotdeauna ca pe o fiică a sa; iar pentru primul tutore pledând domnul Massonet care a lăsat cazul la aprecierea justiţiei în baza concluziilor conforme ale domnului foly de Flettry, avocat general, dă, la 4 iunie 1766, o hotarâre prin care se infirmă sentinţa din 3 mai trecut; reformând textul, îl numeşte pe domnul Girând, procuror al Curţii, ca tutore al domnişoarei
Aurore şi o declară pe aceasta „în posesia stării de fiică naturală a lui Maurice, conte de Saxa, o menţine şi o păstrează în zisa stare şi posesie; ordonă de asemenea ca actul de naştere, înscris în registrele parohiei Saint-Gervais-et-Saint-Prolais din
Paris, cu data de 19 octombrie 1748, zisul extract conţinând: «Mărie Aurore, fiică prezentată în suszisa zi
Ia acest botez de către Antoine Alexandre Colbert, marchiz de Sourdis şi de Genevieve Rinteau, naş şi naşă», *să fie modificat şi în locul numelor de Jean-*
Baptiste de la Rivihe, 'burghez din Paris şi al Măriei Rinteau, soţia sa, să fie, după numele de «Marie-
Aurore, fiică», *adăugate aceste cuvinte:* «naturală a lui Maurice, conte de Saxa, mareşal general al taberelor şi armatelor Franţei şi a Mariei Rinteau», *şi această modificare să se facă prin agentul executor al Curţii noastre, aducătorul prezentei hotămT etc..*
O altă probă irecuzabilă pe care bunica mea a putut-o înfăţişa înaintea opiniei publice, este asemănarea

indiscutabilă pe care o avea cu mareşalul de Saxa şi felul în care fu adoptată de către prinţesa moştenitoare 2, fiica regelui August, nepoata mareşalului, mama lui Carol al X-lea şi a lui Ludovic al XVI-lea. Această prinţesă o plasă la Institutul de educaţie al fetelor de la Saiirt-Cyr şi-şi asumă sarcina educaţiei şi măritişului ei, interzicându-i s-o vadă şi s-o frecventeze pe mama sa.

La cincisprezece ani, Aurore de Saxa ieşi de la
Saint-Cyr pentru a fi măritata cu contele de Florn 8, bastard al lui Ludovic al XV-lea şi locotenent al regelui la Schelestadt. Ea îl văzu pentru prima oară, în ajunul căsătoriei, şi se înspăimântă grozav, crezând că vede mergând portretul răposatului rege, cu care cavalerul semăna într-un fel înfricoşător. Era mai mare, mai frumos, dar avea aerul sever şi insolent, în seara căsătoriei, la care asista abatele de Beaumont, fratele bunicii mele (fiul ducelui de Bouillon şi al domnişoarei de Verrieres), un valet de cameră devotat veni să-i spună tânărului abate, care era atunci aproape un copil, să o împiedice prin orice mijloace pe tânăra contesă de Horn să-şi petreacă noaptea cu soţul ei. Doctorul contelui fusese consultat şi contele însuşi consimţise la asta.

Urmarea fu că Marie-Aurore de Saxa nu a fost niciodată, decât cu numele, nevasta primului ei soţ,

1 Extras din *Colecţii de decizii noi şi de noţiuni relative la iun-. Prudenţa actuală*, de D. J. B. Denisart, procuror la Tribunalul Châtelet din Paris, tomul III, p. 704, Paris, 1771 (n. Ed. Fr.).

a Marie-Josphe de Saxa.

3 Domnul Antoine de Horn, cavaler de Saint-Louis, locotenent reprezentant al regelui, în provincia Schelestadt (n. A,).

deoarece ei nu se mai văzură decât cu ocazia serbărilor princiare, care avură loc în Alsacia — garnizoană sub arme, lovituri de tun, cheile oraşului prezentate pe o tavă de aur, discursuri ale magistraţilor, iluminaţii, mari baluri la primăria oraşului şi încă multe altele, tot tămbăiăul vanitos cu ajutorul căruia lumea părea că vrea s-o consoleze pe această biată fată. Că aparţinea unui om pe care nu-l iubea, pe care nu-l cunoştea şi de care trebuia să fugă ca de moarte.

Bunica mi-a povestit adesea impresia pe care i-o făcu, la ieşirea din mmastire, toată pompa acestej recepţii. Se afla într-o mare trăsură aurită, trasă de patru cai albi, soţul ei stătea pe cal, îmbrăcat cu o haină minunată, acoperită cu fireturi. Zgomotul tunului îi inspira totuşi mai puţină teamă Aurorei decât vocea soţului ei. Un singur lucru o încântă:
faptul că! se aduse să semneze, cu autorizaţie regala, graţierea prizonierilor. Şi imediat după aceea douăzeci de prizonieri ieşiră din închisorile statului şi veniră să-i mulţumească. Ea începu să plângă şi poate că bucuria naivă pe care o simţi atunci fu răsplătită de Providenţă, prin ieşirea ei din puşcărie după 9 termidor.

Dar la puţine săptămâni după sosirea în Alsacia, în toiul unei frumoase nopţi de bal, domnul guvernator dispăru; doamna guvernatoare dansa, la ora trei dimineaţa, când fu anunţată, în şoaptă, că soţul ei o ruga sa binevoiască să treacă o clipă pe la el.
Se duse; dar la intrarea în camera contelui, se opri buimăcită, amintindu-şi de câte ori tânăruî ei frate, abatele, îi recomandase să nu intre niciodată singură acolo. Prinse curaj de îndată ce deschise uşa şi văzu lumină şi lum’e; acelaşi valet care-i vorbise în ziua căsătoriei, îl ţinea acum pe contele de Horn în braţele sale. L-au învins pe pat, un doctor s-a aşezat alături.

— Domnul conte nu mai are nimic de spus doamnei contese, strigă valetul de cameră când o văzu apărând pebunică-mea; luaţi-o, luaţi-o pe doamna!

Ea nu văzu decât o mână mare, albă, care atârna peste marginea patului şi pe care o ridicară repede pentru a da cadavrului o atitudine convenabilă. Contele de Horn fusese ucis într-un duel de o lovitură zdravănă de sabie.

• Bunica mea'n-a aflat niciodată mai mult. Ea nu putu să-şi facă altfel datoria faţă de soţul ei decât purtându-i doliu. Mort sau viu nu i-a inspirat niciodată decât frică.

Cred, dacă nu mă înşel, că prinţesa moştenitoare trăia încă în acea epocă şi că ea o reinstală pe Marie-
Aurore într-o mânăstire. Fie că asta s-a întâmplat imediat sau puţin după, ceea ce este sigur e că tânăra văduvă îşi recapătă curând libertatea de a-şi vedea mama pe care o iubise întotdeauna, aşa că se grăbi să profite de favoarea care i se făcuse '. Domnişoarele Verrieres cominuară să trăiască laolaltă, în belşug, ba chiar pe picior mare, încă frumoase, deşi destul de vârstnice, pentru a fi înconjurate de omagii dezinteresate. Dintre de două, străbunica mea fusese cea mai inteligentă şi cea mai plăcută. Cealaltă, în schimb fusese superbă; nu mai ştiu care personaj de vază o întreţinea. Am auzit spunându-se că erau numite: cea frumoasă şi cea deşteaptă. Trăiau în chip plăcut, fără griji, aşa cum le îngăduiau moravurile prea puţin severe ale epocii şi cultivând muzele, cum se spunea pe atunci. La de acasă se jucau comedii, domnul de La Harpe6, îşi juca el însuşi aici piesele inedite. Aurore juca rolul Melaniei cu

un succes meritat. La de se făcea numai literatură şi muzică. Aurore era de o frumuseţe angelică, avea o inteligenţă superioară, o învăţătură solidă la nivelul celor mai luminate spirite ale vremii sale; şi această intejigenţă fu cultivată şi dezvoltată şi mai mult de legăturile, de conversaţiile şi de cei apropiaţi mamei sale. Fata avea, între altele, o voce minunată şi n-am cunoscut niciodată o mai

---

***Jean Franţois de La Harpe* (1739—1803), scriitor francez,**
amor, înire altele, şi al unui *Curs Je literatură* (1799).

bună muziciană.
La mama sa se reprezenta şi operă comică. Aurore o făcu pe Colette în *Ghicitorul satului,* pe Azemia, în *Sălbăticii* şi jucă toate rolurile principale în operele lui Gretry şi în piesele lui Sedaine7. Am auzit-o de o sută de ori, la bătrâneţe, cântând ariile vechilor maeştri italieni, din care îşi făcuse apoi hrana ei spirituală cea mai substanţială: Porpora3,
Hasse8, Pergolesi etc.

Avea mâinile paralizate şi se acompania doar cu două sau trei degete, pe un vechi clavecin hodorogit.
Vocea îi era tremurătoare, dar totdeauna corectă şi puternică; metoda şi timbrul nu se pierd. Citea toate partiturile la prima vedere şi niciodată de atunci n-am auzit pe altcineva cântând sau acompaniind mai bine. Avea acea manieră generoasă, acea simplitate sinceră, acel gust pur şi acea distincţie de pronunţare care nu mai există, care nu se mai cunosc astăzi. În copilăria mea cântam împreuna un mic duet italian de nu mai ştiu care maestru;

Non mi dir, bel idol mio,
Non mi dir ch'io son ingrata.

Ea cânta partea tenorului şi, uneori, cu toate că avea vreo 65 de ani, vocea i se ridica la o asemenea putere de expresie şi îa un asemenea farmec că s-a întâmplat să rămân cu gura căscată şi să izbucnesc în lacrimi ascultând-o. Dar voi reveni asupra acestor impresii muzicale, cele mai scumpe din viaţa mea..

Vreau să mă reîntorc de unde am. Plecat şi să reiau povestea tinereţii scumpei mele bunici.

Printre oamenii celebri care frecventau casa mamei mele, ea îl cunoscu mai ales pe Buf'fon 1 şi găsi în această legătură un farmec care-i rămase întotdeauna proaspăt în memorie. Viaţa sa fu tot atât de veselă şi de plăcută pe cât de

---

[7] ***Jean-Michel Sedaine* (1719—1797), dramaturg francez, autorul unor librete de operă comică ; s-a remarcat prin *Filozof fără să vrea,* „capodopera comediei serioase", cum o numea Diderot.**
[8] ***Johann Adolf Hasse* (1^99—1783), compozitor german, "nul**

strălucitoare, în acea epocă. Inspira tuturor dragoste sau prietenie. Posed numeroase bilețele de dragoste, în versuri fade, pe care i le-au adresat oamenii cei mai deştepți ai vremii, între alții unul de la La Harpe şi care suna astfel:

Des Cesares a vos pieds je mets tonte la Ceur.
Recevez ce cadeau que VAmiție presente,
Mais n'en dites rien a ramoiir. „
Je crains trop qu il ne me demente! 2 *

1 *Georges Louis Leclerc, conte de Buțfon* (1707—1788.), naturalist şi scriitor francez, autorul lucrărilor *Istoria naturală* (1749) fi
Epocile naturii (1779); ca scriitor s-a remarcat mai ales praf»
. Stilul său deosebit de îngrijit*;* spunea adesea: „Stilul este însoți omul".

2 *Pun la picioarele voastre toată Curtea Cezarilor,*
Primiți acest dar în semn de Amiciție,
Dar nu spuneți nimic despre asta Amorului-.,
Tare mă tem c-o să mă dezmintă I (Fir.)

Biletul e un mode! de curtenie a timpului. Dar Aurore străbătu această lume de seducții şi această mulțime de omagii fără a se gândi la altceva decât să cultive artele şi să-şi educe spiritul. N-a avut niciodată altă pasiune decât dragostea maternă şi n-a ştiut niciodată ce înseamnă o aventură. Era totuşi o fire tandră, generoasă şi de o sensibilitate excepționala. Evlavia n-a fost pentru ea o piedică.

N~avu alta, decât pe cea a secolului al XVIII-lea, deismul lui J.-J. Rousseau şi al lui Voltaire V Dar era un suflet hotărât, clarvăzător, îndrăgostit în mod deosebit de un anume ideal de mândrie şi de respect față de el însuşi. Ignora cochetăria, era prea bine înzestrată pentru a avea nevoie de ea, şi acest sistem de provocare îi rănea ideile şi deprinderile în ceea ce priveşte demnitatea. Aurore străbătu o epocă de mare libertate şi o lume foarte coruptă fără să-şi piardă nicio pană din aripă; şi, condamnată de un destin ciudat să nu cunoască dragostea în căsnicie, ea rezolvă marea problemă

de a trăi liniştită şi ferită de toate intențiile rele, de toate calomniile.

Cred că avea vreo douăzeci şi cinci de ani când şi-a pierdut mama. Domnişoara Verrieres muri într-o seară, în clipa în care se aşeză în pat, fără să fie câtuşi de puțin ’suferindă, ci doar plângându-se că-i era un pic frig la picioare. Se aşeză în fața focului şi în timp ce camerista îi încălzea papucii, îşi dădu sufletul fără să spună un cuvânt, fără să scoată un suspin. Încălțând-o, camerista o întrebă dacă se mai încălzise şi, neobținând niciun răspuns, se uită la fața ei şi băgă de seamă că somnul cel din urmă îi închisese ochii. Cred că în vremea aceea, pentru anumite firi care se aflau în totală armonie cu natura şi cu obiceiurile mediului lor filosofic, totul era plăcut şi uşor, până şi să mori.,

Aurore se retrase la mânăstire; aşa era obiceiul când erai fată tânără sau văduvă tânără, fără părinți care să te călăuzească în lume. Te instalai acolo, liniştită, cu o anumită eleganță, primeai vizite, ieşeai dimineața, chiar şi seara cu o însoțitoare mai în vârstă şi serioasă. Era un fel de precauție împotriva calomniei, o măsură de ținută demnă şi de finețe.

Dar pentru bunica mea, care avea preferințe serioase şi obiceiul ordinii, această retragere fu utilă şi prețioasă. Ea a citit acolo peste măsură şi a îngrămădit volume de extrase şi de citate pe care le mai am încă şi care sunt pentru mine o mărturie a seriozității spiritului ei şi a unei bune întrebuințări a timpului. Mama sa nu i-a lăsat decât câteva boarfe, două sau trei portrete de familie, între altele, pe cel al Aurorei de Koenigsmark, lăsat, nu se ştie de ce, la ea de mareşalul de Saxa, multe madrigaluri şi piese inedite, în versuri, ale prietenilor sai literați
(versuri inedite care nu meritau altă soartă), în sfârşit, pecetea mareşalului şi tabacherea sa pe care le mai am încă şi care sunt foarte frumos lucrate. Cât despre casa, teatrul şi tot luxul său de femeie fermecătoare, negreşit că creditorii stăteau gata să se năpustească asupra-i, numai că, până în ceasul liniştit şi fără griji al sfârşitului, doamna a fost destul

de sigură de buna lor educație pentru a nu se nelinişti din pricina lor. Creditorii din acea vreme erau în adevăr foarte bine crescuți. Bunica n-avu de îndurat nici cea mai mică neplăcere din partea lor;
era constrânsă însă să primească de la prințesa moştenitoare o pensie care şi ca într-o bună zi încetă dintr-o dată.

Biletul e un model de curtenie a timpului. Dar
Aurore străbătu aceasta lume de seducții şi această mulțime de omagii fără a se gândi la altceva decât să cultive artele şi să-şi educe spiritul. N-a avut niciodată altă pasiune decât dragostea maternă şi n-a ştiut niciodată ce înseamnă o aventură. Era totuşi o fire tandră, generoasă şi de o sensibilitate excepțională. Evlavia n-a fost pentru -ea o piedică.
N-avu alta, decât pe cea a secolului al XVIII-lea, deismul lui J.-J. Rousseau şi al lui Voltaire V Dar era un suflet hotărât, clarvăzător, îndrăgostit în mod deosebit de un anume ideal de mândrie şi de respect față de el însuşi. Ignora cochetăria, era prea bine înzestrată pentru a avea nevoie de ea, şi acest sistem de provocare îi rănea ideile şi deprinderile în ceea ce priveşte demnitatea. Aurore străbătu o epocă de mare libertate şi o lume foarte coruptă fără să-şi piardă nicio pană din aripă; şi, condamnată de un destin ciudat să nu cunoască dragostea în căsnicie, ea rezolvă marea problemă de a trăi liniştită şi ferită de toate intențiile rele, de toate calomniile.

Cred că avea vreo douăzeci şi cinci de ani când şi-a pierdut mama. Domnişoara Verrieres muri într-o seară, în clipa în care se aşeză în pat, fără să fie câtuşi de puțin suferindă, ci doar plângându-se că-i era un pic frig la picioare. Se aşeza în fața focului şi în timp ce camerista îi încălzea papucii, îşi dădu sufletul fără să spună un cuvânt, fără să scoată un suspin. Încălțând-o, camerista o întrebă dacă se mai încălzise şi, neobținând niciun răspuns, se uită la fața ei şi băgă de seamă că somnul cel din urmă îi închisese ochii. Cred că în vremea aceea, pentru anumite firi care se aflau în

totală armonie cu natura şi cu obiceiurile mediului lor filosofic, totul era plăcut şi uşor, până şi să mori. V

Aurore se retrase la mânăstire; aşa era obiceiul când erai fată tânără sau văduvă tânără, fără părinți care să te călăuzească în lume. Te instalai acolo, liniştită, cu o anumită eleganță, primeai vizite, teşeai dimineața, chiar şi seara cu o însoțitoare mai în vârstă şi serioasă. Era un fel de precauție împotriva calomniei, o măsură de ținută demnă şi de finețe.

Dar pentru bunica mea, care avea preferințe serioase şi obiceiul ordinii, această retragere fu utilă şi prețioasă. Ea a citit acolo peste măsură şi a îngrămădit volume de extrase şi de citate pe care le mai am încă şi care sunt pentru mine o mărturie a seriozității spiritului ei şi a unei bune întrebuințări a timpului. Mama sa nu i-a lăsat decât câteva boarfe, două sau trei portrete de familie, între altele, pe cel al Aurorei de Koenigsmark, lăsat, nu se ştie de ce, la ea de mareşalul de Saxa, multe madrigaluri şi piese inedite, în versuri, ale prietenilor sai literați

(versuri inedite care nu meritau altă soartă), în sfârşit, pecetea mareşalului şi tabacherea sa pe care le mai am încă şi care sunt foarte frumos lucrate. Cât despre casa, teatrul şi tot luxul său de femeie fermecătoare, negreşit că creditorii stăteau gata să se năpustească asupra-i, numai că, până în ceasul liniştit şi fără griji al sfârşitului, doamna a fost destul de sigură de buna lor educație pentru a nu se nelinişti din pricina lor. Creditorii din acea vreme erau în adevăr foarte bine crescuți. Bunica n-avu de îndurat nici cea mai mică neplăcere din partea lor;

era constrânsă însă să primească de la prințesa moştenitoare o pensie care şi ea într-o bună zi încetă dinii', i dată.

*

Cu acest prilej i-a scris lui Voltaire, iar el i-a răspuns printr-o scrisoare fermecătoare, de care ea s-a servit pe lângă ducesa de Choiseul*1.*

1 Iată scrisoarea bunicii mele şi răspunsul lui Voltaire:

24 august 1768

Domnule Voltaire,

Fiica mareşalului de Saxa se adresează poetului, de la Fontenoy, ca să capete o bucată de pâine. Am fost recunoscută ca fiică a mareşalului; prințesa moştenitoare a avut grijă de educația mea după moartea tatălui meu. Această prințesă în - a retras de la Saint-Cyr pentru a mă mărita cu domnul de Horn, cavaler de Saint-Louis şi căpitan în regimentul regal Bavaria. Ca zestre ea a obținut pentru mine locotenența regală din Schelestadt. Soțul meu, sosind în acest loc în toiul serbărilor care s-au dat în cinstea noastră, a murit subit. De atunci, moartea lui mi-a îndepărtai pe cei doi prinți moştenitori, protectorii mei. Fontenoy, Raucoux, Lawfeld sunt uitate. Sunt părăsită. Am socotit că cel care a imortalizat victoriile tatălui meu se va interesa de necazurile fiicei sale Căci el este cel care trebuie să-i adopte pe copiii eroilor şi să fie susținătorul meu după cum e şi al fiicei marelui Comedie.

Cu elocința pe care ați consacrat-o ca să pledați cauza nenorociților, veți face ca în orice inimă să răsune strigătul de milă şi veți dobândi tot atâtea drepturi la recunoştința mea, câte aveți la respectul şi la admirația mea pentru talentele dumneavoastră sublime.

Răspuns:

2 septembrie 1768, castelul Ferney

Doamnă,

Mă voi duce în curând să-l întâlnesc pe eroul — tatăl dumneavoastră — şi-i voi împărtăşi, cu indignare, starea în care se afla fiica sa. Am avut cinstea de a trăi mult alături de el; a binevoit să aibă midlă bunătate față de mine.

Una din nenorocirile care mă copleşesc la bătrmețe e de a vedea că fiica eroului Franței nu-i fericită în Franța. Dacă eram în locul dumneavoastră mă duceam să mă prezint doamnei ducese de Choiseul. Numele meu va face să vi se deschidă uşile cu două

canaturi ale doamnei ducese de Choiseul, al cărci suflet drept, nobil şi binefăcător nu va pierde o astfel de ocazie de a face bine. E cel mai bun sfat pe care aş putea să vi-l dan şi sunt sigur că veți aven succes când veți vorbi Mi-a i făcut, fură tn-

Dar probabil că acest lucru nu izbuti, căci Aurore se decise, spre vârstă de treizeci de ani, sa se căsătorească cu domnul Dupin de Francueil, bunicul meu*
care avea atunci şaizeci şi doi de ani.

Domnul Dupin de Francueil, acelaşi pe care Jean-
Jacques Rousseau în *Confesiunile* sale şi domnul d'Epinay în *Corespondența* sa îl: desemnează sub numele doar de Francueil, era prin excelență tipul de om fermecător, aşa cum se înțelegea în secolul trecut. Nu făcea parte din înalta nobilime, fiind fiul domnului Dupin, fermier general care părăsise sabia pentru finanțe. El însuşi era perceptor general în epoca în care s-a căsătorit cu bunică-mea. Era dintr-o familie cu rude de neam şi veche, având patru infolii de neamuri mari, bine cunoscute, în ceasicavele heraldice cu vignete colorate tare. Frumos. În orice caz, bunica mea ezită multă vreme să facă această căsătorie, nu pentru că vârstă domnului Dupin ar fi constituit o piedică importantă, ci pentru că anturajul ei îl socotea un personaj prea neînsemnat pentru a fi luat în seamă de domnişoara de
Saxa, contesă de Horn. Prejudecata cedă înaintea considerațiilor de avere, domnul Dupin fiind foarte bogat în acea epocă. Pentru bunica mea, neajunsul de a li sechestrată la mânăstire în cei mai frumoşi ani ai vieții sale, grijile permanente, grația, spiritul şi caracterul amabil al bătrâhului ei adorator, *doială, multă cinste, doamnă, când v-ați gândit că un bătrân muribund, persecutat şi retras din lume, va fi deosebit de bucilros s-o servească pe fiica domnului mareşal de Saxa. Ați socotit foarte drept atunci când nu v-ați. Îndoit de viul interes pe care trebuie să-l arăt fiicei unui om atât de mare. . Am cinstea de a fi cu respect, doamnă.*

al dumneavoastră prea umil şi prea. Suphs servitor,

Voltaire, gentilom ord. Ai

Camerei regelui avură mai multă greutate decât momeala bogăţiilor;
după doi sau trei ani de ezitări, timp în care nu trecea nicio zi fără ca bunicul să nu vină la vorbitor să discute şi să mănânce împreună cu ea, bunica îi răsplăti dragostea şi deveni doamna Dupin.9.

Ea mi-a vorbit adesea de această căsătorie atât de pe îndelete cântărită şi de acest bunic pe care nu l-am cunoscut. Mi-a spus că timp de zece ani cât au trăit laolaltă, el a constituit împreună cu fiul ei, afecţiunea cea mai de preţ a vieţii sale; şi cu toate că n-a întrebuinţat niciodată cuvântul dragoste pe care nici eu nu l-am auzit ieşind de pe buzele sale, nici în legătură cu bunicul, nici în legătură cu altcineva, ea surâdea când mă auzea spunând că mi se pare imposibil să iubeşti un bătrân.

— Un bătrân iubeşte mai mult decât un bărbat tânăr, spunea ea şi nu e cu putinţă să nu-l iubeşti pe cel care te iubeşte atâta. Îi spuneam bunicului tău
„bărbatul meu bătrân” şi „tatăl meu”. El nu voia să-mi spună altfel decât „fiica“ sa, chiar şi în public. Şi apoi, adăugă ea, îmbătrânea oare cineva în. Vremea aceea? Bunicul tău, fata mea, a fost frumos, elegant, îngrijit, graţios, parfumat, vesel, amabil, afectuos şi statornic ca temperament până în ceasul morţii sale.
Mai tânăr, el ar fi fost un om mult prea plăcut pentru a fi putut duce o viaţă atât de liniştită şi n-aş fi fost poate atât de fericită cu el, mi-ar fost prea disputat.
Sunt convinsă că am avut parte de cei mai buni ani’
ai vieţii lui şi că niciodată un bărbat tânăr n-ar fi făcut o femeie mai fericită decât am fost eu; nu ne-am părăsit niciun moment şi niciodată n-am încercat o clipă de plictiseală

---

9 Marc financiar francez (1651— 1739) la punga căruia au apc-l.u nu de puţine ori Ludovic al XlV-ka şi Ludovic al XV-lea.
! Reşedinţă istorică situată în insula Saini-Louis din Paris, con-struită’în 1640 de celebrul arhitect Le Vau şi împodobită cu picturi de nu mai puţin celcbrii Lesueur şi Lcbrun.

lângă el! Mintea lui era o

Î enciclopedie de idei, de cunoştinţe şi câe talente care nu s-au epuizat niciodată pentru mine. Avea darul de a şti să se ocupe întotdeauna în mod plăcut de alţii tot atâta cât şi de el însuşi. Ziua făcea muzică împreună cu mine; era un violonist excelent şi-şi construia el însuşi viorile fiind şi meşter viorist, în afară de faptul că mai era ceasornicar, arhitect, strungar, pictor, lăcătuş, decorator, bucătar, poet, compozitor, tâmplar şi broda de minune. Nu ştiu ce nu era.

Nenorocirea e, că-şi tocă averea pentru a-şi satisface toate aceste înclinaţii diverse şi a experimenta tot ce-i trecea prin minte: dar n-am văzut decât înflăcărare şi ne ruinarăm în modul cel mai plăcut din lume.

Seara, când nu aveam musafiri, ei desena alături de mine în timp ce eu mă ocupam cu parfilajul 1 sau făceam lectură pe rând; sau ne înconjurau câţiva prieteni încântători a căror bună dispoziţie era întreţinută printr-o discuţie plăcută, de spiritul său fin şi fecund. Aveam, printre prietene, femei tinere, măritate foarte bine şi care totuşi nu conteneau să-mi spună că mă invidiau pentru soţul meu bătrân. În vremea aceea ştiai să trăieşti şi să mori, mai spunea ea; nu existau infirmităţi supărătoare. Dacă aveai gută, mergeai totuşi fără să te strâmbi; nu-ţi manifestai suferinţa, pentru că erai bine educat. Nu erai preocupat de afaceri care-ţi stricau căminul şi te făceau grosolan. Ştiai să te ruinezi salvând aparenţele, ca acei jucători de clasă care pierd la cărţi fără să arate nelinişte sau ciudă. Chiar dacă ar fi fost nevoie să fii purtat, pe jumătate mort, totuşi nu lipseai de la o partidă de vânătoare. Preţuia mai mult să mori la bal sau la o comedie, decât în patul tău, între

1 Operaţiunea de extragere a firelor de aur şi argint, foarte la modă pe vremea aceea, din stofele scumpe de mobilă; firele erau apoi încredinţate giuvaergiului care le transforma în bijuterii.

pairu lumânări şi câțiva urâți domni în negru. Erai filosof, nu făceai paradă de austeritate, erai sevei fără să pari. Când erai înțelept, o făceai din plăcere şi fără să faci pe pedantul sau pe ipocritul. Te bucurai de viață şi când îți venea sorocul să mori, nu căutai să-i dezguşti pe ceilalți să trăiască. Ultimul cuvânt al bătrânului meu soț fu să mă facă să făgăduiesc că-i voi supraviețui cât mai mult şi că-mi voi face viața fericită. Dând dovadă de o inimă atât de generoasă, era cel mai bun fel de a se face cu adevărat regretat.

Desigur era plăcută şi seducătoare această filozofie a bogăției, a independenței, a toleranței şi a blândeții; dar îți trebuiau cinci sau şase sute de mii de livre venit pentru a o susține şi nu prea văd cum puteau profita de asta cei sărmani şi oprimați.

Această filosofie a eşuat în fața ispăşirilor revoluționare şi fericiții de odinioară n-au mai păstrat decât arta de a şti să se urce cu grație pe eşafod, ceea ce e mult, sunt de acord; dar ceea ce i-a ajutat să dea dovadă de această ultimă vitejie, a fost dezgustul profund pentru o viață în care nu mai vedeau mijlocul de a se amuza şi frica de o situație socială în care trebuiau să admită, cel puțin în principiu, dreptul tuturor la bunăstare şi la odihnă.

înainte de a merge mai departe, voi vorbi de o ilustrație care se afla în familia domnului Dupin, ilustrație adevărată şi legitimă, dar căreia nici bunicul meu, nici eu nu i-am revendicat onoarea şi profitul intelectual. Această ilustrație o reprezenta pe doamna Dupin. De Chenonceaux, cu care nu mă înrudesc direct, pentru că ea fusese cea de a doua soție a domnului Dupin, fermierul generah şi prin urmare, mama vitregă a domnului Dupân de Francueil. Asta nu mă împiedică să vorbesc despre ea.

Trebuie s-o fac, cu atât mai mult cu cât în ciuda reputației de care s-a bucurat în ceea ce priveşte spiritul şi farmecul pe care le răspândea şi a elogiilor care i-au fost aduse de contemporanii săi, această femeie remarcabilă n-a vrut niciodată să ocupe în republica literelor serioase locul pe

care-l merita.

Fusese domnişoara de Fontaines şi trecea drept fiica lui Samuel Bernard *, cel puţin aşa arată J.-J.
Rousseau. Adusese o zestre însemnată domnului Dupin; nu-mi amintesc care dintre ei doi erau proprietarii pământului de la Chenonceaux dar e sigur că împreună realizară o mare avere. Aveau ca locuinţă provizorie la Paris, palatul Lambert3, şi se puteau făli că ocupă rând pe rând două din cele mai frumoase reşedinţe din lume.

Se ştie cum J.-J. Rousseau a devenit secretarul domnului Dupin şi a locuit la Chenonceaux cu ei, cum s-a îndrăgostit de doamna Dupin care era frumoasă ca un înger şi cum a riscat, în mod imprudent, o declaraţie care n-a avut succes. Rousseau păstră totuşi relaţii de prietenie cu ea şi cu fiul ei vitreg,
Francueil.

Doamna Dupin se ocupa de litere şi filosofie fără ostentaţie şi fără să adauge şi numele sau pe lucrările soţului ei, deşi ar fi putut, sunt sigură, să revendice părţile cele mai importante şi cele mai bune idei din de. Critica amplă ce o face în de operei lui Montesquieu, *Spiritul legilor,* deşi constituie o lucrare foarte bună, puţin cunoscută şi puţin apreciată, inferioară ca formă celei a lui Montesquieu, dar superioară în fond acesteia din multe puncte de vedere chiar şi prin faptul ca transmitea lumii idei din cele mai înaintate, a trebuit să rămână necunoscută, umbrită de geniul lui Montesquieu, care răspundea ia toate tendinţele şi la toate aspiraţiile politice de moment *.

Domnul şi doamna Dupin se ocupau de o lucrare despre meritul femeilor în vremea când J.-J. Rousseau trăia alături de ei. El i-a ajutat să ia note şi să facă cercetări şi tot el a adunat, în legătură cu acest subiect, materiale considerabile care se află încă în stare de manuscris la castelul de la Chenonceaux.
Lucrarea n-a mai fost executată din pricina morţii domnului Dupin, şi doamna Dupin, din modestie, n-a mai publicat

niciodată scrierile lor. Anumite rezumate ale opiniilor sale, scrise de propria-i mână, sub umilul titlu de *Eseuri,* ar merita totuşi să vadă lumina zilei, fie chiar numai ca document istoric alăturat istoriei filosofice a ultimului secol. Această femeie de treabă face parte din familia spiritelor înalte şi foarte luminate ale vremii sale, şi poate că e de regretat faptul că nu şi-a consacrat viaţa pentru a dezvolta şi răspândi lumina pe care o purta în inima sa.

Ceea ce îi dadea o fizionomie cu totul deosebită şi cu totul originală în mijlocul acestor filosofi era faptul că avea idei mai înaintate decât cei mai mulţi

1 Această lucrare nu s-a răspândit deloc. Doamna de Pompadour, care-l proteja pe Montesquieu, obţinu de la domnul Dupin făgăduiaia că-şi va retrage cartea, cu toate că ea fusese tipărită şi publicată. Am totuşi fericirea de a avea un exemplar din ea, care este păstrat în mâinile noastre. Fără nicio părtinire, nici amor-propriu de familie, e o foarte bună carte de critică strânsă care relevă toate contradicţiile din *Spiritul legilor,* şi prezintă din când în când, vederi de ansamblu mult mai de calitate asupra legislaţiei şi moralei naţiunilor (n.a.).

dintre ei. Ea nu era adepta lui Rousseau. N-âvea talentul lui Rousseau; dar nici acesta n-avea forţa şi elanul sufletului ei, se călăuzea după o altă doctrină, mai îndrăzneaţă şi mai profundă, mai veche în lume şi încă nouă, în aparenţă, în secolul al

XVIII-lea; era prietena, eleva sau profesoara (cine ştie?) a unui bătrân cu reputaţie de extravagant, geniu neizbutit, lipsit de talentul formei şi care cred totuşi că era mai luminat, mai animat de spiritul divin decât Voltaire, Helvetius, Diderot şi chiar Rousseau:

mă refer la abatele de Saint-Pierre, care era numit atunci în lume „faimosul” abate de Saint-Pierre *, calificare ironică de care este scutit astăzi când e atât de puţin cunoscut şi uitat.

Există genii nenorocite cărora le lipseşte expresia şi care doar dacă s-ar mai găsi un PÂaton care să-i tălmăcească

lumii» lasă sclipiri palide în vremurile de mult trecute şi duc în mormânt taina inteligenței lor, „necunoscutul meditației lor“, cum spunea un membru al acestei mari familii de muți sau de „bilbîîți“ iluştri, Geoffroy Saint-Hilaire10.

Neputința lor pare un fapt fatal, în timp ce modui cel mai dar şi cel mai fericit de exprimare e hărăzit adesea oamenilor cu idei limitate şi cu sentimente reci. În ceea ce mă priveşte îmi dau destul, de bine seama că doamna Dupin ar fi preferat utopiile abatelui de Saint-Pierre doctrinelor anglomane ale lui Montesquieu. Marele Rousseau n-a avut tot atâta curaj moral şi libertate de spirit ca această femeie generoasă. Însărcinat de ea să rezume proiectul păcii veşnice a abatelui de Saint-Pierre şi a polisinocliei,

el o făcu cu limpezimea şi frumusețea felului său de a se exprima; mărturiseşte însă că a crezut de cuviință să treacă peste faptele cele mai îndrăznețe ale autorului; şi el trimite la textul original pe cititorii care vor avea curajul să meargă ei înşişi îa sursă.

Mărturisesc că nu-mi prea place sistemul de ironie adoptat de J.-J. Rousseau cu privire la utopiile abatelui de Saint-Pierre şi nici menajamentele pe care crede necesar să le simuleze fără de puternicii vremii sale. Prefăcătoria sa, de altfel, este sau prea abilă sau prea stângace; sau nu are o ironie destul de evidentă şi prin asta îşi pierde din putere sau nu-i destul de deghizată şi prin asta îşi pierde din prudență şi din efectul dorit. Nu există nicio unitate, nicio stabilitate în aprecierile lui Rousseau asupra filosofului de la Chenonceaux; după cum sunt şi perioadele vieții sale, în care el însuşi este fie mai mult, fie mai puțin copleşit de repulsia ce i-o provoca persecuția, tot astfel, Rousseau îl tratează pe Saint-Pierre sau de „om mare” sau de „biet om“. În anumite pasaje din *Confesiuni* s-ar zice că roşeşte de a-l fi admirat.

***Etienne Geoffroy Saint-Hilaire* (1772—1844), celebru naturalist francez, creatorul, printre altele, al embriologiei.**

Rousseau n-are dreptate.
Când nujai *talent,* mi eşti un „biet om”. Geniul vine din inimă ji nu constă în felul de exprimare şi apoi, critica principală pe care i-o adresează dimpreună cu toţi criticii vremii sale, e aceea de a nu fi fost un om practic şi de a fi crezut în realizarea reformelor sale sociale. Mi se pare totuşi că acest visător a văzut mai limpede decât toţi contemporanii săi şi că el era mult maţi aproape de ideile revoluţionare, constituţionale, saint-simoniste şi chiar de cele care se numesc «ştim umanitare, decât contemporanul' său Montesgtjâeu şi urmaşii săi Rousseau, Diderot, Voltaire, Helvetius etc.

Căci au existat de toate în vastul creier al abatelui de Saint-Pierre, şi în acest soi de haos al gândirii sale se află îngrămădite talmeş-balmeş toate ideile, fiecare dintre de constituind preocuparea vieţii întregi a oamenilor foarte puternici. Desigur Saint-
Simon 1 se inspiră de la el, deoarece doamna Dupin, eleva sa, şi domnul Dupin, în *Critica spiritului legilor,* sunt pe faţă *„emancipatorii”* femeii. Diversele încercări de guvernare care s-au produs timp de o sută de ani, principalele acte ale diplomaţiei europene şi simulacrele de consilii princiare care se numesc alianţe, au împrumutat teoriile privind conducerea statului ale abatelui de Saint-Pierre aparenţe (mincinoase, e adevărat) de înţelepciune şi de moralitate. Cât despre filozofia păcii veşnice, ea e în spiritul celor mai moderne şcoli filosofice.

Ar fi deci cât se poate de ridicol astăzi să-l socoţijpe abatele de Saint-Pierre ridicol şi să vorbeşti fără respect de cel pe care chiar detractorii săi îl numesc *om de bine* prin excelenţă. Dacă n-ar fi avut decât acest titlu drept orice bagaj pentru posteritate şi tot e ceva mai mult decât titlul de „cel mai mare om al vremii sale.“

Doamna Dupin de Chenonceaux iubi cu religiozitate pe acest om de bine, îi împărtăşi ideile, îi ferici bătrâneţea prin îngrijiri mişcătoare şi primi, la

Chenonceaux, ultimul său suspin. Am văzut acolo, chiar în camera unde el şi-a încredințat Domnului sufletul generos, un portret al său făcut cu puțin timp înainte. Figura sa frumoasă, blândă şi austeră totodată, se asemăna într-o oarecare măsură cu cea

1 *Louis de Rouvroy, duce de Saint Simon* (1675—1755), scriitor francez, autorul unor *Memorii* celebre, care merg din 1694 până în 1723 şi în cart istoriseşte nenumărate fapte petrecute la Curte,
zugrăvind cu multă iscusință portretele persoanelor celebre din vremea sa.

a lui Francois Arago ’. Dar expresia este aha, şi de altfel umbrele morții au năpădit acest mare ochi negru adâncit de suferință, aceşti obraji palizi devastați de ani. 11

Doamna Dupin a lăsat, la Chenonceaux, unele scrieri foarte scurte, dar pline de idei precise şi de sentimente nobile. Sunt, în general, idei disparate, dar a căror legătură e foarte logică. Un mic tratat despre *Fericire,* de câteva pagini, ni s-a părut o capodoperă. Şi pentru a-i înțelege importanța filosofică, e de-ajuns să transcriem primele cuvinte:

„Toți oamenii au un drept egal la fericire”; adică textual: „Toți oamenii au un drept egal la plăcere12’.
Dar nu trebuie ca acest cuvânt, „plăcere”, care are şi culoarea sa locală, întocmai ca un *„tmmeaii’* de cămin13, să fie greşit interpretat şi luat drept expresia unei gândiri a regenței. Nu! adevăratul său sens e o fericire materială, bucuria vieții, bunăstarea, repartiția bunurilor, cum s-ar spune astăzi. Titlul lucrării, spiritul cast şi serios de care este

---

11 Am scris acestea în 1847. Cine ştie dacă înainte de publicarea acestor *Memorii,* o răscoală socială n-ar fi creat mulţi *„gînditori foarte curajoşi"* (n.â.).

12 *Louis Blanc* (1811—1882), istoric şi om politic francez ;^adept al ideilor socialiste, el a contribuit prin scrierile sale la căderea monarhiei din iulie ; ca deputat al extremei stingi din Adunarea Naţională, a făcut parte, pînă în iebruarie 1848, din guvernul provizoriu.

13 *Pier re Bayle* (1647—1706), scriitor francez, autorul unui *Dicţionar istoric şi critic* (1669—1697), al cănii spirit anunţă pe filozofii secolului al XVIII-lea.

însufleţită, nu pot lăsa nicio îndoială asupra sensului modern al acestei formule egalitare care corespunde formulei *

Fiecăruia potrivit nevoilor sale. Este o idee destul de înaintată, cred, atât de înaintată încât şi astăzi încă e prea înaintată pentru creierul prudent al majorităţii gânditorilor şi politicienilor noştri, ilustrului is-

1 Astronom şi fizician francez care a trăit între anii 1786—
1853, celebru prin experienţele sale asupra magnetismului, polarizării şi indicilor de refracţie ai gazului.

3 Am comis aici o mică eroare de fapt pe care vărul meu, domnul de Villeneuve, moştenitor al Chenonceaux-ui ui şi al istoriei doamnei Dupin, mi-o semnalează. Abatele de Saint-Pierre a murit la Paris, dar la puţin timp după ce s-a îmbolnăvit grav la
Chenonceaux (n.a. Din 1850).

5 — Povestea vieţii mele, voL 1

3 în secolul al XVIII-lea se obişnuia ca deasupra poliţei cătftimilui să se execute mici picturi reprţzentând un peisaj, scene galante sau câmpeneşti, după specificii! localităţii.

toxic Louis Blanc 1 trebuindu-i un anumit curaj pentru a o proclama şi a o dezvolta. 2

Frumoasă şi fermecătoare, simplă, puternică şi calmă, doamna Dupin îşi sfârşi zilele la Chenonceaux, la o vârstă venerabilă. Modul de exprimareal scrierilor sale e la fel de limpede ca şi sufletul său, la fel de delicat, surâzător şi proaspăt ca trasaturile chipului său. Această formă este specifică ei şi corectitudinea elegantă a stilului nu dăunează deloc originalităţii. A scris în limba vremii sale, dar are întorsătura de frază a lui Montaigne, ironia lui Bayie3
şi se vede că aceasta frumoasă doamnă nu s-a temut să şteargă colbul de pe vechii maeştri. Eajiu-i imita, dar îi asimilează, ca un stomac sănătos hrănit cu alimente bune.

Trebuie să mai spun, spre lauda sa, că, dintre toţi vechii

prieteni părăsiți şi bănuiți de către Rousseau în dureroasa să bătrânețe, ea este poate singura căreia el îi dă dreptate în *Confesiunile* sale şi căreia îi recunoaşte binefacerile fără amărăciune. A fost bună chiar cu Therese Levasseur şi cu nedemna ei familie;
a fost bună cu toți şi stimată cu adevărat; căci furtuna revoluționară pătrunse şi în regalul castel de la Chenonceaux, dar respectă părul alb al bătrânei

doamne. Toate măsurile de rigoare se mărginiră la confiscarea câtorva tablouri istorice pe care le sacrifică de bunăvoie exigențelor momentului. Mormântul ei, simplu şi de bun gust, se odihneşte în parcul din Chenonceaux sub melancolice şi proaspete frunzişuri. Călătorule care culegi cu religiozitate frunzele acestor chiparoşi, fără alt motiv decât de a aduce un omagiu virtuoasei frumuseți iubită de Jean-Jacques Rousseau, să ştii că ea are drotul la şi mai mult respect. A îndulcit bătrânețea *omului de bine* 14
din vremea sa; i-a fost discipol; a inspirat propriului ei soț teoria respectului pentru sexul slab; mare omagiu adus superiorității bâânde şi modeste a inteligenței sale. A făcut şi mai mult încă, a înțeles, ea, bogată, puternică şi frumoasă că *toți oamenii au dreptul la fericire.* Cinste deci celei care a fost frumoasă ca iubita unui rege, înțeleaptă ca o femeie romană, luminată ca un adevărat filosof şi bună ca un înger! O nobilă prietenie, care a fost calomniată, că tot ceea ce e firesc şi bun pe lume, îi unise pe
Francueil şi pe mama sa vitregă. Sigur, asta trebuie să fi fost pentru el un titlu în plus în ceea ce priveşte afecțiunea şi stima pe care bunica mea i le-a purtat bătrânului ei soț. Contactul cu o mamă vitregă ca prima doamnă Dupin şi cu o soție cum a fost a doua, trebuiau să imprime un reflex de lumină pură asupra tinereții şi asupra bătrâneții acestui

---

[14] Abatele dt Sainte-Pierre.

bărbat.
Bărbații datorează femeilor, mai mult decât celorlalți oameni, ceea ce au ei bun sau rău în cele mai înalte regiuni alesufletului şi sub acest raport li s-ar putea zice: „Spune-mi pț cine iubeşti, ca să-ți spun cine eşti!“

Un bărbat ar putea trăi mult mai lesne, în societate, cu dispreţul femeilor decât cu cel al bărbaţilor;

dar înaintea lui Dumnezeu, înaintea hotărârilor justiţiei care vede totul şi care ştie totul, dispreţul femeilor îi va fi mult mai dăunător. Aceasta ar face poate, aici, motivul unei digresiuni şi aş putea cita câteva pagini excelente ale domnului Dupin, străbunicul meu, despre egalitatea dintre rangul femeii şi cel al bărbatului în ţelurile Domnului şi în ordinea naturii. Dar voi reveni asupra acestei probleme, mai pe larg, în povestea propriei mele vieţi.

III

O anecdotă despre J.-J. Rousseau. — Maurice Dupin, tatăl meu. — Deschartres, preceptorul meu. — Capul abatelui. Liberalismul dinaintea revoluţiei. — Vizita la domiciliu. — încarcerare. — Devotamentul lui Deschartres şi al tatii. — Nerina.

— Pentru că am vorbit de Jean-Jacques Rousseau şi de bunicul voi plasa aici o istorioară graţioasă pe care am găsit-o în hârtiile bunicii mele, Aurore
Dupin de Francueil.

„Nu l-am văzut decât o singură dată (era vorba de
Jean-Jacques); dar n-am să-l uit niciodată. Trăia modest, sălbatic şi retras, atins de acea mizantropie care a fost prea crud luată în râs de prietenii săi, leneşi şi frivoli.

începând de la căsătoria mea, n-am încetat să-l năcăjesc pe domnul Francueil, ca să mă ajute să-l văd; ori asta nu era chiar aşa de uşor. S-a dus de mai multe ori la el fără să fie primit. În sfârşit, într-o zi, îl găsi aruncând pe fereastră pâine vrăbiilor.
Tristeţea sa era atât de mare, încât spuse când le văzu zburând:

— Iată-le ghiftuite. Ştiţi ce vor face? Se vor duce pe cele mai înalte acoperişuri pentru a ma vorbi de rău, cum căpâinea mea nu face doi bani!

înainte de a-l vedea pe Rousseau, m-am apucat să citesc pe nerăsuflate *Nona Heloisa* şi la ultimele pagini m-am simţit atât de mişcată, încât plângeam în hohote. Domnul de Francueil glumea pe socoteala mea cu blândeţe. Voiam şi eu să glumesc dar, în ziua aceea, de dimineaţă până seara nu făcui decât să plâng. Nu puteam să mă gândesc la moartea Juiiei fără să nu încep să bocesc. Mă simţeam bolnavă, mă simţeam urâtă.

în vremea asta, domnul de Francueil cu spiritul şi graţia pe care ştia să le pună în toate, alergă să-l caute pe Jean-Jacques. Nu ştiu cum o fi făcut, dar l-a luat pe sus şi l-a adus cu sine fără să mă fi prevenit de planul său.

Jean-Jacques a cedat cu foarte mare neplăcere, fără a se interesa de mine, nici de vârstă mea, aşteptându-se doar să satisfacă curiozitatea unei femei şi nepretându-se de bunăvoie la asta după câte mi-am putut da seama.

Eu, neavertizată de nimic, nu mă grăbeam să-mi isprăvesc toaleta, eram cu doamna d’Esparbes de
Lussan, prietena mea, cea mai amabilă femeie din lume şi cea mai drăguţă, deşi privea puţin saşiu şi era un pic cam diformă. Râdea de mine pentru ca de câtva limp mă apucase fanteziasă studiez osteologia şi tot râzând scoase nişte strigăte înfricoşătoare, fiindcă vrând să-mi aducă nişte panglici care erau într-un dulap, găsise acolo agăţată o mână mare şi urâtă de schelet.

Domnul Francueil a venit de două sau de trei orj să vadă dacă eram gata. Avea «un anumit aer», după cum spunea «marchizul» (aşa o numeam eu pe doamna tic Lussan care, în loc de numele mic îmi zicea
«scumpul meu baron»). Eu nu vedeam nimic ciudat
Ia soţul meu şi nu isprăveam să mă tot aranjez, neavând habar că acel urs sublim se afla acolo, în salonul meu. Intrase cu un aer pe jumătate nătâng, pe jumătate ursuz şi

se aşezase într-un colț fără să manifeste altă nerăbdare decât să mănânce, pentru ca să poată pleca mai repede.

în sfârşit, toaleta mea odată isprăvită, cu ochii mereu roşii şi umflați, mă duc în salon, zăresc un omuleț prost îmbrăcat care se scoală destul de greoi, care mormăie cuvinte confuze. Îl privesc şi ghicesc: strig, vreau să vorbesc, dar izbucnesc în lacrimi. Jean-
Jacques năucit de această primire vrea să-mi mulțumească şi izbucneşte în lacrimi. Francueil vrea să ne ajute să ne venim în fire, printr-o glumă, şi izbucneşte şi el în lacrimi. Nu puturăm să ne mai spunem nimic. Rousseau îmi strânse mâna fără să-mi adreseze o vorbă.

încercarăm să mâncăm pentru a isprăvi cu aceste lacrimi. Dar n-am putut mânca nimic. Domnul de
Francueil n-a putut fi spiritual şi Rousseau se eschivă sculându-se de la masă, fără să fi spus o vorbă, nemulțumit poate de a fi căpătat o nouă dezmințire a pretenției sale de a fi cel mai persecutat, cel mai vrednic de ură şi mai calomniat dintre oameni.1'

Nădăjduiesc că cititorul meu nu va fi nemulțumit de această istorioară şi de tonul în care este redată.
Pentru o persoană crescută la Saint-Cyr, unde nu se învață ortografia, nu e rău întoarsă din condei. E adevărat că la Saint-Cyr, în locul gramaticii, se învăța
Racine, pe dinafară, şi i se jucau acolo capodoperele.
Regret mult că bunică nu mi-a lăsat mai multe amintiri personale scrise de ea însăşi. Se reduc doar la cîteva file. Şi-a petrecut viața scriind scrisori care prețuiesc aproape cât — trebuie spus — cele ale doamnei de Sevigne, şi copiind pentru hrana sufletului ei, o mulțime de paragrafe din cărțile preferate.

Reiau istoria sa.

Nouă luni după căsătoria cu domnul Dupin, ea născu un fiu care fu unicul său copil şi care primi numele de Maurice 1 în memoria mareşalului de Saxa.
Voi să-l alăpteze ea însăşi, bineînțeles, părea un lucru

excentric, dar bunica era dintre femeile care citiseră *Emile* cu religiozitate şi care voiau să dea exemplul cel bun. În plus avea sentimentul matern extrem de dezvoltat, şi asta a fost la ea o pasiune care le-a înlocuit pe toate celelalte.

Numai că natura fu împotriva zelului ei. N-avu lapte şi, fiindcă timp de câteva zile, în ciuda celor mai atroce suferințe, se încăpățână să-şi alăpteze copilul, nu-l putu hrăni decât cu sângele ei. Trebui să renunțe la alăptat; acest lucru fu pentru ea o durere cruntă şi un pronostic sinistru.

încasator general al ducatului d'Albret, domnul

Dupin îşi petrecea, împreună cu nevasta şi copilul, o parte a anului la Châteauroux. Locuiau în vechiul castel care serveşte astăzi de local birourilor prefecturii, şi care domină, cu ansamblul său pitoresc, cursul Indrei şi vastele câmpii pe care. Le udă.

Domnul Dupin, care încetase de a se mai numi Francueil o dată cu moartea tatălui său, înființă la Châteauroux manufacturi de postav şi risipi, prin activitatea şi dărnicia sa, mult bănet în ținutul său. Era risipitor, senzual şi ducea un trai de prinț. Întreținea o ceată de muzicanți, de bucătari, de paraziți, de lachei, de cai, de câini, dând din belşug totul pentru plăceri şi pentru binefaceri, voind să fie fericit şi toată lumea o dată cu el. Acesta era un alt mod de a fi decât

1 *Maurice-Franțois-Elhabetk,* născut la 13 ianuarie 1778. Avu ca naş pe marchizul de l'olignac (n.a.).

cel al financiarilor şi industriaşilor de astăzi. Aceştia nu-şi risipesc averea în plăceri, în dragostea pentru arte şi în imprudențele dărniciei pornite dintr-un sentiment aristocratic perimat. Ei urmează ideile prudente ale vremii lor, după cum bunicul meu urma rutina uşoară a epocii sale. Dar nu trebuie lăudată vremea de acum mai mult decât alta; oamenii nu ştiu încă ce să facă şi ceea ce ar trebui să facă.

Bunicul meu muri la zece ani după căsătorie, lăsând o dezordine cumplită în socotelile sale cu statul, şi în afacerile sale personale. Bunica îşi arătă mintea ageră pe care-o avea, înconjurându-se de sfaturi înțelepte şi ocupându-se de toate

lucrurile cu zel. Ea lichidă totul cu promptitudine şi, o dată datoriile plătite, atât statului cât şi particularilor, se văzu „ruinată”, adică în posesia a 75 000 livre rentă.15

Revoluţia avea să-i reducă curând resursele la proporţii şi mai mici şi ea nu mai luă imediat şi cu tot atâta uşurinţă hotărâri în faţa acestei a doua lovituri a sorţii; dar la prima, se supuse fără ezitare şi, deşi, nu pot pricepe cum să nu fii imens de bogat cu 75 000 de livre rentă, cum totul e relativ, ea acceptă această „sărăcie” cu destulă bărbăţie şi filozofie. Prin asta, bunica se supunea unui principiu de onoare şi de demnitate care era conform cu ideile sale, în timp ce confiscările din epoca respectivă n-au putut niciodată să ia, în mintea ei, o altă formă decât cea a hoţiei şi a jafului.

După ce părăsi Châêauroux-ul, locui în strada Roi-de-Skile, într-un „mic apartament”, în care dacă ar fi sa judec după cantitatea şi dimensiunea mobilelor care-mi împodobesc astăzi casa, mai avea destule mijloace pentru a se reface.

Angaja, pentru educaţia fiului ei, un om tânăr pe care l-am cunoscut bătrân şi care a fost şi preceptorul meu. Acest pesonaj, serios şi comic totodată, a ocupat" un loc prea important în viaţa noastră de familie şi în amintirile mele ca

---

15 **Iată o informaţie pe care mi-a furnizat-o vărul meu Rene de Villeneuve:** ***,JPalatul Lambert era locuit de familia noastră şi de prietena intimă a doamnei Dupin de Chenonceaux, frumoasa fi fermecătoarea prinţesă de Roban-Cbabot, Acesta era un adevărat palat. într-o noapte, domnul de Chenonceaux, fiul domnului şi doamnei Dupin, acest elev ingrat al lui Jean-Jacques, căsătorit de puţină "ireme cu domnişoara de Rochechouart, pierdu la ioc 700.000 de livre. A doua zi el trebui să plătească această datorie de onoare. Palatul Lambert fu ipotecat, alte bunuri vîndute. Din aceste splendori, din aceste picturi celebre nu mi-a rămas decît un foarte frumos tablou de Lesueur, reprezcntmd trei muze dintre care una cînta la violoncel. El l-a pictat de două ori, celălalt exemplar se află la muzeu. Domnul de Chenonceaux, fratele bunicului, şi bunicul nostru Francueil au mîncat 7 sau 8 milioane în valoarea lor de atunci. Tatăl meu, căsătorit cu sora tatălui tău, era în acelaşi timp nepotul doamnei Dupin de Chenonceaux şi unicul său moştenitor, Iată cum de patruzeci şi şapte de ani eu sînt proprietarul Chenonceaux-ului.“***

Voi povesti altădată cu ce grijă religioasă şi cu ce înţelegere a artei domnul şi doamna de Villeneuve au păstrat şi remobilat acest caîtel, una dintre capodoperele Renaşterii (n.a.).

să nu merite să-i rezerv o menţiune specială.

Se numea Franşois Deschartres şi cum a purtat pelerina scurta în calitate de profesor ia colegiul cardinalului Lemaine, intră la bunica mea cu costumul şi cu titlul de abate. Dar, în timpul revoluţiei, care veni curând să caute pricină oricăror feluri de titluri, abatele Deschartres deveni domnul Deschartres. Sub Imperiu el fu la fel, domnul Deschartres, primarul satului Nohant; sub Restauraţie, ar fi revenit bucuros la titlul său de abate deoarece rămăsese acelaşi îndrăgostit de formele trecutului. Dar nu ocupase niciodată vreo funcţie «claziastică şi de altfel nu se putu elibera de o poreclă pe care i-am adăugat-o atotştiinţei sale şi aerului său important; de atunci nu mai era numit decât „marele om".

Fusese băiat frumos, mai era încă atunci când bunica îl luă pe lângă ea; curăţel, bine ras, ochiul viu şi pulpa piciorului proeminentă. În sfârşit, avea o foarte bună înfăţişare de preceptor. Dar sunt sigură ca niciodată, nimeni, chiar în cele mai bune timpuri ale sale, nu l-a putut privi fără să râdă, atât de mult şi de limpede era scris în toate trăsăturile feţei sale şi în toate mişcările persoanei şale cuvântul „pedagog": 1.

Pentru ca portretul să fie complet, ar mai fi trebuit să fie incult, mâncăcios şi laş. Dar, departe de asta, el era grozav de savant, foarte sobru şi curajos la nebunie. Avea toate marile calităţi ale sufletului înmănuncheate într-un caracter insuportabil şi o mulţumire de sine care mergea până la delir. Avea ideile cele mai absolute, manierele cele mai necioplite, limbajul cel mai îngâmfat.

Dar ce devotament, ce zel, ce suflet generos şi sensibil! Biet om mare! Cum ţi-am iertat persecuţiile î
Iartă-mi şi tu la fel, în viaţa cealaltă, toate festele pe care ţi le-am jucat, toate detestabilele pozne prin care m-am răzbunat de despotismul tău sufocant!
M-ai învăţat puţine lucruri, dar există unul pe care ţi-l datorez şi care mi-a slujit: acela de a reuşi, în ciuda

frământărilor independenței mele fireşti, să suport, vreme îndelungată, caracterele cele mai puțin suportabile şi ideile cele mai extravagante.

Bunica, încredințându-i educația fiului ei nu-presimțise deloc că-i cumpăra acestuia tiranul, salvatorul şi prietenul său pe viață.

în orele lui libere „Deschartres continua să urmeze cursuri de fizică, de®chimie, de medicină şi de chirurgie. Se ataşase mult de domnul Desault2, şi de-’
veni, sub îndrumarea acestui om remarcabil, un practician grozav de abil în operațiile chirurgicale. Mai târziu, când ajunse fermierul bunicii şi primarul satului, ştiința sa îl făcu foarte util ținutului cu atât mai mult cu cât o practica din dragoste creştinească, fără nicio retribuție. Avea o inimă atât de mare că nu exista noapte oricât de neagră şi de furtunoasă, oricât de caldă sau de rece, nici ora nepotrivită care să-i împiedice să alerge, adesea foarte departe, pe drumuri pierdute, pentru a da ajutor în colibe. Devotamentul şi dezinteresul său erau cu adevărat admirabile. Dar deoarece trebuia să fie pe cât de ridicol pe atât de sublim în toate lucrurile, el împingea integritatea funcțiunilor sale până la a-şi bate bolnavii, când, vindecați aceştia veneau să-i aducă bani.
Nu arăta mai multă înțelegere nici la capitolul plocoane şi l-am văzut de zeci de ori prăvălindu-i pe scară pe bieții pârliți de pacienți, ucigând cu lovituri rațele, curcanii şi iepurii aduşi de ei drept mulțumire salvatorului lor.

Aceşti oameni de treabă, umiliți şi maltratați, se duceau mâhniți, spunând:

— Cât este de răutăcios acest om drag şi cumsecade!

Câte unii adăugau mânioşi:

— Iată unul pe care l-aş ucide dacă nu mi-ar fi salvat viața.

Şi Deschartres, vociferând din capul scării cu voce de stentor:

— Cum, canalie, mojicule, necioplitule, sărăcie!

Ți-am făcut un serviciu şi tu vrei să-mi plăteşti?
Nu vrei să-mi fii recunoscător! Vrei să fii chit față de mine! Dacă n-o întinzi mai repede te stâlcesc în bătaie şi te pun cincisprezece zile la pat şi atunci vei fi obligat să trimiți iar să mă caute.

în ciuda binefacerilor sale, bietul „om mare“ era la fel de urât pe cât de stimat şi ieşirile sale prea vii îi atrăgeau adesea întâmplări supărătoare cu căre nu se prea lăuda. Țăranul berişonez! este îndurător până la un anumit punct, după care e bine sa te păzeşti.

Dar anticipez, mereu asupra succesiunii timpului în povestirea mea. Să mă iertați! Voiam să plasez, în legătură cu studiile anatomice ale abatelui Deschartres, o istorioară care nu-i deloc trandafirie.
Aceasta ar fi încă o nepotrivire de câțiva ani: dar amintirile mă îmbulzesc cam confuz, mă părăsesc chiar, şi mi-e frică să nu uit dintr-odată ceea ce aş laşa pe mâine.

Su-b teroare, deşi veghea statornic asupra tatei şi asupra intereselor bunicii, se pare că pasiunea îl împingea pe Deschartres, din timp în timp, spre sălile spitalelor şi amfiteatrele de disecție. Se întâmplau destule drame însângerate peste tot, în acea vreme, dar dragostea pentru ştiință îl împiedica să facă prea multe reflecții filosofice asupra capetelor pe care ghilotina le trimetea studenților în medicină. Într-o zi totuşi, avu o mică emoție care-l deranjă foarte tare în observațiile sale. Câteva capete omeneşti fură aruncate pe o masă de laborator, cu aceste cuvinte ale unui elev care îşi făcea treaba destul de bine:

— Proaspăt tăiate!

Se pregătea un cazan înfricoşător în care aceste capete trebuiau fierte pentru a fi jupuite de piele şi pe urmă disecate. Deschartres lua capetele unul după altul şi se ducea să le arunce în cazan.

— Acesta e capul; unui preot, spuse elevul dându-i-l pe ce! din urmă; are tonsură!

Deschartres îl privi şi recunoscu» capul unuia dintre

prietenii săi pe care nu-l mai văzuse de 15 zile şi pe

ft

! Dia regiunea Le Berry, la sud de Paris.

care nu-l ştia în închisoare. El mi-a povestit această oribilă aventură.

— N-am spus un cuvânt. Priveam acest sărman cap, cu plete albe. Era liniştit şi frumos încă, avea aerul că surâde. Am aşteptat ca elevul să se întoarcă cu spatele, pentru a~l săruta pe frunte. Apoi l-am pus în cazan ca pe celelalte şi l-an» disecat pentru mine. L-am păstrat câtva timp, dar veni o clipă când această relicvă deveni foarte primejdioasă. L-am îngropat într-un colț al grădinii. Această întâlnire mi-a făcut atât de rău, încât s-a scurs multă vreme fără să mă mai pot ocupa de ştiință.

Să trecem repede la istorioare mai vesele. Tatăl meu nu se prea omora cu cartea. Deschartres n-ar fi cutezat să-l bată şi, deşi partizan excesiv al „vechii metode” a biciului şi a nuielei, dragostea extremă a bunicii pentru fiul ei îi interzisese mijloacele eficace. Încercă, după ce depuse mult zel ji dârzenie, să înlocuiască biciul, după el o puternică pârghie a inteligenței. Lua împreună cu tata, lecții de germană, de muzică, de tot ceea ce nu putea să-l învețe el singur şi se făcu corepetitorul său, în absența profesorilor. Ba chiar se apucă, din devotament, să practice scrima şi să-l determine să studieze pasele de picior, între lecțiile profesorului. Tata, care era leneş şi care în vremea aceea avea o sănătate cam vlăguită, se trezea un pic din toropeală în sala de arme;
dar când se amesteca Deschartres în aceste treburi, acest biet Deschartres care avea darul de a face ca lucrurile cele mai interesante să devină plictisitoare, copilul bâlbâia ceva şi adormea de-a-mpicioarelea.

— Domnule abate „. Îi spuse el într-o zi cu naivitate şi fără răutate, oare când mă voi bate de-adevăratelea, o să mă amuze mai mult?

— Nu cred, prietene, răspunse Deschartres.

Dar se înşela. Tatei îi plăcu încă de tânăr războiul şi avu

chiar pasiunea bătăliilor. Niciodată nu se simțea atât de bucuros, atât de liniştit şi de mişcat în sinea sa, ca într-o şarjă de cavalerie.

Dar acest viitor viteaz fu la început un copil debil şi teribil de răsfățat. Fu crescut ca la carte, aproape în vată şi cum făcu o boală de creştere i se îngădui să ajungă într-o asemenea stare de indolență, încât îşi suna servitorul ca să-i ridice creionul, sau penița de jos. Şi-a revenit repede, slavă Domnului, şi elanul Franței, când ea alergă la hotare, l-a cuprins printre primii şi a făcut din subita sa transformare o minune într-o mie.

Când revoluția începu să mârâie, bunica mea, ca toți aristocrații luminați ai vremii sale, o văzu apropiindu-se fără teamă. Era prea nutrită de ideile lui

Voltaire şi ale lui J.-J. Rousseau pentru a nu urî abuzurile Curții.

Era chiar dintre cele mai înflăcărate împotriva clicii reginei şi i-am găsit cartoane pline de cuplete, de madrigaluri şi de satire sângeroase împotriva Mariei-Antoinette şi a favoriților ei. Oamenii de treabă copiau şi colportau aceste bilețele. Cele mai cuviincioase sunt scrise de mâna bunicii, poate câte unele sunt chiar ale ei; căci era de cel mai bun gust sa compui câte o epigramă despre scandaluri răsunătoare şi opoziția filosofică a momentului se manifesta sub această formă cu totul franceză. Unele din de erau într-adevăr destul de îndrăznețe şi de ciudate.

Erau puse în gura poporului şi rimate în argoul halelor, cântece nemaiauzite despre naşterea prințului moştenitor, despre ’delapidările şi galanteriile „nemțoaicei”; erau amenințați mama şi copilul cu biciul şi cu stâlpul infamiei. Să nu vă gândiți că aceste cântece le făcea poporul. Ele coborau din salon în stradă.

Le-am ars pe cele mai neruşinate, pe care n-aş fi cutezat să le citesc până la capăt; erau cele scrise de mâna călugărilor pe care i-am cunoscut în copilăria mea sau ieşite din mintea marchizilor de neam şi care nu mi-au lăsat nicio îndoială

asupra urii profunde şi indignării delirante a aristocrației din acea epocă. Cred că poporul ar fi putut nici să nu se amestece, şi chiar dacă în adevăr nu s-ar fi amestecat, familia lui Ludovic al XVI-lea ar fi avut aceeaşi soartă şi nu şi-ar fi găsit locul printre martiri.

Regret grozav accesul de ipocrizie care m-a cuprins la douăzeci de ani, arzând cea mai mare parte a acestor manuscrise. Venind de la o persoana atât de castă şi de sfântă ca bunica mea, de îmi ardeau ochii; ar fi trebuit totuşi să-mi dau seama că acestea erau documente istorice care puteau avea o valoare serioasă. Multe erau poate unice, sau cel puțin foarte rare. Cele care mi-au rămas sunt cunoscute şi au fost citate în mai multe lucrări.

Cred că bunica avu o mare admirație pentru Necker şi mai pe urmă pentru Mirabeau. Dar pierd urma ideilor sale politice în epoca în care revoluția devine pentru ea un fapt copleşitor şi un dezastru personal.

Dintre toți cei din clasa sa, ea era poate persoana care se aştepta cel mai puțin să fie lovită în această mare catastrofă; şi, de fapt, cum putea oare conştiința sa s-o avertiztae că a meritat să îndure, odată cu ceilalți, o pedeapsă socială? A adoptat credința egalității atât cât i-a fost posibil în situația sa. P'ra la înălțimea tuturor ideilor înaintate ale timpului ei. Accepta contractul social împreună cu Rousseau; ura superstiția ca şi Voltaire; accepta chiar utopiile generoase; cuvântul „republică" n-o supăra deloc. Prin fire, era iubitoare, săritoare, afabilă şi vedea cu plăcere un egal al ei în orice om obscur şi nenorocit.

Dacă revoluția s-ar fi putut face fără violențe şi fără rătăciri, ea ar fi urmat-o până la capăt, fără regret

şi fără teamă; căci era un suflet mare şi toată viața a iubit şi a căutat adevărul.

Dar trebuie să fii mai mult decât sincer, mai mult decât drept pentru a accepta convulsiunile inevitabile care se leagă de o tulburare atât de mare. Trebuie să fii entuziast,

aventuros, eroic, un fanatic chiar al vieții de apoi. Fiecare dintre noi e capabil să accepte sacrificii mari pentru a-şi salva viața; puțini însă pot surâde în timpul torțurii…

în această situație stranie se afla nobila şi sincera femeie a cărei istorie v-o povestesc aici. Ea nu s-a gândit să emigreze, a continuat să-şi crească fiul şi să fie absorbită de această obligație supremă.

A acceptat chiar micşorarea considerabilă pe dâre criza politică a adus-o resurselor sale. Din rămăşițele a ceea ce numea ea resturile primei sale averi, a cumpărat, cu 30Q 000 de livre, moşia de la Nohant, prea departe de Châteauroux; relațiile şi obiceiurile de viață o legau de Berry.

Năzuia să se retragă în această provincie liniştită, unde pasiunile de moment erau încă prea puțin simțite, când o lovi un eveniment neprevăzut.

Locuia atunci, în casa domnului Amonin, care avea funcția de plătitor de rente şi al cărui apartament, ca aproape toate cele ocupate în acea epocă de oamenii înstăriți, cuprindea multe ascunzători. Domnul Amonin îi propuse să ascundă într-unul din panourile pereților de lemn o destul de mare cantitate de argintărie şi de bijuterii aparținând atât lui cât şi ei. În afară de asta, un domn de Villiers ascunse acolo titluri de noblețe.

Dar aceste ascunzători, practicate cu abilitate în grosimea zidurilor, nu puteau să reziste investigațiilor făcute adesea chiar de lucrătorii care le construiseră şi care erau primii delatori. La 5 frimaire anul
II (26 noiembrie 1793),. În virtutea unui decret care oprea dosirea acestor bogății retrase din circulație, 2
fu făcută o descindere în casa domnului Amonin. Un expert tâmplar sondă lambriurile şi prin urmare totul fu descoperit; bunica fu arestată şi încarcerată în mânăstirea maicilor engleze, strada des Fosses-
Saint Victon care fusese transformată în puşcărie3.
Casa îi fu sigilată şi obiectele confiscate ca şi apartamentul şi încredințate pazei cetățeanului Leblanc, caporal. Se îngădui

tânărului Maurice (tatăl meu) să locuiască în apartamentul său, care era, cum am spus, separat de primul şi pe care-l împărțea cu

Deschartres.

[1] *Frimaire:* 21 noiembrie-20 decembrie, a treia lună a calendarului republican francez.

[2] Iată termenii acestui decret care avea ca scop de a restabili încrederea prin teroare:

Art. 1, Orice metal de aur şi de argint, monedă sau nemonedă, diamantele, bijuteriile, galoanele de aur şi de argint şi orice fel de mobilă, sau efecte de preț, care vor fi descoperite sau care vor fi găsite îngropate în pământ sau ascunse în pivnițe, în interioarele pereților, acoperişurilor, în parchete sau caldarâm, în vetre sau. În coşuri de căminuri sau în alte locuri secrete sunt luate şi confiscate în profitul Republicii.

Art. 2. Orice denunțător care va a) uta la descoperirea unor astfel de obiecte, va primi a 20-a parte din valoarea lor, în bancnotă *(în text:* asignate — *hârtie monedă cu curs forțat, emisă în 1789 n.n.)...*

Art. 6. Aurul şi argintul, vesela, bijuteriile şi alte efecte, oricare ar fi de vor fi trimise imediat, cu inventarele lor, comitetului inspectorilor oraşului, care vor preda, fără nicio amânare, diferitele monede trezoreriei naționale, iar argintăria la Monetăria

Statului.

Art. 7. Cu privire la bijuterii, mobile şi alte efecte: de vor fi vândute la licitație la cererea aceluiaşi comitet care va preda produsul trezoreriei şi va da socoteală Convenției naționale

(23 brumar an. II).

[3] Ea a petrecut în aceeaşi mânăstire o mare parte din retragerea sa voită, din lume, înainte de a se mărita cu cel de al doilea bărbat (n.a.),

Domnul Dupin, pe atunci în vârstă de abia cincisprezece ani, fu năucit de această despărțire ca de-o • lovitură de măciucă. Nu se aştepta la una ca asta, ei care fusese crescut de asemenea în spiritul lui Voltaire şi a lui J.-J. Rousseau. I s-a ascuns gravitatea faptelor, şi bravul Deschartres îi potoli neliniştea: dar acesta din urmă simțea că doamna Dupin era pierdută dacă nu izbutea să întreprindă o intervenție pe care o concepu fără a ezita şi pe care o execută cu tot atâta noroc pe cât curaj.

El ştia bine că obiectele cele mai compromițătoare dintre toate, acele dosite în pereții de lemn ai casei, scăpaseră la primele cercetări. Aceste obiecte erau hârtii, titluri şi scrisori dezvăluind faptul că bunica ar fi contribuit la un împrumut voluntar, efectuat în secret în favoarea contelui d'Artois, atunci emigrat, devenit mai târziu Carol al X-lea, rege al Franței. Ce motive sau ce influențe o vor fi îndemnat la această acțiune, nu ştiu, poate un început de reacțiune împotriva ideilor revoluționare pe care le urmase cu energie până la luarea Bastiliei. Poate s-a lăsat antrenată de sfaturi exaltate sau poate a făcut-o dintr-un sentiment secret de orgoliu al sângelui. Căci, în sfârşit, în ciuda neajunsului pe care i-l crease starea de bastardă, ea era verişoara lui Ludovic al XVI-lea şi a fraților săi şi a crezut că trebue să rămână îndatorată acestor prinți care au lăsat-o totuşi în mizerie după moartea prințesei moştenitoare. Nu cred s-o fi făcut din alt motiv, şi acea sumă de 73 000 de livre care, în situația sa, a însemnat un sacrificiu dureros, nu reprezenta pentru ea, ca de altfel pentru atâția alții, un fond plasat în contul favorurilor şi al recompenselor viitorului. Începând din această epoca, dimpotrivă, ea privi cauza prinților ca şipierdută, n-avea simpatie şi stimă nici pentru caracterul viclean al „De. I'ui" (Ludovic al XVIII-lea), nici pentru viața ruşinoasă şi destrăbălată a viitorului Carol al X-lea. Mi-a vorbit de această tristă familie în momentul căderii lui Napoleon, şi-mi amintesc perfect ce mi-

a spus; dar să nu anticipăm asupra evenimentelor.

Voi spune numai că niciodată nu i-a dat prin gând să profite de pe urma Restaurației; să-şi reclame de la Bourboni banii şi să fie răsplătită pentru un serviciu care fusese pe punctul de a o duce ia ghilotină.

Fie că aceste acte fuseseră ascunse într-o tainiță specială care scăpase sondajului, fie că fuseseră amestectate printre hârtiile domnului de Villiers şi scăpaseră primului control al comisarilor, Deschartres era sigur că nu fuseseră menționate în procesul verbal şi se pregătea să le sustragă unui nou control care trebuia să aibă loc odată cu ridicarea sigiliilor.

Asta însemna să-şi rişte libertatea şi viața. Dest chartres nu ezită…

Iat-o deci pe bunica arestată şi pe Deschartres însărcinat cu salvarea sa; căci, cu o clipă înainte de a fi dusă la maicele engleze ea avusese timpul să-i spună unde se aflau aceste hârtii blestemate pe care neglijase să le distrugă. Avea, între altele, o mulțime de scrisori care atestau relațiile sale cu emigranții, relații foarte nevinovate, desigur, în ceea ce o privea, dar care puteau să-i fie imputate drept crimă de stat şi trădare față de Republică.

Ultimul proces-verbal pe care l-am citat şi Dumnezeu ştie cât dispreț şi câtă indignare vădea în sufletul său puristul Deschartres pentru actele redate într-o franceză atât, de stâlcită! J acest proces-verbal în care fiecare greşeală de ortografie îi încrețea pielea, nu constata existența unui mic mezanin, situat deasupra primului etaj şi care ținea de apartamentul bunicii. Te urcai acolo pe o scară secretă care pornea dintr-un cabinet de toaletă.

Au fost aplicate sigilii pe uşile şi pe ferestrele acestui mezanin şi tocmai acolo urmau să fie căutate hârtiile. Trebuiau deci rupte trei sigilii înainte de a intra acolo: cel al uşii de la etajul întâi care dădea pe scara casei, cel al uşii cabinetului de toaletă care dădea pe scara secretă şi cel al uşii de la mezanin, în susul aceleiaşi scări. Loja cetățeanului portar, republican înverşunat, era situată chiar sub

apartamentul bunicii şi caporalul Leblanc, cetăţean incoruptibil, însărcinat cu paza sigiliilor de la etajul al doilea, dormea pe un pat de campanie în cabinetul vecin cu apartamentul domnului Amonin, adică, mai precis, deasupra mezaninului cu pricina. Stătea acolo, înarmat până în dinţi, având consemn să tragă asupra oricui se introducea într-unul sau într-ahul din apartamente. Şi cetăţeanul Froc, care, cu toate că era portar, avea somnul foarte uşor, dispunea de o sonerie, aşezată ad-hoc la fereastra caporalului şi n-avea decât să tragă de cordonul ei pentru a-l
deştepta în caz de alarmă.

Fapta era deci smintită din partea unui om care n-avea, în arta-de a deschide uşile cu şperaclul şi de a se introduce fără zgomot, înaltele cunoştinţe pe care, după studii speciale şi serioase, le dobândeau domnii hoţi. Dar devotamentul face minuni. Deschartres se înarma cu toate cele necesare şi aşteptă ca toată lumea să se culce. Era ora două dimineaţa când casa deveni tăcută. Atunci se sculă, se îmbrăcă fără zgomot şi-şi ufnplu buzunarele cu toate instrumentele pe care şi le procurase nu fără pericol, îndepărtă primul sigiliu, apoi pe al doilea, apoi pe al treilea. Iată-l la mezanin, trebuia să deschidă o mobilă de marchetărie care slujea de stelaj şi să scoată din ea *29* de dosare pline de hârtii; căci bunica n-a ştiut, să-i spună unde anume se aflau cele care o comproiniteau.

Deschartres nu se descurajă; iată-l examinând, triind, arzând; bate ora trei, nimic nu se mişcă… ba da! paşi «sori fac să sdrţâie slab parchetul în salonul de la etajul întâi; poate e Nerina, căţeaua favorită a prizonierei, care se culca sub patul lui Deschartres i care s-o fi luat după el. Căci pentru orice eventualitate a fost obligat să lase uşile deschise în urma lui; poate e portarul care are cheile, căci
Deschartres s-a introdus cu ajutorul unui şperaclu.

Când asculţi cu atenţie, cu inima bătând să-ţi iasă din piept şi cu sângele ţiuindu-ţi în urechi există o clipă în care nu mai auzi nimic. Sărmanul Deschartres rămase pietrificat,

imobil; căci, sau urca cineva scara de la mezanin, sau avea el un coşmar;
şi nu era Nerina, ăştia erau paşi de bărbat. Se apropie cu precauţie; Deschartres este înarmat cu un pistol, îi trage piedica şi merge drept la uşa scăriţei… dar lasă repede să-i recadă braţul pe care şi-l ridicase la înălţimea unui om; căci cel care venea să i se alăture era tatăl meu, era Maurice, scumpul său elev.

Copilul, căruia în zadar i-a ascuns proiectul său, l-a ghicit, l-a pândit; venea să-l ajute. Deschartres, emoţionat să-l vadă împărţind cu el un pericol înfricoşător, încearcă să-i vorbească, să-l trimită îndărăt; Maurice îi pune mâna pe gura. Deschartres înţelege că cel mai mic zgomot, un cuvânt schimbat poate să-i piardă şi pe unul şi pe celălalt şi atitudinea liniştită a copilului îi dovedeşte destul de bine că nu va ceda.

Atunci amândoi, în cea mai completa linişte, se pun pe treabă. Examenul hârtiilor continuă şi merge repede; se arde cu' măsură, dar vai, suna ora patru!

Le trebuie mai mult de o oră pentru a închide uşile şi a pune la loc sigiliile. Nici jumătate din treabă nu e făcută şi ta ora cinci cetăţeanul Leblanc e totdeauna în picioare.

Nu-i vreme de pierdut. Maurice îl face pe prietenul său să priceapă, prin semne, că vor trebui să revină în noaptea următoare. De altfel nenorocita de
Nerina pe care avusese grijă s-o încuie în cameră şi rare se plictisea singură, începuse sa geamă şi să urle. Închid deci totul, lasă sigiliile rupte în interior şi se mulţumesc să-l refacă doar pe cel de la intrarea principală care dă spre scara cea mare. Tata ţine lumânarea şi întinde ceara. Deschartres, care a luat amprenta sigiliilor, executa operaţia cu iuţeala şi îndemânarea unui om care a făcut operaţii chirurgicale mult mai delicate. Reintră la ei şi se culcă iar, liniştiţi în ceea ce priveşte persoana lor, dar nu sunt si-
. Guri de succesul întreprinderii lor; căci s-ar fi putut să vină careva în timpul zilei să ridice, pe neaşteptate, sigiliile şi

totul, în apartament, rămăsese vraişte. De altminteri, principalele piese de vinovăție încă nu fuseseră găsite şi distruse. Din fericire, această teribilă zi de aşteptare se termină fără nicio catastrofă. Tata o duse pe Nerina la un prieten;
Deschartres cumpără, pentru tata, papuci împletiți, unse uşile apartamentului lor, îşi puse în ordine instrumentele şi nu încercă să schimbe eroica hotărâre a elevului său. Când mi-a povestit această istorie, douăzeci şi cinci de ani mai târziu:

— Ştiam bine, spunea el, că dacă eram surprinşi, doamna Dupin nu smi-ar fi iertat niciodată că l-am lăsat pe fiul ei să se expună la un asemenea pericol;
dar aveam eu oare dreptul să împiedic un fiu bun să-şi expună viața pentru a o salva pe cea a mamei sale? Acest lucru ar fi fost împotriva oricărui principiu de educație sănătoasă şi eu eram înainte de toate preceptor.

în noaptea următoare avură timp mai mult. Gardienii se culcaseră mult mai devreme; putură deci să-şi înceapă operațiunile cu o ora mai înainte.
Hârtiile fură găsite şi transformate în cenuşă;'
apoi adunară această cenuşă uşoară într-o cutie pe care o închiseră cu grijă şi pe care o luară cu ei pentru a o face să dispară a doua zi. Toate dosarele fură controlate şi curățate, se distruseră multe bijuterii şi peceți cu armorii; luară chiar şi stemele de pe coperțile cărților de lux. În sfârşit, treaba odată terminată, toate sigiliile fură puse la loc, amprentele imitate la perfecție; benzile de hârtie reapărură intacte, uşile fură reînchise fără zgomot şi cei doi complici, după ce au îndeplinit o acțiune generoasă, cu tot misterul şi toată emoția care însoțesc înfăptuirea crimelor, se retraseră în apartamentele lor la ora dorită. Acolo ei se aruncară unul în brațele celuilalt şi, fără să-şi spună nimic îşi amestecară lacrimile de bucurie. Credeau că au salvat-o pe bunica;
dar trebuiră să trăiască încă multă vreme sub imperiul spaimei, căci detenția se prelungi până după catastrofa din 9

termidor şi până la această dată tribunalele revoluționare deveniră cu fiecare zi mai bănuitoare şi mai crâncene.

La 16 *nivose16,* adică peste o lună, doamna Dupin fu scoasă din închisoare şi adusă în apartamentul ei sub paza cetățeanului Philidor, comisar foarte uman şi care se arătă din ce în ce mai dispus în favoarea ei. Procesul-verbal, scris sub ochii săi şi semnat de el, atesta că sigiliile fuseseră găsite intacte.

Cetățeanul portar n-ar fi fost îngăduitor cu nimeni, deci e de crezut că nici lin indiciu nu trăda efracția.

Ceea ce vreau să spun în treacăt, căci nu trebuie să uit acest lucru, e că bravul Deschartres nu mi-a povestit întâmplarea decât sâcâit de întrebările mele, a povestit-o chiar destui de prost şi n-am cunoscut niciodată amănuntele decât de la bunica. Lotuşi, n-am ' întâi nit un povestitor mai prolix, mai pretențios, mai pedant, mai înfumurat de rolul său în lucrurile mici şi mai dornic de a se face ascultat, ca acest om cinstit. Nu se putea abține să nu repete în fiecare seară o serie de anecdote şi de fapte din viața sa pe care le cunoşteam atât de bine, încât îl corectam eu când se înşela asupra vreunui cuvânt; dar când venea vorba despre vreuna din faptele sale eroice, el, care avea în privința compilării lor pretenții aproape ridicole, devenea naiv ca un copil şi umil ca un adevărat creştin.

Bunica n-a fost scoasă din închisoare decât ca să asiste la ridicarea sigiliilor şi la examinarea hârtiilor. Nu se găsi, bineînțeles, nimic care sa contra vină „intereselor republicii" cu toate că această examinare a durat nouă ore. A fost o zi de bucurie pentru ea şi fiul ei că putuseră să o petreacă împreună.

Dragostea lor mutuală îi mişcă mult pe comisari şi mai ales pe Philidor, care Philidor era, dacă am memorie bună, un fost peruchier, foarte bun patriot şi om de treabă. * El prinse mai

---

[16] *Nivose:* **a 4-a lună a calendarului revoluţionar francez (21 deccmbrie-19 ianuarie).**

ales o mare prietenie pentru tata şi nu încetă de a face demersuri pentru ca bunica să fie judecată, în nădejdea că va fi achitată. Dar demersurile sale n-avură succes decât în epoca reacțiunii.

în seara de *17* nivose el o reconduse pe prizonieră la maicile engleze unde rămase până la 4 fructidor

(22 august 1794). Timp de câta-va vreme tata putu s-o vadă pe mamă-sa câte o clipă, zilnic, în vorbitorul mânăstirii. Băiatul aştepta această clipă preafericită, în mânăstire, pe un frig de gheață, şi Dumnezeu ştie cât era de frig în această clădire pe care am măsurat-o în toate sensurile timp de trei ani din viața mea, căci am fost crescută în acelaşi loc.

Aştepta adesea timp de mai multe ore deoarece, la început mai ales, consemnele se schimbau în fiecare zi după capriciul portarilor şi poate urmând şi voința guvernământului revoluționar care se temea de comunicațiile prea frecvente şi prea uşoare dintre deținuți şi neamurile lor.

în alte vremuri, copilul slab şi debil ar fi făcut, acolo, o congestie pulmonară. Dar emoțiile vii ne făuresc o altă sănătate, un alt organism. El n-avu nici măcar un guturai şi învăță repede să nu-şi mai dea atenție, să nu se mai plângă mamei sale de suferințele mărunte şi de cele mai mici nemulțumiri, cum avusese obiceiul s-o facă. Deveni dintr-odată ceea ce trebuia să rămâna totdeauna, şi copilul răsfățat dispăru pentru a nu mai reapărea. Când o vedea sosind, la grilaj, pe biata sa mamă, palidă, înfricoşată de timpul pe care-l petrecuse aşteptându-l, gata mereu să izbucnească în lacrimi, atingându-i mâinile reci şi conjurându-l mai curând să nu mai vină decât să se expună acelor suferințe, îi era ruşine de moliciunea în care se lăsase legănat, îşi reproşa de a fi consimțit la această desfăşurare extremă de solicitudine, şi, cunoscând, în sfârşit, pe propria sa piele ce înseamnă să tremuri şi să suferi pentru ceea ce iubeşti nega că ar fi avut de aşteptat; o asigura că nu i-e frig, şi printr-un efort de voință, ajungea într-adevăr să nu mai simtă frigul.

Studiile sale fuseseră întrerupte; nu se mai punea problema profesorilor de muzică, de dans, de scrimă.
Bunul Deschartres, căruia îi plăcea atâta să-l învețe pe copil, nu mai avea chef să-i dea lecții, precum nu mai avea nici elevul său să le primească, dar educația aceea putea să fie înlocuită cu alta şi timpul care forma inima şi conştiința bărbatului, nu era pierdut pentru copil.

IV

Sophie-Victoire Antoinette Delaborde. — Mama Cloquart şi fiicele sale la primărie. — Mânăstirea de maici engleze. — Despre adolescență.

Voi întrerupe un moment aici istoria neamului meu dinspre tată pentru a introduce un nou personaj pe care o ciudată apropiere îl aşează în aceeaşi închisoare şi în aceeaşi epocă.

*

Am vorbit de Antoine Delaborde, meşter de bile şi meşter păsărar, adică, cu alte cuvinte, după ce a ținut o sală de biliard, bunicul meu dinspre mamă. A vândut păsări. Dacă nu spun mai mult despre el o fac din pricină că nu ştiu mai mult. Mama aproape că nu vorbea de părinții ei pentru că i-a cunoscut prea puțin şi i-a pierdut pe când era încă un copil. Cine era bunicul ei dinspre tată? Habar n-avea, şi eu la fel. Dar bunica ei? Nu mai mult.

Iată un caz în care genealogiile plebeiene nu pot să lupte împotriva celor ale bogaților şi puternicilor acestei lumi.

Chiar dacă de ar fi zămislit ființele cele mai bune sau gjele mai perverse, există impunitate pentru unii.
ingratitudine față de alții. Niciun titlu, nicio emblema, nicio pictură nu păstrează amintirea acestor generații obscure care trec pe pământ şi nu lasă urme.
Sărmanul moare definitiv, disprețul bogatului îi pecetluieşte mormântul şi trece peste el fără să ştie dacă cea pe care o calcă, indiferent, în picioare este chiar pulbere umană.

Mama şi mătuşa mi-au vorbit de o bunică dinspre mamă, care le-a crescut şi care era bună şi pioasă.

Nu socot că revoluția le-a ruinat. N-aveau nimic de pierdut, dar au suferit atunci, ca întreg poporul, din pricina rarității şi scumpirii pâinii. Această bunică era regalistă, Dumnezeu ştie pentru ce, şî-şi creştea cele două nepoate în groaza de revoluție. Fapt e că de nu pricepeau o iotă din asta şi că într-o bună dimineață veniră să o ia pe cea mai mare, care avea pe atunci 15 ori 16 ani şi care se numea Sophie-Victoire (şi chiar Antoinette ca şi regina Franței), pentru a o îmbrăca din cap până-n picioare în alb, a o pudra, a-i pune o cunună de trandafiri şi a o duce la primărie. Nu ştia nici ea singură ce înseamnă asta:
dar notabilii plebeieni ai cartierului, proaspăt întorşi de la Bastilia şi de la Versailles, îi spuseră:

— Mică cetățeană, tu eşti cea mai frumoasă copilă din district, hai să te facem bravă; iată-l pe cetățeanul Collot-d'FIerbois, actor la Teatrul Francez, care te va învăța un salut în versuri, cu gesturi; iată şi o cunună de flori; te vom conduce la primărie, tu vei prezenta florile şi vei rosti salutul în fața cetățenilor
Bailly şi La Fayette, şi vei binemerita de la patrie.

Victoire îşi îndeplini, cu veselie, rolul în mijlocul urmi cor de alte tinere fete, în, aparență mai puțin grațioase decât ea, căci de n-aveau nimic de spus, nici de prezentat eroilor zilei; nu se aflau acolo decât pentru decor.

Mama Cloquart (bunica Victoirei) îşi urmă nepoata împreună cu Lucie, sora mai mică şi amândouă, foarte voioase şi foarte mândre, strecurându-se prin mulțimea imensă, reuşiră să intre în primărie şi să vadă cu câtă grație perla districtului îşi debita salutul şi-şi prezenta cununa. Domnul de La Fayette fu cu totul emoționat şi, luând cununa, o aşeză curtenitor şi patern pe capul Victoirei spunându-i:

— Drăguță copilă, aceste flori se potrivesc mai bine cu obrazul dumitale decât cu al meu.

Se aplaudă, avu loc un banchet oferit în cinstea lui La Fayette şi a lui Bailly. Începură dansurile în jurul mesei,

frumoasele fete tinere ale districtului, luară parte şi de; mulțimea deveni atât de compactă şi de zgomotoasă, încât bunica Cloquart şi mica Lucie pierzând-o din vedere pe triumfătoarea Victoire, ne--
sperând s-o mai întâlnească, şi temându-se să nu fie înăbuşite, ieşiră în piață s-o aştepte; dar mulțimea le alungă. Strigătele de entuziasm le înspăimântară.
Mama Cloquart nu era curajoasă, crezu că Parisul se prăvălea peste ea şi o luă la goană cu iucie, piângând şi strigând că Victoire va fi înăbuşită sau zdrobită în această farandolă gigantică.

Abia spre seară Victoire se întoarse să le găsească în sărmana lor căsuță, escortată de o ceată de patrioți de ambele sexe care o protejară atât de bine, încât rochia sa albă nu era nici măcar şifonată.

De ce eveniment politic se leagă această sărbătoare dată la primărie? Plabar n-am. Nici mama, nici mătuşa nu mi-au putut spune niciodată; jucând numai un rol acolo, de nu ştiau probabil nimic mai mult.
Pot să presupun doar că asta s-a petrecut când La
Fayette a venit să anunțe Comunei că regele era decis să revină în bunul său oraş, Parisul.

Probabil că în această epocă micile cetățene Delaborde găsiră revoluția încântătoare. Dar mai târziu de văzură trecând un cap frumos, împodobit cu lungi plete blonde, ' în vârful unei sulițe, era cel al nenoro-

citei prințese de Lamballe. Acest spectacol făcu asupra lor o impresie îngrozitoare şi nu mai judecară revoluția decât prin această oribilă apariție.

■ Ele erau atunci atât de sărmane, încât Lucie lucra la croitorie. Şi Victoire era figurantă într-un mic teatru.
Mătuşa mea a negat mai târziu acest fapt şi, cum era foarte sinceră, l-a negat, cu siguranță, din bună-credință. E posibil ca ea să nu fi ştiut; căci în această furtună în care de erau duse ca două biete frunzulițe ce se răsuceau fără să ştie

unde sunt, în această încâlceală de nenorociri, de spaime şi de emoţii neînţelese, uneori atât de violente încât au distrus în întregime, în anumite epoci, sensul memoriei mamei, e posibil ca ambele surori să se fi pierdut din vedere un anumit timp. E posibil ca, în urmă, Victoire, temându-se de mustrările bunicii, care era evlavioasă, şi ca să nu pricinuiască necazuri Luciei, care era prudentă şi muncitoare, n-a îndrăznit să mărturisească la ce extreme au dus-o mizeria sau neprevederile vârstei sale.

Dar faptul e sigur, pentru că Victoire — mama mea — mi l-a spus şi în împrejurări pe care nu le voi uita niciodată: voi povesti asta la locul cuvenit, dar îl rog pe cititor să nu se grăbească să-şi facă nicio părere înaintea concluziei mele.

Nu ştiu prin ce împrejurări a ajuns mama să cânte, sub Teroare, un cântec de răzvrătire împotriva Re-*-
publicii. A doua zi, veniră să-i facă o percheziţie.
Găsiră acest cântec în manuscris, care-i fusese dat de un oarecare abate Borel. Cântecul era răzvrătitor
Într-adevăr; dar ea nu cântase decât un singur cuplet care era cel mai puţin compromiţător. Fu arestată imediat împreună' cu soră-sa Lucie (Dumnezeu ştie pentru ce!) şi încarcerată la început în închisoarea la Bourbe şi apoi în alta, pe urmă transferată, în sfârşit, la maicile engleze, unde se afla, probabil „în aceeaşi epocă şi bunica.

Astfel, două sărmane copil iţe din popor se aflau aici, nici mai mult nici mai puţin ca şi doamnele cele mai de vază ale Curţii şi ale oraşului. Domnişoara
Contat17 se afla şi ea aici şi superioara maicilor engleze, doamna Canning, se împrietenise cu dânsa.
Această celebră actriţă avea crize de evlavie gingaşă şi exaltată. Nu se întâlnea niciodată cu doamna Canning în galeriile mânăstirii fără să se aşeze în genunchi înaintea ei şi să-i ceară binecuvântarea. Buna maică, plină de spirit şi care

---

[17] *Plecare* însemna atunci ghilotină.

cunoştea regulile vieţii de societate, o consola şi o întărea împotriva spaimelor morţii, o aducea în chilia sa şi-i predica, Iară s-o înspăimânte, găsind că are un suflet frumos şi bun care nu se scandaliza de nimic. Ea însăşi a povestit aceste lucruri bunicii în faţa mea, când mă aflam în mânăstire şi când, în vorbitor, de îşi evocau împreună amintirile acestei epoci stranii.

în mijlocul unui atât de mare număr de deţinute, adesea reînoit prin plecarea 1 unora, şi arestarea altora, dacă Mărie Aurore de Saxa şi Victoire Delaborde nu se cunoscuseră sau nu se remarcaseră, nu e de mirare. Faptul e că amintirile lor nu datează din această epocă. Dar să-mi daţi voie să fac aici o expunere sumară de roman. Presupun că Maurice se plimba prin mânăstire, îngheţat bocnă şi bătând din picioare, pe loc, aşteptând ora ca să-şi îmbrăţişeze mama; presupun de asemenea că Victoire rătăcea prin mânăstire, că-l remarcase pe acest băiat frumos, ea care avea atunci *19* ani, şi că ar fi spus, dacă ar fi ştiut că acesta era nepotul mareşalului de Saxa:

— E băiat frumos; cât priveşte mareşalul de Saxa, habar n-am cine e.

Şi mai presupun că i s-ar fi spus lui Maurice:

— Iat-o pe această biată 1 ară frumoasă, care n-a auzit niciodată vorbindu-se despre strămoşul tău şi al cărui tată vindea păsărele în colivii, e viitoarea ta nevastă…

Nu ştiu ce-ar fi răspuns el atunci, dar iată un început de roman. Totuşi să nu credeţi asta. E posibil ca ei să nu se fi întâlnit niciodată în acea mânăstire, nu e totuşi imposibil ca să se fi privit şi salutat în trecere, chiar dacă n-a fost decât odată. Tânără fată n-ar fi dat prea mare atenţie unui şcolar; tânărul bărbat preocupat de necazurile personale, poate a văzut-o, dar după o clipă a uitat-o. Fapt e că nu şi-au amintit de această întâlnire niciunul, nici altul când au făcut cunoştinţă în Italia, într-o altă furtună, mulţi ani mai târziu.

Aici existenţa mamei mele dispare în întregime pentru mine, cum a dispărut pentru ea însăşi în amintirile sale. Ştia

numai că a ieşit din închisoare aşa cum a intrat, fără să priceapă cum şi pentru ce. Bunica
Cloquart nemaiauzind vorbindu-se de nepoatele sale de mai bine de un an, le-a crezut moarte. Îi slăbiseră mult puterile când le-a văzut apărând dinaintea ei; căci în loc să se arunce în brațele lor, ea se înfricoşa şi le luă drept două stafii.

Voi relua povestea lor când îmi va fi posibil s-o găsesc. Mă întorc la cea a tatălui meu pe care, grație scrisorilor sale, rareori o pierd din vedere.

Scurtele întrevederi care slujeau drept consolare mamei şi fiului fură brusc întrerupte. Guvernul revoluționar luă o măsură de rigoare împotriva neamurilor apropiate ale deținuților, exilându-i în afara incintei Parisului şi interzicându-le să pună piciorul acolo până la noi ordine. Tata se duse să se stabilească la Passy cu Deschartres, şi petrecu acolo mai multe luni.

Această a doua despărțire fu mai sfâşietoare decât prima. Era mai absoluta, distrugea mai crunt nădejdile care se mai putuseră păstra. Bunica suferi mult, dar izbuti să-i ascundă fiului ei teama ce-o încerca, îmbrățişându-l, cu gândul că era poate pentru ultima oară.

Cât despre ei, n-avea presentimente atât de sumbre, dar fu copleşit. Acest biet copil n-a părăsit-o niciodată pe mama sa, n-a cunoscut niciodată, n-a prevăzut niciodată durerea. Era frumos ca o floare, cast şi bâând ca o tânără fată. Avea şaisprezece ani, sănătatea îi era încă delicată, sufletul încântător.
La această vârstă un băiat crescut de o mamă iubitoare, este creat ca o ființă aparte. El nu aparține, am putea spune, nici unui sex; gândurile sale sunt pure ca ale unui înger, n-are acea cochetărie puerilă, acea curiozitate neliniştită, acea personalitate bănuitoare care tulbură adesea prima dezvoltare a femeii. Îşi iubeşte mama cum n-o iubeşte şi cum n-o va putea iubi niciodată o fată. Înecat în fericirea de a fi iubit în mod exclusiv şi răsfățat cu adorație, această mamă este pentru el obiectul unui fel de cult. Iată dragostea, mai

puțin furtunile şi greşelile în care va fi antrenat mai târziu de dragostea unei alte femei. Da, e dragostea ideală şi nu ține decât un moment în viața bărbatului. În ajun, nu-şi dădea încă seama şi trăia în toropeala unui dulce instinct; a doua zi această dragoste îi va fi tulburată sau distrusă de alte pasiuni sau în luptă poate cu atracția dominatoare a amantei.

O lume de noi emoții se va înfățişa atunci ochilor săi uimiți; dar dacă e capabil să iubească cu ardoare şi în chip nobil acest nou idol, e pentru că lângă mama sa va cunoaşte sfânta ucenicie a dragostei adevărate.

Găsesc că poeții şi romancierii n-au cunoscut destul acest subiect de observație, această sursă ce poezie pe care o oferă momentul rapid şi unic din viața bărbatului. E adevărat că în lumea noastră tristă de azi, adolescentul nu există sau e o ființă crescută într-un fel excepțional. Cel pe care-l vedem zilnic e un elev de la colegiu, nepieptănat, rău crescut, infectat de vreun viciu grosolan care a şi distrus în ființa sa sfințenia primului ideal. Sau dacă, printr-o minune, bietul copil a scăpat de această ciumă a şcolii, e imposibil să-şi fi păstrat castitatea imaginației şi sfânta neştiință a vârstei sale. În afară de asta, el nutreşte o ură ascunsă împotriva camarazilor care au voit să-l piardă, sau împotriva temnicerilor care-l oprimă. E urât chiar când natura l-a făcut frumos;
poartă un vestmânt grosolan, are aerul ruşinat şi nu te priveşte în față. Devoră în secret cărți proaste şi totuşi când vede femeie se sperie. Mângâierile mamei sale îl fac să roşească. S-ar spune că se recunoaşte nedemn. Cele mai frumoase limbi ale lumii, cele mai mari poeme ale omenirii nu sunt pentru el decât un prilej de oboseală, de revoltă şi de dezgust; hrănit în mod brutal şi fără înțelepciune cu cele mai pure alimente, el are gustul depravat şi nu aspiră decât la rău. Îi vor trebui ani pentru a pierde fructele acestei detestabile educații, pentru a învăța limba sa uitând latina pe care o ştie prost şi greaca pe care n-o. Ştie deloc, pentru

a-şi forma gustul, pentru a-şi face o idee justă despre istorie, pentru a pierde această amprentă de sluţenie pe care o copilărie tristă şi abrutizarea robiei le-au imprimat pe fruntea sa, pentru a privi deschis şi a ţine capul sus. Numai atunci îşi va iubi mama; dar pasiunile pun de pe acum stapînire pe el şi el nu va mai cunoaşte niciodată această dragoste angelică de care vorbeam adineauri şi care este ca o pauză pentru sufletul bărbatului, în smul oazei fermecate dintre copilărie şi pubertate.

Aceasta nu e o concluzie pe care o trag împotriva educaţiei universitare. În principiu, recunosc avanta-

• jele educaţiei în comun. În realitate, aşa cum se practică ea azi, nu ezit să spun că orice e preferabil acesteia în materie de educaţie, chiar şi educaţia copiilor răsfăţaţi, la domiciliu. De altfel, nu-i vorba aici să tragem concluzii asupra unui fapt deosebit. O educaţie ca aceea primită de tatăl meu n-ar putea sluji ca tip. Ea a fost totodată şi prea frumoasă şi prea defectuoasă. Sfărâmată de două ori, prima oară de o boală de lâncezeală, a doua oară de emoţiile teroarei şi de existenţa precară şi schimbătoare care a urmat, această educaţie n-a mai fost niciodată completată.

Dar aşa cum a fost, ea a creat un bărbat de o candoare, de o vitejie şi o bunătate incomparabile. Viaţa acestui om a fost un roman de război şi de dragoste, isprăvită la 30 de ani printr-o catastrofă neprevăzută.

Această moarte prematură l-a făcut să rămână tânăr în mintea celor care l-au cunoscut, şi un om tânăr, înzestrat cu un sentiment eroic, şi a cărui întreagă viaţă este concentrată într-o perioadă eroică a istoriei, nu poate fi o fizionomie lipsită de interes şi de farmec. Ce subiect mai frumos de roman pentru mine decât această existenţă, dacă principalele personaje n-ar fi fost tata, mama şi bunica mea!

Dar, orice am face, deşi în mintea mea nimic nu e mai serios decât anumite romane scrise cu dragoste şi evlavie, nu trebuie puse într-un roman nici fiinţele pe care le iubeşti, nici cele pe care le urăşti.

Aş mai avea multe de spus despre asta şi nădăjduiesc să răspund deschis unor persoane care m-au acuzat de a fi vrut să-i zugrăvesc în cărțile mele.
Dar nu-i locul aici şi mă mărginesc să spun că n-aş fi îndrăznit să fac din viața tatălui meu subiectul unei ficțiuni; mai târziu se va înțelege pentru ce...

PARTEA A DG'U A

PRIMII MEI ANI

1 SCO-1810

Primele amintiri. — Primele rugăciuni. — Oul de argint al copiilor. — Moş Crăciun. — Sistemul lui Jean-Jacques Rousseau.

— Pădurea de dafini. — Polichinelle şi felinarul. — Romanele între patru scaune. — Jocuri militare. — Chaillot. — Clotilde. —
împăratul. — Fluturii şi funigeii. — Regele Romei. — Flageoletul.

Credem că viața e lucru tare bun prin ea însăşi,
, pentru că începuturile ei sunt atât de dulci şi copilăria o vârstă atât de fericită. Nu e nimeni dintre noi care să nu-şi amintească această vârstă de aur ca un vis dispărut cu care nimic nu poate fi asemuit pe urmă.
Spun un vis, gândindu-mă la acei primi ani în care amintirile noastre plutesc nesigur şi nu rețin decât unele impresii izolate într-un ansamblu vag. N-am şti să spunem de ce aceste străfulgerări de amintiri, neînsemnate pentru alții, au un farmec puternic pentru fiecare din noi.

Memoria este o însuşire care variază după indivizi şi care, nefiind completă la niciunul, oferă mii de inconsecvențe. La mine, ca la multe alte persoane, ea este deosebit de dezvoltată în ceea ce priveşte anumite lucruri, şi deosebit de neputincioasă în privința altora. Nu-mi amintesc decât cu efort micile evenimente din ajun, şi majoritatea amănuntelor îmi scapă chiar pentru totdeauna. Dar când privesc puțin mai departe, în urma mea, amintirile se reîntorc până la o vârstă la care majoritatea altor persoane nu mai pot ține

minte nimic din trecutul lor.

Asta să țină oare, în mod esențial, de natura acestei facultăți ale mele sau de o anumită precocitate în ceea ce priveşte sentimentul vieții?

Oare, sub acest raport, să fim cu toții înzestrați aproape la fel, şi să n-avem noțiunea, limpede sau confuză, a lucrurilor trecute decât ca urmare a emoțiilor mai mari sau mai mici pe care de ni le-au pricinuit? Anumite preocupări interioare ne lasă aproape indiferenți față de unele fapte care tulbură pe toată lumea din jur. Înseamnă că nu ne amintim suficient ceea ce n-am priceput îndeajuns. Uitarea poate că nu este decât lipsă de inteligență sau de atenție.

Orice-ar fi, iată prima amintire a vieții mele, şi ea datează de demult. Aveam doi ani, o dădacă m-a scăpat din brațe peste colțul unui cămin, mi-a fost frică şi m-am lovit la frunte. Această zguduire, această tulburare a sistemului nervos, m-au făcut să am conştiința sentimentului vieții şi am văzut precis şi parcă vad şi acum, marmura roşcată a căminului, sângele care-rni curgea, chipul speriat al dădacei, îmi amintesc de asemenea, în mod distinct, vizita medicului, lipitorile care mi-au fost puse după ureche, neliniştea mamei şi dădaca dată afară din pricina beției. Am părăsit casa aceea şi nu ştiu unde anume era situată; de atunci nu m-am mai întors niciodată acolo, dar dacă 'ea mai există, mi se pare că aş recunoaşte-o.

Nu e deci de mirare că nu-mi amintesc destul de bine apartamentul pe care-l ocuparăm, un an mai târziu, în strada Grange-Bateliere. De atunci datează amintirile mele precise şi aproape fără întrerupere.

Dar după accidentul cu căminul şi până la vârstă de trei ani, nu-mi mai amintesc decât un şir interminabil de ore petrecute în pătucul meu fără să dorm, contemplând toata vremeaun pliu al draperiei sau vreo floare de pe hârtia cu care era tapetată odaia; îmi amintesc de asemenea că mă preocupa mult zborul muştelor şi bâzâitul lor, că vedeam adesea lucrurile duble, fapt care mi-e imposibil de explicat, şi

pe care multe persoane mi-au. Spus că l-au încercat în primii ani ai copilăriei.'Mai ales flacăra luminărilor lua acest aspect în fața ochilor mei şi-mi dădeam seama de iluzie fără însă a mă putea sustrage. Mi se pare că această iluzie era una dintre neînsemnatele distracții ale captivității mele în leagăn şi această viață de leagăn mi se pare nespus de lungă şi cufundată în plictiseală.

Mama s-a ocupat foarte de timpuriu de instruirea mea, şi creierul meu nu-i opuse nicio rezistență, dar nici nu înaintă cu nimic; dacă l-ar fi lăsat în voia lui, ar fi fost cât se poate de greoi. La zece luni mergeam, am vorbit destul de târziu, dar odată 1*e am apucat să spun un cuvânt oarecare, am învățat foarte repede toate celelalte cuvinte, şi, la patru ani, ştiam să citesc foarte bine, la fel ca şi verişoara mea, Clotilde, care fusese instruită ca şi mine, pe rând de cele doua mame ale noastre.

Ne învățau de asemenea rugăciuni şi-mi amintesc că le recitam de la un capăt la altul, fără să greşesc şi fără să pricep nimic, exceptând aceste cuvinte pe care ne puneau să le spunem când ne aflam cu capul pe aceeaşi pernă: „Doamne îți dăruiesc inima mea".

Nu ştiu de ce vorbele astea le pricepeam mai bine decât restul, căci există multă metafizică în aceste puține cuvinte, dar, în sfârşit, le pricepeam, şi asta era singura parte din rugăciunea mea care izbutea să mă facă să am o idee despre Dumnezeu şi despre mine însămi.

Cât priveşte *Tatăl nostru* sau *Crezul,* chiar şi *Ave*

Maria, pe care le ştiam foarte bine în limba franceză, exceptând pe: „dă-ne nouă pâinea cea de toate zilele", aş fi putut să le recit tot atât de bine şi în limba latină, ca un papagal, căci ar fi fost la fel de lipsite de înțeles pentru mine.

Trebuia să facem de asemenea exerciții ca să învățăm pe dinafară fabulele lui La Fontaine şi le ştiam aproape pe toate, deşi rămâneau literă moartă pentru mine.

Eram atât de plictisită să le tot recit, încât făcui, cred, tot ceea ce mi-a stat în putință pentru a nu le pricepe decât

foarte târziu şi de abia către vârstă de cincisprezece ori şaisprezece ani am băgat de seamă cât sunt de frumoase.

Era obiceiul altădată să încarci memoria copiilor cu o mulțime de cunoştințe peste puterile lor. Nu condamn lucrurile mărunte care le sunt impuse. Roussea; u suprimându-le în întregime în *Emile,* riscă să lase mintea elevului său să devină greoaie până la a nu mai fi în stare să învețe ceea ce este destinat unei vârste mai înaintate. E bine să obişnuieşti copiii, cât mai curând posibil cu un exercițiu moderat, dar zilnic, al diverselor lor facultăți spirituale. Dar prea se grăbesc toți să le servească lucruri subtile. Nu există o literatură pentru cei mici. Toate versurile frumoase care se fac în cinstea lor sunt prea rafinate şi doldora de cuvinte care nu fac parte din vocabularul copiilor.

Doar cântecele de leagăn se adresează într-adevăr imaginației lor! Primele versuri pe care le-am auzit sunt acestea, pe care toată lumea le cunoaşte, fără îndoială, şi pe care mama mi le cânta cu vocea cea mai clară şi mai dulce ce se putea auzi:

Haidem în hambar îndată
Să vedem puica moțată
Care-un cu de-argint curat
Chiar acuma a ouat
Pentru scumpu-mi copilaş…

Rima nu-i grozavă, dar nu asta mă interesa, şi eram puternic emoționată de această găină moțată şi de acest cu de argint care-mi era făgăduit în toate serile şi pe care nu mă gândeam niciodată să-l cer a doua zi dimineața. Făgăduiala revenea mereu, şi speranța naivă se întorcea odată cu ea. Prietene cititor, îți mai aminteşti de asta? Căci şi ție ți s-a făgăduit de asemenea, în decursul anilor, acest cu minunat care nu-ți trezea lăcomia, dar care-ți părea darul cel mai poetic şi mai grațios din partea bietei găini. Şi ce-ai fi făcut cu oul de argint dacă ți-ar fi fost dat? Mâinile tale slabe nu l-ar fi putut ține şi firea ta neliniştită şi schimbătoare s-ar fi plictisit curând de această jucărie insipidă. Căci ce înseamnă un ou, ce înseamnă o jucărie care nu se poate sparge? Dar

imaginația face din nimic un lucru oarecare, aşa e natura ei, şi povestea acestui cu de argint este poate cea a tuturor bunurilor materiale care ne deşteaptă cupiditatea. Dorința înseamnă mult, posesiunea puțin lucru.

Mama îmi mai cânta un cântec asemănător în ajunul Crăciunului; dar cum asta nu se întâmpia decâr.
odată pe an, nu-l mai țin minte. Ceea ce n-am uitat este credința absolută pe care o aveam în coborârea pe coşul sobei a mititelului Moş Crăciun, bunul unchiaş, cu barba albă, care la miezul nopții, trebuia să vină să-mi pună în pantofior un dar pe care-i găseam când mă sculam.

Miezul nopții! Această oră fantastică pe care copiii n-o cunosc şi care li se arată ca ora când nu trebuie să fie niciodată trezi. Ce eforturi de necrezut făceam pentru a nu adormi înainte de apariția bătrânelului!
Simțeam totodată o mare dorință, dar şi o mare frică de a-l vedea; niciodată însă nu puteam să stau trează până atunci şi, a doua zi, prima privire era la pantoful meu din gura vetrei. Ce emoție îmi pricinuia învelişul de hârtie albă, căci Moş Crăciun era de o curățenie extremă şi nu renunța niciodată să-şi împacheteze, cu multă grijă, ofranda. Alergam cu picioarele goale să-mi iau în stăpânire comoara. Nu era niciodată un dar prea măreț, căci noi nu eram bogați.
Era o prăjiturică, o portocală sau pur şi simplu un frumos mar roşu. Dar îmi părea atât de prețios, încât abia îndrăzneam să-l mănânc. Imaginația îşi juca atunci rolul, şi asta e toată viața copilului.

Nu-l aprob deloc pe Rousseau de a fi voit să suprime miraculosul sub pretextul minciunii. Rațiunea şi neîncrederea apar destul de repede prin de însele.

îmi amintesc foarte bine de primul an în care m-am îndoit de existența reală a lui Moş Crăciun.
Aveam cinci sau şase ani când am priceput că mama trebuie să fie cea care-mi punea prăjitura în pantof.
De aceea, această prăjitură mi s-a părut mai puțin frumoasă şi mai puțin bună ca în alte dăți şi am încercat un fel de

regret de a nu mai putea crede în omulețul cu barbă albă. I.-am văzut pe fiul meu crezând în el mai multă vreme, băieții sunt mult mai simpli decât fetițele. Ca şi mine, făcea şi el eforturi mari pentru a veghea până la miezul nopții. Ca şi mine nu reuşea şi, ca şi mine, găsea dimineața prăjitura minunată, coaptă în bucătăriile raiului; dar şi pentru el, primul an când s-a îndoit, a însemnat ultima vizită a omulețului. Trebuie să le dai copiilor mâncarurile potrivite vârstei lor şi nimic din ceea ce nu e pentru ei.

Atâta timp cât au nevoie de miraculos, să le dăruim acest miraculos. Când încep să se sature de el, să ne ferim să prelungim eroarea, împiedicând astfel progresul firesc al judecății lor.

A smulge miraculosul din viața copilului înseamnă a proceda împotriva legilor naturii. Copilăria nu e oare, la om, o stare misterioasă şi plină de minunății inexplicabile? De unde vine copilul? înainte de a se forma în sânul mamei sale, n-avea o existență oarecare în sânul impenetrabil al naturii? Fărâma de viața care-l însuflețeşte nu vine oare din lumea necunoscută unde trebuie să se reîntoarcă? Această dezvoltare atât de rapidă a sufletului omenesc în primii noştri ani, această trecere stranie de la o stare care se aseamănă cu haosul, la o stare de înțelegere şi sociabilitate, aceste prime noțiuni ale limbajului, această muncă de neînțeles a spiritului care învață să dea un nume, nu numai obiectelor exterioare, ci şi acțiunii, gândirii, sentimentului, toate acestea țin de miracolul vieții, şi nu ştiu ca cineva să-l fi explicat până acuma. Am fost totdeauna uimită de primul verb pe care l-am auzit pronunțat de copilaşi. Înțeleg ca substantivul să le fie arătat şi să-l învețe, dar verbele, şi mai ales cele care exprimă afecțiune! Prima oară când un copil ştie să spună mamei sale că o iubeşte, de exemplu, nu e ca o descoperire superioară, pe care el o face şi o exprimă? Lumea exterioară unde pluteşte acest spirit în mişcare nu poate să-i fi dat încă nicio noțiune distinctă a funcțiilor sufletului.

Până atunci el n-a trăit decât pentru nevoi, şi apariția

inteligenței sale nu s-a efectuat decât prin simțuri:
vede, vrea să pipăie, să guste, şi toate aceste obiecte exterioare cărora le ignoră, celor mai multe, folosul şi nu le poate pricepe nici cauza, nici efectul, trebuie sa

treacă mai întâi prin fața lui, ca o viziune enigmatică.
Aici începe strădania interioara. Imaginația se umple de aceste obiecte, copilul visează în somn, visează, fără îndoială, şi când nu doarme. Cel puțin, nu pricepe multă, multă vreme diferența dintre starea de trezire şi starea de somn. Cine poate spune pentru ce un obiect nou îl încântă sau îl sperie? Ce-i inspiră noțiunea vagă de frumos sau de urât? O floare, o păsărică nu-l vor înfricoşa niciodată, o mască diformă, un animal zgomotos, îl înspăimântă. Probabil că, lovindu-i simțurile, acest obiect care provoacă simpatie sau repulsie să trezească în mintea lui o oarecare idee de încredere sau de teamă, care n-a putut să-i fie explicată; căci această atracție sau această respingere se manifestă chiar la copilul care nu înțelege încă limbajul uman. Există în el ceva care dăinuie dinaintea tuturor noțiunilor pe care educația poate să i le dea,. Şi în asta constă misterul care ține de esența vieții în om.

Copilul trăieşte într-un chip cu totul natural într-un mediu, pentru a spune astfel, supranatural, unde totul este minune în el. Şi unde tot ceea ce e în afara lui trebuie, la prima vedere, să-i pară minunat.
Nu-i facem un serviciu, grăbind fără menajamente şi fără discernământ aprecierea tuturor lucrurilor care-l impresionează. E bine s-o caute el însuşi şi s-o stabilească aşa cum vrea el în timpul perioadei vieții sale în care, în locul greşelii nevinovate, explicațiile noastre ce nu pqt fi înțelese de el îl vor arunca în altele şi mai mari şi poate fatale pentru totdeauna unei judecăți drepte şi, în consecință, dăunătoare eticii sufletului său.

în zadar vom căuta o primă noțiune de divinitate ce s-ar putea da copiiilor, nu vom găsi niciuna mai bună pentru ei

decât existența acelui bătrân bun, Dumnezeu, care se află în cer şi care vede tot ceea ce se întâmplă pe pământ. Va fi timp, mai târziu, să-i facem să priceapă că Dumnezeu e o ființă infinită, fără chip idolatru şi că cerul nu-i numai bolta albastră care ne acoperă, nu-i numai pământul pe care trăim, ci şi sanctuarul însuşi al gândirii noastre. Dar la ce bun să încerci ca simbolul să fie înțeles de copilul pentru care orice simbol e o realitate? Acest eter infinit, acest abis al creației, acest cer, în sfârşit, unde gravitează lumile, copilul îl vede mai frumos şi mai mare decât l-ar înțelege cu mintea sa din definițiile noastre, şi noi l-am face mai mult nebun decât înțelept dacă am vrea să-l determinăm să priceapă mecanica universului, atunci când sentimentul frumuseții acestui univers îi este de ajuns.

Viața individului nu-i oare un rezumat al vieții colective? Oricine observă dezvoltarea vieții copilului, trecerea la adolescență, la bărbăție şi toate transformările noastre până la vârstă matură, asistă la istoria prescurtată a rasei umane care şi-a avut şi ea copilăria, adolescența, tinerețea şi bărbăția sa. Ei bine, când te duci cu gândul la vremurile primitive ale umanității, vezi acolo toate noțiunile umane luând forma miraculosului, şi istoria, ştiința în devenire, filosofia şi religia scrise în simboluri pe care rațiunea modernă le produce şi le interpretează. Poezia, chiar fabula sunt adevărul, realitatea relativă a acestor timpuri primitive. E deci în legea eternă ca omul să-şi aibă adevărata sa copilărie, după cum umanitatea şi-a avut-o pe a sa, după cum o au încă popoarele în care civilizația noastră abia a pătruns. Sălbaticul trăieşte în miraculos; nu-i nici idiot, nici nebun, nici brută, e un poet şi un copil. El nu acționează decât prin poeme şi cânturi, ca strămoşii noştri, cărora versul le părea a fi mai natural decât proza, şi oda decât discursul.

Copilăria e deci vârstă cântecelor, şi trebuie să-i oferim cât se poate de multe. Fabula, care nu-i decât un simbol, e cea mai bună formă pentru a introduce în ea sentimentul

frumosului şi al poeticului, care este prima manifestare a binelui şi a adevărului.

Fabulele lui La Fontaine sunt prea puternice şi prea profunde pentru prima vârstă. Ele sunt pline de lecţii excelente de morală; dar nu sunt necesare formule de morală la o vârstă fragedă; înseamnă să împingi copilul într-un labirint de idei în care se rătăceşte, pentru că orice morală implică o idee de societate, iar copilul nu poate să-şi facă nicio idee despre societate. Îmi plac mai mult pentru el noţiunile religioase sub formă de poezie şi de sentiment. Când mama îmi spunea că, neascultând-o, o făceam pe sfânta

Fecioară şi pe îngerii din cer să plângă, imaginaţia mea era tulburata puternic. Aceste fiinţe miraculoase şi aceste lacrimi provocau în mine o spaimă şi o tandreţe infinită. Ideea existenţei lor mă înspăimânta şi imediat durerea lor mă umplea de regret şi de afecţiune.

într-un cuvânt, cer să i se dea copilului miraculosul atâta timp cât îl cere şi-l caută; să fie lăsat să-l piardă de la sine, fără a-i prelungi sistematic eroarea, căci de îndată ce miraculosul nu mai constituie hrana sa obişnuită, îl dezgustă şi vă avertizează prin întrebările şi îndoielile sale că vrea să intre în lumea realităţii.

Nici Clotilde, nici eu n-am păstrat nicio amintire despre necazul mai mic sau mai mare pe care-l avurăm pentru a învăţa să citim. Mamele noastre au spus însă pe lirmă că au avut destul de puţin de furcă cu noi ca să ne înveţe carte; numai că de semnalau o straşnică încăpăţânare din partea mea. Într-o zi, când n-aveam niciun chef de alfabet, i-am răspuns mamei:

— Cum să spun litera *A* dacă nu-l ştiu pe *B?*

Se pare că încăpăţânarea mea a durat multă vreme;

am învăţat toate literele cu excepţia celei de a doua şi când mă întrebau de ce o trec sub tăcere, răspundeam imperturbabil:

— Pentru că nu-l cunosc pe *B!*

A doua amintire pe care o păstrez despre mine şi care, în mod sigur, având în vedere puţina sa importanţă, nimeni nu s-ar fi gândit să mi-o amintească, e rochia şi voalul alb pe care le purta fata mai mare a geamgiului în ziua primei sale împărtăşanii.

Aveam atunci vreo trei ani şi jumătate. Ne aflam în strada Grange-Bateliere, la etajul al treilea, şi geamgiul, care ocupa o prăvălie jos, avea mai multe fete ce veneau să se joace cu sora mea şi cu mine.

Nu le mai ştiu numele şi nu-mi amintesc în mod deosebit decât cea mare, al cărei veşmânt alb mi-a părut cel mai frumos lucru de pe lume. Nu mă puteam abţine să nu i-l admir. Dar cum mama zise deodată că albul ăla era galben toată ziua şi că fata era destul de prost aranjată, faptul mi-a pricinuit un necaz ciudat. Mi se părea că-mi provoacă o tristeţe adâncă dezgustându-mă de obiectul admiraţiei mele.

îmi amintesc cum altă dată, în timp ce dansam în cerc, aceeaşi fetiţă cânta:

Nn mai mergem la pădure
Dafinii sunt toţi tăiaţi…

N-am fost niciodată într-o pădure, ca să ştiu, şi poate că n-am văzut niciodată dafini. Dar se pare că ştiam ce erau, căci aceste două mici versuri mă făcură să yisez mult. Ieşeam din joc pentru a mă gândi la de şi cădeam într-o mare melancolie. Nu voiam să împărtăşesc nimănui preocuparea mea, dar simţeam nevoia să plâng, atât mă simţeam de tristă şi de lipsită de aceasta fermecătoare pădure de dafini, unde

n-am păşit, în vis, decât pentru a fi imediat deposedată de ea. Explice cine vrea curiozităţile copilăriei, dar aceasta a fost atât de importantă pentru mine, încât şi astăzi îmi mai aduc aminte de ea. De câte ori auzeam acest cântecel, simţeam cum mă cuprinde aceeaşi tristeţe, şi de atunci nu l-am auzit niciodată cântat de copii, fără să nu cad în aceeaşi stare de regret şi de melancolie. Văd întotdeauna această pădure înainte de a fi fost lovită de secure şi, în realitate, n-am văzut

niciuna atât de frumoasă; o văd presărată cu dafinii ei proaspăt tăiați şi-mi pare că sunt supărată pe vandalii care m-au izgonit de aici pentru vecie.
Care era oare ideea naivului poet ce-şi începea astfel cel mai naiv dintre dansuri?

îmi amintesc de asemenea frumosul joc *giroflegirofla,* pe care-l cunosc toți copiii şi în care e iarăşi vorba de o pădure misterioasă, unde te duci singurică şi unde-i întâlneşti pe rege, pe regină, pe drac şi dragostea, ființe la fel de fantastice pentru copii. Nu-mi aduc aminte să-mi fi fost frică de drac. Socot că nu credeam în el şi că mă încăpățânam a nu crede, căci aveam imaginația foarte uşor impresionabilă şi mă speriam lesne. Mi se dărui odată un superb măscărici, de un roşu aprins, strălucind tot de aur. La început îmi fu frică, mai ales din pricina păpuşii pe care o iubeam cu tandrețe şi fiindcă mi-o închipuiam în mare pericol alături de acest mic monstru. O închisei cu grijă în dulap şi consimții să mă joc cu măscăriciul; ochii săi de email care se roteau în orbite, datorită unui resort, îl plasau pentru mine, într-un fel de mediu între carton şi viață. Când să mă culc, mi-au cerut să închid măscăriciul în dulap, alături de păpuşă, dar n-am' voit să consimt pentru nimic în lume, şi cedară fanteziei mele care ținea morțiş să-l lase să doarmă pe sobă; căci exista o sobiță în camera noastră, o sobiță mai mult decât modestă, ale cărei panouri le mai văd şi acum lipite cuclei şi având forma unor dreptunghiuri.

Un amănunt pe care mi-l amintesc, de asemenea, cu toate că începând de la vârstă de patru ani n-am mai intrat niciodată în acest apartament, e că patul se afla într-un fel de nişă închisă cu nişte grile de alamă pe un fond de pânză verde. Afară de o anticameră, care slujea de sufragerie, şi de o bucătărie mică, nu existau alte încăperi decât odaia de culcare, care slujea, în timpul zilei şi de salon. Pătucul meu era aşezat seara lângă nişa cu grile şi când sora mea, care era pe atunci la pension, dormea acasă
i se aşeza o canapea alături de mine. Era o canapea verde,

din catifea de Utrecht. Toate astea, îmi sunt încă vii în memorie, cu toate că nu mi s-a întâmplat nimic remarcabil în acest apartament; dar trebuie să credeți că spiritul meu ducea acolo o muncă susținută chiar de ceea ce se afla în această încăpere deoarece mi se părea că toate acele lucruri erau pline de reveriile mele, şi că le-am uzat tot privindu-le.

Aveam o distracție deosebită înainte de a adormi, şi anume să-mi plimb degetele pe rețeaua de alamă care închidea nişa şi care se afla alături de patul meu. Sunetul slab pe care-l scoteau grilele, îmi părea o muzică cerească şi o auzeam pe mama spunând:

— Iacă Aurore iar cântă la grilaj!

Revin la măscăriciul meu care se odihnea pe sobă, întins pe spate, privind tavanul cu ochii săi sticloşi şi cu râsul său răutăcios. Nu-l mai vedeam aievea, ci doar în imaginația mea, şi adormeam foarte preocupată de felul de existență al acestei ființe urî te, care râdea totdeauna şi care putea să mă iscodească cu ochii din toate colțurile odăii. Noaptea avui un vis înfricoşător: măscăriciul se sculase, cu cocoaşa din piept îmbrăcată într-o vestă cu paiete roşii, luase foc de la sobă şi alerga peste tot, urrrrărindu-mă când pe mine, când pe păpuşa mea care fugea pierdută şi atingându-ne cu lungi jeturi de flăcări. Am trezit-o pe mama cu strigătele mele. Sora mea, care dormea aproape de mine, îşi dete seama de ceea ce mă tulburase şi duse măscăriciul în bucătărie „spunând ca era o păpuşă urâtă pentru un copil de vârstă mea.

Nu l-am mai revăzut. Dar impresia imaginară pe care o primisem de la arsură, mi-a rămas câtăva vreme, şi, în loc să mă joc cu focul, cum avusesem până atunci pasiunea, numai simpla lui vedere mă

— Umplea de groază.

Ne duserăm, tot pe atunci, la Chaillot s-o vedem pe mătuşa Lucie care avea acolo o căsuță şi o grădina.

Mi-era lene să merg şi voiam întotdeauna să fiu purtată de prietenul nostru Pierret, pentru care, de la Chaillot până în bulevard, eram o povară destul de incomodă. Pentru a mă

decide să merg, seara, la întoarcere, mama se gândi să-mi spună că o să ma lase singură, în mijlocul străzii. Era la întretăierea străzii Chaillot cu Champs-Elysees şi tocmai se, afla acolo o bătrânică ce aprindea în acel moment felinarul. Foarte convinsă că nu voi fi părăsită, mă oprii, decisă să nu merg mai departe, şi mama făcu câţiva paşi cu Pierret pentru a vedea cum mă împac cu ideea de a rămâne singură. Dar cum strada era aproape pustie, aprinzătoarea de felinare auzise discuţia noastră şi, întorcându-se către mine îmi spuse cu o voce spartă:

— Păzeşte-te de mine, eu sunt cea care adun fetiţele răutăcioase şi le închid în felinarul meu toată noaptea!

Se părea că diavolul îi insuflase acelei femei de treabă ideea care putea să mă înfricoşeze cel mai cumplit. Nu-mi amintesc să mai fi încercat vreo spaimă asemănătoare celei pe care mi-o inspirase ea. Felinarul cu reflectorul său strălucitor luă repede în ochii mei proporţii fantastice şi mă şi vedeam închisă în acea temniţă de cristal, înghiţită de flacăra pe care-o făcea să ţâşnească, după plac, măscăriciul cu fustă. Alergai după mama scoţând strigăte

. Ascuţite. Auzii râsul bătrânei şi scârţâitul felinarului ridicat’de ea îmi produse un tremur nervos, ca şi cum ma şi simţeam ridicată deasupra pământului şi spânzurată în lanterna infernală.

Câteodată o luam pe malul apei pentru a ne duce la Chaillot. Fumul şi zgomotul pompei de foc 1 îmi provoca o spaimă a cărei impresie o mai resimt şi acum.

Teama este, cred, cea mai mare suferinţă morală a copiilor: a-i forţa să vadă de aprope sau să atingă obiectul care-i înspăimântă e un mijloc de vindecare pe care nu-l aprob. Trebuie mai curând să-i îndepărtezi şi să-i distragi; căci sistemul nervos le domină constituţia şi când au recunoscut că s-au înşelat, ei au încercat o atât de violentă teama de a se vedea constrânşi, încât este prea târziu ca să mai piardă sentimentul fricii. Ea devine în ei un rău fizic, pe care judecata lor e neputincioasă să-l combată. Tot aşa se

întâmplă şi cu femeile nervoase şi laşe. A le încuraja în slăbiciunea lor, e un mare neajuns; dar a le brusca prea tare este şi mai rău, şi eonstrângerea le provoacă adesea adevărate atacuri de nervi, cu toate că nervii nu fuseseră în joc în mod serios la începutul încercării.

Mama n-avea deloc această cruzime; când treceam pe dinaintea pompei de foc, văzând că păleam şi că nu mă puteam ţine pe picioare, mă aşeza în braţele hunului Pierret. Acesta îmi ascundea capul la pieptul său şi mă simţeam liniştită de încrederea pe care

1 Nume care se dădea odinioară maşinii fixe cu vapori.

mi-o inspira. E mai bine să-i găseşti răului moral un Icac tot moral, decât să forţezi natura şi sa încerci să aduci răului fizic o alinare psihica mult mai penibilă.

în strada Grange-Bateliere s-a întâmplat să-mi cadă în mâini un vechi compendiu de mitologie, pe care!
mai am încă, şi care e însoţit de gravuri mari, cele mai comice care se pot imagina. Când îmi amintesc interesul şi admiraţia cu care contemplam aceste imagini groteşti, îmi pare că le văd încă aşa cum îmi apăreau atunci. Fără a citi textul, am învăţat foarte repede, graţie imaginilor, principalele date ale fabulaţiei antice şi asta mă interesa în mod prodigios.

Ma duceau câteodată la umbrele chinezeşti ale eternului Seraphim şi la piesele feerice de pe bulevard.

în sfârşit, mama şi sora mea îmi istoriseau poveşti de Perrault, şi, când isprăveau, de nu se sfiiau să-mi inventeze altele noi, care păreau tot aşa de frumoase ca şi primele.

Mi se vorbea despre Paradis şi mă desfătau cu tot ceea ce exista mai nevinovat şi mai frumos în alegoriî catolica; atât de bine, că îngerii şi iubirile, buna Fecioară şi zâna cea bună, măscăricii şi vrăjitorii, drăcuşorii teatrului şi sfinţii Bisericii, se confundau în creierul meu, produceau acolo cea mai ciudată amestecătură poetică care se poate imagina.

Mama mea avea idei religioase de care niciodată n-a încercat să se îndoiască, deoarece nu Je-a cercetat vreodată.

Ea nu-şi dădea deloc osteneala să-mi înfăţişeze ca adevărate sau ca simbolice noţiunile despre miraculosul pe care mi-l oferea din plin, artista şi poetă cum era ea însăşi, fără s-o ştie, crezând în religia sa, crezând în tot ce era frumos şi bun, dând la o parte tot ce era sumbru şi ameninţător şi vorbindu-mi despre cele trei graţii şi despre cele nouă muze, tot atât de serios ca şi despre virtuţile teologice sau despre fecioarele înţelepte.

Fie din pricina educaţiei sau predispoziţiei, ceea ce este sigur e că dragostea de roman a pus stăpânire pe mine în mod pătimaş înainte de a ft învăţat să citesc. Iată cum.

Nu ştiam încă să înţeleg poveştile cu zâne, iar cuvintele imprimate, chiar în stilul cel mai elementar, nu-mi spuneau mare lucru, şi numai după ce mi se povestea ajungeam să pricep ceea ce fusesem obligată să citesc.

Din propriul meu îndemn, nu citeam, eram leneşă din fire şi n-am putut să mă înving decât cu mari eforturi. Nu căutam în cărţi decât imaginile, dar tot ce învăţam cu ochii şi cu urechile începea să fiarbă în căpşorul meu şi visam până când pierdeam adesea noţiunea realităţii şi a mediului unde mă aflam. Cum avusesem multă vreme mania de a mă juca cu focul din sobă, mama, care n-avea servitoare, şi pe care o vedeam tot timpul ocupată să coase, să spele oala de supă, nu putea să scape de mine decât ţinându-mă adesea în închisoarea pe care mi-o inventase, adică patru scaune cu o şoferetă 1 fără foc, la mijloc, ca să mă aşez pe ea când oboseam, căci nu ne permiteam luxul unei perne. Erau scaune umplute cu paie şi eu mă căzneam să le scot cu unghiile; vă rog să credeţi că au fost sacrificate pentru mine. Îmi amintesc că eram încă atât de mică, încât, pentru a mă deda acestei distracţii eram nevoita să mă urc pe încălzitoare; atunci puteam să-mi sprijin coatele pe scaune şi să mă joc cu unghiile, cu o răbdare miraculoasă, dar tot cedând astfel nevoii de a-mi ocupa mâinile, nevoie care mi-a rămas şi astăzi, nu mă gân-

1 *Cbaufşerette,* cutie datând din Evul Mediu, care se

umplea cu jăratec şi slujea la încălzitul picioarelor.

deam deloc la paiele scaunelor; compuneam cu voce tare poveşti interminabile, pe care mama ie numea
„romanele” mele. Nu păstrez nicio amintire despre aceste compoziții plăcute. Mama mi-a vorbit de mii de ori despre de, cu mult timp înainte de a-mi veni ideea sa scriu. Ea le socotea cât se poate de plicticoase, din pricina lungimii lor şi a dezvoltării pe care o dădeam digresiunilor. E un defect pe care l-am păstrat şi acum, după cât se spune; căci, în ceea ce mă priveşte, mărturisesc că nu-mi prea dau seama de ce o fac, şi că simt astăzi, la fel ca la patru ani, o delăsare de neînvins în acest gen de creație.

Se pare că povestirile mele erau un fel de imitație a tot ce-mi obseda micul meu creier. Existau întotdeauna în de o zână bună, un prinț bun şi o prințesă frumoasă. Existau rareori ființe rele, şi niciodată mari nenorociri. Totul se aranja sub influența unui gând vesel şi optimist, ca însăşi copilăria. Partea curioasă era durata acestor povestiri şi un fel de urmare, căci reluam firul de acolo de unde fusese întrerupt în ajun.

Poate că mama, ascultând maşinal şi cam fără să vrea aceste lungi divagații, mă ajuta în mod inconştient să ma regăsesc. Mătuşa îşi aminteşte, de asemenea, de aceste povestiri şi se înveseleşte la această amintire.

Ea îşi aduce aminte că mi-a spus adesea:

— Ei bine, Aurore, prințul tău n-a ieşit încă din pădure? Prințesa ta va isprăvi oare să-şi pună rochia cu trenă şi coroana de aur?

— Las-o în pace, spunea mama; nu-mi pot vedea în linişte de treburi decât atunci când îşi începe „romanele” sale între patru scaune...

îmi amintesc foarte’clar ardoarea pe care o puneam în jocurile care simulau o acțiune adevărată. Eram bosumflată până începeam. Când sora mea sau fiul mai mare al geamgiului veneau să ma cheme la jocurile clasice, şotronul sau fripta, nu găseam nici unui pe gustul meu, sau mă

plictiseam repede.

Dar cu verişoara Clotilde sau cu alţi copii de vârsta mea începeam dintr-odată jocurile care îmi măguleau fantezia.

Simulam bătălii, alergări prin acele păduri care jucau un rol atât de mare în imaginaţia mea, apoi una dintre noi se pierdea, ceilalţi o căutau şi o strigau.
Ea era adormită sub un arbore, adică sub canapea.
I se venea în ajutor; una dintre noi era mama celorlalte, sau generalul, căci impresia militară din afară pătrundea fără îndoială până în cuibul nostru, şi de câte ori n-am făcut pe împăratul şi am comandat pe câmpul de bătaie! Rupeam în bucăţi păpuşile, omuleţii şi menajurile şi se părea că tatăl meu avea imaginaţia la fel de tânără ca şi noi, căci nu putea îndura această reprezentaţie microscopică a scenelor de groaza pe care le vedea în război. El îi spunea mamei:

— Te rog, dă cu mătura pe câmpul de bătălie al acestor copii; e o prostie, dar îmi face rău să văd pe jos aceste braţe, aceste picioare şi toate aceste zdrenţe roşii!

Noi nu ne dădeam seama de ferocitatea noastră, atâta timp cât păpuşile şi omuleţii îndurau, cu răbdare, carnagiul. Dar galopând pe bidivii imaginari şi izbind cu săbii invizibile mobilele şi jucăriile, ne lăsam târâţi de un entuziasm care ne înfierbânta. Ni se reproşau jocurile noastre de băieţi şi e sigur că verişoara mea şi cu mine aveam un spirit lacom de emoţii bărbăteşti. Îmi amintesc în mod deosebit de o zi de toamnă când, întunecându-se, ne pregăteam de masa de seară. Nu eram la noi, ci la Chaillot, la mătuşa mea, cel puţin aşa cred, căci acolo se aflau draperii la pat, şi la noi nu erau. Ne urmăream una pe alta printre

copaci, adică pe sub pliurile draperiei, Clotilde şi cu mine; apartamentul pierise din ochii noştri şi ne aflam într-adevăr într-un sumbru peisaj la căderea nopţii. Ne strigară la masă, dar noi nu auzirăm nimic.
Mama veni să mă ia în braţe pentru a mă duce la masă,. Şi-mi voi aminti întotdeauna uimirea pe care am încercat-o

văzând luminile, masa şi obiectele reale care mă înconjurau. Ieşeam dintr-o halucinație completă şi mă resimțeam ieşind atât de brusc. Uneori, fiind la Chaillot, credeam că suntem la noi, la Paris, şi invers. Trebuia să fac adesea un efort pentru a mă asigura de locul unde mă aflam şi am văzut-o şi pe fiica mea, copil, suferind de această boală ciudată.

Nu cred că am mai revăzut casa din Chaillot după
1808, căci, după înapoierea din Spania, n-am mai părăsit Nohant-ul până în epoca în care unchiul meu a vândut statului mica sa proprietate care se afla pe locul destinat palatului regelui Romei. Fie că mă înşel sau nu, voi spune aici ceea ce am de spus despre această casă, care era atunci o adevărată casă de țară
Chaillot-ul nefiind construit cum e astăzi.

Era locuința cea mai modestă din lume, asta o înțeleg abia astăzi, când obiectele rămase în memoria mea îmi apar la valoarea lor reală. Dar la vârstă pe care o aveam atunci, era un paradis. Aş putea desena planul casei şi pe cel al grădinii, atât mi-au rămas de vii în minte. Grădina, mai ales, era pentru mine un loc de delicii, căci era singura pe care-o cunoşteam.
Mama, care, în ciuda celor relatate bunicii despre ea, pe atunci, trăia într-o jenă financiară vecină cu sărăcia şi într-o economie şi o trudă casnică aidoma unei femei din popor, nu -mă ducea la Tuileries pentru ca să ne arătăm toaletele pe care nu le aveam şi nu mă învăța manierele elegante jucându-mă cu cercul sau cu coarda sub privirile unor gură-cască.

Nu ieşeam din tristul nostru colțişor decât pentru a ne duce uneori la teatru, care-i plăcea mult mamei, sau la Chaillot, unde eram întotdeauna primite cu strigăte puternice de bucurie. Călătoria pe jos şi trecerea pe ia pompa de foc, mă contrariau grozav, la început, dar de abia apucam sa pun piciorul în grădină că mă şi credeam în insula fermecată a poveştilor mele. Clotilde care putea să se zbenguie acolo, în soarele tare, toată ziua, era mult mai

sănătoasa şi mai veselă decât mine. Îmi făcea onorurile Edenului său cu aceeaşi inimă bună şi aceeaşi veselie sinceră care n-au părăsit-o niciodată. Ea era desigur cea mai bună dintre noi două, mai sănătoasă şi mai puţin capricioasă; de aceea o adoram, în ciuda unor invective pe care i le aruncam adesea şi cărora ea le răspundea prin ironii ce mă umileau mult. Astfel, când era nemulţumită de mine, îşi batea joc de numele meu, Aurore, şi mă numea oroare, ocară care mă exaspera. Dar puteam eu să fiu supărată multă vreme în faţa unei alei de carpeni verzi şi a unei terase mărginită toată cu ghivece cu flori? Aici am văzut primii funigei, albi şi strălucitori, în soarele de toamna;
sora mea era de faţă, căci, după câte-mi amintesc ea fu cea care-mi istorisi cum că Sfânta Fecioară torcea ea însăşi aceste frumoase fire din caierul ei de ivoriu.
Nu cutezam să le rup şi mă ghemuiam cât puteam să trec pe dedesubt.

Grădina era un dreptunghi, tare mic în realitate, dar care-mi părea imens, deşi o înconjuram de doua sute de ori pe zi. Era frumos aranjată, după moda de altădată; se aflau acolo şi flori şi legume, dincolo de ea nu se zărea nimic, fiind înconjurată de ziduri, dar avea în fund o terasă acoperită cu nisip la care ajungeai pe nişte trepte de piatră; de fiecare parte a treptelor se afla câte un vas mare şi urât, de pământ ars; pe această terasă, loc ideal pentru mine, se pe-

treceau marile noastre scene de bătălie, de fugă şi de urmăriri.

Tot aici am văzut pentru prima oară fluturi şi marile flori de floarea-soarelui care îmi păreau de câte o sută de picioare înălţime.

într-o zi am fost întrerupte din jocul nostru de o mare larmă. Afară se striga: „Trăiască împăratul! rt, lumea mergea grăbită, se depărta, şi strigătele continuau într-una. Împăratul a trecut, în sfârşit, la o oarecare distanţă, noi am auzit tropotul cailor şi am presupus emoţia mulţimii. Nu

puteam să vedeam prin ziduri, dar a fost straşnic de frumos în imaginația mea, mi-aduc aminte, şi am început să strigăm din toate puterile: „Trăiască împăratul *V'* transportate de un simpatic entuziasm.

Ştiam noi ce era un împărat? Nu, dar e posibil să-i
, fi auzit vorbind pe cei din jur. Mi-am putut face o idee la puțin timp după asta, n-aş şti să spun cu exactitate când, dar trebuie să fi fost pe la sfârşitu!
lui 1807.

Împăratul trecea pe bulevard şi era nu departe de
Madeleine, când Pierret, reuşind să se strecoare printre soldați, mă luă în brațe şi mă ridică pe deasupra chipiurilor ca să-l pot vedea. Cum depăşeam cu mult capetele celorlalți, împăratul îşi întoarse maşinal ochii către mine, în timp ce mama striga:

— S-a uitat la tine, să-ți aduci aminte de asta, căci o să-ți poarte noroc!

Cred că împăratul a auzit aceste cuvinte naive, căci s-a uitat deodată la mine şi am văzut chiar un soi de surâs plutind pe obrazul său palid, a cărui rece severitate m-a înfricoşat la început. Nu-i voi uita niciodată chipul şi mai" ales acea expresie a privirii lui pe care niciun portret n-a putut s-o redea. Era, în acea epocă, destul de gras şi de palid. Avea o redingotă peste uniformă, dar n-aş ti să spun dacă era cenuşie; îşi ținea pălăria în mână în momentul când l-am văzut şi, o clipă, am fost ca magnetizată de acea privire clară, atât de dură şi totodată atât de binevoitoare şi de blândă. L-am revăzut şi în alte dăți, dar nu prea dar, pentru că nu eram prea aproape şi el trecea foarte repede.

L-am văzut de asemenea pe regele Romei, copil, în brațele doicei sale. Era la o fereastră a palatului
Tuileries, şi râdea la trecători. Văzându-mă, începu să râdă şi mai tare prin efectul simpatic pe care-l produc copiii unii asupra altora. Ținea o bomboană mare în mânuță şi o aruncă în direcția mea. Mama vru s-o ia, ca să mi-o dea, dar sentinela, care supraveghea fereastra, nu voi să-i îngăduie să

facă un pas dincolo de linia pe care-o păzea. Guvernanta îi făcu în zadar semn că bomboana era pentru mine şi că el trebuia să mi-o dea. Asta nu intra probabil în consemnul acelui militar care se făcea că nu aude. Am fost foarte jignită de procedeu şi am plecat tot întrebând-o pe mama de ce era soldatul acela atât de prost-crescut.

O amintire care datează de la vârstă de patru ani, e cea a primei mele emoții muzicale. Mama s-a dus să vadă pe cineva într-un sat pe aproape de Paris, nu mai ştiu care. Clădirea era foarte înaltă şi, de la fereastră, eu fiind prea mică pentru a vedea strada, nu zăream decât acoperişurile caselor înconjurătoare şi întinderea cerului. Deşi am petrecut acolo o bună parte a zilei, n-am fost atentă la nimic, până într-atât eram de preocupată de sunetul unui flageolet care a cântat într-una o mulțime de cântece ce mi-au plăcut grozav. Sunetul pornea dintr-una din mansardele cele mai înalte şi destul de depărtate, căci mama, pe care am întrebat-o despre ce era vorba, abia îl auzea.

Eu, care se pare că aveam un auz mult mai fin şi mai sensibil în acea epocă, nu pierdeam o singură modulație a acestui mie instrument, atât de strident de aproape, dar atât de dulce de la distanță, şi eram fermecată. Îmi părea că-l aud ca în vis. Cerul era limpede şi de un albastru strălucitor, şi aceste melodii delicate păreau că plutesc peste acoperişuri şi că se pierd în cer. Poate că era vorba de vreun artist de mare inspirație, care n-avea în acel moment alt auditor decât pe mine. Se poate deasemenea să fi fost vorba de vreun umil ajutor de bucătar care studia vreo melodie de la „Monaco” sau de la „Folies d'Espagne“.

Oricum, încercam delicii muzicale de nespus şi rămăsesem într-un adevărat extaz înaintea acelei ferestre, unde pentru prima oară, înțelegeam vag armonia lucrurilor exterioare şi unde sufletul era în egală măsură încântat de muzică şi de frumusețea cerului.

II

Casa părinților mei. — Prietenul meu Pierret. — Plecarea

spre
Spania. — Păpuşile. — Munții Asturiei. — Rochița-rândunicii. —
Porumbeii. — Coțofana vorbitoare.

Toate amintirile mele din copilărie sunt tare puerile, cum se vede, dar dacă fiecare dintre lectorii mei şi-ar aminti despre el însuşi citindu-mă, dacă şi-ar aduce aminte, cu plăcere, de primele emoții ale vieții sale, dacă s-ar simți redevenind pentru o oră copil, nici el, nici eu nu ne vom fi pierdut timpul; căci copilăria e bună, candidă, şi ființele cele mai bune sunt cele care păstrează cel mai mult sau care pierd cel mai puțin din această candoare şi din aceasta sensibilitate primitivă.

Păstrez foarte puține amintiri despre tatăl meu înaintea campaniei din Spania. Lipsea atât de mult, încât în acea perioadă aproape ca nu-mi pot aminti de el. A petrecut totuşi lângă noi iarna lui 18C7 spre
1808, căci îmi aduc aminte vag de liniştitele mese luminate de lampă şi de un fel de mâncare dulceagă, desigur tare modestă, căci nu era decât fidea fiartă în lapte îndulcit, pe care tatăl meu se prefăcea ca vrea s-o manânce el pe toată pentru» a se distra pe

seama lăcomiei mele dezamăgite. Îmi amintesc deasemenea că din şervetul înnodat şi răsucit în diverse chipuri, creia figuri de călugări, de iepuri şi de paiațe care mă făceau să râd mult.

Cred că eram îngrozitor de răsfățată de el, căci mama se vedea adesea silită să intervină ca să nu-mi dea nas şi să pună capăt capriciilor mele în loc să le încurajeze. Mi s-a spus că, în puținul timp pe care-l putea petrece în mijlocul familiei, se simțea atât de fericit, încât nu voia să-şi piardă femeia şi copii din ochi, că se juca zile întregi cu mine şi că, în uniforma de gală, nu-i era ruşine sa mă țină în brațe în mijlocul străzii sau pe bulevarde. Eram, desigur, foarte

fericită, căci eram foarte răsfățată; eram săraci, dar n-am băgat de seamă asta niciodată. Tata avea totuşi atunci o leafă cu care am fi putut duce un trai îmbelşugat, dacă cheltuielile pe care le necesita funcția sa de aghiotant al lui Murat n-ar fi depăşit veniturile. Bunica se lipsea ea însăşi de multe pentru ca tata să etaleze luxul fără sens ce i se cerea şi încă mai' avea datorii pentru cai şi echipamente. Mama a fost adesea acuzată că a dat şi ea o mână de ajutor la aceste încurcături familiale, prin lipsa ei de organizare. Păstrez o amintire atât de precisă a casei noastre din acea epocă, încât pot afirma că biata mamă nu merita cu nimic aceste reproşuri. Făcea ea însăşi patul, mătura apartamentul, îşi cârpea rufele, gătea. Era o femeie de o activitate şi de un curaj extraordinar. Toată viața s-a sculat cu noaptea în cap şi s-a culcat la un ceas după miezul nopții, şi nu-mi amintesc s-o fi văzut lenevind la ea acasă o singură clipă. Nu primeam pe nimeni în afară de familia noastră şi de minunatul prieten Pierret, care avea pentru mine dragostea unui părinte şi grija unei mame. *

E momentul sa spun povestea şi să fac portretul acestui om neprețuit pe care-l voi regreta toată viața.

Pierret era fiul unui proprietar din Champagne;
la vârstă de optsprezece ani intrase slujbaş la visterie, unde a ocupat întotdeauna un post modest. Era cel mai slut dintre oameni, dar aceasta sluțenie era, atât de bună, încât solicitai încrederea şi prietenia.
Avea un nas gros, turtit, o gură grosolană şi ochi foarte mici, părul blond i se încrețea cu încăpățânare şi pielea îi era atât de albă şi de roză încât părea mereu tânăr. La patruzeci de ani s-a înfuriat cumplit pentu că un funcționar de la primărie, unde apăruse ca martor la nunta surorii mele, l-a întrebat, debună-credința, dacă atinsese vârstă majoratului.
Era totuşi destul de mare şi de gras şi chipul îi era tot ridat din pricina unui tic nervos care-l silea sa faca tot timpul strâmbături înfricoşătoare. Poate ca tocmai acest tic era ceea ce te împiedica să-ți poți face o idee justă despre chipul pe care putea să-l

aibă.

Dar eu cred că mai ales expresia candidă şi naivă a acestei fizionomii în rarele sale momente de odihnă era cea care-ți dădea iluzia tinereții. N-avea nici cea mai mică fărâmă din ceea ce se cheamă spirit, dar, cum judeca totul cu inima şi cu conştiința, puteai foarte bine să-i ceri sfatul în cele mai delicate treburi ale vieții. Nu cred să fi existat vreodată un om mai pur, mâi cinstit, mai devotat, mai generos şi mai drept, şi sufletul său era cu atât mai frumos cu cât nu cunoştea frumusețea şi curiozitatea. Crezând în bunătatea celorlalți, era sigur că nu exista nicio excepție.

Avea gusturi foarte prozaice. Îi plăceau vinul, berea, pipa, biliardul şi dominoul. Tot timpul pe care nu şi-l petrecea cu noi, şi-l petrecea într-o cafenea mica, din rue du Faubourg-Poissonniere, cu firma

„Calul bălan". Se simțea ca-n faini Sic în această cafenea, caci. O frecventase timp de treizeci de ani şi-i dăruise până în ultima zi inepuizabila sa voie-bună şi incomparabila sa bunătate. Viața i s-a scurs deci într-un cerc tare obscur şi foarte puțin variat în caro s-a simțit fericit, şi, de altfel, cum n-ar fi fost?

Oricine l-a cunoscut, l-a iubit, şi niciodată ideea răului n-a înflorit în sufletul sau cinstit şi simplu.

Era totuşi nervos şi, prin urmare, mânios şi susceptibil; dar bunătatea sa trebuie să fi fost cu totul irezistibilă, deoarece niciodată n-a izbutit sa jignească pe cineva. Nu se pot imagina gesturile bruşte şi ocările pe care le-am înghițit de ia el. Batea din picioare, îşi rostogolea ochii mici, devenea roşu, făcea cele mai fantastice schimonosituri şi-ți adresa totodată, într-un limbaj puțin parlamentar, cele mai furioase mustrări. Mama avea obiceiul să nu-i dea nici cea mai mică atenție. Ea se mulțumea să spună:

— Ah, iată-l pe Pierret mânios, suntem pe cale să vedem strâmbături frumoase! Şi repede, Pierret, uitând tonul tragic, începea să râdă. Îl cicălea mult şi nu-i de mirare că bietul Pierret îşi pierdea adesea răbdarea. În ultimii, săi ani a

devenit şi mai irascibil şi nu trecea zi în care să nu-şi ia pălăria şi să nu iasă de la mama declarându-i că nu va mai pune niciodată piciorul acolo; dar seara se întorcea fără să-şi mai aducă aminte de solemnitatea rămasuluibun de dimineață.

în privința mea îşi aroga un drept de paternitate care ar fi mers până la tiranie, dacă ar fi fost posibil să-şi realizeze amenințările. Mă văzuse născându-mă, a ajutat să fiu ințărcată. Faptul e destul de însemna;
pentru a vă face o idee despre caracterul său. Mama fiind răpusă de oboseală, dar neputându-se preface ca bravează țipetele şi plânsetul meu şi temându-se de asemenea să nu fiu îngrijită prost noaptea, de dădacă, ajunsese să nu mai doarmă, într-un moment în care avea mare nevoie de somn. Văzând aceasta, într-o seară, din propria sa inițiativă, Pierret veni
să mă ia din leagăn şi să mă ducă la el, unde mă veghie cincisprezece sau douăzeci de nopți, dormind
' hoțeşte, într-atât se temea pentru mine şi dându-mi f să beau lapte sau apă cu zahăr cu atâta solicitudine,
I grijă şi curățenie, cum nicio doică n-ar fi putut s-o
1facă. Mă readucea în fiecare dimineață la mama, ca
' să poată pleca la slujbă, apoi la „Calul bălan”, şi în fiecare seară venea să mă ia, ducându-mă astfel, în brațe, în ochii întregului cartier, el, băiat mare de
i douăzeci şi doi sau douăzeci şi trei de ani, nepăsân-
J du-i câtuşi de puțin că ar putea fi văzut. Când mama
IT vroia să reziste şi se agita, el se înfuria, îşi reproşa
I slăbiciunea prostească, fiindcă nu-şi alegea epitetele şi-i trântea ce-i venea la gură, tare mulțumit de felul cum se purtase; şi când mă readucea, mama era silită să admire cât eram de curățică, de proaspătă şi de bine dispusă.

Se potrivea atât de puțin cu gusturile şi însuşirile unui bărbat şi mai ales cu cele ale unui stâlp de cafenea, ca Pierret, să îngrijească un copil de zece luni, încât e o minune, nu că a făcut-o, ci că i-a venit ideea s-o facă. În sfârşit, am

fost înțărcată şi lui îi revine această cinste, aşa cum o şi spunea.

Era firesc să mă trateze întotdeauna ca pe un copilaş, şi, deşi aveam aproape patruzeci de ani, el îmi vorbea tot ca unui țânc.

Era foarte exigent, nu în ceea ce priveşte recunoştința, n-a visat niciodată să tragă vreun folos din aşa ceva, ci în ceea ce priveşte prietenia. Şi când îl încercai, întrebându-l pentru ce voia să fie atât de mult iubit, el nu ştia să răspundă decât atât:

— Din pricină că te iubesc.

101

n*

Ai

Şi spunea acest cuvânt duice pe un ton furios şi cu o. Contracție nervoasa care-l făcea să scrâşnească ’din dinți.

Daca, scriindu-i trei cuvinte mamei, uitam o singura dată să-i adresez câteva amabilități lui Pierret, şi dacă se întâmpla să ma întâlnesc cu el tocmai în acel moment, îmi întorcea spatele şi refuza să-mi spună bună ziua. Explicațiile şi scuzele nu serveau la nimic. Spunea că sunt răutăcioasă, copil rău, şi-mi jura o ranchiună şi o ură veşnică. Spunea asta într-un rel atât de comic, încât ai fi crezut că juca un fel de scenă de bâlci, dacă n-ai fi văzut cum i se umpleau ochii de lacrimi. Mama, care cunoştea această stare nervoasă, îi spunea:

— Taci acum, Pierret, eşti nebun î

Şi ea însăşi îl bruftuia zdravăn, pentru ca aceasta scenă să se isprăvească mai repede. Atunci îşi venea în fire şi catadicsea să asculte justificarea mea. Nu trebuiau, imediat ce izbuteai să-l faci să te asculte, decât un cuvânt din inimă şi o desmierdare ca să-l linişteşti şi să-l faci fericit.

Făcuse cunoştință cu părinții mei din primele zile ale existenței mele şi într-un fel care i-a legat dintr-o dată. O rudă a lui locuia pe strada Mesley, pe acelaşi palier cu mama. Această femeie avea un copil de vârstă mea pe care-l

neglija şi care, lipsit de lapte, țipa toată ziua. Mama intră în camera în care nenorocitul micuț murea de mizerie, îi dădu să sugă şi continuă sa-l ajute astfel tară sa spună nimic. Pierret, venind să-şi vadă ruda, o Surprinse pe mama cu această ocupație, fu mişcat şi se devota ei şi alor săi pentru totdeauna.

îndată ce-l cunoscu pe tata avu în egală măsură şi pentru el o mare afecțiune. Se însărcină cu toate afacerile lui, le puse în ordine, îl descotorosi de creditorii de rea-credință, îl ajută, prin prevederea sa, sa-i satisfacă puțin câte puțin pe ceilalți creditori;
în sfârşit, îl eliberă de toate grijile materiale pe care tata ar fi fost puțin capabil sa le descurce fără ajutorul unui spirit abil în afaceri de amănunt şi totdeauna gata sa aibă grijă de aproapele său.

El fu cel care-i alegea servitorii, care-i punea î; i ordine rapoartele scrise, care-i strângea încasările şi făcea să-i parvină banii în mod sigur, în orice loc l-ar fi purtat întâmplările neprevăzute ale războiului. Tata nu pleca niciodată în vreo campanie fără să-i zică:

— Pierret, îți încredințez nevasta şi copiii mei, şi daca nu ma mai întorc, gândeşte-te sa ai grija de ei toată viața ta!

Pierret luă această recomandație în serios, căci toată viața sa ne fu închinată nouă, după moartea tatii. S-a încercat să se incrimineze aceste relații domestice, deoarece nu există nimic sfânt în aceasta lume, şi ce suflet poate fi socotit pur de către cei care nu sunt? Dar pentru oricine a fost în stare să-l înțeleagă pe Pierret, o asemenea supoziție va părea totdeauna o jignire adusă memoriei sale. Nu era îndeajuns de seducător pentru a o face pe mama necredincioasă, fie măcar cu gândul. Era prea conştiincios şi prea cinstit ca să nu se îndepărteze de ea, imediat ce-ar fi simțitîn el primejdia de a trăda, chiar şi cu gândul, încrederea de care era atât de mândru şi atât de gelos.

Cu timpul s-a însurat cu fata unui general fără avere, şi au dus o viață fericită împreună, aceasta persoană fiind bună şi

demnă de stimă, cum am auzit-o spunând întotdeauna pe mama, pe care am văzut-o în relații afectuoase cu ea.

Când călătoria noastră în Spania fu hotărâtă, Pierret fu cel care făcu toate pregătirile. Nu era o în-

treptindere prea prudentă din partea mamei, cac;
era Însărcinată în şapte spre opt luni. V; na să mii ia cu ea, şi eu eram încă un personaj destul de incomod. Dar tata anunță o şedere mai lungă la Madrid, şi mama avea, cred, unele bănuieli, pricinuite de gelozie. Oricare ar fi fost motivul, ea se încăpățână să se ducă să-l întâlnească şi se lăsă sedusă, cred, şi de o ocazie. Soția unui furnizor ai armatei, pe care ea o cunoştea, pleca cu caii de poştă şi îi oferea un loc în trăsura care mergea până la Madrid.

Doamna avea ca singur protector în această împrejurare un mic însoțitor de doisprezece ani. Lată-ne, deci, împreună la drum, două femei, dintre care una însărcinată, şi doi copii, dintre care eu eram cea mai puțin rezonabilă şi cea mai nesupusă.

Nu cred să-mi fi părut rău despărțindu-mă de sora mea, care rămânea la pension, şi de verişoara mea
Clotilde; cum nu le vedeam în toate zilele, nu-mi puteam face vreo idee de durata mai mult sau mai puțin lungă a unei despărțiri pe care o vedeam reîncepând în fiecare săptămână. N-am regretat de asemenea nici apartamentul, cu toate că el a fost aproape tot universul meu, şi nu mai locuisem încă nicăieri în altă parte, nici chiar în gând. Ceea ce mi-a strâns într-adgvăr inima în timpul primelor clipe ale călătoriei, a fost necesitatea de a-mi, lăsa păpuşa în acest apartament pustiu, unde avea să se plictisească atât de tare…

îmi plăcea să sparg păpuşile, şi falsele pisici, şi falşii câini, şi falşii omuleți, la fel ca şi altor copii.
Dar au existat, prin excepție, anumite păpuşi pe care le-am îngrijit ca pe’ nişte copii adevărați. Când dezbrăcăm mica persoană, dacă-i vedeam brațele clătinându-se pe acele cu care erau prinse de umeri ş:.

mâinile de lemn detaşându-se de brațe, nu puteam să-mi fac nicio iluzie asupra stării sale şi o sacrificam repede jocurilor impetuoase şi războinice;
dar daca era solidă şi bine făcută, dacă rezista primelor probe, daca nu-şi spărgea nasul la prima cădere, dacă ochii de email aveau o altfel de privire în imaginația mea, ea devenea fiica mea, îi dădeam infinite îngrijiri şi o făceam să fie respectată de alți copii cu o gelozie de necrezut.

Aveam, 'de asemenea, jucării preferate, între altele una pe care n-am uitat-o niciodată şi care s-a pierdut, spre marele meu regret, căci n-am spart-o şi se poate ca ea să fi fost efectiv tot atât, de frumoasă cum apărea în amintirile mele. Era o piesă a unui vas de pus în mijlocul mesei, destul de vechi, căci slujise ca jucărie tatălui meu în copilăria sa, vasul ornamental întreg nemaiexistând după cât se pare în acea epocă. El o găsise la bunica, răscolind într-un dulap şi, amintindu-şi cât li plăcuse această jucărie mi-o adusese mie. Era o mică Venus din porțelan de Sevres, purtând în mâini doi porumbei, şi montată pe un piedestal, aflat pe un mic platou oval, dublat de o oglindă şi înconjurat de bucățele de aramă aurită. În aceasta garnitură se aflau lalele care serveau de sfeşnice şi, când se aprindeau acolo micile lumânări, oglinda care închipuia un bazin cu apă vie, reflecta luminile, statuia şi frumoasele ornamente aurite ale garniturii; Nu exista pentru mine o lume mai fermecată decât această jucărie, şi, când mama mi-a povestit pentru a zecea oară frumosul basm al lui *Gracieuse şi Percinet,* m-am apucat sa compun în minte peisaje sau grădini magice pe care credeam apoi că le văd aidoma într-un lac. Unde găsesc oare copiii viziunea lucrurilor pe care nu le-au văzut niciodată?

Când bagajele noastre pentru călătoria în Spania, fură făcute, aveam o păpuşă dragă pe care, fără îndoială, mama m-ar fi lăsat s-o iau. Dar gândul asta nu mi-a trecut prin minte. Mi se părea că se va sparge sau că-mi va fi luata dacă n-o lăsam în camera mea, şi după ce am dezbrăcat-o şi i-am făcut toaleta pentru noapte, am culcat-o în patul meu şi i-am

aranjat cuverturile cu multă grija. În momentul plecării am alergat s-o mai privesc pentru ultima oara şi, cum Pierret îmi făgădui să vină să-i dea supă în fiecare dimineață, am început să am acea stare de îndoială pe care o au copiii când e vorba de realitatea unor asemenea lucruri. Stare într-adevăr ciudată, unde rațiunea năseândă, pe de o parte, şi nevoia de iluzie, pe de alta, se înfruntă în inima lor lacomă de dragoste maternă. Am luat mâinile păpuşii şi i le-am încrucişat pe piept. Pierret băgă de seamă că atitudinea era a unei moarte. Atunci i-am ridicat mâinile împreunate pe deasupra capului într-un gest de disperare sau de invocație, căruia îi atribuiam, foarte serioasă, o idee superstițioasă. Socoteam aceasta ca un apel către zâna cea bună, care o va proteja rămânând în această poziție pe tot timpul absenței mele. De aceea, Pierret a fost nevoit să-mi făgăduiască cum că nu-i va schimba poziția.
Nu există nimic mai adevărat pe lume ca acea nebună şi poetică povestire a lui Hoffmann intitulata
Spărgătorul de. Nuci. Este viața intelectuală a copilului surprinsă în fapt. Îmi place chiar sfârşitul acela încâlcit care se pierde în lumea himerelor. Imaginația copiilor este tot aşa de bogată şi tot aşa de confuză ca aceste strălucitoare vise ale povestitorului german.

în afară de gândul la păpuşa mea, care mă urmări o bucata de vreme, nu-mi amintesc nimic din călătorie, până în munții Asturiei. Dar resimt încă mi rarea şi groaza pe care mi le pricinuiră aceşti munți grandioşi. Cotiturile bruşte ale drumului, în mijlocul amfiteatrului, ale cărui vârfuri închideau orizontul, îmi rezervau, în fiecare moment, o surpriză plina de teamă. Mi se părea că fusesem închişi în aceşti munți, că nu mai există niciun drum şi că n-o să mai putem nici să-l continuăm, nici să ne întoarcem.
Acolo am văzut pentru prima oară, pe marginea drumului, rochița-rândunicii înflorită. Aceşti clopoței roz, dungați delicat cu alb, mă impresionară mult…

Pe măsură ce înaintam pe drumul nostru, în aceeaşi

măsură spectacolul războiului devenea mai cumplit. Petrecurăm noaptea într-un sat care fusese ars în ajun şi unde nu mai rămăsese din han decât o sală cu o bancă şi o masă. Nu exista absolut nimic de mâncare, decât ceapă crudă, cu care eu m-am mulţumit, dar de care nici mama, nici însoţitoarea sa nu s-au putut hotărî să se atingă. Cele două femei nu cutezau să călătorească pe întuneric, îşi petrecură noaptea fără să închidă un ochi, iar eu am dormit pe masa unde mi-au făcut un pat, într-adevăr destul de bun, cu pernele de la trăsură.

Mi-e imposibil să spun în ce epocă precisă a războiului din Spania ne aflam. Nu m-a preocupat niciodată s-o aflu în perioada în care părinţii mei ar fi putut pune ordine în amintirile mele, iar astăzi nu mai trăieşte nimeni care ar putea să mă ajute. Socot că noi am plecat din Paris în cursul lunii aprilie
1 SOS, şi ca evenimentul teribil din 2 mai s-a petrecut la Madrid, în timp ce traversam Spania pentru a ajunge acolo. Tata a sosit la Bayonne la 27 februarie. El i-a scris câteva rânduri despre împrejurimile Madridului, la 18 martie, mamei mele, şi cam în această epocă trebuie să-l fi văzut eu pe împărat la Paris, la întoarcerea din Veneţia şi înainte de plecarea lui la Bayonne; căci atunci când l-am văzut eu, soarele cobora şi-mi bătea în ochi, şi ne întorceam acasă spre a lua masa de seara. Când părăsirăm
Parisul, nu era prea cald; dar abia ne văzurăm îţi

Spania că ne i copleşi căldura; dacă aş fi fost la
Madrid în timpul evenimentului din 2 mai, o asemenea catastrofă m-ar fi impresionat fără îndoială, foarte puternic, pentru ca îmi amintesc de cele.ma;
neînsemnate împrejurări.

Iată una care aproape mă lămureşte; e întâlnirea pe care o avurăm în drum spre Burgos, sau spre
Vittoria, cu o regină care nu putea să fie decât regina Etruriei. Ori, se ştie că plecarea acestei prinţese fu prima cauză a mişcării din 2 mai la Madrid.

Noi o întâlnirăm, probabil, la puţine zile după asta, în timp ee se îndrepta spre Bayonne, unde o chemase regele Carol al IV-lea cu scopul de a-şi reuni toată familia sub gheara vulturului imperial.

Cum această întâlnire m-a impresionat profund, aş putea povesti câteva amănunte. N-aş şti să spun în ce loc se întâmpla, decât că era într-un fel de sat, unde ne opriserăm să mâncăm. Exista un han, un popas de poştă, şi, în fundul curţii, o grădină destul de mare unde am văzut flori de floarea-soarelui care mi le amintiră pe cele de la Chaillot. Pentru prima dată am văzut culegându-se seminţele acestei plante şi mi s-a spus ca erau bune de mâncat.

Într-un colţ al aceleiaşi curţi se afla o coţofană într-o colivie, şi această coţofană vorbea, ceea ce fa pentru mine o altă pricină de mirare. Ea spunea, în spaniola, un oarecare lucru care însemna probabil:

„Moarte francezilor”, sau, poate: „Moarte lui Godoy’1.

Nu înţelegeam bine decât primul cuvânt pe care pasărea îl repeta nenatural şi cu un accent într-adevăr diabolic: „*Muera, muera*“... Şi însoţitorul doamnei Fontanier îmi explică cum că ea era mânioasă pe mine şi că-mi dorea moartea. Eram atât de mirata

, de a auzi o pasăre vorbind, încât poveştile mele cu zâne

(mi se părură mai serioase decât le crezusem până atunci. Nu-mi dădeam seama deloc de această vorbire mecanică şi căreia biata pasăre nu-i pricepea

. Sensul: pentru că vorbea, ea trebuia, dupa mine,

B să gândească, sa judece, şi-mi fu grozav de frică de t această specie de geniu răufăcător care lovea cu

ţw ciocul în vergelele coliviei, repetând într-una: *„Mnera, muera /“*

m

III

Regina Eiruriei. — Madrid. — Palatul Codoy. — Iepurele alb.

— Jucăriile infanţilor. — Prinţul Fanfarinet. — Trec drept

aghiotantul lui Murat. — Boala acestuia. — Puiul de căprioară, —
Weber. — Prima singurătate. — Mamelucii. — Orblutele. — Ecoul. — Naşterea fratelui meu. — Se observă că e orb. — Părăsim Madridul.

Dar am fost distrasă de la asta de un nou eveniment. O trăsură mare, urmată de alte două sau trei, se pregătea să intre în curte şi să schimbe caii cu o grabă extraordinară. Sătenii încercau să intre i, i e»
în curte strigând:

— *La reina! La reina!*

Dar gazda şi alţi ctţiva îi împingeau spunându-le:

— Nu, nu, nu-i regina!

Au schimbat atât de repede caii, încât mama, care se afla la fereastră, nu mai avu când să coboare pentru a-şi da seama despre ce e vorba. De altfel, nu era voie să te apropii de trăsura, şi stăpânii hanului păreau a fi înţeleşi, căci îi asigurau pe oamenii car’-’
veniseră că nu era regina, şi totuşi o femeie de a casei mă duse lângă trăsura principală spunându-mi:

— Iat-o pe regină!

A fost pentru mine o destul de vie emoţie, căci în romanele mele existau întotdeauna regi şi regine şi eu mi-i închipuiam ca pe nişte fiinţe de o frumuseţe, de o strălucire şi de un lux nemaipomenit.

Ori sărmana regină pe care o vedeam acolo, era îmbrăcată într-o biata rochie albă, foarte strâmtă, după moda vremii, şi foarte îngălbenită de praf.

\

Fiica ei, căreia îi dădeam opt sau zece ani, era îmbrăcată la fel ca ea, şi amândouă’păreau foarte brune şi destul de urâte, cel puţin asta-i impresia care mi-a rămas. Amândouă aveau acrul trist şi neliniştit.După câte îmi aduc aminte, n-aveau nici suită, nici escortă. Mai curând fugeau decât plecau, şi am auzit-o mai apoi pe mama care spunea cu un ton de indiferenţă:

— Încă o regina care fuge!

Aceste biete regine îşi scăpau în adevăr pielea, lăsând Spania pe mâna străinilor. Se duceau la Bayonne să caute, lângă Napoleon, o protecție care le aducea siguranța materială, dar care fu pecetea decăderii lor politice. Se ştie că această regină a

Etruriei era fata lui Carol al IV-lea şi infanta Spaniei. S-a căsătorit cu vărul ei, fiul bătrânului duce de Parma. Napoleon, voind să pună stăpânire pe ducat, a dat în schimb tinerilor soți Toscana, cu titlul de regat. Ei au venit la Paris, în 1801, să aducă omagiile lor primului consul, şi au fost primiți acolo cu multă pompă. Se ştie de asemenea că tânără regină, abdicând în favoarea fiului fii, s-a întors la

Madrid, la începutul lui 1804, pentru a lua în stăpânire noul regat al Lusitaniei, pe care victoria trebuia să i-l asigure în nordul Portugaliei. Dar totul urma sa se discute din nou, datorită neputinței polii

litice a lui Carol al IV-lea, şi prea puținei sincerități a politicii dirijată de către prințul de la Paix. Ne-am apucat să ne angajăm în acel formidabil război, împotriva poporului spaniol, care ne sosea ca printr-un decret al fatalității, şi care trebuia să-i impună, în mod spontan, lui Napoleon necesitatea de a pune mâna pe toate aceste persoane regale, în clipa în care chiar de însele veneau să-i implore ajutorul. Regina Etruriei şi copiii ei îi urmară deci, la Compiegne, pe bătrânul

Carol al IV-lea, pe reginajviarie-Louise şi pe prințul de la Paix.

Când am văzut-o pe această regină, se afla sub protecție franceză. Stranie protecție care o smulgea dragostei tradiționale a poporului spaniol, consternat de a-i vedea plecând astfel pe toți membrii familiei regale, în mijlocul unei lupte hotărâtoare şi teribile cu duşmanul. La Aranjuez, la 17 martie, poporul, cu toată ura sa față de Godoy *1,* a voit să-l rețină pe Carol al IV-lea; la Madrid, la 2 mai, el a vrut să-i

rețină pe infantele don Francois de Paule şi pe regina Etruriei; la Vittoria, la 16 aprilie, a vrut să-l rețină pe Ferdinand. În toate aceste ocazii a încercat să deshame caii şi să-i păstreze cu de-a sila pe aceşti prinți nevolnici şi smintiți care se lepădau de el şi fugeau unii de alții; dar, mânați de soartă, au rezistat unii amenințărilor, alții rugăminților poporului. Încotro alergau astfel? în captivitatea de la Compiegne şi de la Valențay.

Socot că în epoca în care am văzut scena despre care vorbesc n-am priceput nimic din incognita-ul speriat ai acestei regine fugare, dar mi-a venit mereu în minte chipul ei întunecat care trăda deopotrivă teama de a fugi, dar şi teama de a rămâne.

Era exact aceeaşi situație în care trebuie să se li aflat tatăl şi mama sa, la Aranjuez, în prezența unui popor care nu voia nici să-i rețină, nici să-i lase sa fugă. Poporul spaniol era sătul de regii săi imbecili;
dar oricum ar fi fost ei, îi prefera omului de geniu care nu era spaniol. Părea să fi luat ca deviză, din punct de vedere național, vorbele energice pe care
Napoleon le spunea într-un sens mai restrâns: „Rufele murdare trebuie spălate în familie”.

Sosirăm la Madrid în cursul lunii mai; am suferit atâta pe drum, încă nu-mi mai amintesc nimic din ultimele zile ale călătoriei.

Totuşi am ajuns la capăt fără catastrofe, ceea ce e aproape o minune, deoarece Spania se răzvrătise
în mai multe locuri şi peste tot furtuna stătea gata să izbucnească. Am urmat drumul protejați de armatele franceze, e adevărat; dar nicăieri, nici francezii înşişi nu erau în siguranță împotriva acestor noi vecernii siciliene; şi mama, purtând un copil în pântece, un altul în brațe, avea destule motive să se teamă.

îşi uita însă spaimele şi suferințele văzându-l pe tata; cât despre mine, oboseala care mă copleşea se risipi într-o clipă la vederea măreților apartamente în care ne instalarăm. Ele

se aflau în palatul prințului de la Paix, şi, păşind acolo, mi se îndeplineau aievea poveştile mele cu zâne. Murat1 ocupa etajul de jos al aceluiaşi palat, cel mai bogat şi cel mai confortabil din Madrid, care adăpostise dragostea

1 Joachim Murat (1767—1815), mareşal al Franței; căsătorit cu Carolina Eonaparte, a fost numit mare duce de Berg şi de
Cleves, apoi rege al Neapolului. Obligat să-şi părăsească regatul, a încercat să-l recucerească, dar, prins la Pizzo,. A fost împuşcat, ; J

reginei şi a favoritului ci,. Şi în el domnea un lux mai mare decât în casa regelui legitim. Apartamentul nostru se afla situat, cred, la etajul al treilea. Era imens, tapisat în întregime cu damascuri de mătase de un roşu-închis. Cornişele, paturile, fotoliile, divanele, toate erau aurite, ba mi se părură chiar din aur masiv, la fel ca în poveştile cu zâne. Se aflau acolo tablouri enorme care mă speriau. Acele capete mari care păreau că ies din rame şi mă urmăresc pretutindeni cu ochii, mă tulburau mult. Dar m-am obişnuit destul de repede. O altă minune o constitui pentru mine o oglindă mare, care putea fi aplecată, unde mă vedeam mergând, pe covoare, şi în care, la început, nu m-am recunoscut, căci niciodată nu mă văzusem astfel, din cap până-n picioare; de felul meu eram destul de scundă, totuşi în oglinda aceea mi s-a părut că sunt atât de mare, încât m-am
. Speriat.

Poate că acest palat frumos şi aceste bogate apartamente erau de prost-gust, în ciuda admirației pe care mi-o pricinuiau. Erau, în orice caz, destul de murdare şi pline de aniifiale domestice, între altele de iepuri de casă, care alergau şi intrau peste tot fără ca cineva să le dea atenție. Aceşti oaspeți liniştiți, singurii care nu fuseseră deposedați de nimic, erau oare obişnuiți să fie primiți în apartamente, unde, profitând de preocuparea generala, să fi trecut din bucătărie în salon? Exista unul, alb ca zăpada, cu ochii de

rubin, care începu de îndată sa se poarte foarte familiar cu mine. S-a instalat în colțul camerei de culcare, în. Spatele oglinzii, şi intimitatea noastră s-a stabilit repede, fără a fi contestată.
Era totuşi destul de ursuz şi de multe ori i-a zgâriax pe față pe cei care voiau să-l mure de acolo; dar cu mine n-avea nimic şi dormea ore întregi pe genunchii mei sau în poala rochiei, în timp ce-i istoriseam cele mai frumoase poveşti ale mele.

Am avut în curând la dispoziție cele mai frumoase jucării din lume, păpuşi, miei, menajuri, paturi, cai, toate acoperite cu un strat fin de aur, de ciucuri, de huse şi de alte învelitori; erau jucăriile părăsite de infanții Spaniei şi pe jumătate sparte de ei.

Am isprăvit, cu promptitudine, treaba începută de aceştia, căci jucăriile mi se păreau groteşti şi neplăcute. Trebuie să fi fost totuşi foarte de preț, căci tata salvă două sau trei mici personaje din lemn pictat pe care i le aduse bunicii ca obiecte de artă. Ea le-a păstrat o vreme, şi toată lumea le-a admirat. Dar, după moartea tatii, nu. Ştiu cum au căzut din nou în mâinile mele, şi-mi amintesc de un bătrânel în zdrențe, care era, probabil, de un realism şi de o expresie remarcabile, încât mă speria. Această' abilă reprezentare a unui biet cerşetor bătrân, descărnat, cu mâna întinsă, să se fi strecurat oare din întâmplare printre sclipitoarele fleacuri ale infanților Spaniei r
Personificarea mizeriei este totdeauna o jucărie ciudată în mâinile fiului de rege şi este menită să-l facă să se gândească.

De altfel, jucăriile nu mă preocupau la Madrid atâta cât. Mă preocupau la Paris. Schimbasem mediul.
Obiectele exterioare mă absorbeau şi uitam chiar şi poveştile cu zâne, căci întreaga mea existență căpătase acimvo aparență de miraculos.

îl mai văzusem pe Murat şi la Paris; mă jucasem cu copiii săi, dar n-am păstrat nicio amintire despre el. Probabil că-l

văzusem îmbrăcat ca pe toată lumea; la Madrid, plin de aurării şi de panaşe, cum l-am văzut, mi-a făcut o puternică impresie. I se spunea „prințul” şi, cum în dramele feerice şi în poveşti prinții joacă întotdeauna primul rol, am ere-

zut că-i văd pe faimosul „prinț Faofarinct”. I-am şi spus astfel în mod cu totul firesc, fără să-mi dau seama că-i adresam o epigramă. Mama avu mult de furca cu mine ca să nu mai audă acest nume blestemat pe care-l pronunțam întotdeauna când îl zăream în galeriile palatului. M-au obişnuit să-i spun, când vorbeam cu el, „prințul meu“, şi Mutat căpătă multă prietenie pentru mine.

Poate că şi-a exprimat neplăcerea de a vedea pe unul din aghiotanții săi aducându-şi femeia şi copiii în toiul evenimentelor cumplite pe care le trăia sau poate că voia ca în ochii săi totul să capete un aspect militar. Sigur este că ori de câte ori îi eram înfățişată, mă puneau să-mi îmbrac „uniforma”.

Această uniformă era o minune. A rămas multă vreme la noi, chiar şi după ce-am crescut prea mare ca s-o mai pot purta. Aşa că mi-o pot aminti în amănunt. Consta dintr-un dolman de caşmir alb, galonat şi cu nasturi de aur fin, o haină la fel, căptuşită cu blană neagra

, şi aruncată pe un umăr şi un pantalon de caşmir roşu-ptirpuriu, cu ornamente şi broderii de aur, după moda ungurească. Aveam de asemenea cizme de marochin roşu cu pinteni auriți, sabie, centiron din şnur de mătase roşu-închis şi eghileți de aur emailat, un *sabretas*! cu un vultur brodat cu perle fine;

ce mai, nu lipsea nimic. Văzându-mă echipată exact ca tata, fie că mă lua drept băiat, fie că voia să pari că se înşeală, Murat, sensibil la această mică măgulire a mamei, mă prezenta râzând persoanelor care veneau la el, drept aghiotantul său, şi ne admise î «

intimitatea sa.

Frumoasa uniforma nu prea avea mult farmec pentru

mine, căci ma supunea unui adevărat supli-

’ Un fel de taşca. Plată purtată! a centiron de ofițerii «calului al XVTII-lea până prin i870.

«iu. Învățasem s-o port foarte bine, e adevărat, ştiam să-mi târăsc săbiuța pe dalele palatului, să fac sa-mi fluture haina pe umăr în modul cei mai convenabil;
dar îmi era cald sub această blană, ma simțeam zdrobită sub galoane şi eram grozav de fericită când, xntrând în apartamentul nostru, mama îmi repunea costumul spaniol al vremii, rochia de mătase neagră, brodată cu o rețea amplă tot de mătase, care se strâmta la genunchi şi cădea în franjuri până la căicâie, şi mantila dreaptă din mătase neagră, mărginită cu *o* bandă Iată de catifea. În acest costum, mama era de o frumusețe surprinzătoare. Niciodată o spaniola adevărată n-a avut o piele brună mai fină, ochi negri mai catifelați, un picior atât de mic şi o talie atât de subțire.

într-o bună zi Murat se îmbolnăvi; s-a spus că era urmarea desfrâului, dar nu era adevărat. Avea o inflamație a măruntaielor, ca, de altfel, o mare parte a armatei noastre din Spania, şi acuza dureri violente din pricina cărora nu putea sta în pat.
Se credea otrăvit şi nu-şi îndura deloc cu răbdare boala, căci strigătele sale făceau să răsune tot acest trist palat unde nu se dormea decât cu un ochi. Îmi aduc aminte cum am fost trezită, de teamă, de către părinții mei, prima oară când el a răcnit astfel în toiul nopții. Toți au crezut ca-i asasinau. Tata a sărit din pat şi a alergat, aproape gol, în apartamentul prințului. Am auzit apoi strigatele acestui biet erou, atât de teribil în război, dar atât de nevolnic în afara câmpului de bătaie; mi s-a făcut o frică cumplită. Se părea că înțelegeam, în sfârşit, ce înseamnă moartea, căci strigam plângând:

— L-au ucis pe prințul Fanfarinet!

El a aflat de jalea mea şi m-a iubit şr mai mult.
La câteva zile după asta, a urcat la noi în apartament, spre miezul nopții şi s-a apropiat de leagănul

»

meu. Lata şi mama îl însoţeau. Se întorceau de la o vânătoare şi aduceau un mic pui de căprioară, pe care Murat l-a aşezat ej însuşi alături de mine. M-am trezit pe jumătate şi am văzut capul frumos al puiului de căprioara, care se apleca, vlăguit, spre obrazul meu. Mi -am aruncat braţele în jurul gâtului lui şi am rea dor mit fără să-i mai pot mulţumi prinţului. Dar a doua zi de dimineaţă, trezindu-mă, l-am văzut din nou pe Murat lângă patul meu. Tatăl meu îi vorbise despre spectacolul pe care-l ofereau copilul şi micul animal, dormind laolaltă, şi ei voise să-l vadă. În adevăr, acest mic animal care n-avea poate decât câteva zile de. Existenţă şi pe care dinii îl urmăriseră în ajun, era atât de răpus de oboseală, încât se aşezase în patul meu să doarmă, aşa cum ar fi făcut un căţeluş. Era culcat colac pe pieptul meu, cu capul pe pernă, cu picioarele mici, strânse sub el, ca şi cum s-ar jfi temut să nu mă lovească, iar braţele mele rămăseseră înlănţuite pe după gâtul lui, aşa cum le pusesem readormind. Mama mi-a spus că Murat regretă că nu putuse arăta un grup atât de naiv unui artist. Vocea sa mă trezi, şi cum la patru ani nu eşti curtean, primele mele mângâieri fură pentru puiul de căprioară care părea că vrea şi el
să mă mângâie, până într-atâta îl moleşise şi-l îmblânzise căldura patului meu.

L-am păstrat câteva zile şi l-am iubit cu pasiune:
Dar cred că lipsa mamei sale l-a ucis, căci într-o dimineaţă nu l-am mai revăzut şi mi s: a spus ca a fugit. M-au consolat spunându-mi că o va găsi pe mama sa şi că va fi mai fericit în pădure.

Şederea noastră la Madrid a durat cel mult două luni, şi totuşi mi s-a părut extrem de lungă. N-aveam niciun copil de. Vârstă mea ca să mă distrez şi eram adesea singură în cea mai mare parte a zilei.

Mama era silita sa iasă cu tata şi mă încredinţa unei servitoare madrilene, care-i fusese recomandată ca foarte sigură şi care o lua la sănătoasa de îndată ce părinţii mei plecau. Tata avea un servitor, pe nitme

Weber, care era omul ce) mai bun de pe pamânt şi care venea adesea să mă păzească în locul Terezei; dar acest neamț de treabă, care nu ştia aproape niciun cuvânt franțuzesc, îmi. Vorbea într-o limba de neînțeles şi mirosea atât de urât, încât, fara să-mi dau scama de pricina răului, ma cuprindea o stare de slăbiciune ori de câte ori mă ținea în brațe. Nu îndrăznea să trădeze puțina grijă pe care dădaca o avea față de mine-, iar mie nici prin cap nu-mi trecea sa mă plâng. Î'1 credeam pe Weber însărcinat să vegheze asupra mea, şi n-aveam, decât o dorința, aceea ca el să rămână în anticameră şi sa mă lase singură în apartament. Astfel, prima mea grijă era să-i spun:

— Weber, te iubesc grozav, dar du-te!

Şi Weber, docil ca un neamț, se ducea, în adevăr.

Când văzu că stăteam liniştită în singurătatea mea.

se întâmpla adesea să ma închidă în casă şi sa plece să-şi vadă caii, care probabil că-i primeau mai bine decât mine. Am cunoscut, deci, atunci, pentru prima oară, plăcerea ciudată pentru un copil, dar puternic resimțită de mine, de a mă afla singură şi, departe de a fi contrariată sau speriată, simțeam un soi de regret când vedeam trăsura mamei reîntorcându-se.

Probabil că voi fi fost puternic impresionată de propriile mele contemplații, căci mi le amintesc cu o mare precizie, în timp ce am uitat mii de circumstanțe exterioare, probabil mult mai interesante.

În cele despre care am vorbit, amintirile mamei mi-au împrospătat memoria; dar în ceea ce am de gând să spun nu pot fi ajutată de nimeni.

De îndată' ce ma vedeam singura în ace! mare apartament pe care-l puteam străbate liberă, mă aşezam în fața oglinzii şi încercam poze teatrale.
Apoi îmi luam iepurele alb şi încercam să-l constrâng să facă şi el la fel; sau mă prefăceam că-l sacrific zeilor, pe un taburet care-mi servea de altar. Nu ştiu unde am văzut, fie pe scenă, fie în vreo gravură ceva asemănător. Mă înfăşuram în mantilă pentru a face pe preoteasa şi-mi urmăream toate mişcările.
Socot că n-aveam nici cel mai mic sentiment de cochetărie; plăcerea mea venea din faptul că, văzându-mă pe mine şi pe iepure în oglindă, ajungeam, în emoția jocului, să mă conving că jucam o scena în patru, adică cu două fetițe şi cu doi iepuri. Atunci, iepurele şi cu mine adresam, în pantomimă, saluturi, amenințări, rugăminți personajelor din oglindă. Dansam bolero cu de, căci, după dansurile de pe scenă, dansurile spaniole mă încântaseră, şi mă maimuțăream cu uşurința pe care o au copiii de a imita tot ceea ce văd. Atunci uitam complet că acea figură, strâmbându-se în oglindă, era a mea, şi mă miram că se oprea când mă opream şi eu.
După ce dansam o vreme şi mimam balete compuse de mine, mă duceam să visez pe terasă. Această terasă, care se întindea pe toată fațada palatului, era foarte largă şi foarte frumoasă. Balustrada, de marmură albă, dacă nu mă înşel, devenea atât de fierbinte la soare, încât nici nu puteam s-o ating. Eram prea mică pentru a privi peste ea, dar printre golurile dintre coloanele balustradei puteam distinge tot ce se petrecea în piață. În amintirile mele această piață era magnifică. Existau şi alte palate sau case mari, frumoase, de jur-împ'rejurul ei, dar n-am văzut niciodată pe nimeni Jn de şi nu cred să fi zărit pe cineva în tot timpul pe care 1 am petrecut la Madrid. Probabil că după insurecția din 2 mai lumea n-a mai fost lăsată să circule în jurul palatului generâlului-şef. N-am văzut deci niciodată decât uniforme franceze şi ceva şi mai frumos încă pentru imaginația mea, mâmelucii din gardă, un post al lor ocupând chiar edificiul

situat în fața noastră. Aceşti oameni arămii, cu turbanele şi bogatele lor costume orientale, alcătuiau grupuri pe care nu oboseam niciodată să le privesc. Îşi duceau caii la adăpat, la un bazin situat în mijlocul pieții şi îmi ofereau o privelişte căreia, fără să-mi dau seama, îi simțeam puternic poezia.

În dreapta mea, o latură întreagă a pieții era ocupată de o biserică mare cu o arhitectură masivă — cel puțin aşa mi-a rămas mie în memorie — dominată de

O cruce aşezată într-un glob aurit. Această cruce *şi* acest glob scânteietor care se conturau pe cel mai albastru cer pe care l-am văzut vreodată, alcătuiau, la apusul sdarelui, un spectacol pe care nu-l voi uita niciodată şi pe care-l contemplam până ce mî se umpleau ochii de acele bule roşii şi albastre, pe care, printr-un cuvânt excelent, derivat din latină, le numim în limbajul nostru din Berr", or*blute.18*
Acest cuvânt ar trebui să treacă în limba moderna.
Trebuie să fi fost francez, cu toate că nu l-am găsit în niciun autor. N-are echivalent, şi exprimă perfect un fenomen pe care toată lumea îl cunoaşte şi care nu se explică decât prin perifraze inexacte.

Aceste orblute mă amuzau mult, şi nu-mi puteam explica pricina lor cu totul firească. Îmi plăcea sa vad plutind prin fața ochilor acele culori arzătoare care se lipeau de toate obiectele şi care persistau când închideam ochii. Când orbluta este completă, ca vă înfățişează, cât se poate de exact, forma obâec-

tului care a cauzat-o*; e* ca un fel de miraj. Vedeam deci globul şi crucea de foc desenându-se pretutindeni unde priveam, şi ma mir chiar că am repetat fără nicio urmare nefasta acest joc, destul de periculos pentru ochii unui copil.

---

[18] Pentru **a fi bun** cuvîntul, **va trebui schimbată o literă şi spus *orbluce* (n.a.).**
[18] **Nume dat copiilor dî trupa (n.a.).**
[18] Stofă de !înă, ecl mai adesea neagră, cil fir foarte strîns, din care se făceau articole casnice extrem de trainice.

Dar am descoperit în curând, pe terasă, un alt fenomen despre care n-avusesem până atunci nicio idee. Piața era adesea pustie şi, chiar în plină zi, o tăcere mohorâtă domnea în palat şi în împrejurimi. Într-o zi, această tăcere mă înfricoşa, şi-l strigai pe Weber, pe care-l văzusem străbătând piața. Weber nu mă auzi, dar o voce întrutotul asemănătoare cu a mea, repetă numele lui
Weber la capătul celălalt al balconului.

Această voce mă linişti, nu mai eram singură;
dar curioasă să ştiu cine se amuza să mă imite, am intrat în apartament crezând că voi afla acolo pe careva. Eram absolut singură, ca de obicei. Revin pe terasă şi o chem pe mama; vocea repeta cuvântul foarte încet, dar foarte limpede, şi asta-mi dă de gândit. Îmi tngroş glasul, strig propriu-mi nume, care-mi este întors repede, dar mult mai confuz, îl repet pe un ton mai slab şi vocea revine, slabă, dar mai distinctă, ca şi cum mi-ar fi vorbit la ureche.

Nu mai înțelegeam nimic, eram convinsă ca cineva se afla pe terasă cu mine; dar nevazând pe nimeni şi privind în zădar la toate ferestrele care erau închise, studiai această minune cu o plăcere extremă.

Impresia cea mai stranie pentru mine era de a-mi auzi propriul nume repetat cu propria mea voce.

Atunci îmi veni în minte o explicație ciudată. Aceea că eram' dublă şi că exista în afara mea un alt eu, pe care n. U-1 puteam vedeam, dar care mă vedea întotdeauna, pentru că-mi răspundea întotdeauna. Asta s-a lămurit repede în creierul meu ca un lucru care trebuia sa existe aievea, care existase întotdeauna, dar pe care eu nu-l băgasem încă de seama; comparam acest fenomen cu cel al orblutelor, care la început mă uimise tot atât de tare şi cu care mă obişnuisem fără să-l pricep. Am tras concluzia că toate lucrurile şi toți oamenii aveau reflecția lor, dublul lor, un alt eu, şi doream din tot sufletul să l văd pe-al meu. L-am strigat de o sută de ori, i-am spus mereu să vină lângă mine. El răspundea:
„Vino încoace, vino odată*, şi-mi părea că se depărtează sau

se apropie oridecâte ori îmi schimbam locul. Îl căutam şi-l strigam şi-n casă, dar nu-mi mai răspundea; mă duceam în celalalt capăt al terasei,

• era mut; reveneam în mijlocul ei şi de aici până la , extremitatea dinspre biserică îmi vorbea şi-mi răspundea la strigătul meu: „Vino odată!“ printr-un ’ „vino odată“, tandru şi neliniştit. Celălalt eu al meu se afla deci într-un anumit colţ din aer sau din perete, dar cum să-l ating şi cum să-l văd? înnebuneam fără să ştiu.

Am fost întreruptă de sosirea mamei şi, nu ştiu de ce, în loc s-o întreb, i-am ascuns lucrul care mă tulbura atât de tare. Cred că copiilor le plac tainele

i visurilor lor, şi e sigur că niciodată n-am vrut să cer explicaţii cu privire la orblutele mele. Voiam să dezleg singură problema, sau poate am fost surprinsă de vreo altă iluzie în urma unor explicaţii proprii care-mi răpiseră acel farmec secret. Am păstrat tăcere asupra acestei noi minuni şi, timp de mai multe zile, uitând baletele, l-am lăsat pe bietul meu iepure să doarmă liniştit şi oglinda să repete imaginea nemişcată a marilor personaje înfăţişate în tablouri.

Avui răbdarea să aştept ca să fiu singura pentru a-mi reâncepe experienţa. Dar, în sfârşit, mama intră fără ca eu sa bag de seamă şi, auzindu-mă ţipând cât mă ţinea gura. Veni să surprindă taina dragostei *t* mele pentru soarele puternic de pe terasa. Nu mai puteam să dau înapoi. Am întrebat-o unde era cel care repeta toate cuvintele mele şi ea mi-a spus;

— Este ecou!!

Din fericire pentru mine nu-mi explică ce era ecoul. Probabil că nici ea însăşi nu s-a gândit vreodată la asta; îmi spuse ca era „o voce care plutea fo aer“, şi necunoscutul îşi păstră, pentru mine, toată poezia. Timp de multe alte zile am continuat să-mi arunc cuvintele în vânt. Acest glas din aer nu mă mai mira, dar încă mă încânta. Eram mulţumită că puteam să-i dau un nume şi să-i strig:

— Ecoule, eşti acolo? Mă auzi? Bună ziua, ecoule!

în timp ce viața imaginației este atât de dezvoltată la copii, viața sentimentului să fie oare mai târzie?

Nu-mi aduc aminte să mă fi gândit, în timpul şederii melc la Madrid, nici la sora mea, nici la buna mea mătuşă, nici la Pierret, sau la draga mea Câotilde. Eram totuşi capabilă să iubesc, pentru că manifestam o dragoste însuflețită pentru anumite păpuşi şi pentru anumite animale. Cred că indiferența cu care copiii părăsesc personajele care le sunt dragi ține de imposibilitatea pe care o au de a aprecia durata timpului. Când li se vorbeşte de un an de absență, ei nu ştiu dacă un an e mai lung decât o zi şi li se explică în mod cu totul inutil diferența, prin cifre. Cred că cifrele nu spun absolut nimic spiritului lor. Când mama îmi vorbea despre sora mea mi se părea ca o părăsisem în ajun şi totuşi timpul îmi părea îung. Există un defect de echilibru al facultăților copilului cărora nouă ne este greu să-l explicăm după ce echilibrul s-a stabilit.

Cred că viața sentimentului nu s-a trezit în mine decât în clipa în care mama a născut, la Madrid. Mi se anunțase sosirea apropiată a unui frățior sau a unei surioare şi de mai multe zile o vedeam pe mama întinsă pe un şezlong. Într-o zi, m-au trimis să mă joc pe terasă şi au închis uşile cu vitralii aâe apartamentului. N-am auzit nici cel mai mic vaiet, tnama îndura cu foarte mult curaj răul fizic şi-şi aducea foarte repede copiii pe lume; totuşi de data asta s-a chinuit mai multe ceasuri, dar nu m-a îndepărtat de lângă ea decât puține clipe, după cara tata m-a chemat şi mi-a arătat un copilaş. Abia l-am băgat în seamă. Mama, întinsă pe o canapea, avea chipul atât de palid şi trăsăturile în aşa hal de contractate, încât abia am recunoscut-o. Apoi m-a cuprins o spaimă cumplită şi am alergat s-o îmbrățişez plângând. Voiam ca ea să-mi vorbească, să-mi răspundă la mângâierile mele, dar cum cei din jur mă îndepărtară din nou pentru a o lăsa să se odihnească, am fost multă vreme disperată crezând că trăgea să moară şi că-mi ascundeau acest lucru.

M-am reîntors, plângând, pe terasă şi n-am putut să mă interesez de noyl-născut. Acest biet băieţaş avea ochii de un albastru limpede, cu totul curios.
După câteva zile mama se nelinişti de paloarea irisului său şi l-am auzit pe tata şi pe alte persoane pronunţând cu nelinişte cuvântul „cristalin". În sfârşit, după cincisprezece zile nu mai exista niciun dubiu, copilul era orb. N-au vrut să i-o spună categoric mamei. Au lăsat-o într-un soi de îndoială. Se rostea cu timiditate în faţa ei speranţa că acest cristalin se va putea reface în ochiul copilului. Ea se lăsa consolată, şi bietul meu frate infirm fu iubit şi răsfăţat cu atâta bucurie ca şi cum existenţa sa n-ar fi fost o nenorocire atât pentru el cât şi pentru ai săi.
Mama îl alăpta, şi bietul copil n-avea decât două săptămâni când a trebuit s-o pornim la drum, spre franţa, străbătâad Spania în flăcări.

IV

Ultima scrisoare a tarii. — Amintirile unui bombardament şi ale unui câmp de luptă. — Mizerie şi boală. — Supă din lumânări.

— Îmbarcare şi naufragiu. — Leopardo. — Sosirea la Nohant, —

Bunica. — Hippolyte. — Deschartres. — Moartea fratelui meu.

— Bătrânul păr. — Moartea tatălui meu. — Stafia. — Ursule.

O afacere de onoare. — Prima noţiune despre bogăţie ţi sărăcie. —.

Ponretnî mamei,

Scrisoarea tatălui meu căite mama sa

„Madrid, J2 iunie 1808.

După îndelungi suferinţe, Sophie a născut, în dimineaţa asta, un băiat dolofan care ţipă ca un papagal. Mama şi copilul se simt minunat. Înainte de sfârşitul lunii, prinţul pleacă în Franţa; doctorul împăratului care a îngrijit-o pe Sophie, spune că ea va fi în stare peste douăsprezece zile, să

călătorească împreună cu copilul. Aurore o duce foarte bine. Voi încărca totul într-o caleaşca, pe care am obținut-o în acest scop, şi vom lua drumul Nohantului, unde socoi să ajungem cu bine către 20 iulie, pe răcoare, şi să rămânem cât mai mult timp cu pubucurie. Mă hrănesc cu speranța sigură a întunirii noastre, cu farmecul interiorului nostru, fără afaceri, fără nelinişti, fără distracții penibile l E atâta vreme de când doresc această fericire deplină! Prințul mi-a spus ieri că, înainte de a se îndrepta spre destinație, se va duce să petreacă câtva timp la Bareges. În ce mă priveşte, voi prelungi însărcinarea ce o am până spre apele Nohantului, pe care le vom face să suporte în prealabil minunea nunții din Cana. Cred că Deschartres se va însărcina bucuros cu această minime.

Rezerv botezul noului meu născut pentru sărbătorile de la Nohant. Frumoasă ocazie pentru a. Bate clopotele şi a face satul să dănțuiască. Primarul îl va înscrie pe fiul meu în rândurile francezilor, căci nu vreau ca el să aibă vreodată ceva de împărțit cu notarii şi preoții caștilieni.

Nu cred ca ultimele mele două scrisori să fi fost interceptate. Erau atât de pline de prostii încât ar fi fost iertate până şi de cea mai rigidă poliție. Îți descriam în de o sabie africană pe care am achiziționat-o. Se aflau acolo două pagini de explicații şi de citate. Vei vedea această minune, de altfel ca şi pe neîmblânzitul «Leopardo din Andaluzia» pe care îl voi ruga pe Deschartres să-l călărească un pic, dar numai după ce în prealabil va fi rechiziționat nişte paie din toate saltelele din comună pentru a-şi garnisi manejul pe care şi-l va alege. Adio, buna mea mama, îți voi face cunoscut, printr-un mesaj, ziua plecării mele, ca şi pe cea a sosirii. Nădăjduiesc că aceasta va fi mai curând decât ț't-am spus-o. Sophie e tot aşa de nerăbdătoare să te îmbrățişeze. Aurore vrea să plece chiar acum şi, dacă e posibil, să şi fim pe drum."'

Această scrisoare atât de veselă, atât de plină de mulțumire şi de nădejde, e ultima pe care bunica a primit-o de la fiul ei. Se va vedea curând la ce înfricoşătoare catastrofă au dus aceste proiecte de fericire şi cât de puține

zile îi erau numărate bietului meu tată pentru a savura această strângere laolaltă atât de mult visată şi atât de scump plătită a tuturor celor dragi lui. Veţi înţelege prin natura acestei catastrofe sensul fatal şi înfricoşător al glumelor din această scrisoare în legătură cu neîmblânzitul Leopardo din Andaluzia.

Ferdinand al VII-lea, prinţul Asturiei, pe atunci plin de atenţii pentru Murat şi ofiţerii săi, era cel care i-a dăruit acest cal teribil tatălui meu, după terminarea unei misiuni pe care acesta a îndeplinit-o, cred, aproape de el, la Aranjuez. A fost un dar funest de care mama, dintr-un soi de fatalism sau presentiment, se temea şi se înfricoşa fără să-l poată decide pe tata să scape de el cât mai repede, deşi tata mărturisea că ăsta era singurul cal pe care n-a putut să se urce fără un soi de emoţie. Acest lucru constituia pentru el o raţiune în plus ca să vrea să-l stăpânească şi simţea o mare plăcere în a-l supune.
Totuşi veni o zi în care spuse:

— Nu mi-e frică de el, dar îl încalec prost, pentru că n-am încredere în el, şi calul simte asta!

Mama pretindea că Ferdinand i-l dăruise cu nădejdea că-l va omorî. Ea pretindea de asemenea că.
din liră contra francezilor, chirurgul din Madrid care a ajutat-o să nască, îi orbise pruncul. Îşi închipuia, în istovirea care urmase paroxismului suferinţei sale, 'că l-ar fi văzut pe acest chirurg cum îşi apăsase degetele mari pe ochii noului născut spuriând printre dinţi:

— Acesta nu va mai vedea soarele Spaniei!

E posibil să fi fost o simplă nălucire a bietei mele mame, şi totuşi, având în vedere punctul în care ajunseseră lucrurile în acea epocă, e posibil ca faptul să se fi petrecut aşa cum a crezut ea, într-un moment în care chirurgul' s-o fi găsit singur cu dinsa, în apartament şi, socotind, fără îndoială, că mama nu era în stare să-l vadă şi să-l audă; nu pot să-mi asum însă răspunderea acestei teribile acuzaţii.

S-a văzut, din scrisoarea tatălui meu, că nu băgase de

seamă de la început că acest copil era orb şi-mi amintesc că l-am auzit pe Deschartres constatând asta abia la Nohant, nu însă de faţă cu părinţii mei.
Vroia să le mai lase atunci o slabă şi ultimă nădejde de vindecare.

Plecarăm în prima jumătate a lui iulie.

Murat se ducea să ia în primire tronul din Neapole.
Tata avea concediu. Nu ştiu dacă l-a însoţit pe Murat până la frontieră şi dacă noi am călătorit cu el.
îmi amintesc ca ne aflam în trăsură şi cred că mergeam în urma echipajului lui Murat, dar nu păstrez nicio amintire despre tatăl meu până la Bayonne.

Ceea ce-mi amintesc mai bine, e că-mi era rău şi mai ales că era o căldură devorantă şi că tot timpul am avut febră. Înaintam foarte încet printre coloanele armatei. Mă gândesc acum că tata trebuie să fi fost cu noi, pentru că, cum urmam o potecă destul de strâmtă, în munţi, văzurăm un şarpe enorm care barase aproape în întregime drumul, ca o linie neagră. Tata opri trăsura, alergă şi-l tăie în două cu sabia. Mama voi zadarnic să-l reţină; îi era, ca de obicei, frică.

Totuşi o altă împrejurare mă face să mă gândesc că el nu era tot timpul cu noi şi că din când în când
i se alătura lui Murat. Această împrejurare e destul de izbitoare pentru a-m-i fi rămas în memorie; dar cum febra mă ţinea într-o toropeală aproape conti-

nuă, amintirea ei e rupta de tot ceea ce m-ar putea face să precizez evenimentul a cărui martora am fost. Aflându-mă într-o seară, la o fereastră, cu mama, văzurăm cerul, încă luminat de apusul soarelui, străbătut de focuri încrucişate, şi mama îmi spuse:

— Iată, se da o bătălie, şi poate că taică-tu e şi el acolo!

Nu-mi puteam face nicio idee despre ceea ce însemna o bătălie adevărată. Ceea ce vedeam era un imens foc de artificii, ceva vesel şi triumfal, o sărbătoare sau un turnir. Zgomotul tunului şi acele mari curbe de foc mă înveseliră,

mă uitam la toate astea ca la un spectacol, mâncând un măr verde.
Nu ştiu cui i-a zis atunci mama:

— Cât de fericiți sunt copiii, ei nu pricep nimic!

Cura nu ştiu ce drum ne-au obligat operațiile de război să urmăm, nu'voi putea sa spun nici daca această bătălie a fost la Medina del Rio Seco sau o fi fost vreun episod mai puțin însemnat al faimoasei campanii de la Bessires. Tata, ataşat pe lângă Murat, n-avea ce sa caute pe' acel câmp de bătălie şi e puțin probabil sa se fi aflat acolo. Dar mama şi-a închipuit, desigur, că putea sa fi fost trimis în vreo misiune.

I) — Povestea vieții mele, voi. I

Că o fi fost din cauza bătăliei de la Rio Seco sau cu ocazia cuceririi oraşului Torquemada, habar n-am;
ceea ce este sigur e ca trăsura noastră a fost rechiziționată să care răniți sau persoane mai prețioase decât noi şi că făcurăm o bucată de drum într-o şaretă, laolaltă cu bagaje, vivandiere şi soldați bolnavi.
E sigur, de asemenea, că am mers de-a lungul câmpului de bătălie şi a doua şi a treia zi, căci am văzut o vastă câmpie acoperită de rămăşițe informe destul de asemănătoare cu carnajul păpuşilor, cailor şi caselor pe care eu şi cu Clotilde îl făceam la Chaillot în casa din strada Grange-Bateliere. Mama îşi ascundea mereu obrazul, şi aerul era infectat. Nutrecurăm prea aproape de acele rămăşițe sinistre pentru ca să-mi pot da seama ce erau şi tot întrebam de ce se semănaseră atâtea cârpe pe jos. În sfârşit, roata trecu peste ceva care se sfărâmă cu un pârâit straniu. Mama mă trase în fundul şaretei pentru a mă împiedica să privesc: era un cadavru. Văzui pe urmă multe altele răspândite pe drum, dar eram atât de bolnavă încât nu-mi amintesc să fi fost prea impresionată de aceste oribile spectacole. Odată cu febra încercai curând b altă suferință care adesea nu se prea împacă cu nenorocirile vieții şi a cărei groază o încercau şi soldații bolnavi cu care călătoream: era foamea, o foame excesivă, maladivă, aproape animalică. Aceşti sărmani

oameni, plini de griji şi de solicitudine față de noi, îmi transmiseseră un rău care explică acest fenomen, rău pe care o mică stăpână nu l-ar mărturisi că l-a îndurat nicî chiar în copilăria sa. Dar viața îşi are vicisitudinile ei şi, când mama se mâhnea adânc văzându-i pe fratele meu şi pe mine în această stare, soldații şi cantinierii îi spuneau râzând:

— Ei! cuconiță, nu-i nimic, ăsta-i un brevet de sănătate al copiilor dumitale pentru toată viața 5
ăsta-i adevăratul botez al „copiilor cartuşierei"

Râia, pentru că trebuie să-i spun pe nume, a început cu mine, apoi s-a transmis fratelui meu, iar mai târziu mamei, şi altor persoane cărora le aduserăm acest trist rod al războiului şi al mizeriei, din fericire la noi atenuat de îngrijiri extreme şi de un sânge curat.

în câteva zile soarta noastră s-a schimbat. Nici y urmă de palatul din Madrid, de paturile aurite, de covoarele din Orient şi de perdelele de mătase ale patului; pretutindeni trăsuri murdare, sate incendiate, oraşe bombardate, drumuri acoperite de morți, gropi unde căutam un strop de apă pentru a ne stinge setea arzătoare şi unde vedeam deodată chea guri de sânge. Şi, mai ales, oribila foame şi sărăcia din ce în ce mai amenințătoare. Mama suporta toate astea cu mare curaj, dar nu-şi putea învinge dezgustul pe care i-l inspira ceapa crudă, lămâile verzi şi semințele de floarea-soarelui cu care eu mă mulțumeam fără nicio silă; ce hrană, mai ales pentru o femeie care-şi alăpta noul-născut!

Traversarăm o tabără franceză, nu ştiu unde, şi.
la intrarea într-un cort, văzurăm un grup de soldați care-şi mâncau supa cu mare poftă; mama mă împinse în mijlocul lor rugându-i să mă lase să mănânc din gamela lor. Aceşti oameni de treabă mă puseră cu ei la masă şi-mi dădură să mănânc pe săturate, surâzând cu un aer înduioşat. Supa mi se păru grozava şi, când fu pe jumătate savurată, un soldat îi spuse mamei cu oarecare ezitare:

— V-am pofti şi pe dumneavoastră să mâncațl, dar nu credem că veți putea, fiindcă mirosul e cam tare!

Mama se apropie şi privi în gamelă. Văzu bucăţi de pâine şi o supă foarte grasă în care pluteau şi câteva mucuri înnegrite, căci supa era făcută din capete de lumânări.

îmi amintesc de Burgos şi de un oraş (acela sau un altul) unde aventurile Cidului erau pictate în fresce pe pereţi. Îmi amintesc, de asemenea, de o superbă catedrală unde oamenii din popor stăteau cu un genunchi pe pământ pentru a se ruga, cu pălării pe celălalt genunchi 'şi cu o mică rogojină rotunda sub piciorul cu care se sprijineau pe pământ. Îi» sfârşit, îmi amintesc de Victoria şi de o servitoare al cărui păr lung, negru, inundat de păduchi, îi flutura spate. Avui una sau două zile bune la fremtiera Spaniei, timpul era răcoros, febra şi mizeria încetaseră. Tata era cu noi. Intrarăm în posesia caleştii pentru a ne continua restul călătoriei, hanurile erau curate, aveau paturi şi toate soiurile de alimente de care fuseserăm lipsiţi atâta vreme, aşa încât toate îmi părură ca ceva nou, între altele prăjiturile şi brânzeturile.

La Fontarabie, mama mă dichisi şi simţii o mare plăcere să pot face o baie. Mă îngrijea cum se pricepea şi, la ieşirea din baie, mă unse din cap până-n picioare cu sulf apoi îmi dete să înghit bulgăraşi de sulf sfărâmaţi în unt şi zahăr. Gustul şi mirosul sulfului cu care am fost impregnată, timp de două luni, m-au făcut să simt un mare dezgust pentru tot ce-mi putea aduce aminte de el.

Găsirăm, după cât se pare, cunoştinţe la frontieră, căci îmi amintesc de un mare banchet şi de politeţuri care mă plictisiseră mult; îmi recăpătasem toate aptitudinile şi modul de a judeca lucrurile exterioare.

Nu ştiu de ce a susţinut mama să ne întoarcem la Bordeaux pe mare. Poate era zdrobită de oboseala trăsurii, poate îşi închipuia, în instinctul ei medical, după care se conducea totdeauna, că aerul mării îi va scăpa copiii şi pe ea însăşi de otrava bietei Spânii.

Timpul era frumos şi oceanul liniştit, totuşi însemna o nouă imprudenţă ca să te aventurezi într-o şalupă pe

coastele Gasconiei, în acest golf al
Biscayei totdeauna atât de agitat! Oricare ar fi fost motivul, fu închiriată o şalupă care avea o puntî, caleaşca fu coborâtă pe ea şi o pornirăm ca pentru o plimbare de plăcere.

Nu ştiu unde ne-am îmbarcat, nici ce oameni ne-au însoțit până la mal având cea mai mare grijă de noi.
Mi se dădu acolo un buchet mare de trandafiri pe care îl păstrai în tot timpul traversării pentru a mă apăra astfel de mirosul sulfului.

Nu ştiu cât am mers de-a lungul malului; am căzut în somnul meu letargic şi această traversare nu mi-a lăsat alte amintiri decât pe cele ale plecării şi ale sosirii. În momentul în care ne-am apropiat de capăt, o pală de vânt ne-a depărtat de mal şi l-am văzut pe pilot şi pe cei doi subalterni ai săi cuprinşi de o mare nelinişte. Mamei începu să-i fie din nou frică, tata se apucă să conducă el şalupa, dar pe când intram, în sfârşit, în apele Girondei ne ciocnirăm de o stâncă oarecare şi apa năvăli în cală. Ne îndreptarăm grabnic spre mal, dar cala se umplea într-una şi şalupa se îngreuna văzând cu ochii. Mama, luându-şi copii cu ea. Intra în trăsură; tata o linişti şpunându-i ca aveam tot. Timpul să ajungem la mal înainte de a fi înghițiți de ape. Cum apa acoperise puntea, el îşi scoase haina şi-şi pregăti un şal ca să-şi lege copiii de spinare:

— Fii liniştită, îi spunea el mamei, te voi lua sub un braț, voi înota cu celălalt şi vă voi salva pe toți trei, fii sigură de asta!

Atinserăm, în sfârşit, pământul sau mai degrabă un perete mare, de piatră stearpă, deasupra căruia se afla un hangar. În dosul acestui hangar erau câteva locuințe şi, într-o clipa, mai mulți oameni săriră în ajutorul nostru. Era şi timpul,trăsura se scufunda odată cu şalupa şi o scară ne fu aruncată tocmai la țanc. Nu ştiu ce s-a făcut pentru a salva ambarcația, dar e sigur că au scos-o la capăt. Treaba ținu multe ore, timp în care mama nu vru să părăsească țărmul;
căci tata, după ce ne-a văzut în siguranță, a coborât pe

şalupă pentru a salva mai întâi lucrurile noastre, apoi trăsura şi, în. Sfârşit, şalupa. Am fost impresionată atunci de curajul, de promptitudinea şi de puterea lui.

Oricât de experimentaţi or fi fost marinarii şi oamenii din partea locului, ei admirară îndemânarea şi hotărârea acestui tânăr ofiţer, care după ce-şi salvase familia., nu voise să-l părăsească pe căpitan înainte de afi salvat barca, şi care conducea toate operaţiile de salvare cu mai multă hotărâre decât ei înşişi.

E adevărat ca-şi făcuse ucenicia în tabăra de la
Boulogne; dar în toate împrejurările lucra cu sânge rece şi cu o rară prezenţă de spirit. Se slujea de sabia lui ca de o secure sau de un bici pentru a tăia şi a despica, şi nutrea pentru ea (probabil asta era sabia africana de care vorbeşte în ultima sa scrisoare), o dragoste extraordinară; căci în momentele de incertitudine în care ne-am aflat, trăgând la mal, neştiind dacă şalupa şi trăsura se vor scufunda de îndată sau dacă mai avem vreme să salvăm câteva lucruri, când mama a vrut să-l împiedice să coboare din nou pe şalupă spunându-i:

— Ei bine, lasă să se ducă totul l. V fund mai curând decât să te îneci!

El i-a răspuns:

— Prefer să risc, decât să-mi părăsesc sabia!

Şi ca a fost în adevăr primul obiect pe care î-a salvat. Mama era mulţumită că-şi are fiica alături şi fiul în braţe.

în ceea ce mă priveşte, mi-am salvat buchetul de trandafiri veştejiţi cu aceeaşi dragoste pe care a pus-o tata ca să ne salveze pe noi toţi. Am fost foarte atentă să nu-mi scape când am ieşit din trăsura pe jumătate înecată şi, căţărându-mă pescara de salvare, gândul meu era tot timpul la el după cum al tatei era la sabie.

Nu-mi amintesc să fi încercat nici cea mai mică frică în toate aceste întâmplări. Frica e de două feluri:
există una care ţine de temperament şi o alta, de imaginaţie. N-am cunoscut-o niciodată pe prima, organismul meu fiind înzestrat cu un sânge rece întrutotul asemănător celui al

tatălui meu. Aceste cuvinte exprima în mod pozitiv liniştea pe care ne-o dă o dispoziţie fizică şi cu care, în consecinţa, nu trebuie să ne mândtim.

în ceea ce priveşte frica rezultata dintr-o excitaţie maladiva a imaginaţiei şi care n-are ca hrană decât fantome am fost obsedată de ea în tot timpul copilă riei mele. Dar când vârstă şi raţiunea au risipit aceste himere, mi-am regăsit echilibrul aptitudinilor şi n-am cunoscut niciodată acest gen de frică.

Sosirăm la Nohant în ultimele zile ale lui august.
Din nou mă cuprinse febra, nu-mi mai era foame.
Râia făcea progrese, o mică dădacă spaniolă pe care o luasem pe drum şi care se numea Gecilia începu să resimtă şi ea efectele molipsirii şi nu mă mai atingea decât cu silă. Mama era atunci aproape vindecată, dar bietul, n\? u fraţior, cu toate ca nu mai avea bube, părea şi mai bolnav şi mai copleşit decât mine.
Eram două trupuri inerte, arzătoare şi eu nu ştiam mai mult decât ştia el din tot ce se petrecuse în jurul nostru de la naufragiul de pe Gironda.

îmi recăpătai simţurile când intrai în curtea de la
Nohant. Nu era la fel de frumoasă, desigur, ca palatul din Madrid, dar a avut asupra mea acelaşi efect, atât e de impunătoare o casă mare pentru copiii crescuţi în camere mici.

Nu era prima dată când o vedeam pe bunica, dar nu mi-am amintit de ea înainte de această z, i. Mi s-a părut foarte înaltă deşi n-avea decât cinci picioare, şi chipul ei alb şi roz, aerul impozant, invariabilul costum alcătuit dinţr-o rochie de mătase închisă, cu talie lungă şi mâneci drepte, pe care n-a vrut s-o modifice după exigenţele modei Imperiului, peruca blondă şi încreţită în bucle, pe frunte, mica bonetă rotundă, cu o cocardă de dantelă în mijloc, făceau din ea o fiinţă aparte care nu se asemuia cu nimic din ceea ce văzusem.

Eram primite pentru prima oară la Nohant, mama şi eu. După ce bunica l-a îmbrăţişat pe tata, voi s-o îmbrăţişeze, de asemenea, şi pe mama; dar aceasta o împiedică spunându-i:

— Ah! scumpă mamă, nu te atinge de mine, nici de aceşti bieți copii. Nu ştii ce mizerie am îndurat, suntem cu toții bolnavi.

Tata, care era veşnic optimist, începu să râdă şi, punându-mă în brațele bunicii:

— Închipuie-ți, îi spuse el, că aceşti copii au o
/ mică erupție de bube, şi că Sophie, care are o imaginație foarte vie, îşi închipuie că e râie!

— Râie sau nu, spuse bunica strângându-mă la. Inima ei, voi avea eu grijă de asta. Văd bine că acsțti copii sunt bolnavi, au febră mare amândoi. Fata mea, du-te degrabă şi te odihneşte cu fiul tău, ați făcut o călătorie peste puterile omeneşti; eu o să am grija de mititica. E greu să îngrijeşti doi copii în starea în care te afli.

Mă duse în camera ei şi fără nicio silă față de starea groaznică în care mă aflam, această femeie minunată, atât de fină şi atât de afectata totodată, ma aşeză pe patul ei. Şi patul şi cameră, încă moderne în acea epocă, îmi părură a fi raiul pe pământ.

Pereții erau tapisați cu o stofă de Persia, plini de păsări şi flori, toate mobilele dajau din timpul lui
Ludovic al XV-lea. Patul în formă de dric, cu panaşe mari în cele patru colțuri, avea draperii duble şi o mulțime de lambrechinuri decupate, de perne şi de garnituri al căror lux şi finețe mă uluiră. Nu îndrăzneam să' mă instalez într-un loc atât de frumos căci îmi dădeam searâfa de sila pe care trebuia să o inspir şi resimțeam, din pricina asta, o cumplită umilință. Dar îngrijirile şi mângâierile cu care fui înconjurată ma făcură repede s-o uit.

Primul chip pe care l-am văzut, după cel al bunicii, a fost cel al unui băiat bondoc, de nouă ani, care intra cu un enorm buchet de flori, pe care aproape că mi-l trânti în nas, cu un aer prietenos şi bucuros.
Bunica îmi. Spuse:

— Acesta e Hippolyte; îmbrățişați-vă, copiii mei!

Ne îmbrățişarăm fără a întreba mai mult şi petrecui destui

ani alături de el fără să ştiu că-mi era frate; Hippolyte era copilul căsuței.

Tata îl luă în brațe şi i-l duse mamei, care-l îmbrățişă, îl găsi superb şi-i spuse:

— Ei bine, e şi el al meu, cum e şi Caroline a ta.

Şi am fost crescuți împreună, când sub ochii săi, când sub cei ai bunicii.

Deschartres se ivi şi el în acea zi, tot pentru prima oara. Avea pantaloni scurți, ciorapi albi, jambiere scurte de pânză tare, o jachetă de culoarea alunelor, foarte lungă şi foarte bine tăiată şi o şapcă cu pliuri.

Veni, grav, să ma examineze şi. Cum era un foarte bun medic, a trebuii să-l cred când a declarat că aveam râie. Dar boala îşi pierduse din intensitate şi n-aveam febră decât din cauza oboselii. El recomandă părinților mei să tăgăduiască această râie, spre a nu-i înspăimânta şi consterna pe cei din casa. Declară, de față ci: servitorii ca era o mică erupție nevinovată şi boala nu se mai transmise decât altor doi copii care, supravegheați şi îngrijiți la timp, fură repede vindecați fără să se ştie de ce anume suferiseră.

Eu, după două ore de odihnă în patul bunicii, în camera curată şi aerisită, unde nu mai auzeam bâzâitul iritant al țânțarilor din Spania, m-am simțit atât de bine, încât m-am dus să alerg în curte cu

Hippolyte. Îmi amintesc că mă ținea de mână cu o solicitudine extremă, crezând, la fiecare pas, că aveam să cad; eram puțin umilită că mă socotea o fetiță atât de mică şi i-am arătat curând că eram un băiat foarte hotărât. Asta l-a bucurat şi m-a inițiat într-o mulțime de jocuri foarte plăcute, între altele în cel de a face aşa numitele plăcinte de noroi.

Luam nisip fin sau pământ de răsaduri, îl înmuiam cu apă şi-l frământam bine pe nişte pietre mari dându-i forma prăjiturilor. În sfârşit, el ducea totul, pe furiş, în cuptor, şi, cum îi plăcea să necăjească lumea cu glume, se bucura de mânia servitorilor care, venind să scoată pâinea şi plăcintele ocărau şi zvârleau afară ciudatele noastre prăjituri coapte

tocmai cât trebuia.

N-am fost niciodată răutăcioasă, deoarece, de felul meu, nu sunt delicată. Plină de fantezie şi autoritară, fiindcă fusesem foarte răsfăţată de tata, nu puneam nimic la cale dinainte, nu premeditam şi nu ascundeam nimic. Hippolyte băgă repede de seamă slăbiciunea mea şi începu să-şi bată joc, cu cruzime, de mine. Îmi dezbrăca păpuşile şi le îngropa în gradină, apoi le punea câte o cruce mică şi mă obliga să ie dezgrop. Le spânzura de crengi cu capul în jos, şi le făcea să îndure mii de chinuri pe care aveam simplitatea să le iau în serios şi care mă făceau să vărs lacrimi adevărate. De aceea, mărturisesc că-l detestam foarte adesea; dar n-am fost niciodată capabilă de ranchiună şi, când venea sa mă caute ca să ne jucăm, nu puteam sa-i rezist.

Grădina mare şi aerul minunat de la Nohant îmi reclara curând sănătatea. Mama mă ungea mereu cu sulf şi mă supuneam acestui tratament pentru că dânsa avea asupra mea o putere de convingere deplină. Totuşi, sulful îmi era odios şi-i spuneamsă-mi închidă ochii şi să mă strângă de nas ca să-i pot înghiţi. Pentru a scăpa pe urmă de acest gust, căutam

alimentele cele mai acide şi mama, care ştia o întreagă medicină din instinct, sau dintr-o idee preconcepută, credea că copiii ghicesc ceea ce le trebuie.

Văzând că rodeam toată ziua fructe verzi, ea puse la dispoziţia mea lămâile care-mi plăceau atât de mult, încât le mâncam cu coajă şi cu sâmburi cu tot, cum se mănâncă fragii. Marea mea foame a trecut şi timp de cinci sau şase zile m-am hrănit numai cu lămâi. Bunica se sperie de acest ciudat regim, dar de astă dată Deschartres, observându-ma cu atenţie şi văzând că-mi era din ce în ce mai bine, socoti că natura mă făcuse să ghicesc efectiv ceea ce trebuia să mă salveze.

M-am vindecat repede şi n-am mai fost niciodată bolnavă. Nu ştiu daca râia este. În adevăr, cum spuneau soldaţii

noştri, un brevet de sănătate, ceea ce-i sigur însă, e că toată viața mea am putut sa îngrijesc boli foarte molipsitoare şi sărmani râidşi, de care nimeni nu îndrăznea să se apropie, fără să iau măcar o bubă. Mi se pare că aş fi îngrijit, fără nicio urmare, ciumați, şi socot că orice rău e spre bine, cel puțin din punct de vedere moral, căci n-am văzut niciodată mizerii fizice în fața cărora să nu-mi fi putut învinge sila din mine. Această scârbă e to~
tuşi violentă, şi am fost adesea gata să leşin văzând răni şi operații respingătoare, dar mereu m-am gândit atunci la râia mea şi la primul sărut al bunicii şi e sigur ca voința şi credința pot să domine simțurile, oricât ar fi de de afectate.

în timp ce eu îmi reveneam văzând cu ochii, sărmanul meu frate Louis se prăpădea repede. Râia îi dispăruse, dar îi mistuja febra. Era livid şi bieții săi ochi stinşi aveau o expresie de cumplită tristețe, începusem să-l iubesc văzându-l suferind. Până atunci nu-i dădusem mare atenție, dar când era întins pe genunchii mamei, atât de moleşit şi atât de slab, încât abia cuteza să-3 atingă, mă întristam o daiă cu ea şi simțeam un soi de nelinişte, lucru pe care -
piii sunt foarte puțin înclinați să-l simtă,

Mama se socotea vinovată de pierderea copiluluj.
Se temea ca laptele ei să nu fi fost pentru el otravă, şi se silea din răsputeri să-şi recapete cât mai repede sănătatea. Îşi petrecea toate zilele afară, la aer curat, cu copilul culcat la umbră, alături de ea, între perne şi şaluri. Deschartres o sfătui să facă mişcare multă, ca să aibă poftă de mâncare şi să îmbunătățească astfel calitatea laptelui prin alimente bune. Începu deci să aranjeze o grădiniță într-un colț al marei grădini de la Nohant, la piciorul unui păr gros care mai există încă. Acest arbore are o istorie atât de bizara, încât seamănă cu un roman şi pe care n-am aflat-o decât după vreme îndelungată.

— La 8 septembrie, într o vineri, bietul meu orb, după ce a gemut multă vreme pe genunchii mamei, a început să se răcească. N-a mai mişcat. Deschartres i-a smuls din brațele

mamei şi a constatat că era mort. Tristă şi scurtă existenţă de care, cu mila Domnului, nu-şi dăduse seama.

A doua-zi l-au îngropat, mama şi-a ascuns faţă de mine lacrimile, Hippolyte fu însărcinat să mă ţină în grădină toată ziua. Abia am ştiut şi n-am înţeles decât foarte puţin şi îndoielnic ceea ce se petrecea în casă. Se pare ca tata a fost puternic afectat şi că acest copil, în ciuda infirmităţii sale, îi era la fel de drag ca şi ceilalţi. Seara, după miezul nopţii, mama şi tata, retraşi în camera lor, pâânseră împreună şi se petrecu atunci între ei o scenă pe care mama mi-a povestit-o, cu amănunte, douăzeci de ani mai târziu. Eu asistasem la ea dormind.

În durerea lui, obsedat de gândurile bunicii, tata îi spuse mamei:

— Această călătorie în Spania ne-a fost funestă, biata mea Sophie. Când mi-ai scris că vrei să vii să te întâlneşti cu mine şi când te-ăm rugat să n-o faci pentru nimic în lume, ai crezut că vezi în asta o dovadă de necredinţă sau de răceală din partea mea, iar eu, eu aveam presentimentul unei nenorociri.

Ce putea să fie mai cutezător şi mai nesăbuit decât să alergi astfel, însărcinată în ultima lună, prin atîtea pericole, lipsuri, suferinţe şi spaime la tot pasul?

E o minune că ai rezistat; e o minune că Aurore mai e în viaţă. Bietul nostru băiat poate n-ar fi fost orb dacă se năştea la Paris. Doctorul mamoş din Madrid mi-a explicat că, prin poziţia copilului în corpul* mamei sale, cu cei doi pumni închişi şi sprijiniţi pe ochi, îndelunga apăsare pe care a trebuit s-o sufere prin propria ta poziţie, în trăsură, cu Aurore aşezată pe genunchi, a împiedicat în mod firesc organele vederii să se dezvolte.

— Îmi faci reproşuri, spunea mama, dar e prea târziu. Sunt disperată. Cât despre chirurg, e un mincinos şi un scelerat. Sunt convinsă că n-am visat, când l-am văzut

zdrobindu-i ochii copilului.

Vorbiră multă vreme de nenorocirea lor, şi, puţin câte puţin, din pricina nesomnului şi a lacrimilor, mama îşi pierdu cumpătul. Nu voia să creadă că fiul ei murise de slăbiciune şi de oboseală; pretindea că în ajun, încă, era pe cale de vindecare şi că fusese apucat de o convulsie nervoasă.

— Şi acum, spuse ea plângând, acest biet copil e în pământ! Ce groaznic lucru să îngropi astfel ceea ce ţi-e drag şi să te desparţi pentru totdeauna de trupul unui copil pe care cu o clipă mai înainte l-ai îngrijit şi l-ai mângâiat cu atâta dragoste! îţi este luat, închis într-un sicriu, aruncat într-o groapă, şi acoperit cu pământ, ca şi cum le-ar fi frica să nu iasă d «acolo. Ah, e un lucru îngrozitor, şi n-ar fi trebuit să-i las să-mi smulgă astfel copilul; ar fi trebuit să-l păstrez, să-i îmbălsămez!

— Şi când te gândeşti, spuse tata, că se îngroapă adesea oameni care nu sunt morţi! Ah! E cât se poate de adevărat că acest fel creştinesc de a îngropa cadavrele e tot ceea ce există mai sălbatic pe lume!

i — Sălbaticii, spuse mama, sunt mai puţin sălbatici decât noi. Nu mi-ai povestit tu ca îşi întind morţii pe lese de nuiele şi că-i atârnă, uscaţi, pe ramurile arborilor? Aş fi preferat să văd leagănul copilului meu mort agăţat într-unul din arborii grădinii, decât să mă gândesc că va putrezi în pământ! Şi apoi, adăugă ea, lovită de gândul care-i venise tatii, daca nu era mort? Dacă am luat o convulsie drept agonie, dacă doctorul Deschartres s-a înşelat? De altfel, el mi l-a luat, el m-a împiedicat să-l mai frec şi să-l mai reîncălzesc, spunând că-i grăbeam moartea. E atât de aspru, Deschartres ăsta al tău! Mi-e frică de el şi nu cutez să-i rezist! Dar poate că-i un ignorant care n-a ştiut să distingă o letargie, de moarte. Lata, sunt atât de tulburată încât simt ca înnebunesc şi voi da orice pe lume să-mi mai revăd copilul viu sau mort!

Tata combătu, la început, acest gând, dar, puţin câte puţin, îl domină şi pe el şi, privindu-şi ceasul:

— Nu-i timp de pierdut, spuse el; trebuie să mă duc să caut copilul; nu face zgomot, nu trezi pe nimeni, îți spun că într-o oră îl vei avea!

Se sculă, se îmbrăca, deschise încet uşa, luă cazmaua şi alergă la cimitirul care se învecinează cu casa noastră, şi pe care un zid îl desparte de gradină, se apropie de pământu! proaspăt răscolit şi începu să sape. Se întuneca, şi tata nu-şi luase o lanterna.

Nu putea să vadă destul de limpede pentru a distinge sicriul pe care-l scotea din groapă, şi numai când îl curăță în întregime de pământ, mirat că munca lui

durase atât de mult, recunoscu că sicriul era prea mare pentru a l'i cel al copilului, într-adevăr era al unui om din satul nostru care murise cu câteva zile mai înainte. Trebui să sape alături, şi acolo, în sfârşit, regăsi micul sicriu. Dar străduindurse să-l scoată, îşi sprijini, cu putere, piciorul pe coşciugul bietului țăran şi acest coşciug, antrenat de golul mai adânc carejie afla alături de el, se ridica brusc, îl lovi peste umăr şi-l făcu să cadă în groapă. El îi spuse mai pe urmă mamei că a încercat un moment de groază şi de spaimă inexprimabile văzându-se împins de acest mort şi răsturnat în pământ peste rămăşițele fiului său. Era curajos, şi nu credea în superstiții. Totuşi simțise oarecare groază şi o sudoare rece îi acoperise fruntea. Opt zile după aceea avea să ia loc alături de țăran, în acelaşi pământ pe care-l ridicase pentru a smulge din el trupul fiului său.

îşi regăsi repede sângele rece şi repară atât de bine dezordinea, încât nimeni nu băgă niciodată de seamă. Aduse apoi micul sicriu mamei. Bietul copil era într-adevăr mort, dar mama a dorit să-i facă ea ultima toaletă. Fusese prea copleşită la început, ca să fie lăsată să i-o facă ea. Acum, exaltată şi parcă reînsuflețită de lacrimile sale, frecă cu parfum acel mic cadavru, îi înfăşă în cele mai frumoase scutece şi-l reaşeză în leagănul său pentru a-şi da dureroasa iluzie că-l priveşte dormind încă.

— Îl păzi astfel, ascuns şi închis în camera ei, toată ziua, dar în noaptea următoare, orice speranță vana fiind risipită, tata scrise cu grijă numele copilului şi data naşterii şi morții sale pe o hârtie aşezata între două geamuri pe care le lipi de jur-împrejur cu ceară de pecetluit.

Ciudate precauții, care fură luate cu o aparență de sânge rece, dar sub imperiul unei dureri copleşitoarc. După ce înscripția fu astfel aşezată în sicriu, mama acoperi copilul cu foi de trandafir şi sicriul fu reînchis, dus în grădină, în grădina pe care mama o cultivase ea însăşi şi îngropat la piciorul bătrânului păr.

începând de a doua zi de dimineață, mama se apuca cu ardoare de grădinărit şi tata o ajută. Au fost văzuți, cu mirare, în ciuda tristeții lor, ocupându-se cu această distracție copilărească. Ei singuri cunoşteau sccretul dragostei lor penjru acest colț de pământ. Îmi amintesc că l-am văzut cultivat de ei în puținele zile care despart acest straniu incident de

, moartea tatii. Au plantat nişte margarete superbe care au înflorit timp de mai bine de o lună. La piciorul părului au înălțat o moviliță de iarbă, cu o cărăruie în spirală pentru ca să mă pot urca şi aşeza pe ea. De câte ori nu m-am suit acoloJDe câte ori nu m-am jucat şi n-am lucrat acolo fără să ştiu că movilâța era un mormânt! De jur împrejur se aflau alei frumoase, cotite, mărginite de gazon, de brazde de flori şi de bănci, o adevărată grădină de copii, cu tot ce-i trebuia, pe care au creat-o acolo, ca printr-o magie, tata, mama, Hippolyte şi cu mine, lucrând fără răgaz vreme de cinci sau şase zile, ultimele din viața tatii, cele mai liniştite poate pe care le-a gustat, şi cele mai tandre în melancolia lor. Îmi amintesc că aducea fără încetare pământ şi gazon în roabă, şi, când pleca să le aducă, ne aşeza pe Hyppolyte şi pe mine în roaba, plăcându-i sa ne priveasca, şi facându-se că ne răstoarna, pentru a ne vedea țipând sau râzând, după cum ne era dispoziția.

Cincisprezece ani mai târziu, Joțul meu schimbă

aranjamentul general al grădinii. Mica grădina a mamei dispăruse de multă vreme. Fusese abandonata în timpul şederii mele la mânăstire şi plantată cu

smochini. Parul se îngroşase şi se punea problem i de a-l scoate deoarece intrase prea mult într-o alee căreia nu i se putea schimba aliniamentul. Am cerut să fie cruțat. Aleea l-a ocolit şi o brazdă de flori a fost aşezată chiar pe mormântul copilului. După ces-a isprăvit lucrul, la multă vreme după asta, grădinarul spuse într-o zi. Cu un aer misterios, soțului meu şi mie, că am făcut bine că am respectat acest arbore. Simțea dorința să vorbească şi nu 5e lăsă prea mult rugat să ne spună secretul pe care-l descoperise. Cu câțiva ani mai înainte, plamându-*i smochinii, cazmaua lui s-a izbit de un mic sicriu.
L-a jeos din pământ, l-a examinat şi l-a deschis.
A găsit Jn el osemintele unui copil. La început a crezut că fusese ascuns în acest loc vreun nou-nascut ticiş, dar a găsit cartonul intact, între două geamuri şi a citit acolo numele bietului micuț, Louis, şi datele atât de apropiate ale naşterii şi morții sale.
N-a priceput, el, om evlavios şi superstițios, prin ce fantezie a fosț scos din pămâmul anume consacrat morților acest trup pe care chiar el l-a văzut când a fost dus la cimitir, dar, în sfârşit, a respectat secretul; s-a mărginit să i-l spună bunicii şi ni~l spunea acum şi nouă pentru ca sa-l înştiințăm ce mai avea de iăcut acolo. Am socotit că nu trebuia făcut nimic. Să ducă aceste oseminte la cimitir ar fi însemnat să facă să se afle un fapt pe care nimeni nu l-ar fi înțeles, şi care, sub Restaurație, ar fi putut fi exploatat de preoți împotriva familiei mele. Mama trăia, şi taina ei trebuia să fie păstrată şi respectată.
Mama mi-a povestit mai pe urmă întâmplarea şi a fost mulțumită că osemintele n-au fost clintite din loc.
Copilul rămase deci sub păr, şi părul exista încă,
E la fel de frumos, şi primăvara el îşi întinde umbrela de flori

roz deasupra acestui mormânt neştiut.

Nu văd nici cel mai mic inconvenient să vorbesc despre asta acum. Aceste flori primăvăţatice ji fac un umbrar mai puţin sinistru decât chiparoşii de pe morminte. Iarba şi florile sunt adevăratele mausolee ale copiilor şi, în ceea ce mă priveşte, detest monumentele şi înscripţiile, păstrez asta de la bunica mea care nu le-a vrut niciodată pentru fiul ei iubit, spunând, pe drept cuvânt, că marile dureri nu pot fi concretizate şi că arborii şi florile sunt singurele ornamente care nu irită deloc gândul.

îmi rămâne să povestesc lucruri triste şi, cu toate că de nu m-au afectat dincolo de înţelegerea foarte limitată pe care un copil o poate avea jn ceea ce priveşte durerea, am constatat mereu că sunt atât de prezente în amintirile şi gândurile familiei mele, încât le-am resimţit consecinţa toată viaţa mea.

Când mica grădină mortuară fu aproapega ta. În ajunul morţii sale, tata o rugă pe bunica să dărâme zidurile care înconjurau grădina maje şi, de îndată ce ea consimţi, el se puse pe treabă în fruntea lucrătorilor. Îl văd încă în mijlocul grafului, cu un târnăcop în mână, făcând să se prabuşească acele ziduri vechi, care cădeau aproape singure, cu un zgomot de care eram îngrozită.

Dar lucrătorii îşi isprăviseră treaba fără el. Vineri,
17 septembrie, se urcă pe teribilul său cal pentru a face o vizită prietenilor noştri din La Châtre. Mâncă şi-şi petrecu seara acolo. S-a observat că se silea să se arate bucuros, ca de obicei, dar că, din când în când, era sumbru şi preocupat. Moartea recentă a copilului îi revenea în suflet şi, generos, făcea tot posibilul ca să nu transmită tristeţea prietenilor săi. Aceştia erau chiar cei cu care jucase sub Directorat piesa *Robert, şef de briganzi.* Mâncă cu domnul şi doamna Duvernet.

Mama era totdeauna geloasă şi, mai ales, cum se întâmplă în aceasta boala, pe persoane pe care nu le cunoştea, îi fu ciudă să vadă că nu se întorsese devreme, aşa cum îi făgăduise, şi-şi arătă în chip naiv necazul, bunicii. Ea îi şi mărturisise această slăbiciune, şi bunica o sfătuise să fie rezonabilă. Bunica n-a cunoscut pasiunile, şi bănuielile mamei i se păreau cât se poate de nesăbuite. Ar fi trebuit totuşi să-i acorde puțină înțelegere, ea care fusese atât de geloasă în dragostea ei maternă; dar îi vorbea aprigei sale nurori într-un limbaj atât de grav, încât aceasta era adesea înfricoşată. O certa chiar, totdeauna într-o formă blinda şi măsurată, dar cu o anumită răceala, care-o umilea şi o făcea să tacă, fără s-o vindece însă.

în acea seară, bunica reuşi s-o îmblânzească complet, spunându-i că dacă îl va tulbura astfel pe
Maurice, Maurice se va scârbi de ea şi va căuta poate atunci în afara căminului fericirea pe care ea i-ar îi. Răpit-o. Mama plânse şi, după câteva răbufniri, se supuse totuşi, făgăduind să se culce liniştită, să nu se ducă să-şi aştepte soțul pe drum, în sfârşit, să nu se arate bolnavă, ea care fusese de curând încercată de atâta oboseală şi necaz. Avea încă mult lapte, putea, în toiul agitațiilor ei morale, să se îmbolnăvească, să pățească ceva care să-i răpească dintr-o dată frumusețea şi tinerețea. Acest ultim considerent o mişcă mai mult decât toată filosofia bunicii.
La acest argument, mama cedă. Voia să fie frumoasă pentru a plăcea soțului ei. Se culcă şi adormi ca o ființă rezonabilă. Sărmana femeie, ce trezire o aştepta!

Spre miezul nopții, bunica începu totuşi să se neliniştească. Fără a-i spune nimic lui Deschartres, cu care îşi prelungea partida de pichet, voind să-şi îmbrățişeze fiul înainte de a adormi. În sfârşit, miezul nopții sună şi ca se retrase în camera sa, când
i se păru că aude în casă *o* mişcare neobişnuită. Se vorbea cu precauție, şi Deschartres, chemat de Saint-
Jean, ieşi făcând cât mai puțin zgomot posibil, dar câteva uşi

deschise, o anumită încurcătură a cameristei care-l chemase pe Deschartres fără să ştie despre ce era vorba, dar care, după fizionomia lui
Saint-Jean, presimţise un lucru grav, şi, mai mult decât toate astea, neliniştea ce fusese de curând încercată, precipitară spaima bunicii. Noaptea era întunecoasă şi ploioasă, şi, am mai spus că bunica, deşi avea un organism sănătos şi tare, fie din slăbiciunea firească a picioarelor, fie din moliciunea excesivă de la începuturile educaţiei sale, n-a putut niciodată să meargă prea mult. Când făcea, încet, înconjurul grădinii, era obosită toată ziua. O singură dată *în* viaţa ei a mers mai mult, atunci când, ieşind de la închisoare, s-a dus să-şi întâlnească fiul, la Passy.
A mers pentru a doua oară la fel de mult, la 17
septembrie 1808. De astă dată pentru a-i ridica leşul, la o leghe de casă, la intrarea în La Chatre.

Plecă singură, în papuci de prunelă: t, fără şal, aşa cum se găsea în momentul acela. Deschartres sosise înaintea ei. Se afla alături de bietul meu tată, şi tocmai îi constatase moartea.

Iată cum s-a întâmplat acest funest accident: la ieşirea din oraş, ia o sută de paşi dincolo de podul care marchează intrarea, drumul face o cotitură, în acest loc, la piciorul celui de al treisprezecelea plop, fusese lăsată în ziua aceea o grămadă de pietre şi de moloz. Tata, părăsind podul, o luase în galop. Călărea pe funestul Leopardo.. Weber, de asemenea pe cal, îl urma la zece paşi mai în urmă. La cotitura drumului, calul tatii se lovi, în întuneric.

de mormanul de pietre. Nu căzu, dar înfricoşat şi stimulat fără îndoială de pinten, se ridică printr-o mişcare de o asemenea violenţă, încât călăreţul fu săltat în sus şi aruncat la zece picioare îndărăt.
Weber n-auzi decât aceste vorbe: „La mine, Weber…
Sunt mort…" îşi găsi stăpânul întins pe spate. N-avea nicio rană aparenta; dar îşi rupsese vertebrele gî~
tului, nu mai putea trăi. L-au dus la hanul vecin şi i-au adus

medici din oraş, în timp ce Weber, în prada unei spaime inexprimabile, venise în galop să-l caute pe Deschartres. Nu mai era vreme, tata n-avusese când sa sufere. N-a mai avut decât timpul necesar ca să-şi dea seama de moartea subită şi implacabilă ce venea să-l ia într-un moment în care cariera militară se deschidea, în sfârşit, strălucitoare şi fără piedici în fața sa; când, după o luptă de opt ani, mama, nevasta şi copiii săi se acceptaseră în sfârşit unii pe alții şi fuseseră reuniți sub acelaşi acoperiş, când lupta teribilă şi dureroasă a afecțiunilor sale era pe cale să înceteze şi să-i îngăduie să fie fericit.

în locul funest, capăt al fugii lui disperate, biata bunică pică sufocată peste trupul fiului ei. Saint-
Jean, grăbindu-se să. Pună caii la berlină, sosi ca să-i aşeze în ea pe Deschartres, mortul şi pe bunieă mea, care nu voia să se despartă de el.

Deschartres e cel care mi-a povestit urmarea acestei nopți de disperare, de care bunica n-a putut vorbi niciodată. El mi-a spus că tot ceea ce poate îndura sufletul omenesc fără să se sfărâme, a suferit el cât a durat acest drum în care biata mamă, leşinată peste trupul fiului ei, nu făcea decât să scoată un horcăit asemanător celui al agoniei.

Nu ştiu ce s-a întâmplat până în clipa în care mama a aflat această veste înfricoşătoare. Era ora şase dimineața şi eu eram sculată. Mama se îmbrăcase.

avea o jupă şi un camizol alb, şi se pieptăna. O văd încă în clipa în care Deschartres a intrat ia ea fără să mai bată la uşă şi cu chipul atât de palid şi de răvăşit încât mama a înțeles totul de îndată.

— Maurice! strigă ea. Unde e Maurice?

Deschartres nu plângea. Avea dinții strânşi şi nu putea pronunța decât cuvinte întretăiate.

— A căzut… Nu, nu vă duceți acolo, rămâneți aici, gândiți-vă la fiica dumneavoastră… Da, e grav, foarte grav…

Şi, în sfârşit, făcând un efort care putea să semene cu o cruzime brutală, dar care era totodată independent de

gândire, îi spuse cu un accent pe care nu-l voi uita în viața mea:

— E mort!

Apoi cu un soi de hohot convulsiv se aşeză şi izbucni în lacrimi.

Văd şi acum în ce loc al camerei ne aflam. E cel în care locuiesc încă şi în care scriu povestea acestei lamentabile întâmplări. Mama căzu pe un scaun, în dosul patului. Văd chipul ei livid, parul ei mare, negru, revărsat peste piept, brațele-i goale pe care le acopeream de sărutări, aud strigătele sale sfâşietoare.

Nu-mi auzea țipetele, nu-mi simțea mângâieriie. Deschartres îi zise:

— Priviți această copilă, trăiți pentru ea!

Nu mai ştiu ce s-a întâmplat. Fără îndoială strigatele şi lacrimile m-au copleşit repede şi pe mine.

Copilăria n-are puterea să sufere. Excesul de durere şi spaima m-au distrus şi m-au făcut să nu mai am interes pentru ceea ce se petrecea în jurul meu. Nu pot să-mi amintesc decât de ceie întâmplate după multe zile în urmă, când mi s-au pus haine de doliu.

Acest negru făcu asupra mea o impresie foarte vie.

Plângeam înainte de a vroi să le port; am purtat totuşi rochia şi vălul negru al femeilor spaniole. Dar

fără îndoiala n-am purtat niciodată ciorapi negri, deoarece aceşti ciorapi îmi pricinuiau o mare groază.

Pretindeam ca-mi făceau picioare de mort şi a trebuit ca mama să-mi arate că şi ea purta la fel. Văzui chiar în aceeaşi zi pe bunica, pe Deschartres, pe Hippolyte şi toată casa în doliu. A trebuit sa mi se explice că asta era din pricina morții tatii şi-i spusei atunci mamei un cuvânt care-i făcu mult rău:

— Tata, spusei eu, e prin urmare şi astăzi mort?

înțelegeam totuşi moartea, dar, după cât se pare, n-o credeam veşnică. Nu-mi puteam face o idee despre o despărțire absolută şi-mi reluam puțin aâte puțin jocurile şi

veselia cu lipsa de griji a vârstei mele.

Din timp, în timp, văzând-o pe mama plângând pe ascuns, mă întrerupeam pentru a-i spune aceste naivități care o zdrobeau:

— Când tata n-are să mai fie mort, va veni să te vadă?

Biata femeie nu voia să-mi arate că mă înşel. Ea îmi spunea doar că-l vom aştepta multă vreme, şi interzise servitorilor să-mi explice ceva. Avea în cel mai înalt grad respect pentru copilăria de care nu se ține suficient seama în educațiile mai complete şi mai savante, în acest timp casa era cufundată într-o tristețe mâhorâtă şi satul de asemenea, căci nimeni nu 1 cunoscuse pe tata fără să-l iubească. Moartea *sa răspândi o adevărată consternație în ținut şi chiar oameni care nu-l cunoşteau decât din vedere au fost puternic afectați de această catastrofă.

Hippolyte fu foarte zguduit de un spectacol care lyi nu î s-a ascuns cu tot atâta grijă cum se făcuse mine. Avea nouă ani şi încă nu ştia că tatăl meu e şi al său. A fost foarte îndurerat, dar în durerea sa imaginea morții se amesteca cu un soi de groază, astfel încât în fiecare noapte începea să plângă *y* să strige. Servitorii confundând superstițiile cu regretele lor, pretindeau că l-ar fi văzut pe tata plinibându-se după moartea sa prin-casă. Bătrâna nevastă a lui Saint-Jean sq jura că l-ar ti văzut la miezul nopții traversând scara. Era în uniforma de gală, spunea ea, şi mergea încet fără să pară că vede pe cineva. A trecut pe lângă ea fără s-o priveasca şi fără să-i vorbească. Un altul l-a văzut în anticamera apartamentului mamei. Anticamera era atunci o sala goală, destinată biliardului unde nu se aflau decât o masă şi câteva scaune. Traversând această cameră seara, o servitoare l-ar fi văzut aşezat, cu coatele sprijinite pe masă şi cu capul în mâini. E sigur că vreun pungaş de servitor profita sau încerca sa profite de groaza oamenilor noştri, căci o fantoma în alb rătăci prin curte timp de mai multe nopți. Hippolyte o văzu şi se îmbolnăvi de spaimă. Deschartres o văzu şi el şi o amenință cu un foc de puşca;

fantoma nu mai reveni.

Din fericire pentru mine, am fost destul de bine supravegheată ca să nu aud aceste prostii şi moartea nu mi se prezenta încă sub aspectul pe care i j-au dat imaginațiile superstițioşilor. Bunica m-a despărțit câteva zile de Hippolyte, care-şi pierduse capul şi care, de altminteri, era pentru mine-un camarad puțin prea impetuos.

Bunica începu însă curând să se neliniştească, fiindcă băgase de seamă că prea îmi plăcea sa stau singură şi sa mă cufund într-un soi de toropeală şi de visare, care ținea probabil, de firea mea, dat pe care ea nu şi-o. Putea explica. Se pare că rămâneam ore întregi aşezată pe un taburet, la picioarele mamei sau ale ei, nescoțând un cuvânt, cu brațele a ti mate, cu ochii ficşi, cu gura întredeschisă. Încât păream tâteodată idioată.

— Am văzut-o mereu aşa, spunea mama, asta-i firea ci; n-o face din prostie. Fii sigură că rumegă totdeauna câte ceva. Uneori vorbeşte cu glas tare, visând, acum tace, dar, cum zicea bietul taică-su, asta nu înseamnă că nu se gândeşte la nimic.

— Se poate, răspunse bunica, dar nu-i bine pentru un copil să viseze atât. L-am văzut şi pe taică-su picând într-un soi de extaz asemănător, şi după aceea eăzând într-un fel de apatie. Micuța asta trebuie să fie distrată şi ajutată chiar fără voia ei să iasă din starea asta. Amărăciunile noastre o vor ucide dacă nu luăm măsuri; ea le simte cu toate că nu pricepe nimic. Fata mea, şi tu trebuie să te distrezi, chiar dacă n-ar fi decât numai fizic. Eşti o fire robustă, mişcarea ți-e necesara. Trebuie să-ți reiei lucrul în grădină;
copilul va prinde şi el gust pentru asta o dată cu tine.

Mama ascultă, dar, desigur, nu putu să dea urmare imediat sfatului.

Datorită plânsului, ea a căpătat nişte dureri cumplite de cap care au ținut-o mai mult de douăzeci de ani şi care aproape în fiecare săptămână, o sileau să doarmă timp de douăzeci şi patru de ore.

Trebuie să spun aici, ca să nu uit, un lucru de care mi-am adus aminte şi pe care ţin să-l menţionez, pentru că el a constituit un capăt de acuzaţie împotriva mamei, care a dăinuit până în ziua de azi în inima multor persoane. Se pare că în ziua morţii tatii! mama, a strigat: „Şi eu, care eram geloasă! Acum nu voi mai fi!“ Aceste vorbe erau spuse cu o durere profundă; de exprimau un regret amar pentru vremea în care ea se lăsase pradă unor suferinţe iluziorii şi o comparaţie cu nenorocirea reală care-i aducea o atât de cumplită vindecare.

Aceste vorbe au fost repetate şi denaturate fie de către Deschartres. Care n-a putut niciodată s-o sufere, fie de vreunservitor rău intenţionat. Mama ar fi spus, cu un accent de satisfacţie monstruoasă: „În sfârşit, de acum nu voi mai fi geloasă!“ Lucrul pare atât de absurd, prezentat astfel şi spus într-o zi de disperare atât de violentă, încât nu pricep cum oamenii de inimă au putut să se înşele în privinţa asta. Nu e totuşi multă vreme; [1] de când domnul de Vitrolles, vechi prieten al tatii şi considerat ca cel mai adevărat om al vechiului partid legitimist, povestea toate astea în sensul sus arătat unuia dintre prietenii săi.

Cer iertare domnului de Vitrolles, dar a fost în chip nedemn înşelat, şi conştiinţa umană se revoltă împotriva unor astfel de interpretări. Am văzut disperarea mamei şi scenele de atunci nu se pot uita.

Revin, după această digresiune, la mine.

Bunica, mereu neliniştită de izolarea mea, îmi căută o prietenă de vârstă mea. Domnişoara Julie, camerista sa, îi propuse s-o aducă pe nepoată-sa, care era doar cu şase luni mai mare decât mine, şi curând mica Ursule fu îmbrăcată în negru şi adusă la Nohant. A petrecut aici mulţi ani împreună cu mine, după care a fost dată la ucenicie. A venit câtăva vreme ca să aibă grijă de casă după ce m-am măritat, apoi s-a măritat şi ea, şi a locuit întotdeauna la La Châtre.

Nu ne-am pierdut, deci, niciodată din vedere, şi prietenia

noastră, mereu mai încercată de vârstă, are acum patruzeci de ani; e ceva!

Voi vorbi adesea de această buna Ursule, şi încep prin a spune că ea a fost pentru mine de un mare ajutor în dispoziția, morală şi fizică în care ma aflam, ca urmare a nenorocirii din familia noastră. Bunul
Dumnezeu voi să-mi faca favoarea ca sărmanul copii ce se asocia jocurilor mele să nu fie un suflet slugarnic. Copilul bogatului (şi în comparație cu Ursule eu eram o mică prințesă) abuzează în mod instinctiv de

avantajele poziției sale şi când bietul său tovarăş acceptă orice, micul despot va primi bucuros ca acesta să fie biciuit în locul său, aşa cum s-a văzut adesea fntre stăpân şi slugă. Eram foarte răsfățată. Sora mea, mai mare decât mine cu cinci ani, mi-a făcut totdeauna pe voie, cu acea complezență pe care rațiunea o inspira fetițelor pentru surorile lor mai mici. Clotilde, singură, mi-a ținut piept; dar de câteva luni nu mai avusesem prilejul să devin sociabilă cu cei de-o seamă cu mine. Eram singură cu mama, care totuşi nu mă răsfăța, căci ea avea vorba iute şi mâna grea şi punea în practică următoarea maximă: „Cine iubeşte bine, pedepseşte bine”. Dar în acele zile de doliu, a susține împotriva capriciilor unui copil o luptă de ceas cu ceas, era desigur ceva peste puterile ei.
Bunica şi ea simțeau nevoia să mă iubească şi să mă resfețe pentru a se mângâia de durerea lor: eu, în chip firesc, abuzam de asta, şi apoi călătoria în Spania, boala şi durerile la care am asistat mi-au lasat o excitație nervoasă care a durat multă vreme.

Eram deci iritabilă până la ultima expresie şi în afară de starea mea normală. Încercam mii de fante. Zii şi nu ieşeam din contemplațiile misterioase decât pentru a voi imposibilul. Voiam să mi se dea păsările care zburau în grădină şi, de turbare, mă tăvăleam pe jos când cineva îşi bătea joc de mine. Voiam ca

Weber să mă suie pe calul său; acesta nu mai era
Leopardo, care fusese repede vândut, dar, desigtir, era firesc să nu mă lase să mă apropii de niciun cal.
În sfârşit dorinţele contrazise mă chinuiau. Bunica spunea că această intensitate de fantezie era o dovadă de imaginaţie şi ea voia să înlăture această imaginaţie bolnavă; dar asta a fost o treabă lungă şi dificilă.

Când Ursule sosi, după prima bucurie — căci ea mi-a plăcut de îndată şi am simţit, fără să-mi dau seama, ca era un copil foarte inteligent şi foarte curajos — spiritul de dominaţie mi-a revenit şi am vrut s-o supun tuturor capriciilor mele. În toiul jocurilor noastre trebuia să-l schimbăm pe cel care-i plăcea ei cu cel care-mi plăcea mie mai mult, şi foarte repede mă săturam de el tocmai când începea să-i placă ei mai mult. Sau trebuia să stea liniştită şi să nu spună nimic, „să meditezeK cu mine: şi dac-aş fi putut face ca s-o doara capul, ceea ce mi se întâmpla adesea, i-aş fi cerut să-mi ţină tovărăşie şi în această privinţă. În sfârşit, eram copilul cel mai posac, cei mai mohorât şi mai irascibil care poate fi imaginat.

Mulţumită Domnului, Ursule nu s-a lăsat deloc supusă. Era o fire vesela, activă, şi atât de vorbăreaţă că i s-a dat porecla de „Cârâitoarea bună-de-gură“, pe care a păstrat-o multă vreme. Ea a avut totdeauna spirit, şi lungile sale discursuri o făceau adesea pe bunica, cu toate blazoanele sale, să râdă. S-au temut la început să nu se lase tiranizată; dar era prea încăpăţânată din fire pentru a mai avea nevoie să i se dea lecţii. Ea mi-a ţinut piept cum nu se poate mai bine, şi când am vrut să mă joc cu mâinile şi cu unghiile, ea mi-a răspuns cu picioarele şi cu dinţii. Aro păstrat amintirea unei bătălii formidabile. Se parc că avusesem o ceartă serioasă de rezolvat şi, cum nu voiam să cedăm niciuna, nici alta, convenirăm să ne batem de îndată ce ne va fi posibil. Afacerea fu destul de încinsă şi au rămas urme şi la una şi la cealaltă; nu ştiu care a fost mai tare, dar masa de scară servindu-se tocmai în acel timp, trebuia să ne facem apariţia

şi ne temeam amândouă la fel de tare sa nu fim certate. Eram singure în camera mamei, ne grăbirăm să ne spălăm pe față pentru a şterge cele câteva picături mici de sânge; ne-am aranjat una alteia părul şi ne-am arătat chiar îndatoritoare mutual în acest pericol comun. În sfârşit am coborât scara, întrebându-ne una pe alta daca se mai cunoştea

ceva. Ranchiuna era ştearsă şi Ursule îmi propuse să ne împăcăm şi să ne îmbrățişăm, ceea ce făcurăm din toata inima, ca doi soldați bătrânt după lichidarea unei chestiuni de onoare.

Nu ştiu dacă asta a fost ultima cearta dintre noi, dar e sigur că, fie pace, fie război, am trăit amândouă de atunci pe picior de egalitate şi ne-am iubit atâta încât nu puteam trăi o clipa despărțite. Ursule mânca la masa noastră, cum a mâncat totdeauna de atunci.
Dormea în camera noastră şi, adesea, cu mine în patul cel mare. Mama o iubea mult, şi, când avea migrene, se simțea uşurată de mâinile mici şi reci pe care
Ursule i le trecea peste frunte, multă vreme şi cu blândețe. Eram puțin geloasă de aceste îngrijiri pe care i le dădea ea, dar fie din pricina animației jocului, fie dintr-o rămăşița de stare febrilă, aveam mereu mâinile încinse şi-i înrăutățeam migrena.

Ramaserăm două său trei luni la Nohant fără ca bunica să se gândească să se reîntoarcă la Paris şi fără ca mama să se poată decide asupra lucrului care
i se ceruse. Bunica voia ca educația mea să-i fie încredințată în întregime şi ca eu să n-o mai părăsesc. Mama, pe de altă parte, n-o putea lăsa pe
Caroline, care se afla la pension, într-adevăr, dar care în curând. Urma să aibă nevoie de ea ca s-o supravegheze neîntrerupt, şi biata de ca nu se putea hotărî să se despartă definitiv nici de una, nici de cealaltă dintre fiicele sale. Unchiul meu, de

Beaumont, veni să petreacă o vară la Nohant pentru a o ajuta pe mama să ia această hotărâre pe care el o socotea necesară fericirii bunicii şi mie; căci făcând toate socotelile, cu toate că bunica spori cât mai mult posibil suma la care mama putea sa aibă pretenție, nu-i rămâneau acesteia decât două mii cinci sute de livre rentă şi cu atâta nu putea să dea o educație strălucită celor doi copii ai ei. Bunica se ataşa de mine pe zi ce trecea, desigur nu numai din cauza micului meu caracter, care era încă destul de capricios în acea epocă, ci din pricina asemănării mele izbitoare cu tata. Vocea mea, trăsăturile, manierele, gusturile, totul în mine i-l aminteau pe fiul ei, când eracopil, într-o aşa măsură, încât privindu-mă cum mă joc, îşi făcea uneori un fel de iluzie şi adesea mă numea
Maurice şi-mi spunea „fiul meu".

Ținea mult să-mi dezvolte inteligența, despre care-şi făcea o idee înalta. Nu ştiu de ce, înțelegeam tot ceea ce-mi spunea şi mă învăța, dar ea le spunea atât de dar şi atât de bine, că nu mi se păreau minuni.

Vădeam de asemenea înclinări muzicale care n-au fost niciodată suficient dezvoltate, dar care o încântau, pentru că îi aminteau de copilăria tatii şi dându-mi lecții, îşi retrăia tinerețea.

Am auzit-o deseori pe mama întrebându-se în fața mea:

— Copilul meu va fi oare mai fericit aici decât cu mine? Sunt ignorantă, e adevărat, şi n-am posibilitatea să-l învăț prea multe. Moştenirea tatălui ci poate fi micşorată dacă buniea-sa, nevăzând-o tot timpul, n-o mai iubeşte, dar banii şi talentele fac oare fericirea?

Pricepeam încă de pe atunci acest raționament, şi când ea vorbea despre viitorul meu, cu unchiul de
Ikaumont care o presa din ce în ce mai mult să fie de acord cu propunerea bunicii, ciuleam cât puteam urechile, fără să am aerul că ascult. A rezultat pentru mine un mare dispreț pentru bani, înainte de a fi ştiut ce însemnau, şi un fel de spaimă vagă pentru bogăția de care eram amenințată.

Această bogăție nu era mare'lucru; net, ea trebuia să se ridice într-o zi cam la douăsprezece mii de franci rentă. Dar. Era relativ mult, şi asta mă speria grozav, fiindcă trebuia să mă despartă de mama. De

aceea, de îndată ce eram singură cu ea, o acopeream de mângâieri rugând-o „să nu ma dea pentru bani*
bunicii; o iubeam totuşi pe această bunică atât de blândă, care nu-mi vorbea decât pentru a-mi spune lucruri tandre; dar asta nu se putea compara cu dragostea pasionată pe care începeam s-o simt pentra mama, şi ea mi-a dominat viața până în epoca în care împrejurări mai puternice decât mine m-au făcut să ezit între aceste două mame, geloase una pe cealaltă din pricina mea, cum fuseseră şi din pricina tatii.

Da, trebuie să mărturisesc, a venit o vreme când, pusă într-o situație nefirească între aceste două afecțiuni care, prin natura lor, nu se combat deloc, am fost rând pe rând victima sensibilității acestor două femei şi a mea proprie, prea puțin menajată de de.
Voi povesti aceste lucruri aşa cum s-au întâmplat, dar în ordinea lor, şi vreau să încurc sa încep cu începutul.

Până la vârstă de patru ani, adică până la călătoria în Spania, o iubeam pe mama instinctiv şi fără să-mi dau seama. Aşa cum am spus, nu-mi aduceam aminte de nicio afecțiune; am trăit cum trăiesc copiii mici şi cum trăiesc popoarele primitive, prin imaginație.
Viața sentimentului s-a deşteptat în mine la naşterea frățiorului meu orb, când am văzut-o pe mama suferând. Disperarea ei, la moartea tarii, a contribuit şi mai mult la asta şi tocmai când am început să mă simt dominată de această dragoste, s-a pus problema despărțirii de ea, în toiul vârstei mele „de aur".

Spun „vârstă de aur" pentru că ea era, în acea epocă, expresia favorită 3 Ursulettei. Nu ştiu de unde a auzit-o, dar o repeta când ne sfătuiam amândouă, deoarece ea lua parte încă de pe atunci la grijile mele; şi, mai mtilt prin firea ei,

decât din cauza celor cinci sau şase luni cât avea în plus fața de mine, înțelegeam mai bine lumea reală. Yăzfndu-mă că plâng la gândul despărțirii de mama, ea îmi spunea;

— E totuşi plăcut să ai o casă mare şi o grădină mare ca asta, pentru plimbare, şi trăsuri, şi rochii, şi lucruri bune de mâncat în toate zilele. Cine-ți dă toate astea? *Bogăția.* Nu trebuie deci să plângi, pentru că vei avea, la bunica ta, totdeauna „vârstă de aur" şi mereu *bogăție.* Şi eu când mă duc s-o văd pe mama, la La Châtre, ea spune că am devenit pretențioasă la Nohant şi că fac pe cucoana. Iar eu, îi spun: „*Sunt la vârstă mea de aur* şi mă folosesc de *bogăție* atâta vreme cât o am!"

Raționamentele Ursulei nu mă mângâiau. Într-o zi, mătuşa ei, domnişoara Julie, camerista bunicii, care îmi voia binele şi care judeca lucrurile din punctul ei de vedere, îmi spuse:

— Vrei deci să te întorci în micul dutnitale pod şi să mănânci fasole?

Aceste vorbe mă revoltară, şi fasolea şi micul pod îmi apărură ca idealul fericirii şi al demnității. Dar anticipez puțin; aveam poate şapte sau opt ani când această chestiune, a bogăției, mi-a fost pusă astfel, înainte de a arăta rezultatul luptei pe care o ducea mama şi care se dădea şi în ea însăşi în legătură cu mine, trebuie să schițez cei doi sau trei ani pe care-i petrecurăm la Nohant după moartea tatii. N-o voi putea face în ordine, va fi un tablou general şi puțin confuz, ca şi amintirile mele.

Mai întâi trebuie să spun cum trăiau împreună mama şi bunica, aceste două femei atât de diferite prin firea lor, pe cât erau de diferite prin educația vi obiceiurile lor. Erau într-adevăr două tipuri extreme ale sexului nostru; una albă, blond ăj gravă, calmă şi demnă în manierele sale, o adevărată saxonă de rasă nobilă, cu mari aere de bunăstare şi de bunălate protectoare; cealaltă brună, palida, arzătoare, stângace şi timidă în fața oamenilor din lumea bună, dar totdeauna gata să izbucnească atunci când furtuna bubuia prea tare în ea, o fire de spaniolă geloasă, pasionată,

mânioasă şi slabă, răutăcioasă şi bună în acelaşi timp. Şi nu fără o împotrivire excesivă cele două ființe, atât de opuse prin firea şi situația lor.
s-au acceptat una pe alta, iar în timpul vieții tatălui meu prea şi-au disputat inima lui pentru a nu se şi urî puțin. După moartea lui durerea le-a apropiat, şi efortul pe care l-au făcut pentru a se iubi a dat roade. Bunica nu putea înțelege pasiunile şi instinctele violente, dar era sensibilă la grația, la inteligența şi la elanurile sincere ale inimii. Mama avea toate astea, şi bunica o observa adesea cu un soi de curiozitate, întrebându-se pentru ce tata o iubea atâta.
Ea descoperi curând, la Nohant, ceea ce era atrăgător şi puternic în această fire incultă.

Mama era o mare artistă nerealizata din cauza imposibilității de a se dezvolta. Nu ştiu la ce ar fi fost mai ales bună, dar avea pentru toate artele şi pentru toate meseriile o aptitudine minunată. N-a învățat nimic, nu ştia nimic, bunica îi reproşa ortografia greşită şi-i spunea că nu depindea decât de ea să şi-o îndrepte. Mama se apucă, nu să învețe gramatica, era prea târziu, ci să citească cu atenție*
şi puțin după asta scria aproape corect şi într-un stil atât de naiv şi de frumos, încât bunica mea, care ss pricepea ia asta, îi admira scrisorile. Nu cunoştea notele, dar avea o voce încântătoare, de o uşurința şi de o prospețime incomparabilă, şi bunicii, cu toate că era o mare muziciană, îi plăcea s-o asculte cântând.
Ea remarca finețea-şi maniera naturală a cântecului ei. Apoi, la Nohant, neştiind cum să-şi umple zilele lungi, mama se apuca să deseneze, ea care nu s-a atins niciodată de un creion. O făcea din instinct, ca tot ceea ce făcea ea, şi, după ce a copiat foarte corect multe gravuri, s-a apucat să facăportrete în peniță şi guaşă, care se asemănau şi a căror naivitate avea totdeauna farmec şi grație. Broda cam grosolan dar cu o asemenea repeziciune, încât îi făcu bunicii, în câteva zile, o rochie de percal brodată în întregime, de sus

şi până jos, cum se purta pe atunci. Ne făcea toate rochiţele şi pălăriile, ceea ce nu era de mirare, pentru că a fost multă vreme modistă; dar *tot* ce făcea era inventat şi executat cu o promptitudine, cu un gust şi o prospeţime incomparabile.

Tot ce se apuca să facă dimineaţa, era terminat până a doua zi, chiar dacă ar fi trebuit să stea toată noaptea: punea în cele mai mici lucruri o ardoare şi o atenţie care i se păreau minunate bunicii mele, puţin cam nepăsătoare şi stângace cu mâinile sale, cum erau pe atunci doamnele mari. Mama spăla, călca şi cârpea toate boarfele noastre, cu mai multă dibăcie şi abilitate decât cea mai bună lucrătoare de profesie. Niciodată n-ara văzut-o făcând lucruri inutile şi costisitoare, ca acelea pe care le fac doamnele bogate.

Nu făcea nici punguliţe, nici paravane, niciun fel de flecuşteţe dintr-acelea care costă mai scump când le faci tu însuşi decât când le cumperi gata făcute de la vreun negustor; şi într-o casă care avea nevoie de economii, ea singură valora cât zece lucrătoare.

Apoi era totdeauna gata să întreprindă câte ceva.

Când bunica şi-a spart cutia de lucru, mama s-a încuiat o zi în camera ei şi, la masa de seară, i-a adus e cutie din carton, tăiată, lipită, dublată şi confecţionată în întregime de ea. Se pare că făcuse o mică capodoperă de gust. În toate era astfel. Dacă clavecinul se dezacorda fără să cunoască nici mecanismul, nici tablatura, ea reaşeza coardele, lipea clapele şi restabilea acordul. Cuteza totul şi izbutea orice. Ar fi făcut şi pantofi, mobile, broaşte la uşi dacă ar fi trebuit. Bunica spunea că era o zână, şi chiar avea ceva dintr-o zână. Nicio muncă, nid un lucru nu i se păreau nici prea poetice, nici prea vulgare, nici prea penibile, nici prea plicticoase; avea groază doar de lucruril? care nu servesc ia nimic şi spunea, în şoaptă, că astea erau distracţiile „bătrânelor con-
«

iese.

Era, prin urmare, o fire minunată. Avea atâta spirit înnăscut încât, când n-o paraliza timiditatea extremă faţă de

anumiți oameni, era sclipitoare. Niciodată n-am auzit pe cineva bârfind şi criticând cum ştia ea s-o facă şi nu era recomandabil să nu te fi plăcut! Când era în apele ei, avea un limbaj incisiv, comic şi pitoresc, de copil al Parisului, cu unele sclipiri de poezie. N-avea nicio vanitate a inteligenței sale şi nici nu ținea seama de ea. Era sigură de frumusețea sa, fără a fi mândră de asta, şi spunea, cu naivitate, că n-a fost niciodată geloasă pe frumusețea altora, fiind destul de dotată din acest punct de vedere.

Dar, ceea ce o tulbura în legătură cu tatăl meu, era superioritatea inteligenței şi a educației pe care le presupunea la femeile de lume. Asta dovedeşte cât era de modestă din fire, deoarece nouăsprezece din douăzeci de femei din toate straturile sociale pe care le-am cunoscut erau adevărate idi'oate pe lângă ea.

Am văzut pe unele care o priveau de sus şi care, văzând-o rezervată şi temătoare, îşi imaginau că îi era ruşine de prostia şi nulitatea ei; dar să fi cutezat vreuna s-o înțepe, vulcanul ar fi făcut erupție şi le-ar fi zvârlit cât colo.

- Cu toate acestea, trebuie s-o spun, era persoana cea mai dificilă de pe lume. Am reuşit să mă înțeleg cu ea doar în ultimii săi ani, dar nu fără necaz şi fără suferințe. Era irascibilă la maximun, şi pentru a o calma trebuia să te prefaci că eşti iritat.

  Blândețea şi răbdarea o exasperau, tăcerea o înnebunea şi, pentru că am respectat-o prea mult, a fost multă vreme nedreaptă cu mine. N-am putut să mă supăr pe ea, mâniile sale mă mâhneau fără să mă jignească, vedeam în ea un soi de copil teribil care se mânca în sinea sa, şi sufeream prea mult pentru răul pe care şi-l făcea, ca să mă mai ocup şi de cel pe care credea că mi-l face ea mie. Dar mă hotărî?

  să-i vorbesc cu o anumită severitate, şi sufletul sau, care fusese atât de tandru față de mine în copilăria mea, se lăsă, în sfârşit, învins şi convins. Am suferit mult până am ajuns acolo, dar nu-i încă momentul să vorbesc despre

asta.

Trebuie totuşi s-o zugrăvesc în întregime pe această femeie care n-a fost cunoscută şi căreia nu i s-ar înțelege amestecul de simpatie şi de repulsie, de încredere şi de frică pe care îl inspira mereu bunicii
(şi mie multă vreme), dacă nu i-aş dezvălui toate forțele ca şi toate slăbiciunile sufletului. Era plină de contraste; de aceea a fost iubită mult şi urâtă mult; din cauza asta ea însăşi a iubit mult şi a urât mult. În anumite privințe am mult din ea, dar sunt mai puțin bună şi mai puțin aspră, sunt o copie foarte diminuată de către natură sau foarte modificată prin educație. Nu-s capabila nici de ranchiunilc, nici de izbucnirile sale, dar când, dintr-o dispoziție rea, revin la una buna, nu mai am acelaşi merit, pentru că ciuda mea n-a fost niciodată furie, şi dacă m-am îndepărtat de cineva n-a fost niciodată din ură. Pentru a trece astfel de la o pasiune extrema la alta, pentru a adora ceea ce chiar atunci ai blestemat şi a mângâia ceea ce ai chinuit, îți trebuie o putere rară. Am văzut-o de o sută de ori pe mama insultând fără măsură, şi apoi, dintr-o 'dată, recunoscând că mersese prea departe, izbucnind în lacrimi şi ridicând până la adorație ceea ce călcase, în chip nedrept, în picioare.

Avară cu ea însăşi, era risipitoare cu alții. Făcea economii exagerate la nimicuri, şi apoi, dintr-o dată, se temea că s-a purtat rău şi dădea prea mult. Avea naivități admirabile. Când se apuca să-şi bârfească duşmanii — dacă Pierret, pentru a-i spulbera repede ciuda sau pur şi simplu pentru că vedea şi el lucrurile cu aceiaşi ochi, multiplica blestemele sale, ea se schimba dintr-o dată.

— Nici pomeneală, Pierret, spunea ea, bați câmpii.
N-ai băgat de seamă că sunt mâniată, că spun lucruri care nu-s drepte şi că într-o clipă voi fi dezolată că le-am spus?

Asta se întâmpla adesea în legătură cu mine; dacă socotea că trebuie să se plângă de mine, izbucnea în reproşuri teribile şi, îndrăznesc să spun, foarte puțin meritate. Dacă Pierret sau oricare altul i-ar fi spus că are dreptate:

— Minți, ar fi strigat ea, fiica mea e un copil excelent, nu cunosc pe nimeni mai bun ca ea; orice-as spune, tot o voi iubi mai mult ca dumneata!

Era şireată ca o vulpe şi totodată naivă ca un copil.

Mințea fără să ştie, cu cea mai mare bună-credință din lume. Imaginația şi ardoarea şângelui său o mimau totdeauna, te acuza de cele mai incredibile fapte, şi apoi dintr-odată se oprea şi zicea:

— Dar nu-i adevărat ce spun eu nu, nu-i adevărat

A 1

V

Doamna de Genâis. — *Batluecaşii.* — Regii şi reginele din poveştile cu zâne. — Paravanul verde. — Grota ți cascada. — Vechiul castel. — Prima despărțire de mama. — Catherine. — Frica pe care mi-o pricinuiau vârstă şi aerul impozant ai bunicii.

Micul meu creier era întotdeauna plin de poezie, şi lecturile îl mențineau, din acest punct de vedere, în forma buna. Berguin, acest bătrân prieten al copiilor, care a fost, cred, prea lăudat, nu m-a pasionat niciodată. Uneori mama ne citea cu voce tare fragmente de roman din scrierile doamnei de Genlis, această femeie de treaba care a fost mult prea uitată şi care avea un talent real. Ce importanță mai au astăzi prejudecățile, morala ei înjumătățită şi adesea falsă şi caracterul personal care nu pare să fi avut păreri preconcepute în ceea ce priveşte lumea veche şi cea nouă? Relativ la cadrul care a influențat-o, ea i-a descris cât mai din belşug posibil. Felul ei de a fi trebuie să fi fost excelent şi există un anumit roman al ei care deschide, spre viitor, perspective foarte largi.

Imaginația i-a rămas proaspătă sub ghețurile vârstes, şi, în amănunte, ea e într-adevăr artista şi poeta.

Există, scris de ea, un roman publicat sub Restaurație, unul dintre cele din urma ale sale, cred, pa care l-a scris şi de care n-am auzit niciodată vorbindu-se de la acea epocă încoace. Aveam şaisprezece sau şaptesprezece ani când l-am citit; n-aş putea spune daca a avut succes. Nu mi-l amintesc bine, dar m-a impresionat puternic şi a avut efect asupra întregii mele vieți. Acest roman este numit *Batcuecaşii* şi este eminamente socialist. *Baltuecaşii* sunt un mic trib care a existat aievea sau în imaginație, într-o vale spaniolă, înconjurată de munți peste care nu se putea trece. În urma nu ştiu cărui eveniment, acest trib s-a închis într-un loc în care natura îi oferea toate resursele imaginabile şi unde, timp de mai multe secole, s-a perpetuat fără a avea niciun contact cu civilizația din afară. Deci o mică republică câmpenească, guvernată de legile unui ideal naiv, într-un asemenea loc eşti virtuos fără să vrei. Aceasta e vârstă de aur, cu toată fericirea şi toată poezia sa.

Un bărbat tânăr, căruia nu-i mai ştiu numele, şi care trăia acolo în toată candoarea moravurilor primitive, descoperă într-o zi, din întâmpiare, poteca pierdută jrare duce spre lumea modernă. Se hazardează, părăseşte blânda sa aşezare, iată-l lansat în civilizația noastră, cu simplitatea şi corectitudinea logicii naturale. Vede palate, armate, teatre, opere de artă, o Curte, femei de lume, savanți, oameni celebri; şi mirarea, admirația sa merg până la delir.

Dar vede de asemenea cerşetori, orfani părăsiți, răni etalate la uşile bisericilor, oameni care mor de foame la uşa bogaților. Se miră şi mai tare. Într-o zi, ia o pâine din raftul unui 'brutar pentru ao dărui unei femei sărmane care plânge, cu pruncul ei palid şi muribund în brațe. Luat drept hoț şi amenințat;

prietenii săi îl ceartă şi încearcă să-i explice ce înseamnă proprietatea. El nu pricepe. O frumoasă doamnă îl seduce, dar ea are flori artificiale în păr, flori pe care el le-a crezut adevărate, şi care-l miră pentru că n-au parfum. Când i se explică că nu sunt flori, se înfricoşează, îi e frică de această

femeie care i s-a părut atât de frumoasă, se teme să nu fie şi ea artificială.

Nu mai ştiu câte. Decepţii încearcă, pretutindeni vede minciuna, şarlatanismul, convenţia, nedreptatea. El e Candide sau Huronul lui Voltaire, dar este conceput mult mai naiv. Lucrarea e o operă castă, sinceră, fără amărăciune, şi amănuntele ei au o infinită poezie. Cred că tânărul *battuec* se întoarce în valea lui şi-şi descoperă virtutea, fără a regăsi fericirea, deoarece el a băut din cupa otrăvită a secolului. N-aş vrea să recitesc această carte, mi-ar fi teamă să n-o mai găsesc atât de încântătoare cum mi s-a părut.

Atât cât îmi aduc aminte, concluzia doamnei de Genlis nu e îndrăzneaţă, ea nu vrea să găsească vreo vină societăţii, şi în multe privinţe are dreptate când acceptă omenirea aşa cum a devenit ea prin însăşi legile progresului. Dar mi se pare că, în general, argumentele pe care le pune în gura unui fel de mentor care-l însoţeşte pe erou în cursul cercetării lumii modeme, sunt destul de slabe. Le citeam fără plăcere şi fără convingere şi era natural că la şaisprezece ani, ieşind din mânăstire, şi încă supusă legii catolice, să n-am o părere preconcepută împotriva societăţii oficiale. Naivele raţionamente din *Battuecaşii,* dimpotrivă, mă încântau şi, lucru ciudat, poate că tocmai doamnei de Genlis, institutoarea şi prietena lui Louis-Philippe, îi datorez primele mele instincte socialiste şi democratice.

Dar mă înşel; le datorez numai ciudatei mele poziţii sociale, naşterii mele „călare”, ca sa spun aşa, pe cele două clase, dragostei mele pentru mama, contrariată şi. Sfâşiată de prejudecăţi care m-au făcut să sufăr înainte de a le fi putut pricepe. Le datorez de asemenea educaţiei mele, care a fost rând pe rând filozofică şi religioasă, şi tuturor contrastelor pe care propria mea viaţă mi le-a înfăţişat din cea mai frageda vârstă. Am fost deci democrată nu numai prin sângele pe care mama l-a pus în vinele mele, dar şi prin luptele pe care acest sânge din popor! e-a provocat în inima şi în existenţa mea, şi dacă şi cărţile au avut vreun efect

asupra mea, e din pricina ca tendințele lor nu făceau decât să le confirme şi să le consacre pe ale mele.

Totuşi, prințesele şi regii poveştilor cu zâne, constitui ră multă vreme pentru mine adevărate delicii.

Şi asta fiindcă în visele mele de copil aceste personaje constituiau tipul blândeții, al binefacerii şi al frumuseții. Imi plăceau luxul şi podoabele lor, dar toate astea ie aduceau zânele şi acei regi care n-au nimic comun cu regii adevărați. Ei sunt tratați la început foarte cavalereşte de către genii, dar dacă se poartă rău sunt supuşi unei justiții mai severe decât cea a poporului.

Zânele şi geniile! Lhide sunt de, acele ființe care puteau totul, şi care, printr-o lovitură de baghetă vă făceau să intrați într-o lume de minuni? Mama n-a vrut niciodată să-mi spună că nu existau, şi-i sunt acum profund recunoscătoare. Bunica n-ar fi luat-o pe ocolite, dacă aş fi îndrăznit să-i pun aceleaşi întrebări. Influențată puternic de Jean-Jacques Rousseau şi de Voltaire, ea ar fi darâmat, fără remuşcari şi fără milă, tot edificiul fermecat al imaginației mele. Mama proceda altfel. Ea nu afirma nimic, dar nici nu nega nimic. Rațiunea venea destul de repede în ajutorul ei, şi începeam să gândesc în sinea mea că himerele mele nu se vor realiza; dar dacă uşa speranței nu mai era larg deschisă ca în primele zile, ea nu era încă încuiată cu cheia şi-mi era îngăduit să scotocesc primprejur şi să încerc să găsesc o mică crăpătură prin care să privesc. În sfârşit, puteam încă visa treaza, şi nu pregetam s-o fac.

îmi amintesc ca, în serile de jarnă, mama ne citea când din Berguin, când din *Serile la castel,* de doamna de Genlis, când alte fragmente din cărți alese pentru puterea noastră de înțelegere, dar de care nu-mi.
mai aduc aminte.

Ascultam, la început, cu atenție. Stăteam aşezată la picioarele mamei, în fața focului, şi între mine şi foc se afla, jos, un vechi paravan garnisit cu tafta verde. Vedeam vag prin aceasta tafta uzată focul, şi el isca, pe mătase, steluțe

cărora le sporeăm strălucirea clipind din ochi. Atunci, puțin câte puțin, pierdeam sensul frazelor pe care le citea mama; vocea ei îmi producea un fel de toropeală morală, în care îmi era imposibil sa mai urmăresc vreo idee.
în fața mea se desenau imagini care se fixau pe paravanul verde. Imaginile acestea reprezentau, păduri, păşuni, râuri, oraşe cu o arhitectură bizară, şi gigantică, cum mai văd încă adesea în vis; palate fermecate cu grădini cum nu există aievea, cu mit de pasări de azur, de attr şi de purpură, care zburau peste flori şi care se lăsau prinse precum se lăsau culeşi trandafirii.

Erau acolo trandafiri verzi, negri, violeți şi, mai ales, trandafiri albaştri. Se pare ca trandafirul albastru a fost multă vreme visul lui Balzac. El era de asemenea şi al meu, în copilărie, căci copiii ca şi poeții' sunt îndrăgostiți de ceea ce nu există. Vedeam de asemenea şi al meu, în copilărie, căci copiii ca şi urni misterioase, poduri chinezeşti, arbori acoperiți de fructe de aur şi de pietre nestemate. În sfârşit, toata lumea fantastică a poveştilor mele devenea sensibilă, evident, şi eu mă pierdeam în ea cu deliciu.

închideam ochii şi o vedeam; dar când îi redeschid deam n-o puteam regăsi dedi: pe paravan.

Nu ştiu prin ce trudă a spiritului am fixat acolo această viziune, mai curând decât aiurea; dar e sigur tă am contemplat, pe acel paravan verde, minuni nemaipomenite. Într-o zi aceste apariții deveniră atât de complete încât am fost speriată şi am întrebat-o pe mama dacă nu le vede şi ea. Pretindeam că se aflau acolo, pe paravan, munți mari, albaştri, şi ea mă săltă pe genunchi, cântând, pentru a ma face să-mi vin în fire. Nu ştiu dacă pentru a oferi o hrană imaginației mele prea exaltate, imagină ea însăşi o creație puerilă, dar fermecătoare pentru mine şi care a constituit multă vreme bucuria mea. Iată despre ce era vorba.

Există, pe proprietatea noastră, o mică pădure plantată cu carpeni, arțari, frasini, tei şi liliac. Mama alese un loc unde aleea cotită ducea într-un soi de fundătură. Cu ajutorul lui

Hippolyte, al bonei mele, al Ursulei şi al meu, făcu o mică potecă în hăţişul care pe atunci era foarte des. Această potecă fu mărginită de violete, de ciuboţica-cucului şi de brebenei care, din acea vreme, au crescut atâta, încât au invadat aproape toată pădurea. Fundătura deveni deci un cuib foarte căutat, sub liliac şi păducei fu aşezată o bancă unde ne duceam să studiem şi să ne repetăm lecţiile când era timp frumos. Mama îşi lua acolo lucrul, iar noi ne căram jucăriile, mai ales pietrele şi cărămizile ca să construim case, şi Ursule şi cu mine dădeam acestor edificii nume pompoase. Acesta era castelul zânelor, acela palatul Frumoasei din pădurea adormită etc. Văzând că nu izbuteam să ne realizăm visele în aceste construcţii grosolane, mama îşi părăsi într-o zi lucrul şi luă şi ea parte la joc.

— Scoateţi-mi, ne spuse ea, urâtele voastre pietre de var şi cărămizile astea sparte. Duceţi-vă şi căutaţi-mi pietre acoperite cu muşchi, pietricele roz, verzi, melcişori, ca totul să fie frumos, altfel nu mă mai. Amestec în treaba voastră.

Imaginaţia noastră se aprinse îndată. Nu trebuia să aducem nimic care să nu fie frumos, şi începurăm să căutăm toate comorile pe care până atunci le călcasem în picioare fără să le vedem. Câte discuţii cu
Ursule pentru a şti dacă muşchiul de colo eşţe destul de catifelat, dacă pietrele de dincolo au o formă potrivită, dacă pietricelele din partea cealaltă sunt destul de strălucitoare! La început totul ne păru bun, dar curând se putu stabili o comparaţie, diferenţele ne izbiră şi, puţin câte puţin, nimic nu mai era demn de noua noastră construcţie. Trebui ca bona să ne ducă la râu, ca să găsim acolo pietricele frumoase de smarald, de lapis-lazuli şi de coral care străluceau sub apa curgătoare. Dar pe măsură ce se uscau, afară din culcuşul lor, îşi pierdeau culorile vii şi asta însemna o nouă decepţie pentru noi. Le cufundarăm de o sută de ori în apă ca să reînviem culorile. Existau, pe pământurile noastre, cuarţuri superbe şi o mulţime de amoniţi şi de pietrificaţii antediluviene de o mare frumuseţe şi varietate. Nu

dăduserăm niciodată atenție acestor lucruri şi cel mai mic obiect devenea pentru noi o surpriză, o descoperire şi o cucerire.

Exista la noi un măgar, cel mai bun măgar pe care l-am cunoscut vreodată; nu ştiu dacă în tinerețea lui a fost răutăcios ca toți cei de o seamă cu el;
dar acum era bătrân, foarte bătrân, nu mai avea nici ranchiune, nici capricii. Mergea xu pas grav şi măsurat; respectat pentru vârstă înaintată şi pentru bunele a sale servicii, el nu primea nici pedepse, nici reproşuri şi era cel mai ireproşabili dintre măgari: se poate spune de asemenea că era cel mai fericit şi cel mai stimat. Ne aşezam, Ursule şi cu mine, fiecare în câte una din coşarcele sale, şi călătoream astfel pe coapsele animalului, fără ca el să fi avut vreodată ideea să scape de noi. La întoarcerea din promenadă ma garul reintra în libertatea sa obişnuită, căci nu cunoştea nici frânghia nici ieslea. Totdeauna rătăcând prin ogrăzi, în sat ori pe pajiştea grădinii, era lăsat liber, nu făcea pozne şi-şi vâra, discret, nasul în toate lucrurile. Îl apuca adesea fantezia să intre în casă, în sufragerie, şi chiar în apartamentul bunicii, care-l găsi într-o zi instalat în cabinetul ei de toaletă, cu nasul într-o cutie de pudra de stânjenei, pe care o respira cu un aer serios şi recules. Învățase chiar să deschidă uşile care nu se închideau decât cu clanța, după vechiul sistem al ținutului, şi cum cunoştea perfect tot parterul, o căuta totdeauna pe bunica, de îa care ştia bine că va primi câteva dulciuri. Îi era indiferent dacă stârnea râsul; superior sarcasmelor, avea aere de filosof stăpân pe sine. Singura lui slăbiciune era lenea şi plictiseala de singurătate, care e consecința acesteia. Într-o noapte, găsind uşa spălătoriei deschisă, urcă o scară de şapte sau opt trepte, traversă bucătăria, vestibulul, ridica clanțele de la două sau trei uşi şi ajunse la uşa camerei de culcare a bunicii; dar, găsind zăvorul pus, începu să se scarpine cu copita pentru a-şi anunța prezența. Nepricepând nimic din acest zgomot şi crezând că un hoț încearcă să deschidă uşa

cu şperacluî, bunica sună camerista, care alergă prin întuneric, veni la uşă şi căzu grămadă peste măgar scoţând ţipete ascuţite.

Dar aceasta este o digresiune; revin la plimbările noastre. Măgarul fu deci rechiziţionat de noi, şi, în coşurile lui, începurăm să aducem provizii de pietrt pentru edificiul nostru. Mama le alegea pe cele mai frumoase şi mai ciudate şi, când materialele fura adunate, ea începu să clădească, în faţa noastră, cu mâinile sale mici, puternice şi îndemânatice, nu o casă, nu un castel, ci o grota imitând stâncile.

O grotă! N-aveam nicio idee despre aşa ceva.

A noastră nu atingea decât patru sau cinci picioare în înălţime şi două sau trei în adâncime, dar dimensiunea nu înseamnă nimic pentru copii, ei au facultatea de a vedea în mare, şi, cum lucrarea dură câteva zile, crezurăm că grota noastră se va ridica până la nori. Când fu terminată, căpătă în mintea noastră proporţiile la care visasem, şi-mi amintesc ca, urcând pe primele ci temelii, puteam să-i ating vârful;
simt nevoia să văd locşorul pe care-l ocupa şi care există încă, pentru a nu rămâne cu convingerea şi astăzi că era o peşteră de munte.

Cel puţin era foarte frumoasă, nu voi putea niciodată sa cred altfel. De fapt, nu erau decât pietricele alese cu grijă, îmbinându-şi culorile vii, pietre acoperiie cu muşchi fin şi mătăsos, melcişori superbi, toate împodobite cu ramurele de iedera deasupra şi cu gazon de jur-împrejur. Dar astea nu erau de-ajuns, trebuia un izvor şi o cascadă, căci o grotă fără apă curgătoare e ca un trup fără suflet. Ori, nu exista nici cel mai mic fir de apă în pădurice. Mama nu dădu înapoi pentru atât de puţin lucru. Un vas mare de pământ, cu fund de email verde, care slujise ia spălat rufe, fu îngropat până la buză în interiorul grotei, înconjurat cu plante şi flori, care ascundeau ceramica, şi umplut cu apă limpede, pe care aveam mare grijă s-o schimbăm în fiecare zi. Dar cascada?

O ceream cu ardoare.

— Mâine veţi avea şi cascada, spuse mama, dar să nu va

duceți să vedeți grota înainte de a vă chema eu; zâna trebuie. Să ia şi ea parte la toate astea şi curiozitatea voastră ar putea s-o supere.

Respectarăm, cu religiozitate, recomandarea şi, ta ora anunțată, mama veni să ne caute. Ne conduse

pe poteca dinspre grota, fără să ne dea voie să privim îndărăt şi, după ce îmi puse o mică baghetă în mâna, bătu de trei ori din palme re e om a n din d u-m i să lovesc în aceiaşi clipă cu bagheta în mijlocul grotei, unde se afla un orificiu împodobit cu o țeavă de soc.

La a treia lovitură, apa țâşni cu atâta violență din țeavă, încât Ursule şi cu mine ne simțirăm, spre marea noastră satisfacție, inundate. Apoi şuvoiul cascadei, de

Ia două picioare înălțime, se preschimbă, vreme de două sau trei minute într-o pânză de apă cristalină şi se opri… când toată apa din vasul pe care bona mea, ascunsă în spatele grotei, o vărsă în țeava de soc se isprăvi şi ea; dând pe dinafară din bazin, unda limpede udase din belşug florile plantate pe marginea lui. Iluzia a fost deci de scurtă durată, dar a fost completă, delicioasă şi. Nu cred să fi încercat mai multă surpriză şi admirație când am văzut mai târziu marile cataracte din Alpi şi din Pirinei.

Când grota atinse ultimul ei grad de perfecțiune, cum bunica n-o văzuse încă, ne duserăm s-o rugăm solemn să ne onoreze cu vizita sa în pădurice şi aranjarăm totul pentru a-i face surpriza cascadei.

Ne închipuiam că va fi încântată dar, fie că găsi lucrul prea copilăresc, fie că era supărată pe mama în ziua aceea, în loc să ne admire capodopera, râse de noi, şi oala care slujea de bazin (puseserăm şi câțiva peştişori în cinstea ei) ne atrase mai curând zeflemiseală decât elogii. În ceea ce mă priveşte, am fost consternată, căci nimic pe lume nu mi se părea mai frumos ca grota noastră fermecată, şi ori de câte ori cineva încerca să-mi risipească o iluzie, sufeream cu adevărat.

Plimbările pe măgar ne făceau întotdeauna mare bucurie;

ne duceam la biserica, în toate duminicile, pe acest strămoş al cailor de povară şi tot el ne aducea dejunul pe care-l mâncam, după slujbă, în

(vechiul castel Saint-Chartier, vecin cu biserica. Acest castel era păzit de o femeie bătrână, care ne primea în sălile lui vaste, părăsite, şi mamei îi plăcea să-şi petreacă acolo o parte din zi. Ceea ce ma impresiona cel mai mult era înfăţişarea fantastică a bătrânei femei, o ţărancă adevărată, care însă nu ţinea seama de duminici, şi-şi răsucea fusul în acea zi cu tot atâta râvnă ca şi în cursul săptămânii, cu toate că respectarea repausului duminical e unul dintre cele mai riguroase obiceiuri ale ţăranului din Valea Neagră.
Să fi slujit această bătrână la vreun senior rural adept al lui Voltaire şi filosof? Nu ştiu.

Femeii i-am uitat numele, nu însă şi aspectul impozant al castelului, aşa cum a rămas încă mulţi ani după acea epocă. Era un înfricoşător castel feudal, bine păstrat şi locuibil, deşi nemobilat. Avea săli imense, căminuri colosale şi temniţe subterane de care-mi aduc perfect aminte. Acest castel e celebru în istoria ţinutului. Era cel mai puternic din toată provincia şi multă vreme a servit ca reşedinţă prinţilor din ţinutul Berry-uâui de jos. A fost asediat de
Philippe-August în persoană, şi mai târziu ocupat de englezi şi reluat de la ei în epoca războaielor lui
Carol al VII-lea. Alcătuieşte un pătrat mare, înconjurat de patru turnuri enorme. Proprietarul, nemaivoind să-l întreţină, încercă să-l dărâme ca sa vândă materialele. Reuşi să-i scoată şarpanta şi să dărâme toate despărţiturile şi zidurile interioare. Dar turnurile clădite din ciment roman n-au putut fi dărâmate, iar coşurile căminelor au fost imposibil de clintit din loc. Ele stau şi acum ţepene, înălţându-se la patruzeci de picioare în aer cu puternicele lor ziduri, fără ca, timp de treizeci de ani, furtuna sau îngheţul să fi desprins o singură cărămidă. Într-un cuvânt, e o ruină minunată, care va mai brava vremea şi oamenii timp de sccole. Temelia e de construcţie romană, iar corpul edificiului datează din primele

timpuri ale feudalităţii.

Pe atunci însemna o adevărată călătorie sa mergi la Saint-Chartier. Drumurile erau impracticabile noua luni pe an. Trebuia să mergi pe potecile pajiştilor sau sa rişti o călătorie cu bietul magar care rămânea mai totdeauna înțepenit în mocirla cu povara sa.
Astăzi, un drum minunat, mărginit de copaci frumoşi te duce acolo într-un sfert de oră. Dar castelul îmi făcea o mult mai vie impresie atunci când te trudeai atâta ca să ajungi la el.

în sfârşit, aranjamentele de familie fură terminate, şi mama semnă angajamentul de a mă lăsa bunicii, care voia să se ocupe în exclusivitate de educația mea. Am arătat un atât de adânc dezgust față de acea convenție, încât. Nu mi s-a mai pomenit de ea din clipa în care a fost acceptata. S-a convenit să fiu despărțită puțin câte puțin de mama, fără sa bag de seamă şi, pentru a pune acest lucru în practică, ea plecă singură, la Paris, nerăbdătoare, cum de altfel era, s-o revadă pe Carol ine.

Cum trebuia să mă duc şi eu după cincisprezece zile la Paris, cu bunica, şi cum vedeam chiar pregătindu-se trăsura şi făcându-se bagajele, n-am fost nici înfricoşată, mici tristă. Mi se spunea că la Paris voi locui foarte aproape de mama, şi că o voi vedea în toate zilele. Totuşi am încercat un fel de spaimă când m-am trezit fără ea în această casă, care începea să mi se pară mare, ca în primele zile pe care le petrecusem aici. A trebuit, de asemenea, să mă despart de dădaca mea pe care o iubeam din toată inima şi care urma să se mărite. Dădaca era o țărancă pe care mama o luase în locul spaniolei Cecilia, după moartea tatii. Această femeie de treabă trăieşte încă şi vine adesea să mă vadă şi să-mi aducă fructe din scoruşul ei, arbore destul de rar în ținutul nostru şi care atinge aici, totuşi, proporții enorme. Scoruşul Catherinei era mândria şi gloria ei şi vorbea despre el aşa cum vorbeşte paznicuicălăuz al unui monument splendid. A avut o familie numeroasă şi, prin urmare, necazuri. Mi s-a ivit adesea prilejul să-i fac câte un serviciu. E o fericire să

poți ajuta bătrânețea persoanei care s-a îngrijit de copilăria noastră. N-a existat nicio ființa pe lume mai blândă şi mai răbdătoare decât Catherine. Îngăduia, admira chiar, cu naivitate toate prostiile mele. M-a răsfățat îngrozitor, şi nu mă plâng, căci multă vreme n-aveam să mai fiu răsfățata de dădacele mele, şi am ispăşit destul de curând toleranța şi dragostea pe care nu le-am prețuit la vreme.

M-a părăsit plângând, cu toate ca făcea asta pentru un soț minunat, cu o înfățişare frumoasă, de o mare cinste, inteligent, şi pe deasupra, bogat, societate mai de preferat decât aceea a unui copil plângăreț şi ciudat. Dar inima bună a acestei fete nu ținea socoteală de toate acestea şi, lacrimile ei îmi dădură prima noțiune a absenței.

— Pentru ce plângi? o întrebam eu. Ne vom mai vedea.

— Da, îmi spunea ea, dar mă mut la o bună jumătate de leghe de aici şi nu te voi mai vedea în toate
’ zilele!

Acest lucru mă puse pe gânduri şi începu să mă neliniştească lipsa mamei. Totuşi atunci n-am fost despărțită decât cincisprezece zile de ea, dar aceste cincisprezece zile sunt mai distincte în memoria mea decât cei trei ani care se scurseră şi poate chiar decât cei trei ani care urmară şi pe care ea îi petrecu alături de mine. Atât e de adevărat că, în copilărie, singură durerea marchează sentimentul vieții.

Totuşi, nu se petrecu nimic de seamă în timpul celor cincisprezece zile. Bunica, obscrvându-mi melancoîia, se strădui sa mă distreze prin muneă. Îmi dădu unele lecții, iar în ceea ce privea scrisul şi recitarea fabulelor se arată mult mai indulgentă decât mama:
nici dojeni, nici pedepse. Fusese totdeauna foarte sobră şi, voind sa se facă iubită, îmi aducea mai multe elogii, încurajări şi bomboane ca de obicei.
Toate acestea ar fi trebuit sa mi se para foarte plăcute, căci mama era rigidă şi fără milă față de lâncezeala şi distracțiile mele. Ei bine, inima copilului e o mică lume, la fel de ciudată şi la fel de inconsecventă ca şi cea a omului. O găseam pe

bunica mai severă şi mai înfricoşătoare în blândețea ei, decât pe mama în mâfi iile sale. Până atunci, o iubeam şi mă arătasem încrezătoare şi drăgăstoasă cu ea. Din acel moment, şi asta a durat multă vreme, m-am simțit rece şi rezervată în prezența ei. Mângâierile sale mă stinghereau sau mă făceau să plâng, pentru că îmi reaminteau îmbrățişările mult mai pătimaşe ale măicuței mele. Şi apoi, cu ea nu era o viață de fiece moment,.

o familiaritate, o expansiune continuă. Față de ea trebuia să ai respect, ori acest lucru pur şi simplu mă îngheța. Spaima pe care mi-o pricinuia uneori mama era ceva de moment. Peste o clipă, mă aflam pe genunchii ei, la sânul ei, o tutuiam, în timp ce cu bunica, astea erau, pentru a mă exprima astfel, mângâieri de ceremonie. Ea mă îmbrățişa în chip solemn şi numai ca recompensă pentru purtarea mea bună;

nu mă trata îndeajuns ca pe un copil, şi asta numai pentru că dorea atât de mult să mă facă să mă port cum trebuie şi să renunț la delăsarea de neînvins a firii mele, pe care mama n-o reprimase niciodată cu persistență. Nu mai puteam să mă tăvălesc pe jos, să râd zgomotos, să vorbesc în dialect.

Trebuia să mă țin dreaptă, să port mănuşi, să păstrez liniştea sau să vorbesc şoptit, într-un colț, cu

Ursulette, La fiecare elan al firii mele se opunea o opoziție blândă, dar asiduă. Nu mă mustra, dar mi se spunea „dumneavoastră”, şi asta era de-ajuns.

— Fata mea, stați ca o cocoşată; fata mea, mergeți ca o țărancă; fata mea, iar v-ați pierdut mănuşile!

Fata mea, sunteți prea mare pentru a mai face asemenea lucruri!

Prea mare! Aveam şapte ani şi nu mi se spusese niciodată că aş fi mare. Faptul de a fi devenit dintr-o dată atât de mare, după plecarea mamei, mă înfricoşa cumplit. Apoi, trebuia să învăț tot soiul de maniera ce mi se păreau ridicole. Trebuia să fac reverențe persoanelor care veneau în vizită. Nu trebuia să mai calc prin bucătărie şi nici să mai tutuiesc slugile, ca

să piardă şi de obişnuința de a-mi mai spune pe nume. Nu tțebuia s-o tutuiesc nici pe bunica. Nu trebuia nici măcar să-i spun „dumneavoastră1’.
Trebuia să-i vorbesc la persoana a treia:
— Bunica mea binevoieşte să-mi îngăduie să mă duc în grădină?
Minunata femeie avea, desigur, dreptate, vrând să mă impresioneze printr-un mare respect moral față de persoana sa şi față de codul manierelor alese ale civilizației, pe care încerca să mi-l impună. Mă luase în stapânire; avea de-a face cu un copil capricios şi greu de supravegheat. Ea o văzuse pe mama procedând cu energie şi socotea că, în loc să linişteascâ aceste accese de iritare bolnăvicioasă, mama ațâțându-rni prea mult sensibilitatea, mă supunea, dar nu mă şi corija. Tot ce se poate. Copilul sâcâit în sistemul lui nervos, revine cu atât mai repede la accesele sale de impetuozitate, cu cât se simte mai zguduit, când i se înfrânge dintr-o dată rezistența. Bunica ştia bine că supunându-mă prin continue observații liniştite, mă deprindea cu o ascultare instinctivă, fără împotriviri, fără lacrimi, şi care trebuia să-mi scoată din cap până şi ideea de rezistență. Aceasta a fost o treaba de câteva zile. Nu m-aş fi gândit niciodată să mă revolt împotriva ei, dar nu mă rețineam câtuşi de puțin să mă revolt împotriva altor persoane, în prezența ei, De îndată ce mă stăpâni, mi-am dat seama că, făcând prostii sub ochii ei, riscam să mă expun dezaprobării sale şi această dezaprobare, ex -.
primată atât de politicos, dar atât de rece, mă îngheța până-n măduva oaselor. Îmi înfrânam într-un asemenea mod instinctele, încât mă apucau frisoane convulsive de care ea se nelinişteа fără să le înțeleagă.
Şi-a atins scopul, care era, înainte de toate, să mă facă disciplinata, şi chiar se mira că izbutise atât de repede.
— Iat-o, spunea ea, cât e de blândă şi de drăguță!
Şi’ se felicita că întâmpinase atât de puțină rezistență transformându-mă printr-un sistem cu totul opus celui al

bietei mele mame, rând pe rând sclavă şi tiran.

Dar draga mea bunică avea în curând să se mire şi mai mult. Voia să fie respectată cu religiozitate şi în acelaşi timp iubită cu pasiune. Îşi aminti de copilăria fiului ei, şi se simți încântata s-o ia de la capăt cu mine. Vai! acest lucru însă nu depindea nici de mine, nici de ea. Nu ținea seama îndeajuns de generațiile care ne despărțeau şi de distanța enorma dintre vârstele noastre. Natura nu se înşaâă;. Şi, în ciuda bunătății fără margini, a numeroaselor sale acte de bunăvoință, nu ezit s-o spun, o bunică bătrână şi infirmă nu poate fi o mamă, şi stăpânirea absolută a unui copil de către o femeie bătrână e ceva care contrariază în fiecare moment natura. Dumnezeu ştie ce face când opreşte, la o anumită vârstă, puterea maternității. Ființef mici care începe să trăiască, îi trebuie *o* ființă Încă tânără, în plenitudinea vieții.
Solemnitatea manierelor bunicii îmi întrista sufletul.
Camera ei sobra şi parfumată, îmi producea migrena şi căscaturi convulsive.. Se temea de căldură, de frig, de curent, de o rază de soare. Mi se părea că mă închide împreună cu ea, într-o cutie mare, când îmi spunea:

— Jucați-vă în linişte.

îmi dădea să mă uit la poze, şi nu le vedeam, mă apuca amețeala. Un câine care lătra afară, o pasăre care cânta în grădină mă făceau să tresar. Aş fi vrut să fiu câinele sau pasărea aceea. Iar când mă aflam în grădină cu ea, deşi nu exercita nicio constrângere asupra mea, mă simțeam încătuşată lângă ea, doar prin sentimentul de considerație pe care ştiuse să mi-l inspire.
Mergea greu, trebuia să mă țin foarte aproape de ea ca să-i ridic tabacherea sau mănuşa pe care adesea le scapa din mână şi pe care nu se putea apleca să şi le ridice, căci n-am văzut niciodată trup mai sleit de puteri şi mai plăpând ca al ei: şi cum era totuşi grasă, proaspătă şi nu părea deloc bolnavă, această incapacitate de mişcare mă enerva la culme. Am văzut-o de o sută de ori pe mama, zdrobită de migrene violente»

întinsă pe pat ca o moartă, cu obrajii palizi îi cu dinţii strânşi, lucru care mă ducea la desperare; dac indolenţa paralitica a bunicii era ceva ce nu-mi puteam explica şi care adesea mi se părea voita. Ira, desigur, la origine şi ceva din asta. Prea a trăit ca într-o cutie şi sângele şi-a pierdut energia necesară circulaţiei; când era nevoie sa i se ia sânge, nui puteau, scoate o singură picătură, atât era de ineft în vinele sale. Mi-era o teamă cumplită sa nu devin ca ca, şi când îmi poruncea sa nu fiu agitata, nici zgomotoasa, mi se părea ca-mi poruncea să mor.

în sfârşit, toate instinctele mele se revoltau împo~
triva acestei diferente de constituţie şi n-am iubit-o cu adevărat pe bunica decât atunci când am ştiut sa judec. Pâna atunci, mărturisesc am avut pentru ea un soi de veneraţie morală unită cu o aversiune fizică deneînvins. Biata femeie îşi dete seama de răceala mea şi încercă s-o înlăture prin reproşuri care nu slujiră decât s-o sporească, constatând cu proprii mei ochi un sentiment de care nu-mi dădeam scama.

A suferit mult, şi eu, poate, şi mai mult, fără sa, mă pot apăra. Dar apoi, câr. D spiritul meu s-a dezvoltat s-a produs în mine o reacţie şi ea a recunoscut că s-a înşelat socotindu-mă ingrată şi încăpăţânată.

PARTEA A TREIA

DE LA COPILĂRIE LA TINEREŢE

1810—1819

Călătoria la Paris. — Marca berlină. — La Sologne. — Pa~
duiea din Orâeans şi spânzuraţii. — Apartamentul bunicii mele din Paris. — Plimbările cu mama. — Pieptănătura chinezească.

— Sora mea. 1— Prima durere cumplită. — Păpuşa neagra. —
Boala\şi vedenie în delir.

Cred că am plecat la Paris la începutul iernii tui
ÎS 10 spre 1811, căci Napoleon intrase învingător în

Yiena şi se însurase cu Maria-Luiza în timpul primei mele şederi la Nohant. Îmi amintesc cele două locuri din grădină unde am auzit aceste două veşti preocupând familia. Mi-am luat rămas bun de ta Ursule;
biata fată era dezolata, dar aveam s-o regăsesc la întoarcere şi, de altfel, eram atât de bucuroasă că mă duceam s-o văd pe mama, încât eram aproape insensibilă la orice. Făcusem prima experiență a unei despărțiri şi începeam să am noțiunea timpului.
Numărasem zilele şi orele care se scurseseră departe de unicul obiect al dragostei mele. Îl iubeam şi pe
Hippolyte, în ciuda tachinăriâor lui. Plângea şi el că rămâne singur pentru prima oară în această casa mare. Îl compătimeam, aş fi vrut să-l ia şi pe el;
dar în fond n-aveam lacrimi pentru nimeni, n-o aveam în cap decât pe mama, şi bunica mea care-şi petrecea viața studiindu-mă, îi şoptea lui Deschartres (copiii aud totul):

— Micuța asta nu-i atât de sensibilă pe cât am crezut!

Trebuiau, în acea vreme, trei zile bune ca sa ajung!
la Paris, uneori chiar patru. Şi totuşi, bunica mea călătorea cu poştalionul. Dar nu-şi putea petrece noaptea în trăsură, şi când făcea, cu marea sa berlină, douăzeci şi cinci de leghe pe zi, se simțea zdrobită. Această trăsură de călătorie era o adevărată casă pe roate. Se ştie cu câte pachete, mărunțişuri şi conforturi de tot soiul, se încărcați şi se incomodau într-o călătorie oamenii bătrâni şi mai ales persoanele rafinate.

Nenumăratele buzunare ale acestui vehicul erau pline cu de-ale gurii, dulciuri, parfumuri, cărți de joc, itinerar», bani, mai ştiu eu ce? — de-ai fi zis ca ne îmbarcasem pentru o lună. Bunica şi camerista ei, înfofolite în pături pentru picioare, erau întinse în fundul trăsurii; eu ocupam bancheta din fața şi deşi nu-mi mai încăpeam în piele de bucurie îmi dădeam osteneala să-mi înăbuş neastâmpărul într-un spațiu aut de mic şi sa nu lovesc cu picioarele persoana din fața mea. Devenisem foarte turbulentă în viața Nohantului, pentru că începusem să mă bucur de o sănătate perfectă; dar

n-am întârziat sa mă simt mai puțin vioaie şi mai plăpândă în aerul Pari sului care nu mi-a priit niciodată.

Călătoria totuşi nu m-a plictisit. Se întâmpla pentru prima oara să nu fiu copleşită de somnul pe can'
uruitul trăsurii îl provoacă în copilărie, şi această succesiune de lucruri noi îmi ținea ochii deschişi;, i spiritul încordat.

Nu exista totuşi nimic mai trist şi mai dezagreabil decât drumul de la Châteauroux la Orleans. Trebuia să străbați întreaga Sologne, regiune aridă, fără grandoare şi fără poezie. Eugene Sue ne-a lăudat totuşi frumusețile necultivate şi farmecele sălbatice ale acestei părți ale Franței. E sincer în admirația sa, căci l-am auzit vorbind despre asta la fel cum a şi scris. Dar, fie că părțile ținutului pe care le descoperi pe drum sunt deosebit de urâte, fie că un ținut absolut neted mi-e, în mod firesc, antipatic, Sologne pe care am străbătut-o poate de o sută de ori, la orice oră din zi şi din noapte şi în orice anotimp al anului, mi s-a părut totdeauna posomorită de moarte şi vulgară. Vegetația sălbatică e la fel de săracă aici ca şi plantele cultivate. Pădurile de pini, care încep să se ridice, sunt prea tinere pentru a avea personalitate. Ele alcătuiesc un fel de bălți de un verde țipător pe un sol fără culoare. Pământul este palid, ierburile, scoarța copacilor pipernicite, tufişurile, animalele, locuitorii mai ales, sunt galbeni, chiar livizi;
ținut nenorocit şi vast care se usucă, insalubru, într-un fel de marasm moral şi fizic al omului şi al naturii.

Poeții şi pictorii îşi bat joc, în general, de acest lucru şi se bucura de această dezolare, care, Jn anumite regiuni, le furnizează tablouri şi singurătăți încântătoare. Mărturisesc că sunt printre aceste singurătăți unele deosebit de frumoase, dar amintind-u-ți sărăcia celor care vegetează şi care ar putea să trăiască omeneşte aici, doreşti ca civilizația şi cultura să le distrugă poezia. În Sologne însă nu am fost niciodată tentată de acest gând nelalocul lui. Există lande minunate în Creuse, vaste terenuri sinuoase
bogate în plante sălbatice, presărate de bălți cu apă limpede

şi de pâlcuri de arbori seculari. În Sologne nu există nimic asemănător, cel puţin în raza *ps* care ochiul meu a cuprins-o de atâtea ori, pe o întindere de douăzeci de leghe. Totul e aici mic şi fad,

exceptând orizontul vast şi. Cerul totdeauna însufleţite şi frumoase.

Dar aceasta diferenţă între Sologne şi alte ţinuturi necultivate pe care le-am văzut dovedeşte ceva. Natura nu se dezminte niciodată când e fecunda, şi faptul că pustiurile din Creuse au copaci atât de frumoşi, ierburi atât de frumoase şi hrănesc vite atât de grase, dovedeşte că solul este excelent şi va produce mari bogăţii cu. Cheltuieli foarte puţine, în timp ce Sologne va avea nevoie de timp şi de cheltuieli considerabile până să devină un ţinut productiv de mâna a doua.
Regiunea Brenne, mai puţin fertilă decât Creuse, este totuşi superioară ţinutului Sologne.

Am spus toate astea fără a voi totuşi sai dezmint pe Eugene Sue, care ar trebui să cunoască în So~
logne, o altă Sologne decât cea pe care am parcurs-o eu.

Să străbaţi azi pădurea din Orleans nu-i mare lucru. În copilăria mea era ceva măreţ şi de temut.
Copacii mari mai umbreau drumul de-a lungul unui parcurs de două ore, şt trăsurile erau adesea oprite de tâlhari, accesorii inevitabile ale tuturor emoţiilor unei călătorii. Trebuia să-i grăbeşti pe surugii sa ajungă aici înaintea nopţii. Dar cu tot zelul pe care l-am depus în această primă călătorie cu bunica, ne-a prins noaptea în pădure. Bunica nu era câtuşi de puţin fricoasă şi când îndeplinea tot ceea cei poruncea prudenţa, dacă precauţiile sale erau dejucate de unele împrejurări neprevăzute, se resemna în chip admirabil. Camerista nu era la fel de calmă, dar se ferea cu grijă să îase să se vadă ceva şi discutau amândouă despre temerile lor cu multă filozofie. Nu ştiu de ce hoţii nu-mi inspirau nicio frică;
dar am fost apucată dintr-odată de o teroare cumplită când

am auzit-o pe bunica spunândui domnişoarei Jufie:

— Astăzi, atacurile hoților nu mai sunt atât de frecvente şi pădurea s-a rărit mult pe marginea drumului, în comparație cu ceea ce era înainte de Revoluție.

Exista pe aici un hățiş des şi tare puține şanțuri, astfel că erai atacat fără să ştii de cine şi fără să ai timpul să te aperi. Am avut fericirea de a nu fi niciodată atacată în călătoriile mele la Châteauroux, şi totuşi domnul Dupin era totdeauna înarmat până în dinți, ca şi servitorii, când străbateam acest loc periculos. Furturile şi omorurile erau frecvente şi nu exista decât un mijloc de a le număra şi de a le semnala călătorilor. După ce tâlharii erau prinşi, judecați şi condamnați, erau spânzurați de copacii de pe margine, chiar în locul unde făptuiseră crima; astfel fncât vedeai aici. De fiecare parte a drumului şi la distanțe destul de apropiate, leşuri agățate de ramuri şi pe care vântul ți le legăna pe deasupra capului.

Când mergeai mai des pe drumul ăsta, îi cunoşteai pe toți spânzurații şi în fiecare an numărai alții, ceea ce dovedeşte că exemplul nu slujeşte la mare lucru, îmi amintesc că într-o iarnă am văzut aici o femeie zdravănă al cărei păr negru, lung, flutura în vânt.

Era un spectacol înfricoşător şi duhoarea te urmărea până la porțile oraşului.

Bunica b fi crezut poate că am adormit în timpul acestei lugubre povestiri. Eu, însă, amuțisem de groază şi o sudoare rece îmi acoperise membrele, lira pentru prima oară când îmi făceam, despre moarte, o imagine înfricoşătoare. Spânzurații, copacii, corbii, pletele negre toate acestea au făcut să-mi treacă prin minte imagini atât de îngrozitoare, încât dinții îmi clănțăneau de spaimă. Nu mă gândeam pentru nimic în lume ia pexicokul de a fi atacată sau împuşcată în aceasta pădure; nu vedeam decât spân-

/, urații legănându-se pe crengile bătrânilor stejari şi mii închipuiam cu nişte trăsături înfricoşătoare.

Această spaimă a persistat multă vreme şi de câte ori

străbateam pădurea, până la vârstă de cincisprezece sau şaisprezece ani, ea îmi revenea la fel de vie şi de dureroasă. Atât e de adevărat că emoțiile realității nu înseamnă nimic în comparație cu cele pe care ni le înfățişează imaginația!

Am sosit la Paris, în strada. Neuve-des-Mathurins, într-un frumos apartament care dădea spre vastele grădini situate pe cealaltă parte a străzii şi pe care, de la ferestrele noastre, le vedeam în întregime.

Apartamentul bunicii era mobilat ca înainte de revoluție. Mobilele erau cele pe care le salvase de la dezastru şi totul părea încă în stare bună şi foarte confortabil. Camera, tapițată şi mobilată cu damasc albastru ca cerul, peste tot, covoare, foc zdravăn în toate căminele.

N-am locuit niciodată atât de bine şi aceste rafinamente ale unei bunestări, mult mai modesta la Nohant, erau pentru mine un continuu prilej de mirare.

N-aveam însă nevoie de toate astea, eu, crescută în sărmana cameră garnisită cu lemn şi pardosită cu piatră din strada Grange-Bateliere şi nu mă bucuram deloc de aceste satisfacții ale vieții, față de care bunicii i-ar fi plăcut să mă vadă mai sensibilă. Nu trăiam, nu surâdeam decât atunci când mama se afla lângă mine. Ea venea zilnic şi pasiunea mea creştea cu fiecare nouă întrevedere. O copleşeam cu mângîieri şi, biata fe'meie, văzând că acest lucru o făcea pe bunica să sufere, era silită să mă potolească şi să se abțină ea însăşi de la expansiuni prea vii. Ni se îngăduia să ieşim împreună, deşi acest lucru nu ajuta scopului propus de a mă despărți de ea. Bunica nu mergea niciodată pe jos, nu se putea lipsi de prezența domnişoarei Julie, care ea însăşi era stângace, distrată, mioapă, şi care m-ar fi pierdut pe străzi sau m-ar fi lăsat să fiu călcată de trăsuri. N-aş fi mers deci niciodată dacă mama nu m-ar fi luat zilnic să fac drumuri lungi şi, deşi aveam picioruşe miei, aş fi umblat cu ea până la capătul lumii numai pentru plăcerea de a o ține de mână, de a-i atinge rochia, de a privi împreună cti ea tot ceea ce-m; spunea sa privesc. Totul mi se părea frumos dacă era văzut

şi
i de ochii ei. Bulevardele erau un loc fermecat; băile chinezeşti, cu înfricoşătorul lor stil imitând stâncile, şi cu figurile lor groteşti şi stupide, de porţelan, alcătuiau un palat din poveştile cu zâne; câinii dresaţi
i care dansau pe bulevard, dughenele cu jucării, ne-
' j custorii de stampe şi negustorii de păsări mă înnebuneau, şi mama, oprindu-se înaintea a tot ceea ce mă interesa, bucurându-se odată cu mine, copilul în
ı care se vedea pe ea însăşi, îmi sporea bucuriile fiindcă le împărtăşea şi ea.

Bunica avea un spirit de discerrtământ mai luminat şi de o mare elevaţie firească. Ea voia sa-mi formeze
I gustul şi făcea o critică judicioasă tuturor obiectelor care mă impresionau. Îmi spunea: j

— Iată un chip prost desenat, un ansamblu de cu-
lori care şocheaza vederea, o compoziţie, sau un limbaj, sau o muzică, sau o toaletă de prost gust...

N-am putut pricepe asta decât cu timpul. Mama, mai puţin dificilă şi mai naivă, era într-o mai directă comunicare de impresii cu mine. Îi plăceau aproape toate produsele de artă sau industriale numai pentru că aveau forme vesele şi culori proaspete,
i şi o amuza chiar şi ceea ce nu-i plăcea. Avea pasiunea noului, şi nu exista modă nouă care să nu-i pară mai frumoasa decât tot ceea ce văzuse până atunci. Totul
i se potrivea: nimic n-o putea face urâtă sau dizgraţioasă, în ciuda criticilor bunicii credincioasă, pe drept, taliilor sale lungi şi amplelor sale jupe ale
i pocii Directoratului.

Marna, pasionată de moda zilei, era dezolată când i o vedea pe bunica îmbrăcându-mă ca pe-o „batrânkă J
de treaba1'. Îmi croia paltonaşe vătuite din vechile H
sale paltoane, puţin uzate, dar încă bune, astfel încâi eram aproape întotdeauna înveşmântată în culori întunecate, şi talia, care se purta jos, îmi cădea de pe.

şolduri. Am arătat şi mai cumplit atunci când a înij ceput să se poarte talia sus. Era, totuşi, pentru mine mult mai bine. Începeam să am plete lungi, negre,
care-mi fluturau pe umeri şi se încrețeau de la sine doar cât mi se trecea cu un burete ud pe păr.
Mama o bătu atâta la cap pe bunica, încât aceasta I
trebui până la urmă s-o lase să mă pieptene după moda chinezească.

Era cea mai cumplită coafura care se poate imagina şi a fost, desigur, inventata pentru figurile care n-au frunte. Părul îmi era dat peste cap şi pieptănat!
în contrasem până când stătea drept, apoi mi-l răsuceau în creştet, în aşa fel încât capul părea o sfera alunl gită având pe deasupra o altă sferă mai mică, de par.
Semăna cu un cozonac sau cu tigva unui pelerin.
Adăugați la această urâțenie supliciul de a avea plel tele luate în răspăr; trebuiau. Opt zile de dureri atroce şi de insomnie înainte ca el să capete această cută forțată,. Şi mi-l strângeau atât de tare, cu un cordon, pentru a-ljface să stea astfel, încât pielea de pe frunte mi se trăgea în sus şi colțurile ochilor mi se ridicau întocmai ca la chipurile de pe evantaiele chinezeşti.

15 — Povestea vieții mele, voi. X

Mă supuneam orbeşte acestui chin, deşi îmi era absolut indiferent dacă deveneam frumoasă sau urâtă, daca eram în pas iu moda sau dacă aş fi putut protesta împbtriva aberațiilor sale. Mama voia aşa, îi plăcea ei astfel, sufeream totul cu un curaj stoic.
Bunica mă găsea groaznică, era disperată. Dar nu socotea nimerit să se certe pentru un lucru atât de mărunt, mai ales că mama o ajuta cât putea să-mi potolească înflăcărarea mare ce-o aveam pentru ea.

Acest lucru, la început fu uşor în aparență. Mama ma lua cu ea zilnic în oraş pentru a cina şi, cum îşi petrecea mai toată ziua cu mine, nu mă despărțeam de ea decât în timpul somnului; dar o împrejurare în care după părerea mea

bunica n-a avut dreptate a avut darul să reînsufleţească în curând preferinţa mea pentru mama.

Caroline nu mă mai văzuse de la plecarea mea în
Spania şi se pare ca bunica îi pusese mamei o condiţie esenţială, aceea de a rupe pentru totdeauna orice legătură între sora mea şi mine. Pentru ce această aversiune faţă de un copil plin de candoare, crescut rigid şi care a fost toată viaţa un model de austeritate?
Nu ştiu, şi nu pot sa-mi dau seama nici astăzi. Din moment ce mama este admisă şi acceptată, pentru ce firea e hulită şi alungată? Era aici o prejudecată, o nedreptate inexplicabilă din partea unei persoane care ştia totuşi să se ridice deasupra prejudecăţilor lumii sale, când scăpa de influenţele nedemne ale spiritului şi inimii sale. Caroline se născuse cu mult timp înainte ca tatăl meu s-o fi cunoscut pe mama;
tata a tratat-o şi a iubit-o ca pe fiica sa, ea a fost tovarăşa cu judecată şi îngăduitoare a primelor mele jocuri. Era un copii frumos şi blând şi care n-a avut niciodată faţă de mine decât o singură vină, aceea de a fi prea absolută în ideile sale despre ordine şi despre evlavie. Nu văd de ce ar fi putut să se teamă bunica de contactul meu cu ea, şi de ce aş fi putut să roşesc vreodată în faţa lumii, recunoscând-o ca sora, afară dacă nu se consideră drept o pată faptul de a nu fi nobil din naştere, de a ieşi probabil din sânul poporului, căci n-am ştiut niciodată ce rang avusese în societate tatăl Carolinei, dar e de presupus că era de aceeaşi condiţie umilă şi obscură ca şi mama. Nu

eram însă şi eu fiica Sophiei Delaborde, nepoata negustorului de păsări, strănepoata mamei Cloquard?
Cum puteau să-şi închipuie că mă vor face să uit că mă trăgeam din popor şi că mă vor convinge că copilul purtat în acelaşi sân, ca şi mine, îmi era inferior pentru singurul motiv că nu avea onoarea să numere pe regele Poloniei şi pe mareşalul de Saxa printre strămoşii săi paterni? Ce prostie sau, mai curând, ce copilărie de neconceput! Şi când o

persoană în vârstă şi cu mintea luminată săvârşeşte o greşeală în fața unui copil, cât timp, câte eforturi şi desăvârşiri nu sunt necesare pentru a-i şterge această impresie?

Bunica făcu această minune, căci o astfel de greşeală rămasa vie în mintea mea, a fost până la urmă ştearsă de comorile de tandrețe pe care sufletul ei le-a risipit pentru mine. Dar dacă n-aş recunoaşte că a existat o rațiune profundă în strădania pe care a depus-o de a se face iubită de mine, aş fi un monstru.

Sunt deci silită să spun prin ce a păcătuit la început, şi acum, când cunosc obstinația claselor nobile, greşeala îmi pare a nu fi fost a ei, ci în întregime a mediului în care ea a trăit şi din care, în ciuda inimii sale nobile şi a rațiunii sale, n-a putut niciodată să se desprindă în întregime.

Ea a cerut deci ca. Sora mea să fie înstrăinată de mine.

Caroline avea aproape doisprezece ani. Era la pension şi de fiecare dată când venea s-o vadă pe mama, o ruga să o ducă la bunica, pentru a mă vedea, sau să mă aducă pe mine la ea acasă. Mama îi ocolea rugămintea sau îi dădea fel de fel de explicații, neputând şi nevrând s-o facă să înțeleagă excluderea greu de explicat care apăsa asupra ei. Biata micuță neînțekgând în adevăr nimic din toate astea, nemaiputând sa reziste nerăbdării de a mă îmbrățişa şi neascultând decât de inima sa, profită într-o seară când mama mânca la unchiul meu, Beaumot, o convinse, la portiera trăsurii, s-o însoțească şi sosi la noi foarte bucuroasă şi plină de atenții. Îi era totuşi puțin frică de această bunică pe care n-o văzuse niciodată;

sau poate credea că se dusese şi ea la masa unchiului meu, sau poate era decisa să treacă peste orice ca să mă vadă.

Era ceasul şapte sau opt, mă jucam, cu melancolie, singură cuc, pe covorul din salon, când aud un zgomot în odaia de alături şi o văd pe dădaca mea că întredeschide uşa şi mă cheamă încetişor. Bunica părea că ațipise în fotoliu; dar avea somnul uşor.

în clipa în care ieşeam pe uşă, în vârful picioarelor, bunica se întoarse şi spuse cu un ton sever:

— Unde te duci atât de misterioasa, copila mea?

— Nu ştiu, bunico, m-a chemat dădaca…

— Intră. Rose, ce doreşti? De ce-mi chemi fetița, ca şi când te-ai ascunde de mine?

Dădaca, încurcată, ezită şi sfârşeşte prin a îpune:

— Ei bine, doamnă, e aici domnişoara Caroline.

Acest nume atât de pur şi de dulce avu un efect extraordinar. Asupra bunicii. Crezu într-o rezistență fățişă din partea mamei sau într-o hotărâre de a o înşela, pe care copilul sau dădaca, din stângăcie, o dăduseră pe față. Vorbi dur şi sec, ceea ce desigur i s-a întâmplat foarte rar în viață.

— Această micuță să plece imediat, spuse ea, i să nu mai calce niciodată pe aici! Ştie foarte bine că nu trebuie s-o vadă pe fata mea! Fata mea n-o cunoaşte, şi nici eu n-o cunosc. Cât despre dumneata,
Rose, dacă vei încerca s-o mai aduci în casa mea, te dau afară!

Rose, înspăimântată, dispăru. Eram tulburată şi speriată, aproape mâhnită. Căindu-mă de a-i fi dat bunicii un prilej de mânie, căci simțeam bine că

aceasta emoție nu era firească şi, desigur, o făcea sa sufere mult. Uimirea mea de a o vedea astfel mă împiedică să mă gândesc la Caroline. De care de altfel nici nu-mi mai aduceam prea bine aminte. Deodată, în urma şuşotelilor schimbate în dosul uşii, aud un plâns înăbuşit, dar sfâşietor, un strigăt pornit din adâncul sufletului, care pătrunzând într-al meu a trezit vocea sângelui. Caroline era cea care plângea; a plecat consternată, zdrobită, umilită, rănită în orgoliul ei îndreptățit şi în dragostea ei naivă pentru mine,

Imaginea surorii mele se reînsufleți repede în memoria mea, mi se păru c-o văd aşa cum era ea, în strada Grange-Bateliere şi la Chaillot, mărişoară, subțire, modestă şi îndatoritoare, făcându-se roaba capriciilor mele, cântându-mi

cântece ca sa mă adoarmă, sau istorisindu-mi poveşti frumoase cu zâne. Am izbucnit în lacrimi şi m-am năpustit spre uşa; era însă prea târziu, plecase; dădaca începu să plângă şi mă luă în brațe rugându-mă să-mi ascund față de bunica o durere care ar fi ațâțat-o împotriva ei; dar bunica mă chemă şi vru să mă ia pe genunchi ca sa mă liniştească 5 eu o resping, fug de mângâieriie ei şi mă trântesc pe jos, într-un colț, strigând:

— Vreau să mă întorc la mama, nu mai vreau sa rămân aici! i

Domnişoara 'Julie soseşte ia rândul ci şi vrea să mă facă să-mi vin în fire. Îmi vorbeşte de bunica pe care o îmbolnăvesc, după cum mă încredințează ea, şi pe care refuz s-o privesc.

— Îi faci necazuri bunicii dumitale care te iubeşte, căreia îi eşti dragă, care nu trăieşte decât pentru dumneata î

Dar n-ascult nimic, o rechem pe mama, pe sora mea, cu strigăte de disperare. Eram atât de bolnava şi atât de sufocată de durere, încât nici nu s-au mai gândit să mă ducă să-i spun „noapte bună” bunicii.

M-au dus la culcare, şi toată noaptea n-am făcut decât să gem şi să suspin prin somn.

Fără îndoială, bunica a petrecut şi ea o noapte proastă. Mai pe urmă, am înțeles atât de bine cât era de bună şi de tandră, încât sunt sigură acum că încerca ea însăşi o mare durere atunci când se vedea silită să provoace altora durere; dar demnitatea îi interzicea să arate acest lucru şi atunci ea încerca să-l facă să fie uitat pe căi ocolite, prin atenții şi răsfățuri.

Când m-am trezit, am găsit pe pat o păpuşă pe care o dorisem mult în ajun, pe care o văzusem, cu mama, într-un magazin de jucării, şi despre care îi făcusem bunei mele bunici o descriere amănunțită când m-am întors la cină. Era o mică negresă care avea aerul că râde în hohote şi care-şi arăta dinții albi şi ochii strălucitori în mijlocul chipului ei negru. Era rotundă şi bine făcută, avea o rochie de crep roz,

cu un franj de argint la poale. Acest lucru mi s-a părut bizar, fantastic, admirabil şi, dimineața, înainte să mă trezesc, biata bunică trimisese să mi se caute păpuşa, pentru a mă face să uit durerea. Într-adevăr, văzând-o, am simțit o vie plăcere; am luat-o în brațele mele, râsul ei frumos îl stârni pe al meu şi o îmbrățişai cum îşi îmbrățişează o tânără mamă noulnăscut. Dar tot privind-o şi legănând-o la inima mea, amintirile din ajun se reînsuflețiră. Mă gândii la mama, la sora mea, la asprimea bunicii, şi aruncai păpuşa cât colo. Dar cum biata negresă râdea într-una, o luai iar, o mângâiai şi o udai cu lacrimile mele, abandonându-mă iluziei unei iubiri materne care stârni în mine sentimentul dragostei filiale. Apoi, dintr-odată. Am simțit o amețeala, am scăpat păpuşa jos şi am început să vărs fiere, fapt care le-a speriat pe dădacele mele.

Timp de mai multe zile n-am mai ştiut ce se petrece, aveam o rujeolă cu febră mare. O avusesem, probabil, mai de mult, dar cele întâmplate îi grăbiseră apariția sau îi sporiseră intensitatea. Am fost destul de grav bolnavă, şi într-o noapte am avut o nălucire care m-a tulburat mult.

în camera în care mă aflam, ardea o lampă, cele două dădace dormeau, eu deschisesem ochii şi-mi simțeam capul în flăcări. Mi se părea totuşi că ideile îmi erau foarte limpezi şi că, privind fix acea lampă, îmi dădeam bine scama de ceea ce se întâmpla. Pe fitil se formase o ciupercă mare şi fumul negru care se răspândea în jur îşi desena umbra tremurătoare pe tavan. Deodată, capătul fitilului luă o formă distinctă, aceea a unui omuleț care dansa în mijlocul flăcării. Se desprinse puțin câte puțin şi începu să se învârteaseă, tot mai repede şi pe măsură ce se învârtea, creştea mereu; ajunse mare, cât un om adevărat, apoi crescu cât un uriaş ai cărui paşi iuți loveau pământul cu putere, în timp ce coama lui zbârlită mătura circular tavanul cu uşurința unui liliac.

Am scos nişte strigăte înspăimântate şi dădacele au venit îndată să mă liniştească; dar apariția a revenit de trei sau patru ori şi a durat aproape până la ziuă.

A fost singura dată când îmi aduc aminte să fi avut un coşmar. Dacă am mai avut de atunci, nu mi-am mai dat seama sau nu-mi mai amintesc.

II

Rose şi Julie. — Diplomaţia maternă a bunicii. — Regăsesc acel „acasă la noi“. — Interiorul fratelui bunicii. — „A vedea înseamnă a avea“. — Mesele fine ale fratelui bunicii mele; tabacheriie sale. — Doamna de la Marliere. — Doamna de Pardaillan, — Doamna de Beranger ţi peruca sa. — Doamna de Ferrieres ţi braţele ei frumoase. — Doamna de Malatesta şi clinele ei. —
Preoţii, — Primele simptome ale unei înclinări către observaţie. —
Cele cinci generaţii din strada Grammont. — Balul copiilor. —
Falsa graţie, — Nobilii literaţi ai ’zilelor noastre.

Când febra mi se risipi şi când mai stăteam în pat doar din precauţie, le auzii pe domnişoarele Julie şi
Rose care sporovăiau, cu vocea pe jumătate, despre boala mea şi despre pricina care o făcuse să fie atât de violentă.

Trebuie să spun mai întâi care erau cele două persoane sub influenţa cărora am fost prea mult lăsată, spre fericirea copilăriei mele.

Rose se afla în slujba mamei încă de pe când trăia
’tata şi mama, mulţumită de ataşamentul ei şi de multele calităţi pe care le avea, reîntâlnind-o la Paris fără slujbă, şi dorind să mă deie în şrija unei femei curate şi cinstite, a convins-o pe bunica s-o ia la ea ca să mă îngrijească, să ma plimbe şi să mă distreze.
Rose era o roşcată puternica, activă şi întreprinzătoare. Era clădită ca un băiat, urca pe cal, un picior ici, un picior colo, galopfnd ca un diavol, sărind peste gropi, căzând uneori, spărgându-şi capul şi nedescurajându-se niciodată. În călătorie îi era preţioasă bunicii, pentru că nu uita nimic, prevedea totul, punea piedică la roată, ridica poştalionul dacă cumva cădea, dregea şleaurile şi, în caz de nevoie, ar fi

fost în stare să-şi pună cizme zdravene şi să conducă trăsura. Era o fire puternică, după cum se vede, un adevărat căruţaş din ţinutul Bric unde şi crescuse.

Era muncitoare, îndemânatică, curajoasa, curată ca o slujnică olandeză, proaspătă, dreaptă, plină de inima şi de devotament. Dar avea un defect pe care l-am băgat de seamă pe urmă şi care ţinea de ardoarea sângelui şi de exuberanţa vieţii ei. Era violentă şi brutală. Cum mă iubea mult, îngrijindu-mă bine în primii ani ai copilăriei, mama credea, că mi-a dăruit o prietenă, şi Rose mă iubea, într-adevăr, dar manifesta mânii şi tiranii care mai târziu aveau sa mă apese şi să facă din a doua mea copilărie un soi de martiriu.

Totuşi i-am iertat totul şi, lucru. Bizar, în ciuda independenţei caracterului meu şi a suferinţelor cu care m-a copleşit, n-am urât-o niciodată. Şi asta din pricină că era sinceră, generoasă şi mai ales pentru că o iubea pe mama şi a iubit-o întotdeauna. Domnişoara Julie era exact contrariul Rosei. Blândă, politicoasă, nu ridica niciodată vocea şi arăta o ardoare angelică în toate lucrurile; dar era lipsită de sinceritate şi asta e o trăsătură de caracter pe care n-am putut niciodată s-o sufăr. Era, o fată cu un spirit superior, nu ezit s-o spun. Ieşita din orăşelul La
Chat re fără să fi învăţat nimic, abia ştiind să scrie şi să citească, a folosit lungile sale trândăveli de la

Nohant citind tot ce-i cădea în mâna. La început a luat în primire romanele, j-jentru care toate cameristele au pasiune, ceea ce ma face să mă gândesc adesea la ea când scriu.

— Apoi au urmat cărţile de istorie şi, în sfârşit, lucrările de filosofie. Îl cunoştea pe Voltaire, mai bine chiar decât bunica, şi am văzut în mâinile sale *Contractul social* al lui Rousseau pe care-l înţelegea foarte bine. Toate *Memoriile* cunoscute au fost înghiţite şi reţinute de această minte rece, pozitivă şi serioasă. Era versată în toate intrigile de la curţile lui Ludovic al XIV-lea, Ludovic al XV-lea, a ţarinei
Ecaterina, a Mariei Tereza, a marelui Frederic, întocmai ca un bătrân diplomat; şi dacă se întâmpla să nu-ţi aminteşti

cu care dintre marile familii ale Europei se înrudeau seniorii vechii Franțe, puteai sa i te adresezi, căci capul ei era doldora de aşa ceva.
Nu ştiu dacă la batrânețe a păstrat această aptitudine şi această memorie, dar am cunoscut-o într-adevăr erudită în acest domeniu, solid instruită în multe, alte privințe, deşi n-avea habar de ortografie.

Aş vrea să vorbesc mai îndelung despre ea; căci m-a făcut să sufăr mult şi rapoartele sale polițieneşti., pe socoteala mea, date bunicii, m-au făcut mult mai nenorocită decât strigătele şi loviturile prin care
Rose, cu bună intenție, se străduia să mă abrutizeze;
dar nu mă voi plânge cu amărăciune nici de una, nici de cealaltă. Au contribuit amândouă la educația mea, fizică şi morală, după puterea lor, şi fiecare după un sistem pe care-l credea cel mai bun.

Sunt, de acord că Julie îmi displăcea în mod deosebit pentru că o ura. Pe mama. În privința asta, ea credea ca-şî dovedeşte ataşamentul față de stăpâna
«, dar îi făcea acesteia mai mult rău decât bine. În rezumat „exista în casa noastră partidul mamei, reprezentat de Rose, de Ursule şi de mine; partidul bunicii era reprezentat de Deschartres şi de julie.

Trebuie spus, spre lauda celor două însoțitoare ale bunicii, că această diferență de opinii nu le împiedica să trăiască împreună, pe picior de mare prietenie, şi că Rose, fără a abandona vreodată apărarea priâăiei sale stăpâne, profesa întotdeauna un mare respect şi un mare devotament pentru a doua.

Ele au îngrijit-o pe bunica până în ultima sa zi, cu mult zel; de i-au închis ochii. Le-am iertat deci uneia solicitudinea feroce față de persoana mea, celeilalte, abuzul de influență pe lângă bunica, toate necazurile şi toate lacrimile care le-am vărsat din pricina lor.

Cele două şuşoteau deci la mine în cameră, şi câte lucruri am aflat datorită lor despre familia mea, lucruri pe care mi-ar

fi plăcut să nu le cunosc atât de curând! în acea zi spuneau (Julie):

— Vai. Cât e de nebună micuța asta după maică-sa;
numai că maică-sa n-o iubeşte câtuşi de puțin. N-a venit odată s-o vadă de când s-a îmbolnăvit.

— Mama ei, spunea Rose, a venit zilnic să afle noutăți; dar n-a voit să urce pentru că e supărată pe doamna din pricina Carolinei.

— E totuna, reluă Julie, ar 1'i putut să vină s-o vadă pe fiică7sa fără să intre la doamna; dar i-a spus domnului de Beaumont că i-e frică să nu ia pojarul. Îşi teme pielea.

— Te înşeli, Julie, reluă Rose, nu-i chiar aşa; se teme să nu-i ducă pojarul Carolinei; pentru ce să-i fie amândouă fetele bolnave deodată? E de-ajuns una singură.

Această explicație* îmi făcu bine şi-mi potoli dorința de a o vedea pe mama. Ea veni a doua zi până
la. Uşa camerei mele şi-mi strigă bună ziua prin ea.

— Du-te, mamă, i-am spus, nu intra. Nu vreau să-i duci pojarul meu Carolinei.

— Vezi, spuse mama nu ştiu cărei persoane care o însoțea, fata mă cunoaşte bine. Nu mă acuză. Oricât aş fi de bârfită şi oricâte jnizerii mi s-ar face, n-o vor împiedica să mă iubească.

Se vede, după aceste misă scene de interior, că existau în jurul celor două mame ale mele oameni care le repetau vorbele şi le înveninau conflictele.
Biata mea inimă de copil începea să se clatine din pricina rivalității lor.

Obiect al unei gelozii şi al unei lupte continue, nu se putea să nu devin prada unei părtiniri, după cum eram victima durerilor pe care le pricinuiam.

De îndată ce m-am simțit în stare să ies, bunica m-a învelit cu grijă, m-a luat cu ea într-o trăsură şi m-a dus la mama la care încă nu fusesem după întoarcerea mea la Paris. Ea locuia atunci în strada
Duplâot, dacă nu mă înşel. Apartamentul era mic, sobru şi

scund, mobilat sărăcăcios, iar în şemineul din salon clocotea oala cu supă. Totul era curat, dar nu se simțea nici bogăția, nici risipa. Atâta i s-a reproşat mamei că i-a dezechilibrat viața tatii, şi că l-a împins să facă datorii, încât sunt bucuroasă s-o regăsesc, în toate amintirile mele, econoamă, aproape avară fața de ea însăşi.

Persoana care veni să ne deschidă, fu Caroline.
Cu năsucul ei în vânt, mi se păru frumoasă ca un înger. Era mai mare ea mine, avea pielea mai puțin brună, trăsăturile mai delicate şi o expresie de finețe puțin rece şi ironică. Susținu, cu aplomb, întâlnirea cu bunica, se simțea la ea acasă; mă îmbrățişa cu emoție, mă mângâie de mii de ori, îmi puse mii de întrebări, împinse, liniştită şi cu mândrie, un fotoliu spre bunica spunânda-i:

— Luați ioc, „doamnă Dupin", am s-o chem pe mama care s-a dus până la o vecină.

ApoL după ce-o rugă pe portăreasa care le făcea comisioanele, căci n-aveau servitoare, s-o cheme pe mama, se întoarse, se aşeză lângă foc, mă lua pe genunchi, şi se apucă să mă întrebe şi să mă mângâie fără să-i pese câtuşi de puțin de marea doamnă căreia îi adusese un atât de crud afront.

Bunica pregătise, cu siguranță, vreun cuvânt bun şi demn de spus acestui copil, pentru a-l potoli şi mân gâia, căci se aştepta s-o găsească timidă şi speriata, sau bosumflată, şi să facă față unei scene pline de lacrimi şi de reproşuri: dar nevăzând nici urmă din ceea ce prevăzuse, mai întâi încercă un soi de mirare, apoi fu cuprinsă de o uşoară indispoziție, deoarece băgai de seamă că trăgea prea mult tabac pe nas, priză după priză.

Mama sosi într-o clipă. Mă îmbrățişa cu patimă şi o salută pe bunica cu o privire aspră şi aprinsă. Bunica văzu bine că trebuia să preîntâmpine furtuna.

— Fata mea, spuse ea, cu mult calm şi demnitate, fără îndoială că atunci când ai trimis-o pe Caroline la mine, ai înțeles greşit intențiile mele cu privire la relațiile care trebuie

să existe între ea şi Aurore.
N-am avut niciodată intenția s-o jignesc pe nepoata mea în sentimentele ei, Nu mă voi opune niciodată ca ea să vină să te vadă şi s-o vadă pe Caroline la dumneata. Să procedăm în aşa fel încât să nu mai existe niciun fel de neînțelegere în această privință…

Nu era cu putință să ieşi cu mai multă înțelepciune şi cu mai multă îndemânare şi dreptate din aceasta situație. Bunica n-a fost însă totdeauna la fel de echitabilă în această privință. Se pare că, în principiu, n-a voit să consimtă ta eu s-o văd pe Caroline, chiar la mama, şi că mama a fost silită să se angajeze că n-o să mă aducă la ea în plimbările noastre, angajament pe care l-a respectat ca grijă. Se pare de asemenea ca, yăzând în inima mea mai mult ataşament decât socotea, bunica a renunțat la o hotărâre imposibilă şi nelalocul eh Dar aceasta concesie odată făcută, îşi păstra dreptul de a nu admite în casa ei o persoana a cărei prezență îi era dezagreabilă. Explicația sa dibace şi precisă tăie scurt orice imputare*;* mama o simți şi mânia sa pieri,

— Perfect, mamă, spuse ea, şi vorbiră înadins des pre altceva.

Mama intrase cu furtuna în suflet şi, ca de obicei, cedase în fața fermității suple şi politicoase a soacrei sale care-şi strânsese cu dibăcie pfnzek şi se reîntorsese în port.

După câteva clipe, bunica, mai având şi alte vizite de făcut, se pregăti de plecare rugând-o pe mama sa aibă grijă de mine până ce va Veni să mă ia. Era o concesie şi o delicatețe în plus prin care arăta că nu pretindea sa stingherească şi să supravegheze efuziunile noastre. Pierret sosi la timp ca să-i ofere brațul până la trăsură. Bunica avea slăbiciune pentru el, din pricina marelui devotament pe care i-l arătase tatii.

Ea îl primea foarte bine, şi Pierret nu era dintre cei care s-o ațâțe pe mama împotriva ei. Dimpotrivă, el nu era ocupat decât s-o liniştească şi s-o detempne să trăiască în bune relații cu soacră-şa. Dar îi facea acesteia vizite foarte rare. Pentru el era o corvoada ca să stea o jumătate de oră fără să-

şi aprindă ţigara, fără să facă grimase şi fără să profereze, la fiecare frază, înjurătura sa favorită: „Ei, drăcie 1“

Ce bucurie pe mine să mă aflu în ceea ce mi se părea singura, adevărata mea familie! Cât mi se părea de bună mama, de drăguță sora mea, de ciudat şi de complezent prietenul meu Pierret! Şi acest mic apartament atât de sărman şi de urât în comparație cu saloanele vătuite ale bunicii (astfel le numeam eu în lutaie de joc), deveni într-o clipă pământul făgăduit

al viselor mele. Îl explorai în toate colțurile, privii cu dragoste cele mai mici obiecte, mica pendulă de alabastru, vasele cu flori de hfrtie, îngălbenite sub cilindrul lor de sticlă, pernițele de ace pe care Caroîine le brodase cu jenilie, la pension, ba până şi încălzitoarea de picioare a mamei, această mobila proletară exclusă din obiceiurile elegante, vechiul trepied al primelor mele improvizații din strada Grange-Bateliere. Cât îmi erau de dragi toate astea! Nu conteneam să spun:

— Aici sunt „la noi“ acasă. „Acolo”, sunt la bunica.

— Ei, drăcie! spunea Pierret, dacă ea ar spune
„la noi“ în fața doamnei Dupin, aceasta ne-ar reproşa c-o învățăm să vorbească întocmai „ca la piață”!

Şi Pierret râdea în hohote, căci râdea din orice, mama îl ironiza şi eu strigam:

— Cât de bine ne distrăm „la noi“!

Caroline îmi făcea porumbei cu degetele, sau, cu un capăt de ață pe care ni-l încrucişam pe degete, mă învăța toate acele figuri şi acele combinații de linii pe care copiii le numesc patul, vaporul, foarfecele, fierăstrăul etc. Frumoasele păpuşi şi frumoasele cărţj cu poze ale bunicii nu mai înseninau nimic pe lângă aceste jocuri care-mi aminteau copilăria, căci, deşi copil încă,. Aveam îndărătul meu o copilărie, un trecut, amintiri, ’ regrete, o existență plină şi pe care n-o voi mai întâlni.

Mi se făcu foame, şi nu existau „la noi” nici prăjituri, nici

dulceață, ci clasica oală pentru orice fel de mâncare. Gustarea mea trecu, într-o clipă, de pe. Sobă pe masă. Cu ce plăcere îmi regăsii farfuria de pământ de pipă! Niciodată. N-am mâncat cu mai multă poftă.

Eram ca un călător care se reîntoarce acasă după lungi peregrinări şi care se bucură de orice în micul său menaj.

Bunica veni să mă ia, inima mi se strânse.

Dar înțelesei că nu trebuia să abuzez de generozitatea ei. Am urmat-o râzând, cu ochii plini de lacrimi.

Mama nu voi să abuzeze nici ea de concesia făcută şi nu mă lua la ea decât duminicile. Acestea erau zilele libere ale Carolinei, care se afla încă la pension sau care poate începea să învețe meseria de gravoare de note muzicale, pe care a continuat-o şi a exercitat-o cu multă râvnă şi cu un oarecare profit până la căsătorie.

Aceste duminici fericit, aşteptate cu atâta nerăbdare, treceau ca un vis. La ora cinci, Caroline se ducea să mănânce la mătuşa Marechal, mama şi cu mine ne duceam să ne întâlnim cu bunica la fratele ei, domnul de Beaumont, pe care-l numeam „unchiul mare".

Această masă săptămânală, ce reunea invariabil aceiaşi invitați, era un vechi obicei de familie foarte plăcut. Aproape că s-a pierdut în viața agitată şi dezordonată care se duce astăzi. Era modul cel mai agreabil şi mai plăcut de a se vedea al unor oameni care ordonau timpul liber şi deprinderile. Unchiul mare avea o bucătăreasă extrem de pricepută care având de-a face doar cu oameni a căror experiența şi discernământ în ale mâncării erau desăvârşite, punea un amor-propriu imens în a le satisface acestora gusturile. Doamna Bourdieu, menajera unchiului mare şi. Cliiar unchiul în persoană exercitau o supraveghere atentă asupra acestor treburi importante.

La ora cinci fix cmd soseam împreună cu mama, îi găseam în jurul focului pe bunica, într-un vast fotoliu, față în față cu vastul fotoliu al unchiului mare, iar între ei, pe doamna de Marliere, cu fusta puțin ridicată şi etalând două picioare

slabe încălţate cu pantofi foarte ascuţiţi.

Doamna de Marliere, era o veche prietenă a răposatei contese de Provence, soţia celui care a devenit mai apoi Ludovic al XVIII-lea. Soţul ei, generalul de
Marliere, murise pe eşafod. În scrisorile tatii, dacă-mi

amintesc bine, se vorbea destul de des de această doamnă. Era o persoană foarte bună, foarte-foarte veselă, expansivă, vorbăreaţă, îndatoritoare, devotată, sclipitoare, ironică, puţin cinică în vorbele sale.
Nu era câtuşi de puţin pioasă pe atunci şi-şi bătea joc pe faţă de preoţi şi chiar de altele, cu o libertate extremă. În timpul Restauraţiei a devenit evlavioasă şi a trăit până la nouăzeci de ani, cred, într-un aer de mare sfinţenie. Era, în concluzie, o femeie minunată, fără prejudecăţile vremii "în care am cunoscut-o şi nu m-am gândit niciodată că ar putea deveni bigotă şi intolerantă. N-avea dreptul la aşa ceva, după ce a ţinut atât de puţin seama de lucrurile sfinte mai bine de şaizeci de ani din viaţă. Era foarte bună cu mine şi, cum era singura dintre prietenele bunicii care n-avusese nicio prejudecată împotriva mamei, îi arătam mai multă încredere şi prietenie decât altora.
Totuşi, mărturisesc că nu-mi era simpatică: vpcea ei limpede, accentul meridional, toaletele ciudate, bărbia ascuţită care-mi învineţea obrajii când mă săruta şi mai ales asprimea expresiilor burleşti, mă împiedicau s-o iau în serios şi să aflu vreo plăcere în alintările ei.

Doamna Bourdieu, sprintenă, o ţinea într-un du-te vino continuu, ' din bucătărie în salon; n-avea pe atunci decât patruzeci de ani. Era o brunetă voinica, durdulie şi cu trăsături foarte pronunţate. Era din
Dax şi vorbea cu un accent gascon şi mai pronunţat decât cel al doamnei de Marliere. Îi spunea unchiului mare „papa", cum avea şi mama obiceiul să-i spună.

Apartamentul pe care l-a ocupat acest unchi în tot timpul cât l-am cunoscut, adică timp de vreo cincisprezece ani, era

situat în strada Guenegaud, în fundul unei curți triste şi vaste, într-o casă de pe vremea lui
Ludovic al XIV-lea. Deşi ferestrele erau înalte şi lungi, casa avea atâtea perdele, tapițerii, paravane, draperii şi covoare ca să împiedice aerul curat de afară să pătrundă prin cea mai mică crăpătură, încât toate camerele erau sumbre şi înăbuşitoare ca nişte pivniți.
Arta de a te feri de frig în Franța, şi mai ales la
Paris, începea să dispară sub Imperiu şi s-a pierdut cu totul acum pentru oamenii cu avere mediocră, În ciuda numeroaselor invenții de încălzire economică cu care ne-a dotat progresul.

Moda, necesitatea şi speculația care ne determină să construim case străpunse de prea multe ferestre încât nu rămâne niciun perete întreg din clădire;
lipsa de grosime a zidurilor şi graba cu care sunt înălțate aceste construcții urâte şi fragile fac ca un apartament cu cât este mai mic, cu atât să fie mai friguros şi mai costisitor de încălzit. Cel al unchiului mare, era o seră caldă creată prin grija sa asiduă, într-o casă cu ziduri groase şi masive cum ar trebui să fie toate locuințele într-un climat atât de ingrat şi de variabil ca al nostru. E adevărat că altădată te instalai într-un asemenea apartament pentru toată viața şi că acolo unde-ți clădeai cuibul, îți săpai şi mormântul.

Oamenii bătrâni pe care i-am cunoscut în aceasta epocă şi care duceau o existență retrasă, nu trăiau decât în camera de culcare. Aveau un salon vast şi frumos unde nu primeau decât odată sau de două ori pe an şi unde, în restul timpului, nu intrau niciodată.
Unchiul mare şi bunica neprimind deloc, ar fi putut să se lipsească de acest lux inutil care dubla prețul chiriei. Dar nu s-ar fi simțit instalați ca lumea dacă ar fi fost altfel.

Mobilierul bunicii era din timpul lui Ludovic al
XVI-lea, şi ea nu-şi făcea scrupule ca să introducă în el, din când în când, câte un obiect mai modern, când i se părea comod şi frumos. Unchiul mare însă era prea artist pentru a-

şi permite cea mai neînsemnată nepotrivire. Totul la el făcea parte din acelaşi stil Ludovic al XVI-lea, chiar ciubucurile uşilor sau ornamentele plafoanelor. Nu ştiu dacă a moştenit acest bogat mobilier sau dacă l-a colecţionat el însuşi; dar ce descoperire fericită ar constitui astăzi, pentru un amator, acest mobilier, de la vătraiul şi foalele de aprins focul, până la patul şi ramele tablourilor. Unchiul mare avea picturi superbe în salonul său şi mobilă de Boule19, de o măreţie şi de o bogăţie respectabilă. Cum toate astea n-au mai fost la modă.

şi cum erau preferate acestor lucruri frumoase, adevărate obiecte de artă, scaunele eurule ale Imperiului şi imitaţiile detestabile după mobila antică de la

Herculanum, din mahon placat sau din lemn vospit în culoarea bronzului, mobilierul unchiului mare nu prea avea preţ decât pentru el însuşi. Eram departe de a putea aprecia bunul gust şi valoarea artistică a unei asemenea colecţii; şi chiar auzeam spunându-i-se mamei ca toate astea erau prea vechi pentru a fi frumoase. Totuşi lucrurile frumoase au în de o notă care-i impresionează adesea chiar şi pe cei ce nu le înţeleg. Când intram la unchiul mare, mi se părea că păşesc într-un sanctuar misterios şi, cum salonul era în adevăr un sanctuar închis, o rugam, în şoaptă, pe doamna Bourdieu să mă lase să intru acolo. Atunci, în timp ce bunicii jucau cărţi, după masă, ea îmi dădea un mic sfeşnic şi, conducându-mă pe ascuns în acel salon mare, mă lăsa acolo câteva clipe, recomandându-mi să nu mă urc pe mobile şi să nu răstorn luminarea. N-aveam motiv să n-o ascult: puneam sfeşnicul pe o masă, şi mă plimbam, pe furiş, prin camera vastă şi abia luminată până la tavan de plăpânda mea lumină. Nu vedeam, deci, decât foarte confuz marile portrete de Largilliere1, frumoasele interioare flamande şi tablourile

---

[19] *Nicolas de Largilliere* **(1656—1746), portretist francez, autorul unor lucrări ce se remarcă prin veridicul şi prospeţimea culorilor lor.**

maeştrilor italieni care acopereau pereții. Îmi plăcea scânteierea aurăriilor; marile cute ale perdelelor, tăcerea şi singurătatea acestei camere respectabile pe care aproape că nu cutezai s-o locuieşti şi pe care puneam stăpânire eu singură.

Această posesiune fictivă îmi era de ajuns, căci, din cei mai tineri ani ai mei, posesiunea reală a lucrurilor n-a constituit niciodată o plăcere pentru mine.

Nu mi-am dorit niciodată palate, trăsuri, bijuterii, nici chiar obiecte de artă, şi totuşi îmi place să străbat un palat frumos, să văd trecând un echipaj elegant şi rapid, să pipăi şi să admir bijuteriile bine lucrate, să contemplu produsele de artă sau industriale în care inteligența omului s-a relevat sub *o* formă oarecare. Dar n-am simțit niciodată nevoia să-mi spun: „Acesta este al meu"; şi nici nu pricep cum ai putea avea nevoie de aşa ceva. Ar fi păcat să mi se dea un obiect rar sau prețios, pentru că mi-ar fi imposibil să nu-l ofer de îndată vreunui prieten căre-l admiră şi la care văd dorința de a-l avea.

Nu țin decât la lucrurile pe care le am de la persoajie pe care le-am iubit şi care nu mai sunt. Atunci le păstrez, oricât de puțină valoare ar avea de şi mărturisesc că un creditor care m-ar sili să vând mobilele vechi din camera mea, mi-ar pricinui un mare necaz, pentru că aceste mobile provin aproape toate de la bunica şi-mi amintesc în orice clipă de viața mea. Nu m-am simțit niciodată tentată de ceea ce e al altora şi simt că fac parte din spețа acelor țigani despre care Beranger a spus:

„A vedea înseamnă a avea".

Nu urăsc luxul, dimpotrivă, îmi place; dar nu-i făcut pentru mine. Iubesc mai ales. Cu patimă, bijuteriile. Nu găsesc creație mai frumoasă ca aceste combinații de metale şi pietre prețioase care pot re.

aliza formele cele mai vesele şi mai izbutite, în proporții atât de delicate. Îmi place să examinez podoabele, stofele, culorile; bunul gust mă încântă.

Aş fi vrut să fiu bijutier sau costumier pentru a inventa totdeauna şi pentru a dărui, prin miracolul bunului gust, un soi de viață acestor bogate materiale.
Dar toate astea nu sunt de niciun folos pentru mine.

O rochie frumoasă te stânjeneşte, bijuteriile te zgârie, şi în orice caz, indolența obiceiurilor ne îmbătrâneşte şi ne ucide. În sfârşit, nu sunt născută ca să fiu bogată şi dacă neajunsurile bătrâneții n-ar fi început sa se facă simțite, aş fi trăit de-a binelea într-o colibă din
Berry, cu condiția ca să fie curată20, cu tot atâta mulțumire ca şi într-o vila italiană.

Acest punct de vedere nu-i virtute, nici pretenție
! a austeritatea republicană. Oare o colibă nu este, mai ales pentru un artist, mai frumoasă, mai bogată ca grație, aranjament, culoare şi stil, decât un palat modern urât construit şi decorat în gustul „constituțional21', cel mai jalnic stil care există în istoria artei? La fel. N-am priceput niciodată cum artiştii din vremea mea au putut să aibă în general atâta nevoie de lux, de bani, ambiții de avere. Dacă exista vreun om pe lume, care poate să se lipsească de lux şi să-şi creeze singur o viață după visul lui, cu puțin, cu nimic aproape, apoi acesta e într-adevăr artistul, pentru ca poartă

---

20 Am făcut de atunci o remarcă ce **mi** s-a păcat tristă : anume că majoritatea femeilor trişează la joc şi sînt necinstite în afaceri. Am constatat asta la femei bogate, pioase şi preţuite. Trebuie s-o spun. pentru că aşa'«te, şi pentru că a semnala tui rău înseamnă a-1 combate. Acest_ instinct de duplicitate, cars poate fi observat chiar şi la fetele tinere, care joacă fără ca partida să fie interesată, să ţină oare de vreo nevoie înnăscută de a înşela sau de dîrzenia unei impetuozităţi nervoase care vrea sa se sustragă legii hazardului ? Asta nu se datoreşte oare mai curînd faptului că educaţia lor morală este incompletă ? Există două feluri de onoare P_e lume : cea a bărbaţilor priveşte bravura şi cinstea în tranzacţiile băneşti; cea a femeilor nu este legată decît de pudoarea şi de fidelitatea conjugală. Dacă ni s-ar îngădui să spunem aici bărbaţilor că un pic de castitate şi de fidelitate nu le-ar strica, ar ridica cu siguranţă din umeri. Dar vor nega ei oare că o femeie cinstită, care ar avea în acelaşi timp şi cinstea unui bărbat, ar trebui sa aibă un drept dublu la respectul şi la încrederea lor ? (N. a,).

[21] Şi sînt aproape toate curate, îmi **place s-o** spun (n.a.).

în el darul de a poetiza cele mai mici lucruri şi de a-şi construi o cabană după regulile gustului sau instinctele poeziei. Luxul îmi părea deci mijlocul de trai al oamenilor proşti.

Nu acesta era însă cazul cu unchiul mare; gustul
Iţii era luxos prin natura sa, şi aprob din toată inima sa-ţi mobilezi casa cu lucruri frumoase când poţi şi ţi le procuri, datorită unor împrejurări fericite, mai ieftin decât pe cele urâte. Este ceea ce, probabil, i s-a întâmplat lui, căci avea o mică avere şi era foarte generos, ceea ce echivalează cu a spune că era sărac şi nu-şi putea îngădui nebunii şi capricii.

Era gurmand, deşi mânca foarte puţin, dar avea o lăcomie sobră şi de bun-gust, ca şi restul, deloc fastuos, fără ostentaţie, şi care se străduia chiar să fie pozitiv. Era amuzant să-l auzi cum îşi analiza teoriile culinare, căci le făcea când cu o gravitate şi o logică ce s-ar fi putut aplica tuturor problemelor politicii şi filosofiei, când cu o vervă comica şi revoltată.

— Nimic nu-i mai tâmpit, spunea el, cu vorbele sale vesele, al căror accent distins atenua violenţa, decât sa te ruinezi pentru gură. Nu costă mai mult sa mănânci o omletă delicioasă decât te-ar costa să-ţi fie servită sub titlul de omletă cine ştie ce cârpă arsa.
Totul este să ştii tu însuţi ce-i aceea o omletă, şi când o menajeră a priceput despre ce-i vorba, o prefer, în bucătăria mea, unui savant pretenţios care cere să fie numit domn de către ajutorii de bucătar, dar care botează o mortăciune cu numirile cele mai pompoase.

Conversaţia se purta pe acest ton în tot timpul mesei şi se învârtea în jurul mâncarii. V-am dat dovada asta, ca să vă faceţi o idee despre acest canonic, al cărui tip nu mai există în prezent. Bunica mea, care era o mare pofticioasă, cu toate că mânca foarte puţin, avea şi ea teoriile ei ştiinţifice despre felul în care trebuia făcută o cremă de vanilie sau o omletă-sufleu. Doamna Bourdieu avea de-a face cu unchiul mare dacă punea în sos câteva boabe de nucşoară, mai multe sau

mai puține decât trebuiau; bunica râdea de certurile lor. Doar doamna la Marliere uita să spo~

rovăiască la masă pentru ca hăpaia ca un căpcăun.
Cât despre mine, aceste mese îndelung servite, discutate, analizate şi savurate cu atâta solemnitate, mă plictiseau de moarte. Am mâncat totdeauna repede, gândindu-mă la altceva. O şedere lungă la masă mă îmbolnăvea şi căpătăm permisiunea să mă ridic din când în când pentru a ma duce să mă joc cu bătrână cățea caniş, care se numea Babet şi care-şi petrecea viața făcând pui şi alăptându-i într-un colț al sufrageriei.

Scara mi se părea la fel de lungă. Mama trebuia să joace cărți împreună cu bătrâni, ceea ce n-o amuza de Soc, unchiul mare fiind un jucător culant şi nesupărându-se ca Deschartres, iar maica Marliere câştigând totdeauna, pentru că trişa. Era ea însăşi de acord că a juca fără să trişezi e plictisitor, fapt pentru care nu voia să joace pe bani i.

în vremea asta buna Bourdieu încerca să mă distreze, Mă învăța să fac castele din cărți de joc sau edificii din pietrele dominoului. Unchiul mare, căruia îi plăcea să tachineze, se întorcea să sufle peste de sau sa lovească cu cotul măsuța noastră. Apoi îi spunea doamnei Bourdieu, care se numea Victoria, ca şi mama:

— Victoria, abrutizezi bietul copil, arată-i ceva mai interesant. Du-l să mai vadă tabacherele mele!

Atunci se deschidea un cufăr şi trebuia să trec în revistă o duzină de tabachere tare frumoase, împodobite cu miniaturi minunate. Erau portrete de odinioară ale doamnelor frumoase, în costume de nimfe, de zeițe sau de păstorițe. Abia acum înțeleg de ce unchiul avea atâtea doamne frumoase pe tabacherele sale. Cât despre el, nu mai ținea la asemenea lucruri care nu păreau să mai aibă altă utilitate decât sa amuze privirile unui copil. Dați, deci, portrete călugărilor! Din fericire asta nu mai e la modă.

Bunica mă ducea uneori la doamna de Marliere;

aceasta însă având o existență foarte modestă, nu dădea mese. Ea ocupa, în strada Viliedot, numărul a, un mic apartament la etajul al treilea, pe care nu l-a părăsit, cred, din vremea Directoratului şi până la moartea sa petrecută în 1811 sau 1812. Interiorul casei sale, mai puțin frumos decât cel al unchiului mare, era şi el destul de curios prin omogenitatea sa şi nu cred ca, începând din vremea lui Ludovic al
XVI-lea, al cărui stil, în mic, dar complet, îl reprezenta, să fi suferit nici cea mai mică schimbare.

Doamna de Marliere era atunci foarte legată de doamna Junot, ducesă de Abrantes, care a lăsat memorii foarte interesante şi care a murit foarte nenorocită, după o viață plină de plăceri şi dezastre.
Ea a consacrat, dacă-mi aduc bine aminte, o pagina doamnei de Marliere în care a poetizat-o foarte mult.
Dar trebuie să îngădui prieteniei acest fel de inexactități. În concluzie, bătrână prietenă a contesei de
Provence, a doamnei Junot şi a bunicii, avea mai multe calități decât defecte, fiindu-i deci iertate unele

cusururi şi unele caraghioslâcuri. Alte prietene ale bunicii erau: mai întâi doamna de Pardaillan, cea pe care o prefera pe bună dreptate tuturor altora, o batrânică bună, care fusese foarte frumoasă şi care era curățică încă, micuță şi proaspăta sub ridurile ei,
N-avea spirit şi nu era nici mai instruita ca alte doamne din vremea sa, căci dintre toate cele pe care le menționez, bunica era singura care-şi cunoştea la perfecție limba şi a cărei ortografie e*a corectă.

Doamna de Marliere, deşi nostimă şi picantă în stilul ei, scria cum nu mai scriu azi nici măcar bucătaresele noastre; dar doamna de Pardaillan, neavând niciodată niciun soi de pretenție şi nețināând în niciun fel să aiba spirit, nu era câtuşi de puțin plicticoasă. Ea judeca totul cu mult bun-simț, iar opinia şi principiile sale izvorau din inimă, fără să-i pese de

lume. Cred nu numai că n-a spus un cuvânt răutăcios în viața ei, dar că n-a nutrit nici măcar un singur gând duşmănos sau amar; era o fire calmă, angelica, şi totuşi sensibilă şi iubitoare, un suflet credincios, maternă față de toți, pioasă fără fanatism, tolerantă, nu din indiferență, ci din tandrețe şi modestie, în sfârşit, nu ştiu dacă avea cusururi, dar ea este una din cele două sau trei persoane pe care le-am întâlnit în viața mea, la care mi-a fost imposibil să bănui vreunul.

Daca spiritul nu-i era atât de sclipitor la suprafață, cred că avea cel puțin o anumită profunzime în gândurile sale. Avea obiceiul să-mi spună „biata micuță".

Şi într-o zi, când mă aflam singură cu ea, am cutezat s-o întreb pentâu ce-mi spunea astfel. M-a atras spre ea şi mi-a spus cu q voce emoționată, îmbrățişându-mă:

— Să fii totdeauna bună, biata mea copilă, căci asta va fi singura ta fericire pe lume.

Acest soi de profeție îmi făcu oarecare impresie.

— Voi fi deci nefericită? i-am spus.

h — Da, mi-a răspuns ea, toata lumea e condamnată l. I durere; dar tu vei suferi mai mult ca alții; adu-ți aminte de ce ți-am spus, fii bună, pentru că vei avea mult de iertat.

— Şi pentru ce va trebui să iert? am întrebat-o din nou.

— Pentru că vei fi pusă la grea încercare şi pentru că iertarea va fi singura fericire pe care probabil o s-o ai.

Avea oare în suflet vreo durere tainică ce-o făcea să vorbească astfel? Nu cred; socot că era fericită fiindcă era adorată de familia sa; cred totuşi că fusese zdrobită în tinerețe de vreo deziluzie sentimentală pe care n-a destăinuit-o niciodată nimănui; sau poate că pricepea, cu inima ei mare şi nobilă, cât o iubeam pe mama, şi cât aveam să sufăr din pricina acestei afecțiuni?

Doamna de Beranger şi doamna de I'errieres erau amândouă atât de infatuate de noblețea lor încât n-aş şti pe care din de s-o numesc prima în ceea ce priveşte orgoliul şi ifosele. Erau tipurile ideale de „contese bătrâne" de care

mama putea să se amuze.

Fuseseră foarte frumoase amândouă, şi foarte virtuoase, spuneau de, ceea ce le sporea morga şi înțepeneala. Doamna de Ferrieres mai avea încă unele rămăşițe de frumusețe, pe care nu se sfia să şi le arate.

Avea totdeauna brațele goale în manşon, încă de
’ dimineață, oricum ar fi fost vremea. Nişte brațe albe şi foarte grase pe care le priveam cu mirare, căci nu pricepeam nimic din această cochetărie perimată. Dar aceste brațe de şaizeci de ani erau atât de fleşcăite, tncât deveneau cu totul plate când şi le aşeza pe o masă, şi asta-mi pricinuia un soi de dezgust. N-am priceput niciodată nevoia aceasta de nuditate la femeile bătrâne, mai ales la cele a căror viață a fost cumpătată. Dar poate că la doamna de Ferrieres obiceiul de a se îmbrăca astfel, era mult prea vechi şi ea nu putea renunța la el.

Doamna de Beranger, la fel ca şi precedenta, nu era favorita nici unei prințese din vechiul sau din noul regim *. Se socotea prea sus pusă pentru a fi astfel şi avea obiceiul să spună:

— Ar trebui ca eu să am curtea mea, nu să fac ’
parte din cea a altora!

Nu mai ştiu a cui fată era, dar bărbatul ei pretindea că descinde din Beranger, rege al Italiei, pe timpul
goților; din pricina asta, nevasta lui şi el se credeau ființe superioare în creația lumii:

Şi priveau pe toată lumea ca pe un gunoi…

Fuseseră foarte bogați şi mai erau încă destul, deşi se pretindeau ruinați de „revoluția infamă”. Doamna I
de Beranger nu-şi arăta brațele, dar avea, în privința taliei, o pretenție extraordinară. Purta corsete atât de strânse încât îi erau necesare două cameriste pentru a o închinga, sprijinindu-şi genunchii în şalele ei.

Dacă fusese frumoasă, cum se spunea, nu mai părea
deloc, mai ales cu pieptănătura pe care o purta şi care consta într-o unică perucă blondă, ondulată în genul

„copil““ sau „a la Titus“ peste tot capul. Nimic nu e mai urât şi mai caraghios decât să vezi o femie bătrână cu acest simulacru de cap gol şi de plete scurte, bălane şi buclate; cu atât mai mult cu cât doamna Beranger era foarte bruna şi avea trăsături foarte pronunțate.
Seara, sângele i se urca la cap şi nu mai putea sa suporte căldura perucii; o scotea ca să joace cărți cu bunica şi rămânea cu o scufie neagră care-i dădea aerul unui preot bătrân; dar daca se anunța vreo vizită, se grăbea să-şi caute peruca blondă, care ade-

; Doamna de Pardaiiian era prietena ducesei văduve din familia de Orims (n.a.).

se a'era pe jos, sau. În buzunar, sau pe fotoliu şi ea aşezată deasupra. Socotiți cât de mototolite erau atunci toate acele meşe: de păr scurt, buclat, şi, cum, în graba ei, 1 se întâmpla adesea s-o pună invers, cu fața la spate, cucoana oferea astfel o suită decaricaturi, printre care îmi. Era foarte greu să-i regăsesc frumusețea de odinioară.

• Doamna de Troussebois, doamna de Jasseau şi altele, al căror nume nu mi-l mai aduc aminte, aveau, una o bărbie care se unea cu nasul, alta o față de mumie; cea mai tânără din colecție era o călugăriță blondă care avea un cap destul de frumos pe un trup pitic şi diform. Cu toate că era domnişoară, avea privilegiul să se numească „doamnă”, şi să pearte pe cocoaşă panglica unui rang ilustru, pentru că număra şaisprezece generații de noblețe. Mai exista şi un baron de Hasfeld, sau de Hazefeld, care avea ținuta şi manierele unui bătrân caporal Schlag; în sfârşit, o doamnă Dubois, singura care nu reprezenta un nume şi care cu siguranță n-avea nimic caraghios în ea.
Nu mai ştiu care alta, avea o buză groasă, violetă, mereu umflată, despicată şi zbârcită, ale cărei sărutări îmi erau odioase.

Mai exista de asemeni o doamnă de Malatesta, încă destul de tânără, care se măritase cu un bărbat bătrân, sărac şi care bombănea într-una, numai pentru a purta numele de

Malatesta. din Italia, nuriie nu prea frumos pentru că însemna pur şi simplu „cap prost”
sau mai curând „cap răit“. Printr-o coincidență bizară, această doamnă îşi petrecea viața numai în migrene şi cum numele ei se pronunța *Mal-tete* *, socoteam, de bună-credință, că era o poreclă care t se dăduse din pricina bolii şi a vaietelor sale continui.
Astfel ca într-o zi am întrebat-® cu naivitate cum se

numea de-adevăratelea. Ea se miră şi-mi răspunse că ştiam destul de bine.

— O, nu, i-am spus eu, *Mal de tete, Mal a la tete;*
Mal-tete nu-i un nume.

— Pardon, domnişoară, îmi răspunse ea cu mândrie, este un nume foarte frumos şi foarte mare.

— Nu găsesc deloc, i-am răspuns eu. Ar trebui să vă supărați când vi se spune astfel.

— Îți doresc unul la fel! adaugă ea cu emfază.

— Mulțumesc, am răspuns eu, cu încăpățânare, îmi place mai mult al meu.

Celelalte doamne, care n-o iubeau, poate pentru că era cea mai tânără, se ascunseră după evantaiele lor ca să râdă. Bunica îmi porunci să tac, şi doamna de Malatesta se retrase curând după aceea, foarte jignită de o impertinență de a cărei importanță nu-mi dădeam seama.

Bărbații erau abatele de Pernon, om blând şi minunat, îmbrăcat totdeauna cu o haină gri-deschis şi cu fața acoperită de boabe mari ca de năut; abatele d’Andrezel despre care am mai vorbit, care purta peste haine *spencers;* cavalerul de Vinci, care avea un tic nervos, datorită căruia peruca sa mişcată puternic şi trasă de o contracție continuă a sprâncenelor şi a muşchilor fruriții îi părăsea ceafa şi în cinci minute ajungea să-i cadă pe nas; o prindea chiar în momentul în care-i luneca de pe țeasta şi se pregătea să-i cadă în farfurie. Şi-o punea atunci din nou pe cap, mai spre spate, ca să aibă un drum mai lung de parcurs înainte de a

cădea din nou. Mai existau încă doi sau trei bătrâni al căror nume îmi scapă, dar de care-mi voi aminti poate la timpul şi la locul potrivit.

închipuiţi-vă existenţa unui copil care n-a supt prejudecăţile naşterii odată cu laptele mamei sale, în mijlocul acestor triste personaje de o veselie glacială sau de o gravitate lugubra! Eram o fire foarte artistică fără s-o ştiu, artistă în specialitatea mea, care constă în observarea persoanelor şi a lucrurilor.

Cu mult înainte de a şti că vocaţia mea va.fi de a zugrăvi, bine sau rău, caractere şi de a descrie interioare, înduram cu tristeţe şi oboseală instinctele acestui destin. Începeam să nu mai pot face abstracţie de realitatea înconjurătoare; în visările mele şi fără voia mea, lumea exterioară, realitatea mă apăsa cu toată greutatea ei şi mă smulgea himerelor cu care mă hrănisem în libertatea primei mele existenţe.

Fără să vreau, priveam şi studiam aceste feţe răvăşite de bătrâneţe, pe care bunica, din obişnuinţă, le găsea încă frumoase, şi care mi se păreau cu atât mai înfricoşătoare cu cât le auzeam lăudându-se cu trecutul. Analizam expresiile fizionomiei, atitudinile, manierele, vidul vorbelor inutile, încetineala mişcărilor, infirmităţile, perucile, negii, grăsimea lăbărţată, slăbiciunea cadaverică, toate aceste urâţenii, toate aceste tristeţi ale bătrâneţii care şochează când nu sunt suportate cu voie bună şi simplitate. Îmi plăcea frumuseţea şi, sub acest raport, figura senină, proaspătă şi indestructibil frumoasă a bunicii nu-mi rănea niciodată privirile; dar, în schimb, majoritatea celorlalte figuri mă întrista şi discursurile lor îmi provocau plictiseală profundă.

Aş fi voit să nu văd, să nu aud. Firea mea scrutătoare mă silea să privesc, să ascult, să nu pierd nimic, sa nu uit nimic, şi această însuşire înnăscută îmi dubla plictiseala, exercitându-se asupra unor obiecte atât de puţin atrăgătoare.

în timpul zilei-, când o însoţeam pe mama, mă înveseleam cu ea despre ceea ce mă plictisise în ajun.

li făceam, în felul meu, descrierea micilor scene burleşti, al căror spectator tăcut şi melancolic fusesem, şi ca râdea cu hohote, încântată de a ma vedea împăr-

tăşindu-i dispreţul şi aversiunea faţă de „bătrânele contese”.

Şi totuşi existau, cu siguranţă, printre aceste doamne bătrâne, persoane de un merit real, pentru ca bunica era foarte legata de de. Dar, cu excepţia doamnei de Pardaillan, care mi-a fost întotdeauna simpatică, nu eram la vârstă la care să pot aprecia meritele serioase şi nu vedeam decât dizgraţia şi ridicolul sub care se înfăţişau aceste persoane solemne.

Doamna de Malatesta avea un câine groaznic care se numea Azor; astăzi e numele clasic al câinelui oricărei portărese, dar toate lucrurile îşi au farmecul lor când sunt noi, şi în acea epocă numele de Azor nu părea caraghios decât pentru că era purtat de un caniş bătrân de o murdărie vădită. Asta nu din cauză că n-ar fi fost’ spălat şi pieptănat cu dragoste, dar lăcomia sa avea cele mai triste urmări, iar stăpâna lui era destul de nebună ca să-l care peste tot cu ea, spunând că era prea trist când îl lăsa singur. Doamna de Marliere, dimpotrivă, avea groaza de animale şi mărturisesc că dragostea mea pentru dobitoace nu mergea până la a găsi prea crud faptul că-i dădea, cu pantofii ei ascuţiţi, lovituri copioase de picioare, lui „Azor de Malatesta*, căci aşa-l numea ea. Aceasta a fost şi pricina unei un profunde între cele două doamne. Se vorbeau de rău, gata să se spânzure una pe alta, şi toţi ceilalţi se amuzau să le provoace.

Doamna de Malatesta, care era foarte înţepată, lansa tot soiul de vorbuliţe tăioase şi jignitoare. Doamna de Marliere, care nu era rea, dar agefi şi iute la vorbă, nu se supăra deloc şi cu atât mai mult îşi exaspera rivala prin cruzimea glumelor sale.

Un lucru care mă mira mai mult decât numele doamnei de Malatesta, era titlul de abate pe care-l vedeam dâniiu-se unor

domni îmbrăcaţi ca toata lumea şi neavând nimic cucernic în obiceiurile lor, nici grav în manierele lor. Aceşti celibatari care mergeau la spectacole şi mâncau pui în vinerea mare, îmi păreau nişte fiinţe deosebite al căror mod de viaţă nu mi-l puteam explica şi, la fel ca şi *Copiii teribili* ai lui Gavarnix, le adresam întrebări supărătoare. Îmi amintesc că într-o zi i-am spus abatelui d'Andrezel:

— Ei bine, dacă nu eşti pţetit, unde ţi-e nevasta?
Şi dacă eşti preot, unde ţirslujba bisericească?

întrebarea a fost găsită foarte spirituală şi foarte răutăcioasă; n-o făcusem intenţionat, criticam fără să ştiu, şi asta mi s-a întâmplat de mai multe ori în decursul vieţiimele. Din zăpăceală sau din prostie, am pus întrebări sau am făcut remarci care au fost socotite foarte profunde, sau foarte caustice.

Cum nu-mi pot rândui amintirile cu exactitate, pun laolaltă multe persoane şi multe amănunte care poate nu ţin în mod special, în memoria mea, de această primă şedere la Paris cu bunica; dar, cum obiceiurile şi anturajul acesteia nu se schimbaseră şi cum fiecare zi petrecută la Paris aducea în jurul meu aceleaşi circumstanţe şi'aceleaşi chipuri, nu le voi mai descrie în continuarea povestirii mele.

Voi aminti, deci, tot aici, de familia Villeneuve, despre care a 'fost atât de des vorba în scrisorile tatii.

Am mai spus că domnul Dupin de Francueil, bunicul meu, însurându-se de două ori, avusese de la prima sa soţie o fată, care ar fi trebuit să fie, prin urmare, sora tatei, cu mult mai în vârstă decât el.
Ea se măritase cu domnul Valet de Villeneuve, financiar, şi cei doi fii ai ei, Rene şi Auguste, erau nepoţii tatii, deşi unchiul şi nepoţii erau aproape de aceeaşi vârsta.

Eu sunt deci verişoara lor, şi copiii lor sunt nepoţii şi nepoatele mele, după moda din Bretania, deşi sunt cea mai tânără din această generaţie. Această răsturnare a vârstei, care convine de obicei treptei ascendente a rudeniei, făcea totdeauna un efect bizar asupra persoanelor care nu erau la curent cu filiaţia. În prezent, câţiva ani diferenţă nu se observă, dar când eram eu copil şi când băieţi mari şi domnişoare în toată firea îmi spuneau „mătuşă”, se credea mereu că-i vorba de un joc. În glumă, obişnuiţi să-i spună tatii „unchiule22*, verişorii mei mă numeau „mătuşa mare“, şi numele meu pretându-se la acest amuzament, toată familia, bătrâni şi tineri, mari şi mici, îmi spuneau „mătuşa Aurore".

Această familie locuia pe atunci, şi a locuit timp de treizeci de ani, în aceeaşi casă, care îi aparţinea, pe strada Grammont. Era o familie numeroasă, cum se va vedea, şi al cărei trai laolaltă avea ceva patriarhal.

La parter, stătea doamna de Courcelles, mama doamnei Guilbert; la primul etaj, doamna Guilbert, mama doamnei de Villeneuve, la etajul al doilea domnul şi doamna Rene de Villeneuve cu copiii lor. La zece ani după epoca pe care o istorisesc, domnişoara de
Villeneuve, căsătorindu-se cu domnul de la Roche-
Aymon, se instala la etajul al treilea şi bătrână doamnă de Courcelles trăia încă fără să aibă vreo slăbiciune sau vreo infirmitate, când copiii doamnei de la Roche-Aymon au ocupat, împreună cu dădacele lor, etajul al patrulea, ceea ce făcea, în realitate, socotind şi parterul, cinci generaţii directe trăind sub acelaşi acoperiş „şi doamna de Courcelles putea să-i spună doamnei de Guilbert această vorbă proverbială atât de frumoasă:

---

[22] ***Sulpice Guillaume Gavarni*** **(1804—1866),**–desenator şi **picior** francez cale a zugrăvit, cu mult spirit, moravurile burgheziei **şi** **ale** femeilor de o anumită conduită.

A

— Fata mea, du-te şi spune fetei tale că fata fetei, ei ţipă!

Toate aceste femei, măritându-se foarte tinere şi fiind toate frumoase sau ţinându-se foarte bine, era imposibil să ghiceşti că doamna de Villeneuve era bunică şi doamna de Guilbert străbunică. Cât despre stră-străbunică, era dreaptă, subţire, curată şi activă.

Urca cu uşurinţă la etajul gl patrulea pentru a-i vedea pe strănepoţii fetei sale. Era imposibil sa nu încerci un mare respect şi o mare simpatie văzând-o atât de puternică, atât de blândă, de calmă, de graţioasa..

N-avea niciun cusur, nimic caraghios, nicio vanitate. A murit fără să fie bolnavă, de o indispoziţie bruscă, la care vârstă ei înaintată n-a putut rezista.

Era încă în toată plinătatea facultăţilor*saie.

Nu voi spune nimic despre doamna de Guilbert, văduva generalului cu acelaşi nume, care avu talente şi merite; am cunoscut-o prea puţin; trăia mai retrasă de restul familiei şi n-am ştiut niciodată de ce. Se spunea ca e măritată în secret cu

Barere *l*. Trebuie să fi fost o fiinţă cu idei şi aventuri ciudate, dar domnea un soi de mister în jurul ei, şi am fost atât de puţin curioasă, încât niciodată nu m-am gândit să mă interesez.

Cât despre domnul şi doamna Rene de Villeneuve, voi vorbi mai târziu, pentru că sunt legaţi mult mai direct de povestea vieţii mele.

Auguste, fratele lui Rene şi vistiernicul oraşului

Paris, locuia pe strada d'Anjou, într-o frumoasă clădire, împreună cu cei trei copii ai săi: Felicie, care era un înger de frumuseţe, drăgălăşenie şi bunătate şi care, tuberculoasă ca şi mama ei, a murit de tânără, în Italia, unde s-a măritat cu contele Balbo (ale cărui scrieri şi opinii foarte moderat progresiste au făcut oarecare zgomot în Piemont în vremea din urmă):

Louis, care a murit de asemenea abia ieşit din adolescenţă

şi Leonce, care a fost prefect de Indre şi de
Loirc sub Ludovic-Filip, Acesta din urma era şi el un copil cu un chip fermecător, foare spiritual şi foarte glumeț. Îmi amintesc de un bal al copiilor pe care l-a dat mama lui; a fost prima şi ultima oara când am văzut-o pe aceasta buna şi încântătoare
Laure de Scgur, pentru care tata avea atâta respect şi afecțiune. Purta o rochie roz, garnisită cu iasomie, şi m-a luat lângă ea, pe divanul pe care stătea culcată, pentru a privi cu tristețe asemănarea mea cu tata. Era palidă şi ardea de febră. Copiii ei 1111 preşimțeau deloc că se afla în ajunul morții. Leonce râdea de toate acele fetițe împopoțonate. Toaletele din acea epocă erau adesea foarte ciudate şi nu cred că gravurile vremii ni le-au transmis pe toate. N-am mai regăsit nicăieri o rochie împletită din lâna, cu ochiuri mari, o adevărată plasă de prins peşte, pe care o avea Felicie şi care mi se părea fantastică, împletitura asta se purta peste o rochie din satin alb şi se termina la poale printr-un franj cu ciucuri de lâna, care atârnau din fiecare ochi al împletiturii.
Moda venea din Italia şi era foarte prețuită.

Ceea ce m-a izbit cel mai mult a fost o fetiță căreia nu i-am aflat niciodată numele şi pe care Leonce o tachina tot timpul. Era încă de pe atunci cocheta, ca o mică doamnă de lume, şi era doar de vârstă mea.
avea şapte sau opt ani. Leonce îi spunea că era urâtă, pentru a o face să turbeze, şi ea se înfuria în aşa măsură încât plângea de mânie. A venit lângă mine şi mi-a spus:

— Nu-i aşa că riu-i adevărat şi că sunt foarte frumoasă? Sunt cea mai frumoasă şi cea mai bine îmbrăcată din tot balul, aşa a spus mama.

Ceilalți copii care se aflau în jurul nostru, provocați de exemplul lui Leonce, i-au răspuns că se înşela şi că era cea mai urâtă dintre toți. Fetița s-a înfuriat atât de tare încât era cât pe-aci să se sugrume cu colierul de mărgea-o pe care şi-l răsuci violent în jurul gâtului, dar care, din fericire, se rupse tocmai la vreme.

Am fost uimită de acest necaz naiv, de această adevărată disperare de copil, ca de un lucru cu totul extraordinar. Părinții mei spuseseră de o suta de ori în fața mea că eram o fetiță superbă, dar pentru asta n-am fost deloc vanitoasă: luam aceste vorbe ca pe uh elogiu adus purtărilor mele frumoase, căcî de câte ori eram răutăcioasă mi se spunea că sunt îngrozitoare. Frumusețea, la copii, mi se părea deci că are o accepție pur morală. Poate că, prin firea mea, nu mă simțeam deloc îndemnată să mă ador pe mine însămi; ceea ce e sigur, e că bunica, făcând eforturi mari să-mi dea gradul de cochetărie pe care-l dorea ea, mi-a înlăturat şi puținul pe care l-aş fi putut avea. Voia să fiu grațioasă, grijulie cu micile mele podoabe, elegantă în maniere. Avusesem până atunci grația firească a tuturor copiilor care nu sunt deloc bolnavi sau diformi. Dar începeau să mă găsească prea mare pentru a mai păstra această grație, care nu-i grație pe cât e cutezanță şi sprinteneală a firii. Exista, în ideile bunicii, o anume grație, un fel de a merge, de a te aşeza, de a saluta, de a-ți ridica mănuşa, de a ține furculița, de a prezenta un obiect; în sfârşit, o mimică complectă, pe care copiii ar trebui s-o învețe foarte de timpuriu, cu scopul de a deveni, prin obişnuință, a doua natura a lor.

Mama găsea toate astea foarte caraghioase, şicred că avea dreptate. Grația ține de structura fiecăruia şi dacă n-o ai în tine însuți, munca pe care o depui ca să ajungi aici sporeşte stângăcia. Nu-i nimic mai cumplit pentru mine decât un bărbat sau o femeie care se fandosesc. Grația convențională nu-i bună decât

la teatru (tocmai pentru a ilustra ideea pe care am susținut-o mai înainte că adevărul în artă nu e realitate).

Acest convenționalism avea o atât de mare importanță jn viața bărbaților şi femeilor din lumea bună de odinioară, încât actorilor le e greu astăzi, cu toate studiile lor, să ne dea o idee asupra acestuia. Am mai cunoscut asemenea ființe bătrâne şi grațioase şi dedar că, în -ciuda bătrânilor lor

admiratori de ambele sexe, n-am văzut nimic mai caraghios şi mai de plâns. Îmi place de o sută de ori mai mult un plugar la plugul lui, un tăietor de lemne doborând un arbore, o spălătoreasă ducându-şi coşul cu rufe pe cap, un copil tăvălindu-se pe jos cu semenii lui. Animalele cu o alcătuire frumoasă sunt modele de grație. Cine-l
învață pe cal aerele lui de lebădă, atitudinile mândre, mişcările ample şi suple, pe pasăre indescriptibilele drăgălăşenii şi pe căprioară dansurile şi salturile ei inimaginabile? Vai de această învechită grație care constă în a lua cu artă o priză de tabac şi a purta în mod pretențios o haină brodată, o rochie cu coadă, o spadă sau un evantai! Frumoasele doamne spaniole mânuiesc această ultimă jucărie cu o grație de nespus, ni se spune, şi asta e la de o artă. E adevărat, dar firea lor se pretează la aşa ceva. Țărăncile spaniole dansează bolero mai bine decât artistele noastre de la operă şi grația nu le vine decât din frumoasa lor structură organică ce poartă instinctul în ea. Grația, cum era înțeleasă înainte de Revoluție, adică falsa grație, a fost deci supliciul anilor mei tineri. Eram certată pentru orice şi nu făceam o mişcare care să nu fie criticată. Acest lucru îmi pricinuia o continuă nerăbdare, şi adesea spuneam:

— Aş vrea să fiu un bou sau un măgar; aş fi lăsată să merg după placul meu, aş paşte cum aş înțelege eu, în loc să se facă din mine un câine savant, sa fiu pusă să merg pe picioarele de dindărăt şi să
Întind laba.

Câteodată orice rău e spre bine, căci tocmai persecuției de fiecare clipă la care eram supusă din cauza aversiunii pe care mi-o inspira tot ce era manierat, îi datorez faptul ca am rămas naturală în ideile şi
, sentimentele mele. Falsul, bombasticul, tot ce este
. Afectat îmi sunt antipatice şi le ghicesc chiar când abilitatea le acoperă cu luciul unei false simplități. Nu fiot să văd tot ce este frumos şi bun în adevăr şi n simplitate şi, cu cât îmbătrânesc, cu atât am mai mult dreptate să doresc

existența acestei condiții,
’ânaintea tuturor altora, în caracterele umane, în creațiile spiritului ca şi în actele vieții sociale.

’ Şi apoi vedeam foarte bine că această pretinsă grație oricât ar fi fost ea de frumoasă şi de seducătoare, âvea un brevet de stângăcie şi de debilitate fizică.
Toate acele doamne frumoase şi toți acei domni frumoşi, care ştiau atât de bine să meargă pe covoare şi sa facă reverențe, nu ştiau să facă nici trei paşi pe pamântul pe care ni l-a dat bunul Dumnezeu, fără să fie doborâți de oboseală. Nu ştiau nici măcar să deschidă şi să închidă o uşă şi n-aveau putere să ridice un butuc ca să-l pună pe foc. Le trebuiau servitori ca să ie împingă fotoliul. Nu puteau să intre, nici să iasă singuri. Ce-ar fi devenit grația lor, fără valeții care le înlocuiau brațele, mâinile şi picioarele? Mă gândeam la mama care cu mâini şi picioare mult mai mici decât ale lor făcea două sau trei leghe dimineața, pe câmp, înainte de masă, sau care mişca din loc pietroaie sau împingea, roaba tot atu de uşor pe cât mânuia un ac sau un creion. Mi-ar fi plăcut mai curând să fiu o spălătoreasă de vase decât o marchiză bătrână ca acelea pe care le studiam în fiecare zi, căscând, în atmosfera plină de miros de mosc vechi.

O, scriitori din ziua de azi, care blestemați făra 1
încetarc grosolănia vremurilor noastre şi care plângeți pe ruinele acelor zdrențe vechi, voi, care ați creat în aceste timpuri de regalitate constituționala j ți de democrație burgheza o literatură pudrată, aseI
mănătoare nimfelor din Trianon, vă felicit de a nu va fi petrecut fericita voastră copilărie în acele ruine ale vechiului bonton. Ați fi fost mai puțin plictisițidecât mine, ingrați, care renegați prezentul şi viitorul, aplecați pe urna ufiui trecut fermecător, pe care I
nu l-ați cunoscut decât din pictură! i Jj; 4

Idefa anei legi morale care sa reglementeze afecțiunile. — întoarcerea la Nohant. — La Brande. — Bivuac într-o caleaşca. —

Casa de refugia. — Ani de fericire. — Apogeul puterii imperiale.

— Începuturile trădării. — Vorbele şi calomniile saloanelor. —*

Prima împărtăşanie a fratelui meu. — Bătrânuî nostru preot; guvernanta, predicile sale, — Hoțul lui; iapa; moartea preotului.

Mă plictiseam mult, şi totuşi încă nu mă simțeam nefericită. Eram foarte iubită şi nu ăsta-i lucrul care mi-a lipsit în viață. Nu mă plâng deci de această viață, cu toate că am suferit, deoarece cea mai mare dintre suferințe trebuie să fie faptul de a nu putea inspira deloc afecțiunile pe care le încerci. Nenorocirea şi soarta mea au făcut să fiu rănită şi sfâşiată tocmai prin excesul acestor afecțiuni, care erau lipsite când de o vedere clară sau de delicatețe, când de dreptate şi de moderație. Unul dintre prietenii mei, om de o mare inteligență, făcea adesea o reflecție care mi s-a părut întotdeauna foarte izbitoare şi pe care el o dezvolta astfel:

— S-au făcut reguli şi legi morale pentru a corija sau dezvolta instinctele, spunea el, dar nu s-au lacut şi legi care să călăuzească şi să lumineze sentimen-

tele. Avem călugări şi filosofi pentru a ne reglementa poftele şi a ne reprima pasiunile; datoriile sufletului le învățăm în mod elementar; dar sufletul are tot soiul de elanuri care dau tot felul de nuanțe şi de aspecte neobişnuite afecțiunilor sale. El are puteri care degenerează în excese, slăbiciuni care devin boli.

Dacă vă consultați prietenii, dacă veți căuta un remediu în cărți, veți obține păreri diferite şi judecăți contradictorii: dovadă că nu există reguli fixe pentru morala afecțiunilor, chiar pentru cele mai legitime, şi că fiecare, lăsat în voie, judecă din punctul său de. Vedere starea morală a celui ce-i cere sfatul;

sfat care nu serveşte la nimic, de altfel, care nu alină nicio suferință şi nu vindecă niciun cusur. De exemplu, eu nu văd

unde se află *catehismul amorului* şi totuşi dragostea domină, sub toate formele, întreaga noastră viața: dragostea filială, dragostea fraternă, dragostea conjugală, dragostea paternă sau maternă, prietenie, binefaceri, milă, filantropie, dragostea e pretutindeni, ea e însăşi viața noastră. Ei bine, dragostea scapă tuturor legilor, tuturor direcțiilor, tuturor sfaturilor noastre, tuturor exemplelor, tuturor preceptelor. Ea nu ascultă decât de ea însăşi, devine tiranie, gelozie, bănuială, exigență, obsesie, nestatornicie, capriciu, voluptate sau brutalitate, castitate sau ascetism, devotament sublim sau egoism încrâncenat, devine cel mai mare dintre bunuri, cel mai mare dintre rele, după cum este natura sufletului pe care-l umple şi-l stăpâneşte. Nu s-ar putea crea niciodată un *catehism* care să corijeze excesele dragostei, căci dragostea este, prin natura sa, excesiva, şi asta cu atât' mai mult cu cât este mai castă şi mai sfântă. Adesea mamele îşi fac copiii să devină nenorociți, din prea multă dragoste, necredincioşi, tocmai pentru că-i vor credincioşi, curajoşi, pentru că-i vor prudenți, ingrați, pentru că-i vor drăgăstoşi şi recunoscători. În gelozia conjugală — care stat urnitele pe care ți-e îngăduit să le atingi sau oprit să le depăşeşti? Unii pretind că nu există dragoste fără gelozie, alții că adevărata dragoste nu cunoaşte bănuiala şi neîncrederea. Unde este, sub acest raport, regula de conştiință care ar trebui să ne învețe să ne observăm, să ne vindecăm noi înşine, să ne însuflețim când ni se stinge entuziasmul, să-l reprimăm când trece dincolo de ceea ce este posibil? Această
. * regulă, omul încă n-a găsit-o; iată de ce spun că trăim ca orbii şi că dacă poeții au pus o legătură pe ochii Amorului, filosofii n-au ştiut să i-o scoată!
: Astfel vorbea prietenul meu, şi punea degetul pe
«rănile mele, căci toată viața am fost jucăria pasiu-
I nilor altora, şi, ca urmare, victima lor. Pentru a nu vorbi decât de începutul vieții mele, mama şi bunica, lacome de dragostea mea, au smuls fiecare bucăți din inima mea. Însăşi dădaca nu măprima şi nu mă maltrata decât pentru că mă

iubea prea mult şi mă voia perfectă.

Odată cu primele zile de primăvară, ne făcurăm bagajele pentru a ne reîntoarce la ţară, de care eu aveam mare nevoie. Fie traiul prea bun, fie aerul
Parisului, care nu mi-a priit niciodată, dar la oraş eram lipsită de vlagă şi slăbeam văzând cu ochii.
Nu putea fi vorba să fiu despărţită de mama; cred că în acea epocă, neputând avea sentimentul resemnării şi voinţa de a mă supune, aş fi murit din cauza asta. Bunica o pofti deci pe mama să se întoarcă împreună cu noi, la Nohant, şi, cum manifestam în această privinţă o nelinişte care-i îngrijora şi pe ceilalţi, s-a convenit ca mama să vină împreună cu mine şi cu Rose, în timp ce bunica va fi însoţită de Julie. Vânduseră marea berlină, care fusese înlocuini, dintr-o oarecare jenă financiară, cu o trăsură cu două locuri.

N-am vorbit în capitolele precedente despre unchiul meu Marechal, nici de soţia sa, nici de buna mea mătuşă Lucie, nici de fiica lor, draga mea Clotilde. Nu-mi amintesc nimic deosebit despre ei în această perioadă. Îi vedeam destul de des, dar nu mai ştiu unde locuiau. Mă conducea la ei mama şi uneori chiar bunică-mea, care-i primea la ea şi căre i vizita rareori. Manierele cinstite şi deschise ale mătuşii mele nu-i plăceau prea mult, dar ea era prea dreaptă pentru a nu recunoaşte prietenia adevărată pe care mătuşa o avusese pentru tata şi excelentele şi solidele calităţi ale soţului şi ale soţiei.

Am avut deci plăcerea să locuiesc două sau trei zile cu mama şi cu Caroline într-o intimitate deplină.
Apoi biata mea soră se reîntoarse, plângând, la pensionul ei, unde a mers, cred, şi Clotilde pentru câtăva vreme, ca s-o consoleze, iar noi am plecat.

înainte de a ajunge la Nohant ara avut o aventură pe care o voi povesti pentru a arăta cât s-a schimbat starea drumurilor şi fizionomia ţinuturilor în decurs de patruzeci de ani în anumite părţi ale
Franţei.

între Châteauroux şi Nohant reîncepe un soi da Sologne care se prelungeşte până la intrarea în Valea Neagră. Locul e mult mai puţin sărac şi mai puţin urât decât Sologne, mai ales astăzi, când aproape toate împrejurimile drumului sunt cultivate. De altfel terenul are câteva ondulaţii şi, dincolo de marile întinderi de mărăcini, regăseşti aproape pretutindeni orizonturile albastre ale pământurilor fertile, în mijlocul cărora se întinde acest mic deşert. Vecinătatea acestor pământuri atenuează într-un fel insalubritatea landelor şi dacă vegetaţia şi cirezile sunt aici mai palide şi mai slabe decât în. Valea noastră, cel puţin nu trag să moară ca în ţinuturile sterpe de mare întindere. Acest pustiu, căci astăzi e presărat ici-coio cu câteva ferme şi câteva colibe, iar în epoca despre care vorbesc nu exista nici măcar una singură, e numit *la Brande* ’. Spre extremitatea dinspre Châteauroux se află un târguşor numit Ardentei -. Să fie care din pricina forjelor care existau acolo încă din timpul romanilor? Şi landele învecinate să fi fost oare atunci acoperite de păduri care au fose încetul cu încetul arse pentru consumul, acestor forjării?
Cele două nume fac credibil acest lucru. Doar dacă vreun mare incendiu n-o fi mistuit odinioară şi pădurile şi târgul.

Oricum ar fi, la Brande era încă, în vremea despre care vorbesc, o cloacă impracticabilă şi un sol complet abandonat. Nu exista un drum bătut, sau, mai curând, existau o sută, fiecare şaretă sau trăsură hodorogită încercând să-şi taie o cale mai sigură şi mai uşoară decât celclalte în anotimpul ploilor. Exista una care se numea *Drumul’,* dar în afară de faptul ca acest Drum era cel mai stricat, nu era deloc uşor de parcurs din pricina celorlalte care se încrucişau cu el. Te rătaceai, ceea ce ni s-a întâmplat şi noua.

Ajunşi la Châteauroux, unde se oprea în acea epoca orice fel de diligenţă, am mâncat la domnul Duboisdoin, un vechi şi minunat prieten al bunicii, cars fusese angajat funcţionar la serviciul încasărilor gene»
rale de către bunicul meu, domnul Dupin, ’şi care păstrase

față de noi un puternic atașament. Era un unchiaş mic, plăcut şi fericit, uscat, robust şi vesel.

’ Mărăcine, mărăcâniş (fr.).

3 Aprins, în flăcări; dogoritor (fr.).

Se bucura de o longevitate extraordinară, fără infirmități. La optzeci şi doi de ani venea vara de la
Châteauroux la Nohant. Pe jos, adică făcea nouă leghe ca să ne vadă, cu haina în vârful bastonului pus pe umăr, ca un tânăr care face turul Franței.
Sărea peste gropi, alerga, dansa, săpa, îşi lucra singur grădina care era doldora de flori şi de fructe.
Ne-a făcut o primire minunată, ne-a oprit la masa, ne-a plimbat pe proprietateasa unde ne-a arătat fiecare violetă, fiecare cais în floare cu atâta stăruință, încât ziua era pe sfârşite când ne-ain urcat în trăsura de închiriat, condusă de un băiat de doisprezece sau treisprezece ani şi trasă de o biata mârțoagă costelivă. Cred că vizitiul nostru n-a străbătut în viața lui ținutul la Brande, căci atunci când îl prinse noaptea în acest labirint de drumuri încrucişate, de băltoace şi de ferigi imense, îl apucă disperarea şi, lăsând calul în voia lui, ne plimbă, la întâmplare, cinci ore prin pustiu.

Am spus mai înainte ca nu exista nicio locuința în la Brande. Mă înşelasem, exista una, şi ea constituia punctul de reper pe care urma să-l găsească pentru a se îndrepta pe urmă, spre Valea Neagră, cu vreo oarecare şansa de succes. Numeau această căsuța
„Casa grădinarului” pentru că era ocupată de un vechi grădinar de laMagnier, castelul romantic, situat la o leghe de acolo, la liziera dintre la Brande şi Valea
Neagră, dar într-o altă direcție decât cea a Nohantului.

Ori, noaptea era întunecoasă şi, deşi am căutat mult şi bine această căsuță de negăsit a grădinarului, nu ne-am apropiat de ea. Mamei îi era grozav de frică, să n-o fi apucat cumva în direcția şi în vecinătatea pădurilor de la Saint-Aoust, de care se temea straşnic pentru că, în gândul ei,

ideea de hoţi era în mod infailibil legată de cea a pădurilor, chiar dacă n-ar fi avut decât o întindere de un pogon.

— Pericolul însă nu consta în asta. Deşi nu mai existau tâlhari pe drumurile noastre, puţinii călători care frecventau atunci drumurile îndepărtate din la Brande nu le-ar fi putut făgădui o pradă bogată. Adevăratul pericol era de a cădea şi de a rămâne în vreo

. Groapă. Din fericire, cea pe care o întâlnirăm, spre miezul nopţii, era fără apă. Era adâncă şi eşuarăm atât de complet în nisip, încât nimic n-a mai putut decide calul să ne scoată afară. A trebuit să renun-

Iăm; atunci băieţaşul, deshămându-şi animalul, îl neălecă şi, dându-i pinteni, ne ură noapte bună, apoi

I fără să-i pese câtuşi de puţin de dojenile mamei şi de ameninţările energice ale Rosei, dispăru şi se pierdu în noaptea întunecoasă.

J Iată-ne deci în plină landă, la lumina stelelor, mama

Consternată, Rose ocărându-l pe ştrengar, şi eu plân-

gând din pricina neliniştii şi a contrarietăţii pe care

0 încerca mama, ceea ce-mi umplea sufletul de disperare.

1 îmi era de asemenea frică şi asta nu din pricina nopţii, nici a hoţilor, nici a singurătăţii. Eram înspăimântată de orăcăitul broaştelor care populează şi astăzi nenumăratele mlaştini ale acestor lande. În anumite nopţi de primăvară şi de toamnă, de fac un astfel de vacarm, pe toată întinderea acestui deşert, încât nici nu se aude ce vorbeşti, şi asta se adaugă greutăţii de a te striga, sau a te regşi, dacă, rătăeindu-te, te desparţi de. Tovarăşii de drum. Acest orăcăit imens îmi călca pe nervi şi-mi umplea imaginaţia cu alarme de neînchipuit. În zadar Rose îşi batea joc de mine şi-mi explica cum că acesta era cântecul braoştelor, nu credeam nimic; mă gândeam la spirite răufăcătoare, la zânişoare şi la pitici supăraţi pe noi, cărora le tulburam singurătatea imperiului lor.

în sfârşit, Rose, aruncând cu pietre în toate apele şi în toate ierburile înconjurătoare pentru a face sa înceteze acea

simfonie inexorabilă, reuşi să discute cu mama şi s-o liniştească asupra urmărilor aventurii noastre. M-au culcat în fundul trăsurii, unde n-am întârziat să adorm; mama n-a încercat să facă la fel, ci a stat la taclale, în chip destul de plăcut, cu
Rose, când, spre ceasurile două dimineaţa, am fost trezită de o alarmă. Un glob de foc se ivea la orizont.
La început Rose pretinse că era luna care răsărea, dar mama socotea că era un meteor şi credea că-l
vede îndreptându-se repede spre noi.

După câteva minfite recunoscură că era un fel de felinar care venea într-adevăr către noi, nu fără a face multe zigzaguri şi a dovedi nesiguranţa unei căutări. În sfârşit se distinseră zgomote de voci şi paşi de cai. Mama crezu din nou xa erau hoţi şi că trebuia să fugim şi să ne ascundem în tufişuri. În timp ce ei ar fi prădat trăsura. Dar Rose îi demonstra, dimpotrivă, că erau oameni de treaba, care ne veneau în ajutor şi ea le ieşi înainte pentru a se convinge.

într-adevăr, era bunul grădinar din la Brande, care, ca un cârmaci obişnuit cu salvările frecvente, sosea cu fiii să ir cu cai şi cu torţe alcătuite din hârtie muiată în ulei şi legată în vârful prăjinii, un soi de far care-i avertiza de departe pe naufragiaţii din la Brande. Ştrengarul nostru nu fusese atât de egoist şi atât de stângaci cum îl crezusem. El reuşise să dibuie casa de reffigiu, şi se întorcea cu gazdele pentru a le ajuta să ne găsească. Într-o clipă scoaseră trăsura din groapă, înhămară doi cai zdraveni de povară, primii poate care au înfipt brăzdarul plugului în la Brande, şi ne ’aduseră la ei, unde stăpâna casei ne aştepta şi ne pregătise o supă ţărăneasca, un foc bun şi paturi. A fost o sărbătoare pentru noi să mâncăm şi să dormim în această colibă, unde mai dormeau şi alţi copii, pe care sosirea noastră nu i-a deranjat pentru nimic în lume. Cearceafurile groase, foarte albe, baldachinele de serj galben, cântecul cocoşilor, veselia focului de scaieţi uscaţi, şi mai ales ospitalitatea ţăranului ne încântară, şi soarele era sus când pornirăm spre Nohant în

trăsura cu un cal adaos şi o călăuză.

Nu era un ajutor inutil, căci restul călătoriei, până Ia intrarea în Valea Neagră (două leghe de parcurs), a durat trei ore bune, din pricina nenumăratelor ocoluri pe care a trebuit să le facem pentru a înconjura liârtoapele; în sfârşit, era amiază când ajunserăm la Nohant, şi plecaserăm din Châteauroux în ajun la apusul soarelui! Astăzi facem această plimbare cu un cal bun, pe un drum minunat, în două ore.

Această parte a anului 1811, petrecută la Nohanv, a fost, cred, una dintre epocile rare din viața mea, în care am cunoscut o fericire completa. Am fost tot atât de fericită ca în strada Grange-Bateliere, cu toate că n-aveam nici apartamente mari, nici grădini întinse. Madridul fusese pentru mine o campanie emoționantă şi penibilă; starea bolnăvicioasa în care m-am întors, nenorocirea survenită în familia mea prin moartea tatii, apoi acea luptă între cele două mame ale mele, care începuse să mă umple de spaimă şi de tristețe, era o ucenicie a nenorocirii şi a suferinței. Dar primăvara şi vara lui 1811 fură fără nori, şi, dovada e că acel an nu mi-a lăsat nicio amintire deosebită. Ştiu că Ursule l-a petrecut cu mine, ca mama a avut maî puține migrene decât în anul care trecuse şi că, dacă au existat dezbinări între ea şi bunica, de au fost atât de bine ascunse încât am uitat că puteau să mai fie şi chiar ca au şi fost.
Probabil că aceasta a fost cpoca în care s-au înțeles cel mai bine, căci mama nu era femeia care să-şi ascundă impresiile. Lucrul ar fi fost peste puterile ei,

şi când se înfuria, nici prezența copiilor n-o puteai împiedica să se abțină.

în casă a existat parcă puțin mai multă veselie decât înainte. Timpul nu adoarme marile dureri, dar!
le potoleşte. Aproape în fiecare zi le vedeam pe una sau pe cealalta din cele două mame ale mele plân-j gând pe ascuns, dar înseşi lacrimile lor dovedeau că nu se mai gândeau în

orice clipă la obiectul regretelor lor. Durerile, când sunt din cele mai intense, ;

. Nu produc crize; de provoacă o criză permanentă, pentru a spune astfel…

Epoca aceea a fost ultima şi cea mai strălucitoare j fază a domniei individualității. Napoleon era în toată gloria lui, în toată puterea, în toată plenitudinea influenței lui asupra lumii. Flacăra geniului începea să descrească. Îşi arunca via sa lumină, limpezimea cea mai strălucitoare asupra Franței, amețită şi prosternată. Fapte grandioase cuceriseră o pace opulentă, I
glorioasă, dar fictivă; căci vulcanul bubuia surd în toată Europa, tratatele împăratului nu serveau decât ca să dea timp vechilor monarhii să-şi adune oamenii şi tunurile. Măreția s. A îi ascundea viciul inițial, acea profundă vanitate aristocratică a parvenitului care
l-a împins să comită tdte greşelile şi a făcut din ce în ce mai inutilă, pentru salvarea Franței, frumusețea geniului şi caracterului omului în care era personificată țara. Da, era un caracter admirabil de bărbat, pentru că însăşi vanitatea, cel mai meschin, ce!
mai netrebnic dintre cusururi n-a putut să altereze în el loialitatea, încrederea, mărinimia firească. Ipocrit în lucrurile mici, era naiv în eele mări. Orgolios în amănunte, exigent în fleacurile etichetei şi mândru la nebunie de drumul pe care i-l croise soarta, nu-şi cunoştea propriul lui merit, adevărata sa grandoare. T2ra modest în ceea ce priveşte adevăratul lui geniu.

Toate greşelile care i-au precipitat căderea, în ceea ce priveşte rolul său de comandant de oşti şi de om de stat, au pornit dintr-o prea mare încredere în talentul sau în probitatea altora. Nu disprețuia specia umană, cum s-a spus, pentru a nu se stima decât pe el însuşi; acesta a fost cuvântul vreunui curtean plin de ciudă sau al unui subordonat ambițios, gelos de superioritatea sa. S-a încrezut toată viața în trădători. Toată viața a contat pe credința

tratatelor, pe recunoştinţa supuşilor, pe patriotismul protejaţilor săi. Toată viaţa a fost tras pe sfoară sau trădat.

Căsătoria sa cu Maria-Luisa a fost o proastă afacere şi era menită să-i aducă nenorocire. Oamenii cei mai simpli şi cei mai toleranţi în ceea ce priveşte legea divorţului, chiar cei care-l iubeau pe împărat, spuneau în şoaptă, îmi amintesc bine:

— E o căsătorie de interes, nu se alungă o femeie pe care o iubeşti şi de care eşti iubit!

Na există, într-adevăr, nicio lege care sancţionează moral o despărţire regretată şi de-o parte şi de cealaltă şi care se îndeplineşte numai în vederea unui interes material. Dar, deşi blamat, poporul îl iubea încă pe împărat. Cei mari au început să-l trădeze şi niciodată nu l-au adulat atâta ca atunci. Lumea bună petrecea. Naşterea unui copxl-rege (căci n-ar.

fi fost destul pentru orgoliul unui soldat norocos ca el ca să-i dea titlul de moştenitor al tronului Franţei) azvârlise mica burghezie, soldaţii, muncitorii şi pe ţărani într-un fel de beţie. Nu exista casă, bogată ori săracă, palat sau colibă unde portretul pruncului imperial să nu fi fost sărbătorit cu o veneraţie prefăcută ori sinceră. Dar poporul era sincer, el e totdeauna. Împăratul se plimba pe jos, fără escortă, în mijlocul mulţimii. Garnizoana din Paris era de numai 1 200 de oameni.

Totuşi Rusia se înarma, Bernadotte! dădea semnalul unei imense şi misterioase trădări, Spiritele mai clarvăzătoare vedeau apropiându-se furtuna,

Scumpetea alimentelor oprite de blocusul continental înspăimânta şi contraria pe oamenii mărunţi.

Zahărul se plătea şase franci livra şi, în mijlocul aparentei opulenţe a naţiunii, lipseau lucrurile strict necesare vieţii. Fabricile noastre nu atinseseră încă gradul de perfecţionare necesar acestei izolări a comerţului nostru. Suferean de o anumită strâmtorare materială, şi când oboseai să mai învinuieşti

Anglia, îl învinuiai pe şeful statului, fără amărăciune, e adevărat, dar cu tristețe.

Bunica n-avea niciun pic de entuziasm pentru împărat. Tata nu avusese nici el prea mult, cum s-a văzut de altfel din scrisorile sale. Totuşi, în ultimii ani ai vieții, prinsese dragoste pentru ei. Li spunea adesea mamei:

— Sunt destule lucruri de care să mă plâng împotriva lui, nu pentru că nu m-a ridicat dintr-o dată la ranguri mari; avea, desigur, altceva în cap şi nu i-au lipsit oameni mai fericiți, mai dibaci şi mai îndrăzneți decât mine sa-i ceară asta; dar mă plâng de el pentru că-i iubeşte pe curteni, ceea ce nu-i un lucru demn pentru un om de talia lui. Totuşi, în ciuda nedreptăților sale față de Revoluție şi față de el însuşi. ÎS iubesc. E ceva în el, nu ştiu nici eu ce anume, poate geniul său deosebit, care ma determina să ma emoționez când privirea mea o întâlneşte pe a sa. Nu-mi este teama de el deloc, şi acest lucru simt că valorează mai mult decât toate aerele pe care şi le dă.

Bunica nu împărtăşea aceasta simpatie secretă care-l cucerise pe fiul ei, şi care, alăturată loialității sufletului, căldurii şi patriotismului său, l-ar fi Împiedicat, cu siguranță, nu zic numai să-l trădeze pe împărat, dar chiar să se pună, după Lovitură, în slujba Burbonilor. Având în vedere firea tatei, mai mult ca sigur că s-ar fi întâmplat astfel pentru că după campania din Franța, bunica, regalistă înfocată cum devenise, spunea suspinând:

— Ah, dacă bietul meu Maurice ar mai fi trăit, l-aş fi plâns acum. Căci, mai mult ca sigur că ar fi fost ucis la Waterloo sau sub zidurile Parisului sau şi-ar fi tras un glonte în cap văzându-i pe cazaci intrând.

Mama spunea şi ca la fel.

Totuşi bunica mai mult se temea de împărat decât îl iubea. În ochii sai, el era un ambițios fără odihnă, un omorâtor de oameni, un despot mai mult prin firea lui decât din necesitate. Plângerile, critieile, calomniile, revelațiile false sau adevărate nu umpleau pe atunci paginile ziarelor. Presa nu

era numai redusă la tăcere, ci şi dispreţuită. Nu era numai silită să tacă, dar nu făcea decât să se umilească, să aduleze puterea. Această lipsă a polemicii dădea conversaţiilor şi preocupărilor particularilor un caracter extraordinar de parţialitate şi de bârfeală. Lauda oficială i-a făcut mai mult rău lui Napoleon decât i-ar. Fi făcut douăzeci de jurnale ostile. Toată lumea era sătulă de acele ditirambe umflate, de acele buletine

emfatice, de servilismul funcţionarilor *şi* de morga misterioasă a curtenilor. Se răzbunau toţi coborând idolul în impunitatea discuţiilor intime, şi saloanele recalcitrante erau oficinele denunţurilor, vorbăriei de anticameră, calomniilor mărunte, anecdotelor neînsemnate care mai târziu, sub Restauraţie, aveau să reînsufleţească presa. Ce viaţă! Ar fi fost mai bine să rămână moartă decât să învie astfel, înverşunându-se peste cadavrul imperiului învins şi profanat.

Camera de culcare a bunicii (căci, am mai spus-o, ea n-avea salon, şi societatea sa avea un aer de intimitate solemnă), ar fi devenit una din acele pficine, dacă prin spiritul şi prin simţul ei deosebit, stăpâna casei n-ar fi arătat din când în când şi în mod făţiş care era partea de adevăr şi de minciună în noutăţile pe care fiecare bărbat, sau mai curând fiecare femeie le difuza acolo; căci era mai ales o societate de femei decât de bărbaţi; dar, de altfel, nu exista între cele două sexe decât o măruntă diferenţă etică, bărbaţii îndeplinind rolul de palavragioaice bătrâne. În fiecare zi aflam câte o vorbă răutăcioasă, bine plasată, a domnului de Talleyrand împotrivea stăpânului său sau vreun cancan de culise.
Ba că împăratul o bătuse pe împărăteasă, ba că îi smulsese papei barba. Şi apoi îi era frică, făcea într-una pe grozavul.

Era necesar să spună asta pentru a se răzbuna că nimeni nu se mai gândea să-l asasineze, afară de vreun îndărătnic şi fanatic copil al Germaniei, cum a fost Stabs sau Sahle.

1 *Charles Maurice de Talleyrand-Perigord* (1754—1838), diplomai francez care, căpătând încrederea lui Bonaparte, a fost numit de către acesta ministru de externe. Complotând să-l răstoarne pe
Napoleon, a fost dizgrațiat. În 1814, constituind un guvern provizoriu, l-a chemat la putere pe Ludovic al XVIII-lea.

— Altădată, se spunea că era nebun, că-l scuipase în pbraz pe domnul de Cambaceres. 1 Apoi, că fiul sau, smuls cu forcepsul din sânul matern, murise de îndată ce fusese adus pe lume, şi că de fapt micul rege al
Romei era fiul unui brutar din Paris. Sau că forcepsul, atingându-i creierul, copilul era negreşit cretin şi oamenii îşi frecau mulțumiți mâinile, ca şi cum, restabilind ereditatea în folosul unui favorit al soartei, Franța urma să fie pedepsită de Providență, pentru că nu a ştiut să-şi păstreze cretinii ei legitimi.

Dar ceea ce era într-adevăr remarcabil, e că în toiul acestor dezlănțuiri ascunse împotriva împăratului, nu exista niciun regret, nicio amintire, nicio făgăduială pentru Burbonii exilați. Ascultam cu stupoare toate aceste cuvinte; niciodată n-am auzit pronunțându-se numele pretendenților necunoscuți care domneau cu uşile închise, nu se ştia pe unde, şi când aceste nume mi-au ajuns la ureche, în 1814, le-am auzit pentru prima oară în viața mea.

Aceste bârfeli nu ne-au urmărit şi la Nohant, decât în câteva scrisori pe care bunica le-a primit de la nobilii ei prieteni. Ea le-a citit, cu voce tare, mamei, care a ridicat din umeri şi lui Deschartres care le-a luat drept literă de *Evanghelie*, căci împăratul era gogorița lui şi-l considera, în mod foarte serios, drept numai un pedant ridicol.

Mama făcea ca şi norodul, îl admira şi-l adora pe împărat în acea epocă. Eu, făceam ca mama şi ca norodul. Ceea ce nu trebuie uitat, nici tăgăduit, e faptul că inimile naive, ataşate acestui om au fost cele pe care nicio recunoştință personală şi niciun interes material nu le-au legat de dezastrul sau de norocul lui. Afară, bineînțeles, de rare

excepții, toți cei pe care ei i-a umplut de onoruri au fost ingrați.
Toți cei care nu s-au gândit niciodată să-i ceară ceva, i-au cerut socoteală fiind în joc grandoarea Franței.

Cred că î; i anul acela, sau poate în următorul,
Hyppolyte şi a primit prima împărtăşanie. Parohia noastră fiind suprimata, slujbele Nohantului se făceau în cea de ia Saint-Chartier. Fratele meu a fost îmbrăcat în acea zi în haine noi. Avea pantaloni scurți, ciorapi albi şi un veston de postav verde biliard.
Era încă atât de copil încât aceasta toaletă i-a sucii capul, şi dacă a izbutit să fie cuminte câteva zile asta a făcut-o numai de teama că, lipsind de la prima împărtăşanie, n-ar mai fi ajuns să se îmbrace cu acest splendid costum care i se pregătea.

Bătrânul preot din Saint-Chartier era un om minunat, dar lipsit de orice ideal religios. Deşi avea un *de* înaintea numelui, cred că era țăran la origine, sau poate, silit să trăiască printre țărani şi-a însuşit felul lor de a fi şi limbajul lor într-o asemenea măsură, încât putea să le predice fără ca ei să piardă un cuvânt din predica sa; ceea ce ar fi fost un bine daca predicile sale ar fi fost mai evanghelice; dat ei nu-şi întreținea credincioşii decât cu treburi de familie şi, cu o delăsare plină de bonomie, le zicea din amvon:

— Dragi prieteni, iată că am primit o dispoziție de la arhiepiscop care ne proscrie încă o procesiune.
Monseniorului îi convine! Are o trăsură frumoasă ca să-ți plimbe măreția, şi o grămadă de personaje care-şi dau osteneala pentru el; dar eu, iată, sâni bătrân, şi nu-i chiar o osteneală atât de neînsemnată ca să vă aranjez în' ordine pentru procesiune. Cei mai mulți dintre voi n-ascultă nici de hăis, nici de cea. Vă înghesuiți, vă călcați pe picioare, vă împingeți pentru a intra ori a ieşi din biserică şi, deşi mă mânii şi strig după voi, voi nu în ascultați, vă purtați ca

. Vițeii într-un staul. Trebuie să-mi pierd vremea cu de toate în parohia şi în biserica mea. Sunt obligat să fac poliție,

să ocărăsc copiii şi să gonesc câinii.
.. Ori eu sunt sătul de toate aceste procesiuni care nu fervesc la nimic, nici pentru salvarea voastră, nici pentru a mea. Vremea e rea, drumurile sunt stricate şi dacă monseniorul ar fi obligat să se bălăcească la fel cu noi, două ore prin noroi, cu ploaia în spate, n-ar mai fi atât de doritor de ceremonii. Într-adevăr, nu vreau să mă deranjez pentru o treabă ca asta, şi, dacă m-ați crede, ați rămâne fiecare la voi acasa…
Sigur că da, aud că un unchiaş oarecare mă ocărăşte ji iat-o şi pe slujnica mea care nu mă aprobă. Ascultați, cei care nu-s mulțumiți, să se ducă… să se plimbe.
Faceți ce vreți, dar, în ce mă priveşte, n-am să ies pe câmp. Vă voi face procesiunea în jurul bisericii.
E destul şi aşa. Flaide, haide, ne-am înțeles. Să isprăvim slujba asta care şi-aşa a ținut prea mult!

. Am auzit cu urechile mele mai bine de două sute

I de predici, dintre care aceasta este o probă foarte atenuată, şi al căror mod de expunere a rămas proverbial în parohia noastră, mai ales formula de la sfârşit, care era ca un fel de *Amin* al tuturor predicilor şi admonestărilor părinteşti.

Exista, la Saint-Chartier, o cucoană bătrână de o corpolență considerabilă, al cărei soț era primar sau adjunct al comunei. Avusese, înainte de Revoluție, o viață furtunoasa; ca novice, sărise zidul mânăstirii pentru a urma un soldat din garda franceză sau un elvețian. Nu ştiu prin ce numeroase aventuri ciudate a ajuns să-şi petreacă ultimele sale zile frumoase în banca enoriaşilor parohiei noastre, unde a adus mai mult maniere din regiment decât din mânăstire.

Astfel, slujba era întreruptă în fiece moment de căscaturile’ ei afectate şi de apostrofele energice ale preotului:

— Ce slujbă a dracului, spunea ea; ticălosul ăsta n-o mai isprăveşte odată!

— Du-te dracului! spunea abatele cu vocea pe jumătate, întorcându-se să binecuvânteze auditorul:
„Dominus vobiscum”.

Aceste discuții purtate în timpul slujbei şi într-un stil atât de accentuat, pe care nu-l pot reda decât într-o foarte slabă descriere, tulbura gravitatea rusticului auditoriu, şi cum astea au fost primele slujbe la care am asistat, mi-a trebuit câtva timp ca sa înțeleg că era totuşi vorba de ceremonii religioase.

Prima oară când m-am întors de la biserică, bunica m-a întrebat ce-am văzut:

— L-am văzut, i-am spus eu, pe preot care mânca în picioare, în fața unei mese mari, şi din când în când se întorcea să ne spună prostii!

în ziua în care Hippolyte şi-a primit prima împărtăşanie, preotul l-a învitat, după slujbă, la masă. Cum acest băiat grosolan nu prea era tobă de catehism, bunica mea, care dorea ca prima împărtăşanie să fie, cum zicea ea, făcută la repezeală, l-a rugat pe preot să fie puțin mai îngăduitor, pretextând memoria slabă a copilului. Preotul a fost într-adevăr indulgent, şi Hippolyte a fost însărcinat să-i aducă un mic cadou, douăsprezece sticle de vin tămâios. S-a aşezat la masă şi a desfăcut prima sticlă.

— Într-adevăr, făcu bunul preot, iată un vinişor alb care se lasă băut şi care nu ți se urcă la cap ca vinul de podgorie; e dulce, e uşor, nu poate să-ți facă rău. Bea, băiatul meu, aşază-te colo! Manette, cheamă-l pe paracliser şi vom gusta şi o a doua sticlă când se va isprăvi primă!

Servitoarea şi paracliserul luară loc, şi găsiră într-adevăr vinul foarte uşor. Ll'ippolyte -nu se sfia câtuşi de puțin. Găsiră cam caldă a doua sticlă, dar după încercare, declarară că n-avea apă. Se trecu la a treia şi la a patra „pagină din *Breviar'*, cum zicea preotul, adică la celelalte sticle din coş şi, pe nesimțite împărtăşitul, preotul, servitoarea şi paracliserul deveniră atât de veseli, apoi atât de gravi, apoi atât de preocupați, încât se despărțiră fără să prea ştie cum. Hippolyte se întoarse singur, peste pajişti,
căci de multă vreme toți enoriaşii veniți de la slujbă intraseră în casele lor. Pe drum, el îşi simți capul atât de greu, încât i

se păru că vede tufişurile jucând.
Luă hotărârea să se culce sub un arbore şi să-i traga un somn zdravăn. După care, ne edifică pe toţi, prin gravitatea şi sobrietatea sa în tot restul zilei.

Servitoarea preotului era o femeie măruntică, curată, activă, devotată, cicălitoare şi certăreaţă, acest ultim cusur fiind adesea ca un adaos inevitabil al calităţilor şi un exces posibil al acestora. Ea a salvat viaţa şi punga stăpânului în timpul Revoluţiei.
L-a ascuns, i-a negat prezenţa cu multă îndrăzneală şi sânge rece în timpul persecuţiei. Faptul nu s-a petrecut în Valea noastră Neagră junde nici preoţii, nici seniorii n-au fost niciodată ameninţaţi în mod serios, nici maltrataţi în vreun fel. Începând din acea vreme Manette îşi cârmui în mod despotic stăpânul şi-l făcu să se poarte ca un băieţaş. Au murit la scurt interval unul după altul, în vârstă foarte înaintată şi în ciuda certurilor şi al puţinului ideal al vieţii lor, timpul, care înnobilează totul, a dat afecţiunii lor mutuale un caracter mişcător. Manette voia totdeauna ca stăpânul ei să fie îngrijit şi slujit exclusiv de ea; dar ea nu mai avea putere şi, când el era bolnav, după ce-l veghease şi-l doftoricise, cădea la rândul ei bolnavă. Atunci preotul lua o altă servitoare pentru ca bătrână să se poată odihni şi îngriji.
Dar de-abia se scula în picioare că se şi înfuria să vadă o străină în casă. Şi n-avea odihnă până n-o vedea plecată.

Apoi îți pierdea din nou puterile. Se plângea atunci că are prea mult de lucru şi ca n-o ajută nimeni.
Şi repede preotul îi lua o ajutoare de care ea se descotorosea însă după opt zile. Era o ciorovăială veşnică, şi preotul, plângându-mi-se de asta, căci aveam treizeci şi ceva de ani când mai trăia încă, îmi spunea:

— — Yrai! mă face atât de nenorocit, dar ce vrei! Sunt cincizeci şi şapte de ani de când suntem împreuna, ea mi-a salvat viața, mă iubeşte ca pe fiul ci. Trebuie ca cel care va supraviețui să închidă ochii celui care va pleca primul. Mă bombăne fără încetare, se pâânge de mine, ca şi cum aş fi un ingrat; încerc să-i dovedesc că e nedreaptă, dar ea-i atât de surdă, încât n-aude nici clopotul cel mare!

Şi spunând aceasta bătrânul preot nu bănuia că el însuşi era atât de surd încât n-auzea nici tunul.

Nu era foarte iubit de enoriaşii săi şi socot că asta era atât din vina lor cât şi jiintr-a sa; căci orice s-ar spune despre relațiile mişcătoare care există, la țară, între preot şi țărani, a devenit un lucru foarte rar, cel puțin de la Revoluție încoace, să-i vezi şi pe unii şi pe ceilalți dându-şi dreptate şi dovedind indulgență. Jjaranul cere preotului prea multă perfecțiune creştina, preotul nu-i iartă destul țăranului exigența şi cusururile educației sale morale, care sunt oarecum opera catolicismului, venit în ajutorul despotismului pentru a-l ține în ignoranță şi spaima.

Orice-ar fi, preotul nostru avea însuşiri frumoase.
Era de o franchețe şi de o independență de caracter care nu se mai întâlnesc deloc în ierarhia ecleziastică.
Nu se amesteca în politică, nu încerca-să-şi exercite influența pentru a plăcea cutărui sau cutărui personaj sau pentru a se feri de ranchiunele altuia; căci era curajos, îndrăzneț prin însăşi firea lui. Iubea războiul din pasiune şi-i plăceau povestirile despre marile campanii ale soldaților noştri, spunând că, dacă nu se făcea preot, ar fi voit să fie militar. Desigur, ținea, puțin şi de unul şi de altul, căci înjura ca un dragon şi bea ca un templier.

— Nu sunt deloc un ipogrit, spunea el, sub Restaurație. Nu-s unul dintre acei fățarnici care și-au schimbat manierele din clipa în care cârmuirea ne protejează; sunt aceleaşi ca şi mai înainte şi nu cer nici ca enoriaşii să mă salute până la pământ, nici ca ei să se lipsească de. Cârciumă şi de dans, ca şi cum ceea ce era îngăduit ieri n-ar mai trebui să fie astăzi.
Sunt un cap prost, n-am nevoie de legi noi pentru a mă apăra; dacă vreunul îmi caută râcă, sunt în stare să-i răspund, şi prefer să-i arăt pumnul decât să-l ameninț cu jandarmii şi cu procurorul regelui.
Sunt un unchiaş dintr-o bucată şinu cred că cicujegile lor împotriva sacrilegiului or să reuşească să fie îndrăgită religia. Nu sâcâi pe nimeni, şi nu mă las, la rândul meu, câtuşi de puțin sâcâit. Nu-mi place apa în vin şi nu silesc pe nimeni să şi-o pună. Daca arhiepiscopul nu-i mulțumit, s-o spună, şi i-oi răspunde eu! I-oi arăta că nu se poate să fie batjocorit un om de vârstă mea la fel ca un mic seminarist şi dacă m-o scoate din parohia mea, nu mă voi duce în alta. Mă voi retrage la mine acasă; am opt sau zece mii de franci puşi deoparte, este destul pentru cât îmi rămâne de trăit şi-mi voi bate straşnic joc de toți arhiepiscopii din lume.

într-adevăr, arhiepiscopul venind să dea confirmarea la Saint-Chartier şi mâncând la preot cu tot statul său major, voi să glumească pe socoteala gazdei sale, care nu-i îngădui:

— Aveți optzeci şi doi de ani, domnule preot, îi spuse el, e o vârstă frumoasă!

— Da, desigur, monseniore, replică preotul, care nu uitase să facă unele aluzii riscante în discurs, deşi

sunteți arhiepiscop, s-ar putea să nu mai veniți niciodată pe aici!

Observația înaltului prelat voia să spună: „Iată-vă atât de bătrân, încât ați început a bate câmpii, şi ar fi timpul să cedați locul altuia mai tânăr“.

Şi replica însemna: „Nu-l voi ceda decât dacă mă veți alunga, şi vom vedea dacă veți îndrăzni să aduceți această

ocară părului meu albK.

La aceeaşi masă, către desert, cum' arhiepiscopul trebuia să vină să ia masa de seară la noi, preotul, apostrofându-l pe fratele meu, care se afla lângă el, şi crezând că-i vorbeşte încet, îi strigă, ca un surd adevărat ce era:

— Ah ia-i odată de aici şi scapă-mă de toate aceste mărimi, care-mi fac o cheltuială a dracului de mare şi care-mi întorc casa cu susul în jos. Pricep, şi chiar mai mult decât trebuie, că-mi mănâncă prepeliţele şi puii bătându-şi joc de mine.

Acest discurs, ţinut cu voce tare în mijlocul unei tăceri de care bunul preot habar n-avea, îl puse pe

Hippolyte într-o mare încurcătură; dar, văzând că arhiepiscopul şi marele vicar izbucniră în hohote de râs, luă hotărârea să râdă şi el, şi masa fu părăsită spre marea satisfacţie a amfitrionului şi a Manettei, care, crezând că-şi ascund gândurile, şi le spuseseră în gura mare, în nasul iluştrilor oaspeţi.

k

Spre sfârşitul vieţii, preotul nostru avu o emoţie care era să-l dea gata. Avea mania să-şi ascundă banii, ca mulţi bătrâni care nu cutezau să-i plaseze şi care-şi creau un zbucium cu economiile destinate să le asigure bătrâneţea. El şi-i pusese pe ai săi în pod. Un vecin, pe care totuşi — se spune — îl copleşise cu multe binefaceri, lăsându-se ispitit, se caţără noaptea, pe acoperiş, pătrunse printr-o lucarnă în pod şi puse mâna pe comoara domnului abate. Când acesta îşi văzu banii dibuiţi, îl cuprinse o asemenea

(niânie şi supărare, încât aproape că înnebuni. Căzu la pat, şi mai că delira când procurorul regelui veni, la cererea sa, să culeagă informaţii şi să-i primească jalba. Durerii şi indignării bătrânului li se adăuga faptul că-l ghicise pe autorul hoţiei; dar când să-l dea pe mâna justiţiei, fu cuprins de milă faţă de

, icest om pe care-l iubise şi poate şi de o remuşcare de creştin faţă de acea dragoste de bani care prea l-a dominat.

— Făceţi-vă treaba, spuse el magistratului care-l interoga;

am fost furat, e adevărat; dar chiar dacă am bănuieli nu dau socoteală decât bunului Dumnezeu şi nu-i de datoria mea să-l pedepsesc pe vinojvât.

f1 L-au hărţuit în zadar.

— N-am nimic să vă spun, făcu el întorcându-le, supărat, spatele. Aş putea să mă înşel, e sarcina voastră, a magistraţilor, să luaţi asta pe conştiinţa
voastră, e meseria voastră, nu a mea!
f în noaptea următoare, banii fură puşi la loc, în pod, şi Manette, scotocind cu disperare îi regăsi în ascunzătoarea de unde fuseseră sustraşi. Hoţul, cuprins de căinţă şi mişcat de generozitatea preotului s-a
! executat numaidecât. Preotul, pentru a face să îrt-
ceteze investigaţiile justiţiei şi comentariile enoriaşilor, dădu să se înţeleagă cum că a visat că şi-a pierdut banii, sau că servitoarea sa, pentru a-i as-
'cunde mai bine, le-a schimbat locul, şi că nu şi l-a mai amintit a doua zi din pricina vârstei sale înainj tate care o făcuse să-şi piarda memoria.

jŞ-a povestit deci, în diverse feluri, aventura preotului şi mai circulă încă multe versiuni în această privinţă. Dar mi-a istorisit el însuşi ceea ce povestesc eu aici, spre cinstea sa şi chiar spre cinstea hoţului, căci sentimentul creştinesc care socoteşte căinţa mai plăcută Domnului decât perseverenţa este un sentiment frumos de care justiţia umana, nu ţine câtuşi de puţin seama.

Acest preot bătrân avea multa prietenie pentru mine. Aveam vreo treizeci şi cinci de ani când spunea despre mine:

— Aurore e un copil pe care l-am iubit întotdeauna.

Şi-i scria soţului meu presupumnd în mod vădit că putea să-i creeze bănuieli: „Tata, domnule, ia o I
cum vrei, dar o iubesc grozav pe nevasta 'dumitale". (

Fapt este că el se purta cât se poate de părinteşte cu mine. Timp de douăzeci de ani, n-a scăpat o du-
minică să nu vină să cineze cu mine, după vecernie.
Uneori mă duceam să-l caut, plimbându-mă. Într-o, zi,

mergând, m-am rănit la picior şi nu ştiu cum m-aş fi înapoiat, căci în acea vreme nu existau trasuri pe drumurile din Saint-Chartier — dacă preoj tul nu mi-ar fi propus să mă ia pe crupa iepei sale; r dar ar fi fost mai bine să-l iau eu pe preot pe crupa calului, căci era atât de bătrân atunci, încât adormea j în mersul calului. Visam, cu ochii deschişi, privind
1
câmpia, când băgai de seama ca animalul, după ce \
şi-a încetinit în mod progresiv mersul, s-a oprit penf tru a paşte şi că preotul sforăia de-a binelea.

Din fericire, obiceiul îl făcuse un călăreț solid, chiar *s* în timpul somnului; am împins-o cu călcâiul, şi iapa, !
care ştia drumul, ne-a condus cu bine la țintă, deşi îi hățul îi atârna pe după gât.

După masa, la care preotul mânca şi bea copios, J
adormea iar, lângă foc, şi sforăiturile sale făceau să se cutremure geamurile.

Apoi se trezea şi-mi cerca să-i cânt o mică arie 1
ia clavecin sau la epinetă; nu putea să spună pian, 1
expresia i se părea prea nouă. Pe măsură ce îmbăI
trânea, nu mai auzea notele joase. Notele ascuțite ale, instrumentului abia îi gâdiiau un pic timpanul. Într-o zi îmi zise:

— Nu mai aud aproape nimic. Haide! Iată-mă bătrân!

Bietul om! De multă vreme era bătrân. Şi totuşi se mai rea încă pe cal, la ora zece seara, şi se reîntorcea, în plină iarnă, la presbiteriul său fără sa accepte sa fie însoțit. Cu câteva ceasuri înainte de a. Muri a spus servitorului pe care-l trimisesem să afle cum îi mai este:

— Spune-i Aurorei să nu-mi mai trimită nimic, nu mai am nevoie de nimic; şi mai spune-i că mi e dragă atât ea cât şi copiii ci!

Mi se pare că cea mai mare dovadă de ataşament care se poate revendica e aceea de a fi obiectul ultimelor gânduri ale unui muribund.

de amară şi noroc că acest copil era ca de bronz pentru a

nu exploda sub aspra sa constrângere.

Nu latina era cea care constituia martiriul său,
Deschartres nici nu i-o mai preda. Ci matematica, pentru care el arătase aptitudini şi pentru care era

(într-adevăr dotat.

Tirania, şi slăbiciunea lui Deschartres, — Menuetul lui Fischer.
— Primele iubiri ale fratelui meu. — Paul ine. — Domnul Gogauli şi domnul Lubin. — Talente de plăcere. — Mareşalul Maison. —
Apartamentul din strada Tbiroux, — Mare tristețe ia vârstă de şapte ani, la gândul măritişului. — Plecarea armatei în campani i din Rusia. — Nohant. — Ursule surorile ei. — Efectul jocului asupra mea. — Vechii mei prieteni.

Ne făceam lecțiile în camera lui Deschartres, cameră ținută foarte curat, dar unde domnea un miros i de săpun de lavandă care a sfârşit prin a-mi deveni grețos. Lecțiile mele nu erau prea lungi, dar cele ale bietului meu frate durau toată după-amiaza, pentru că era obligat să studieze de unul singur şi să-şi I
facă temele sub ochii-pedagogului. E adevărat că atunci 1 când îl scăpai din ochi, el nici măcar nu deschidea, cartea. O ştergea peste câmp şi nu-l mai vedeai toata j ziua.

Dumnezeu crease şi adusese pe lume pe acest copil
impetuos, desigur numai ca să-l pedepsească pe Des chartres; dar Deschartres, tiran prin natură, nu lu. I escapadele sale ca o jignire. Îi făcea o viață cumplit

IV

Nu ura studiul în sine, dar prefera mişcarea şi veselia, de care avea o nevoie imperioasă. Deschartres îl învăța de asemenea şi muzica. Cum flageoletul era instrumentul său favorit, Hippolyte a tre-
; buit să-i învețe, vrând, nevrând: i s-a cumpărat un
\ flageolet din lemn de merişor şi Descharters, înarmai cu flageoletul său din abanos, montat în sidef,

3 îi aplica lovituri violente peste degete la fiecare notă

,: falsă. Exista un anumit menuet de Fischer care a lăsat bătături pe mâinile elevului nefericit. Vina lui
Deschartres era deci cu atât mai. Mare, cu cât, oricât
I: de nervos ar fi fost, putea totuşi să se stăpânească
: față de persoanele pe care le iubea. N-a brutalizat niciodată copilăria tatii şi niciodată nu s-a mâniat k împotriva mea până la a încerca un act de violența,
Idecât o singură dată în viața sa. Avea deci un soi țde aversiune pentru Hippolyte, din cauza farselor *ț* de prost-gust şi a zeflemelilor sale. Şi totuşi îi purta, fe' datorită tatălui său, un adevărat interes. Nimic nu-l
obliga să-l instruiască, " dar el se străduia, cu o în-
căpățânare care nu ținea de răzbunare, căci ar fi k fost repede dezgustat de o satisfacție pe care elevul său o plătea atât de scump; îşi impusese această sarcină de conştiință, dar e bine de spus că, cu acest prilej, dădea frâu liber şi resentimentului.\

Când mă duceam să-mi fac lecțiile alături de Hip-
. Polyte, care, sprijinit în coate pe masa lui, se juca,
atunci când nu era privit, cu muştele, Ursule *se* afla totdeauna acolo. Deschartres o iubea pe această fetiță, sigură de ea, care-i ținea piept şi care-i răspundea

1!) — Povestea vieții mele, voi. I

prompt. 6a toți oamenii violenți, lui Deschartres îi plăcea rezistența fățişă şi devenea îngăduitor, slab chiar, cu cei care nu se temeau de el. Neajunsul lui
Hippolyte şi nenorocirea sa era de a nu-i fi spus niciodată, în față, că era nedrept şi crud. Dacă l-ar fi amenințat o singură dată că se plânge bunicii sau că părăseşte casa, Deschartres şi-ar fi revizuit, cu siguranță, atitudinea. Dar copilul se temea de el, îl
ura, şi nu se consola decât prin răzbunare.

Era, desigur, ingenios, în această privință şi avea o înclinare diabolică în a observa şi a descoperi ceea ce era ridicol. Adesea, în mijlocul lecției, Deschartres era chemat în casa sau în curtea fermei pentru vreun amănunt necesar în

ocupațiile sale agricole.
Aceste absențe erau folosite ca să râdem de el. Hippolyte lua flageoletul de abanos şi-şi maimuțărea profesorul cu un rar talent de imitație. Nu era, într-adevăr, nimic mai caraghios decât Deschartres cântând din flageolet. Acest instrument câmpenesc era ridicol prin el însuşi în mâinile unui personaj atât de solemn şi înfipt în gura unui om de obicei atât de posomorit. În plus, îl manevra cu o fandoseală extremă, rotunjindu-şi degetele cu grație, legănându-şi trupul şi țuguindu-şi buza superioara cu o afectare care-i dădea cea mai caraghioasă mutră din lume. Mai ales acest menuet de Fischer îl făcea să-şi etaleze toate talentele sale, şi Hippolyte ştia foarte bine, pe dinafară, această bucată, pe care nu ajungea s-o citească corect când partitura şi figura amenințătoare a lui Deschartres se aflau în fața ochilor săi.
Dar silit să-l imite, el l-a-învățat fără să vrea, şi cred că n-a mai făcut niciodată alt studiu muzical decât acela…

Mama ne părăsi la începutul toamnei. N-o putea lăsa pe Caroline şi se vedea silită să-şi împartă viața între cei doi copii ai săi. Mă dăscăli multă vreme ca să mă împiedice s-o urmezsimțeam O
durere vie: dar urma să plecam cu toțfi la Paris la sfârşitul lui octombrie. Erau cel mult două lunide despărțire, şi teama care pusese stăpânire pe mine, în anul precedent, la gândul unei despărțiri definitive s-a risipit prin felul în care am trăit alături de ea, aproape fără întrerupere, începând de atunci. Ea mă făcu să înțeleg că ne vom reuni în curând la
Paris, că va veni din nou la Nohant anul viitor, şi m-am supus.

Aceste două luni trecură fără piedici, mă obişnuisem cu manierele impunătoare ale bunicii, devenisem destul de rezonabilă pentru a o asculta fără efort, şi ea, la rândul ei, era mai puțin riguroasă față de mine în ceea ce priveşte exigențele ei de „ținută frumoasă*,

La țară, ea era mai puțin impresionată de inconvenientele delăsării mele. La Paris, comparându-mă cu păpuşelele din

lumea bună, se speria de felul meu sincer de a vorbi şi de aliura mea de ţăranca.

Atunci reîncepea mica persecuţie care-mi folosea atât de puţin.

Părăsirăm Nohantul, aşa cum mi se făgăduise, odată cu primele zile friguroase. S-a hotărât ca Liâppolyte să fie internat într-un penjion, la Paris, ca să-l dezbare de manierele sale ţărăneşti. Deschartres se oferi să-l conducă, să-i aleagă un institut

„destinat fericirii de a poseda un elev atât de gentil1', şi să-l instaleze acolo. I se făcu deci un trusou şi, cum trebuia să ia, împreună cu Deschartres, diligenta de la Châteauroux, s-a hotărât să străbatem împreună ţinutul la Brande1, noi în trăsura condusă de Saint-Jean şi trasă de doi cai bătrâni, iar Hippolyte şi Deschartres călare pe iepele cuminţi ale fermei. Dar cu câteva zile înainte de a pleca s-a Jbăgat de seamă că pentru a face această partidă de călărie, băiatului îi trebuiau cizme, căci pantalonul scurt şi ciorapii albi ai primei împărtăşanii nu mai erau de sezon.

O pereche de cizme! Era, de multă vreme, visul, ambiţia, idealul, zbuciumul băiatului necioplit. A încercat să-şi facă o pereche din nişte ghete vechi ale lui Deschartres şi dintr-o bucată mare de piele pe care o găsise în remiză, poate burduful vreunei trăsuri scoase din uz. Muncise patru zile şi patru nopţi, tăind, cosând, scăldându-şi bucata de piele în jgheabul cailor pentru a o înmuia şi izbuti să-şi confecţioneze nişte încălţări informe, demne de un eschimos, dar care crăpară din prima zi în care şi le puse. Dorinţa îi fu îndeplinită când cizmarul aduse nişte cizme adevărate, cu fier la călcâi şi curea pentru pinteni.

Cred că aceasta a fost cea mai mare bucurie pe care am văzut-o încercată de un muritor. Călătoria la Paris, prima deplasare din viaţa sa, cursa pe caî, gândul că se va despărţi curând de Deschartres, toate astea nu erau nimic în comparaţie cu fericirea de a avea cizme. El însuşi punea această satisfacţie «de copil, în amintirile sale, deasupra

tuturor acelora pe care le-a gustat mai apoi şi spunea adesea:

— Primele iubiri? Cred şi eu! Ale mele au avut ca obiect o pereche de cizme şi vă răspund că m-am simțit fericit şi mândru!

i

Erau cizme de husar, după moda de atunci şi se purtau pe deasupra pantalonului mai mult sau mai puțin lipit de picior. Le văd şi acum, căci fratele meu atâta m-a obligat să le privesc şi să le admir, viind, nevrând, încât. Eram obsedată de de până la a le. Visa noaptea. Şi le puse în ajunul plecării şi nu şi le scoase decât la Paris, căci se culcă cu de în picioare. Dar nu putu să doarmă, până într-atât se temea nu că cizmele lui ar fi putut sfâşia lingeria patului, ci ca lingeria patului să nu-i şteargă cumva luciul cizmelor. Se sculă deci spre miezul nopții şi veni în camera mea pentru a şi le examina la lumâna focului care strălucea încă în cămin. Dădaca mea, care dormea în camera de alături, voi să-l tri-

I meată îndărăt, dar fu imposibil. Mă trezi ca să-mi

i arate cizmele, apoi se aşeză în fața focului, nevrând să adoarmă, căci şi-ar fi pierdut astfel timp de cî-

’ teva clipe, sentimentul fericirii sale. Totuşi, somnul învinse această beatitudine, şi când dădaca mă sculă ca să plecăm, îl văzurăm pe Hippolyte, care alunecase jos şi dormea pe dale, în fața căminului.

Plecarea avu loc înainte de a se lumina de ziuă

, pentru a putea ajunge în ținutul la Brande la răsă-

I ritul soarelui, cu scopul de a ieşi din acest ținut la apus. O zi întreagă, pentru a face aceste patru sau

cinci leghe de drum! Nu însemna prea mult, cu

Saint-Jean care-şi menaja animalele şi nu pierdea niciodată ocazia să se rătăcească pe drum, oricât de

i puțin ar fi băut la botul calului. Când, din instinct,

’ caii urmau drumul bun, el adormea adânc în şa, şi atunci trebuia să ne ferim de băltoace şi era mai

’ rău pentru noi.

Din fericire, de astă dată avurăm o escorta. Des
i chartres, care cunoştea bine drumul, mergea înainte, în
" trap mic, iar Hippolyte, pe de lături, stimula ardoarea cailor noştri şi-l ţinea pe Saint-Jean în-
1 tr-o formă bună.

Am văzut-o poate un pic mai puţin pe mama în iarna lui 1811 spre 1812. Se proceda astfel, ca să mă obişnuiesc puţin câte puţin să stau departe de ca, şi mama, la rândul ei, simţind că era obligată mai
I mult faţă de Caroline, care n-avea bunică s-o răsfeţe, sprijinea dorinţa bunicii de a mă vedea hotă-
1 rându-mă. Avui, de data asta, distracţii şkplăceri
I potrivite vârstei mele.. Bunica era prietenă cu doamna

de Farges, a cărei fiica, doamna de Pontcarre, avea o fată încântătoare, numită Pauline.

Ne făcură cunoştinţă şi ramaserăm strâns legau
până în epoca în care măritişul amândurora ne-ai îndepărtat una de cealaltă, cu circumstanţele pe care le voi povesti la locul potrivit.

Pauline, care a devenit mai târziu o fată fermeca toare, era un copil blond, slab, puţin palid, vioi, p! a cut şi foarte vesel. Avea un minunat păr buclat, och.
superbi, trăsături regulate şi aproape aceeaşi vârstă!
cu mine. Cum mama ei era o femeie cu mult spirit „copilul nu era deloc manierat. Avea totuşi „o ţinută
mai bună“ ca a mea, mergea uşor şi-şi pierdea mai puţin des mănuşile şi batista. Din cauza asta bunica
mi-o dadea în fiece clipă de exemplu, mijloc infailibil ca să mă facă s-o detest, dacă aş fi avut amorulpropriu pe care voiau să mi-l insufle şi dacă n-aş fi simţit toată viaţa nevoia irezistibilă de a mă ataşa de fiinţele cu care întâmplarea mă făcea să trăiesc.,

O iubeam deci cu tandreţe pe Pauline, care se lăsat iubită. Asta era firea ei. Era bună, sinceră, amabilă,
dar rece. Nu ştiu dacă s-a schimbat. Asta m-ar mira mult...

Hippolyte era semi-intern. În intervalul orelor pe care le petrecea acasă şi în zilele de vacanţă lua lecţii de dans şi lecţii de scris împreuna cu noi. Voii spune câte ceva despre profesorii noştri, pe care nu
i-am uitat.

Domnul Gogault, maestru de dans, era dansator la Operă. Îşi scârţâia vioara şi ne răsucea picioarele pentru a ni le întoarce i'n afară. Uneori Deschartrc
asistând la lecţie, întărea spusele profesorului ca sa ne reproşeze că mergeam sau că dansam ca nişte urşi ori ca nişte papagali. Dar noi, care detestam sa mergem pretenţios ca Deschartres şi care-l găseam pe domnul Gogault deosebit de caraghios prezenţii)-
du-se îutr-o cameră ca un zefir gata să facă figuri de balet, lovindu-şi picioarele unul de altul, ne grăbeam, fratele meu şi cu mine, să ne răsucim picioarele înăuntru de îndată ce el pleca; şi cum ni le disloca pentru a le face să ia „prima poziţie", noi ni le dislocam în sens contrar din teama de a nu
. Rămâne cum voia el să ni le aranjeze. Numeam această muncă pe ascuns „poziţia a şasea". Se ştie că principiile dansului nu admit decât cinci.

Hippolyte era de o stângăcie şi de o încetineală înfricoşătoare, şi domnul Gogault declară că niciodată nu-i trecuse prin mâini un asemenea cal de plug

Schimbările sale de picioare zguduiau toată casa, bătăile de picioare dărâmau pereţii. Când i se spunea să ridice capul şi sa nu întindă gâtul, îşi apuca bărbia cu mâna şi şi-o ţinea astfel dansând. Profesorul era silit să râdă, în timp ce Deschartres manifesta totuşi o serioasă şi vehementă indignare împotriva elevului, care credea că dăduse dovadă de bunăvoinţă.

Maestrul de scris se numea domnul Lubin. Era un profesor cu pretenţii mari şi capabil sa strice cea mai bună mâna cu sistemele sale. Ţinea la poziţia braţului şi a corpului, ca şi cum a scrie era o mimică coregrafică; dar totul era în genul educaţiei pe care voia să ne-o dea bunica.

Trebuia „grație*
În orice. Domnul Lubin a inventat deci diverse instrumente de tortură pentru a-şi sili elevii să-şi țină capu! drept, cotul degajat, trei degete alungite pe tocul de scris şi degetul mic întins pe hârtie, în aşa fel încât sa susțină greutatea mâinii. Cum această regularitate a mişcării şi această tensiune a muşchilor sunt tot ce poate fi mai antipatic firii şi supleții copiilor, el inventase: 1. Pentru cap, un soi de coroană din lamele de balenă; 2. Pentru trup şi umeri, centură care se prindea pe la spate de coroană, cu ajutorul unei chingi; 3. Pentru cot, o bară de lemn care se înşuruba în masă; 4. Pentru indexul mâinii drepte un inel de alama lipit de un inel mai mic prin care trecea tocul; 5. Pentru poziția mâinii şi a degetului mic, un soi de soclu din lemn de merişor cu crestături şi rotițe. Adăugați la toate aceste ustensile indispensabile studiului caligrafiei, după domnul Lubin, liniile, hârti. A, tocurile, creioanele, toate lucruri care n-aveau nicio valoare dacă nu erau furnizate de profesor, şi veți vedea ca profesorul făcea un mic negoț care-l avantaja puțin, dat fiind prețul mic cu care se plăteau, în general, lecțiile de scris.

La început toate aceste invenții ne făcură să râdem mult, dar după cinci minute de încercare reeunoscurăm că era un adevărat supliciu, că degetele se anchilozau, brațele înțepeneau şi chinga îți dădea migrene. N-au vrut să ne asculte pâângerile şi să ne

— Scape de domnul Lubin decât atunci când acesta a izbutit să ne facă scrisul cu totul ilizibil'.

Profesoara de piano se numea doamna de Villiers.
Era o femeie tânără, îmbrăcată totdeauna în negru, inteligentă, răbdătoare şi cu maniere distinse.

Aveam, în plus, numai pentru mine, o profesoară de desen, domnişoara Greuze, care se dădea drept fiica celebrului

pictor23 şi care poate că şi era. Era o ființă bună, poate că avea şi talent, dar nu se străduia câtuşi de puțin să-mi dăruiască şi mie din el, căci mă învăța în chipul cel mai prost din lume, să haşurez înainte de a şti sa desenez o linie şi sa rotunjesc ochi mari, urâți, cu gene enorme, pe care trebuia să-i fac unul câte unul înainte de a avea vreo idee despre ansamblul unei figuri.

în concluzie, toate aceste lecții erau, într-un fel, bani pierduți de pomană. Erau prea superficiale ca să ne învețe într-adevăr vreo artă. N-aveau decât bunul rezultat să ne ocupe vremea şi să ne facă să căpătăm obiceiul de a ne-o ocupa noi înşine. Ar fi fost mult mai bine dacă s-ar fi încercat să se vada ce înclinări avem şi să ne îndrepte pe urmă spre vreo specializare pe care am fi putut-o dobândi. Acest fel de a le învăța pe domnişoare, câte puțin din toate, este, desigur, mai bun decât a nu le învăța nimic;

aşa e însă obiceiul, şi asta se cheamă „a le câărui talente de plăcere", plăcere, pe care în treacăt fie zis, n-o încercau deloc nefericiții vecini, condamnați zile întregi să asculte anumite studii de canto sau de pian. Dar mi se pare că fiecare din noi este Jaun pentru un anumit lucru şi că cei care, în copilărie,

au aptitudini pentru orice, nu mai au pânăla urmă pentru nimic. În acest caz ar trebui aleasă şi dezvoltată aptitudinea care domină. Cât despre tinerele fete care n-au niciuna, n-ar trebui să fie abrutizate prin studii pe care nu le înțeleg şi în urma cărora, '

de cele mai multe ori, din simple şi bune cum erau din fire devin proaste şi înfumurate.

Educația, fiind aşa cum e, nu regret că bunica m-a silit de timpuriu să pricep aceste noțiuni diferite.

Dacă n-au dat, în ce mă priveşte, niciun rezultat care să producă plăcere altora, au fost, cel puțin pentru mine, o

---

[23] ***Jean-Baptiste Greuze*** **(1725—1805), pictor francez, -unor al unor compoziţii cu subiecte moralizatoare *(Fiul pedepsit, Pasărea moartă, Ulciorul spart* etc.), precum şi al unor portrete.**

sursa de pure şi inalterabile bucurii, şi, fiindu-mi insuflate la vârstă la care inteligenţa e proaspătă şi uşoară, de nu mi-au pricinuit nici trudă, nici dezgust. Cu excepţia totuşi a dansului pe care domnul Gogault a izbutit să mi-l facă ridicol şi a marei arte caligrafice pe care domnul Lubin jmi-a făcut-o odioasă. Când abatele d'Andrezd venea s-o. Vadă pe bunica, intra uneori în camera în care ne făceam lecţiile şi, la vederea domnului Lubin, striga:

— Îl salut pe domnul profesor al „literelor frumoase"! — titlu pe care domnul Lubin, fie că înţelegea sau nu „calamburul, îl accepta foarte grav. Ah!
Dumnezeule, spunea mai apoi abatele, dacă s-ar învăţa literatura adevărată cu ajutorul lanţului pus pe după gât, al cămăşilor de forţă şi al inelelor de fier după metoda Lubin, câţi scriitori am fi avut în minus şi câţi pedanţi în plus!

Ocupam pe atunci un foarte frumos apartament în strada Thiroux, numărul 8. Era un antresol, destul de înalt pentru un antresol şi vast pentru un apartament din Paris.

Exista şi aici, ca şi în strada Mathurins, un salon frumos în care nu se intra niciodată. Sufrageria dădea spre stradă. Pianul meu se afla între cele două ferestre. Dar zgomotul trăsurilor, strigătele Parisului, mult mai frecvente şi mai variate în acea epocă decât sunt astăzi flaşnetele şi trecerea vizitatorilor, mă deranjau în aşa măsură încât nu studiam cu nicio plăcere, ci doar ca să-mi fac datoria.

Dormitorul, care era în realitate salonul bunicii, dadea într-o curte terminată printr-o grădină şi un mare pavilion, în stilul empire, unde locuia, cred, un fost furnizor al armatei. El ne îngăduia să alergăm prin grădina sa, care nu era în realitate decât un fund de curte cu arbori şi nisip, dar în care noi găseam mijlocul să avem spaţiul necesar. Deasupra noastră locuia doamna Periei-, o persoană foarte frumoasă şi-spilcuită, soră vitregă cu Casimir Perier '.

La etajul al doilea se afla generalul Maison *, soldat parvenit, a cărui avere devenise, de puţină vreme, respectabilă, dar care a fost unul dintre primii ce l-au părăsit

pe împărat în 1814. Echipajele, ordonanțele, eatârii săi plini cu bagaje (cred că în acea epocă pleca sau se reîntorcea din Spania) umpleau curtea şi casa de zgomot şi de mişcare; dar ceea ce mă frapa cel mai mult era mama sa, o țărancă bătrână, care nu-şi schimbase cu nimic costumul, limbajul şi obiceiurile de zgârcenie rustică; şovăielnică şi bătrână cum era, ea asista, în curte, pe. Un frig crî-ncen, la tăierea buştenilor şi la cântăritul cărbunilor. Se certa groaznic cu paznicul, căruia îi smulgea din mâini butucul, zis „al portarului", când acesta îl alegea un pic prea gros. Toate astea îşi aveau partea lor frumoasă sau urâtă, dar bănuiesc că nu poți să-l faci, încă mult timp de aici înainte, pe țăran să treacă de la mizerie la bogăție, fără să-i împingi avariția la extrem. Existența acestei biete bătrâne era o oboseală, o grijă, o mânie fără odihnă.

Am ocupat apartamentul din strada Thiroux până în 1816.

în 1832 sau 33, căutând să mă instalez undeva, am zărit un anunț pe uşă şi am intrat sperând că era locuința bunicii rămasă neocupată. Dar nu era vorba decât de pavilionul din fund şi mi se ceru, cred, o mic opt sute de franci, preț mult prea ridicat pentru resursele mele din acea epocă. Mi-am oferit totuşi plăcerea de a examina acel pavilion cu scopul de a străbate curtea plantată în care nimic nu era schimbat şi de a vedea, în față, ferestrele camerei bunei mele bunici de unde ea îmi făcea semn să intru în casă când zăboveam în grădină. Tot vorbind cu por-

1 *Nicolas-Josepb Maison* (1771—1840), general, apoi mareşal al
Franței care a comandat, în 1832, expediția franceză din Moreea.

în 1835 a fost numii ministru de război.

tarul aflai că această casă nu şi-a schimbat proprietarul, că acest proprietar trăia încă şi că el ocupa apartamentul de la antresol pe care-l râvneam. Am vrut, cel puțin, să am satisfacția de a revedea acest apartament şi, sub pretextul de a mă tocmi pentru pavilion, am cerut să-i fiu anunțată

domnului de
Buquet. Nu m-a recunoscut, şi nici eu nu l-aş fi recunoscut. Îl pierdusem din vedere de pe când era tânăr şi sprinten. Am regăsit un bătrân care nu-şi mai părăsea camera, şi care, pentru a face cât de cât un pic de mişcare, ’ordonată de doctor, îşi instalase un biliard alături de pat, în chiar camera bunicii mele. În rest, în afară de odaia mea, care fusese alipită unui alt apartament, nu era schimbat nimic în dispoziția celorlalte odăi; ornamentele, în gustul imperiului, plafoanele, uşile, lambriurile, cred că până şi hârtia din anticameră, erau aceleaşi de pe vremea mea. Dar totul era negru, murdar, afumat şi puțind a „Caporal” \ în locul minunatelor miresme ale bunicii. Am fost mai ales izbită de micimea casei, a curții, a grădinii şi a camerelor, care mi se păruseră atât de vaste odinioară, şi care rămăseseră astfel în amintirile mele. Inima mi se strânse regăsind atât de urâtă, de tristă şi de întunecată această locuință atât de plină de amintirile mele.

Am, cel puțin, o parte din mobilele care-mi evocă copilăria şi chiar marele covor care ne amuza atât pe Pauline cât şi pe mine. Era un covor ouis XIV, cu ornamente care aveau toate, pentru noi, un nume şi un sens. Cutare formă rotundă era o insulă, cutare parte a fondului, un braț de mare de străbătut. O
anumită rozetă cu flăcări roşii era infernul, anumite ghirlande erau paradisul, şi o bordură marş, reprezentând ananaşi ena pădurea Hercyniei. Ce călătorii fantastice, periculoase sau plăcute nu făcusem cu picioruşele noastre, pe acest vechi covor! Viața copiilor este o oglindă magică, în care obiectele reale devin imaginile vesele ale viselor lor; dar vine o zi în care acest talisman îşi pierde virtuțile, în care oglinda se sfărâmă şi cioburile ei se risipesc pentru a nu se mai reuni niciodată.

. Astfel fu pentru mine împrăştierea tuturor persoanelor şi aproape a tuturor lucrurilor care mi-au umplut viața de la Paris până la vârstă de şaptesprezece ori optsprezece ani.

Bunica şi toţi prietenii ei Bătrâni, de ambele sexe, muriră unul câte unul, relaţiile mele se schimbară. Am fost uitată, şi am uitat eu însămi o mare parte dintre fiinţele pe care le-am văzut vreme atât de îndelungată; am intrat într-o nouă fază a vieţii mele; să-mi fie iertat deci că zăbovesc acum prea mult la faza care a dispărut cu totul pentru mine.

îi vedeam din când în când pe nepoţii tatii, şi ntimeroasa familie care s-a unit mai ales în jurul celui mai vârstnic, Rene, cel care locuia în frumosul şi micul palat din strada Grammont. N-am spus încă nimic despre copiii săi cu scopul de a nu-mi încurca cititorul în această complicaţie de generaţii şi, în concluzie, n-am nimic de zis despre fiul său, Septime, pe care l-am cunoscut puţin şi care nu-mi era deloc simpatic. Visul bunicii era să mă mărite cu el sau cu vărul său Leonce, fiul lui August, dar eu nu eram o partidă destul de bogată pentru ei, şi cred că nici ei, nici părinţii lor nu s-au gândit vreodată la asta.

Vorbele dădacelor, mă puseră de timpuriu, fără voia.

mea, la curent cu acest vis al bunei mele bunici şi e o mare prostie să tulburi copiii cu ideile astea de măritiş. Am fost preocupată multă vreme de acest lucru înaintea vârstei la care ar fi trebuit să mă gândesc la aşa ceva şi acest fapt a produs în mine

o mare tulburare a sufletului. Leonce îmi plăcea cum poate un copil să placă altui copil; era vesel, vioi şi îndatoritor, Septime era rece şi taciturn, cel puţin aşa mi se părea mie, pentru că mă credeam mai cu deosebire destinată lui, bunica având mai multă prietenie pentru tatăl lui decât pentru cel al lui Leonce.

Dar fie că ar fi fost Leonce, fie Septime, mi-era o frică cumplită şi de o uniune şi de cealaltă, pentru că, începând de la moartea tatii, părinţii lor n-o mai vedeau deloc pe mama şi aveau o părere proastă despre ea.

Socoteam deci. Că măritişul meu ar fi semnalul unei rupturi forţate de mama, de sora mea, de Clotilde, şi eram de

pe atunci atât de supusă bunicii, încât ideea de a mă opune voinței sale nu-mi venea încă în minte. Eram deci mereu destul de stingherită față de toți Villeneuve-ii, cu toate că-i iubeam, de altfel, mult; şi, uneori, jucându-mă cu copiii lor, simțeam nevoia de a plânge în toiul râsetelor mele. Temeri himerice, suferințe gratuite! Nimeni nu se gândea atunci să mă despartă de mama, şi acei copii, mai fericiți decât mine, nu se gândeau câtuşi de puțin să-şi înlănțuie, în viitor, libertatea lor sau a mea!

. Sora lui Septime, Emma de Villeneuve, astăzi doamna de la. Roche-Aymon, era o persoană fermecătoare, grațioasă, blândă şi sensibilă pentru care am încercat, încă din copilărie, o simpatie deosebită.

Mă simțeam bine cu ea şi dacă ar fi ghicit cât de cât ideile care mă frământau, mi-aş fi deschis inima la cea mai mică încurajare din partea sa. Dar ea era atât de departe de gândul că, după ce râsesem, pe genunchii ei, şi țopăisfem în juru-i, plecam, plină de melancolie, reproşându-mi într-un fel simpatia pe care o încercam pentru rudele mele dinspre tată, pentru cei care-mi fuseseră prezentați ca duşmani ai mamei mele.

Mama Emmci şi a lui Septime, doamna Rene de

Villeneuve era una dintre cele mai frumoase femei de la curtea imperială. Era, în acea epocă, doamna de onoare a reginei Hortense1. O vedeam uneori seara, în rochie cu trenă şi cu diademe în stil antic, ceea ce mă uimea grozav; dar nu ştiu de ce, mă temeam de ea. Rene era şambelan al regelui Louis.

Era unul dintre oamenii cei mai de treabă pe care i-am cunoscut. L-am iubit ca pe un tată până în momentul în care totul s-a sfărâmat în jurul meu.

Dar la bătrânețe, m-a chemat în brațele sale şi eu am alergat la el din toată inima. Nu te poți bosumfla împotriva ta însăți.

Hippolyte nu făcu pureci mulți în pensionul unde-l

instalase Deschartres. Găsi acolo băieți la fel de nebuni, ba încă şi mai neastâmpărați decât el, care-i dezvoltară atât de

bine fericitele sale înclinăripentru scandal şi indisciplină, încât bunica, văzând că muncea şi mai puţin decât la Nohant, îl retrase în momentul plecării noastre.

Iarna despre care am vorbit e cea în care se făcură imensele pregătiri pentru campania din Rusia. În toate casele în care ne duceam întâlneam ofiţeri piecând la armată şi venind să-şi ia rămas-bun de la familiile lor. Nu ni s-a garantat că vom pătrunde până în inima Rusiei. Era atât de firesc să învingem, încât nu te îndoiai că vom obţine satisfacţie prin tratate glorioase, de îndată ce se va fi trecut graniţa şi se vor fi dat câteva bătălii în primele provincii de la frontiera rusească. Se sinchiseau atât de puţin de climat, încât îmi amintesc de o doamnă bătrână care voia să-şi dea toate blănurile unui nepot de-aî

’ *Hortense de Beauharnais* (1783—1837), fiica vicontelui de Beauharnais şi a Josephinei Ţascher (viitoarea soţie a lui Napoleon
Bonaparte). S-a măritat cu f. OuisBonapane, regele Olandei, ţi a fost mama lui Napoleon al JlT-lea.

ei, locotenent de cavalerie, ’ şi această precauţie părintească îl făcu pe nepot să râdă zdravăn. Tânăr şi mândru, în micul său dolman pe talie, locotenentul îşi arăta sabia şi spunea că ea era cea care-l va încălzi în război. Buna cucoană îi spunea că se duce într-o ţară acoperită tot timpul de zăpadă; dar era în luna aprilie, grădinile înfloreau, aerul era călduţ: Tinerii, şi mai ales francezii, credeau cu plăcere că luna decembrie nu va mai sosi niciodată pentru ei. Probabil că acest tânăr mândru a regretat de multe ori blănurile bătrânei sale mătuşi în timpul fatalei retrageri.

Oamenii cu experienţă, şi Dumnezeu ştie că nu lipsesc niciodată după ce a trecut un eveniment, au pretins că toţi au prezis numai rău despre această gigantică întreprindere, că l-au blestemat pe Napoleon ca pe un cuceritor temerar, în sfârşit, că avuseseră presentimentul unui imens dezastru. Nu cred nimic sau cel puţin n-am auzit exprimate ’niciodată aceste temeri, chiar la persoane duşmane, fie din obicei, fie

din gelozie, în ceea ce priveşte măreţiile imperiului. Mamele care-şi vedeau copiii plecând se plângeau de neobosita activitate a împăratului şi erau cuprinse de nelinişti şi de regrete personale inevitabile într-un asemenea caz. Ele îl blestemau pe „cuceritor", pe „ambiţios", dar n-am văzut niciodată la de nici cea mai mică îndoială în privinţa succesului, şi auzeam totul, înţelegeam totul în acea epocă. Gândul că Napoleon ar fi putut fi învins nu se ivi niciodată decât în mintea celor care-l trădaseră. Ei ştiau bine că doar trădarea era singurul mijloc de a-l învinge. Oamenii care-i erau adversari, dar erau cinstiţi, aveau în el — chiar blestemându-l — încrederea cea mai deplină şi auzeam spunându-i-se uneia dintre prietenele bunicii:

— Ei bine, când vom lua Rusia, ce vom face cu ea?

Alţii spuneau că împăratul se gândea la cucerirea Asiei, şi că această campanie din Rusia nu era decât un prim pas spre China.

— Vrea să fie stăpânul lumii, se striga, şi nu respectă drepturile unei naţiuni. Unde se va opri? Când se va simţi satisfăcut? E intolerabil, totul îi reuşeşte!

Nimeni nu spunea că putea să i se întâmple şi invers şi să facă Franţa să plătească scump gloria cu care fusese ameţită.

Ne întoarserăm la Nohant odată cu primăvara lui 1812, mama veni să petreacă o parte din vară cu noi şi Ursule, care se întorcea în fiecare iarnă la părinţii ei, îmi fu înapoiată, spre bucuria mea şi a ei. în afară de afecţiunea pe care o avea pentru mine, Ursule adora Nohantul. Ea era mai sensibilă decât mine la bunăstare şi se bucura mai mult decât mine de libertate, pentru ca, în afară de câteva lecţii de cusătorie şi de aritmetică pe care i le dăduse mătuşă-sa Julie, era obişnuită cu o completă independenţă. *1* rebuie să spun că nu abuza de ea, şi că era din fire muncitoare. Marna o învăţă să scrie şi să citească şi, în timp ce eu îmi făceam alte lecţii cu Deschartres sau cu bunica, în loc să se gândească să alerge, ea rămânea lângă mama, pe care o adora şi pe care o înconjura, i cu cele mai tandre atenţii. Ştia

să se facă utilă, şi mama regreta că n-avea mijloace s-o ia la Paris în timpul iernii...

Am primit, în acel ăn, o nouă vizită a unchiului meu, de Beaumont, şi sărbătorirea bunicii a fost din nou pregătită cu „surprize”. Eram destul de naivi şi destul de încrezători în noi înşine pentru a dori să jucăm o comedie. Unchiul s-a mulţumit să facă cuplete pe aria *Lulelei de tutun* pe care am cântat-o la dejun prezentându-mi buchetul de flori. Ursule a sporovăit un lung compliment. În proză, jumătate

serios, jumătate comic, Hippolyte a trebuit să cânte la flageolet menuetul lui Fischer, fără sa facă o singură greşeală şi chiar a avut cinstea în acea zi să sufle şi să scuipe în flageofetul de abanos ai lui
Deschartres.

Vizitele pe care le primeam şi pe care le întorceam, mă puneau în legătură cu copil care au rămas prietenii întregii mele vieţi. Căpitanul Fleury, despre care e vorba în prima scrisoare a tatii, avea un fiu şi o fiică. Fata, persoană minunată şi fermecătoare, a murit la puţină vreme după căsătorie; fratele ei,
Alphonse, a rămas şi pentru mine un frate. Domnul şi doamna Duverner, prietenii tatii şi tovarăşii lui îii fericitele încercări dramatice din 1797, aveau un fiu pe care nu l-am pierdut deloc din vedere de când a venit pe lume şi pe care-l numesc astăzi „bătrânul meu prieten”, deşi e mai tânăr decât mine. În sfârşit, cel mai apropiat vecin al nostru locuia, şi. Locuieşte încă, într-un frumos castel de pe vremea Renaşterii, în vechiul apartament al Dianei de Poitiers24. Acest, vecin, domnul Papet, îşi aducea nevasta şi copiii să-şi petreacă ziua la noi, şi fiul său Gustave purta încă.
rochiţă când făcurăm cunoştinţă. Iată trei taţi de familie pe

---

[24] Fiica contelui de *Saint-Vallier* (1499—1566) ; devenind favorita regelui Henric al II-lca, acesta a construit pentru ea frumosul castel d’Anet şi i-a dăruit ducatul de Valentinoîs.

care i-am cunoscut în fustițe şi cu scufițe, pe care i-am luat în brațele mele pentru a-i ajuta să culeagă cireşe din pomii din grădina mea, care m-au tiranizat zile întregi (căci încă din copilărie am iubit copiii cu o patimă maternă), şi care, adesea, apoi, s-au crezut totuşi mai deştepți decât mine. Cei doi mai vârstnici au chiar un pic de chelie, iar eu încărunțesc...

în toiul jocurilor şi'al viselor noastre aurite, veştile din Rusia veniră, spre toamnă, să arunce umbre lugubre şi să facă să treacă pe sub ochii noştri halucinați imagini înfricoşătoare şi dureroase...

Aveam deci opt ani când am auzit dezbătându-se pentru prima oară această problemă de temut a viitorului Franței. Până atunci îmi priveam națiunea ca invincibilă şi tronul imperial ca pe însuşi tronul lui Dumnezeu. În acea epocă sugeai, odată cu laptele mamei, orgoliul victoriei. Himera nobleței crescuse, transmisă tuturor claselor sociale. A te naşte francez, era o ilustrare, un titlu. Vulturul era blazonul întregii națiuni.

Armata împăratului pierdută timp de cincisprezece zile. — Un cuvânt al împăratului despre tata. — Prizonierii germani. — Tirolezii. — Despărțire de Ursule. — Tutuirea. — Marele pat galben.

— Mormântul tatei. — Cuvintele drăguțe ale domnului de Talleyrand, — Politica bătrânelor contese. — Un copil patriot. — Altă viziune. — Doamna de Beranger şi mama. — Soldații înfometați din Sologne. — Hangiul iacobin. — Boala bunicii. — Doamna de
Beranger ne devastează grădina. — Corsetul. — Lorette de Beranger. — Intrarea aliaților în Paris. — Părerile bunicii despre Butboni. — Ghiuleaua de tun. — Doamnele frumoase şi cazacii.

Copiii sunt impresionați în felul lor de faptele generoase şi de nenorocirile publice. Nu se vorbea de nimic altceva în jurul nostru decât de campania din
Rusia, şi pentru noi era ceva imens şi fabulos întocmai ca

expedițiile lui Alexandru în India.

Ceea ce ne-a impresionat în mod extrem e că timp de cincisprezece zile, dacă nu mă înşel, nu s-au primit veşti de la împăra't şi armata sa. Ca o mulțime de trei sute de mii de oameni, ca Napoleon, omul care umplea universul cu numele său şi Europa cu prezența sa, să fi dispărut astfel, întocmai ca un pelerin pe care-l înghite zăpada şi căruia nu-i mai găseşti nici măcar leşul, era pentru mine un fapt de neînțeles. Aveam vise ciudate, elanuri ale imaginației care-mi provocau fierbințeală şi-mi umpleau somnul cu fantome. Atunci, o fantezie deosebită, cu care am rămas multă vreme după asta, începu să pună. Stăpînire pe. Creierul meu excitat de povestirile şi comentăriile care mă impresionau. Mi-am închipuit într-un anumit moment al visărilor mele, că aveam aripi, că străbăteam spațiul şi că vederea mea urca, plutind, pe deasupra prăpastiilor orizontului; descopeream vastele zăpezi, stepele fără sfârşit ale Rusiei albe;
pluteam, mă orientam în aer, descopeream în sfârşit coloanele rătăcitoare ale nenorocitelor noastre legiuni; le călăuzeam spre Franța, le arătam drumul, căci ceea ce mă tulbura cel mai mult era faptul că-mi închipuiam că aceste trupe nu ştiau unde se află şi că, îndreptându-se spre Asia, se înfundau din ce în ce mai mult în pustiu, întorcând spatele Occidentului. Când îmi veneam în fire, mă simțeam obosită şi zdrobită de zborul lung. Pe care-l făcusem;
ochii îmi erau orbiți de zăpada pe care o privisem;
îmi era frig, îmi era foame, 'dar încercam marea bucurie de a fi salvat armata franceză şi pe împăratul ei.

în sfârşit, spre douăzeci şi cinci decembrie, aflarăm că Napoleon era la Paris. Dar armata rămăsese în urmă, angajată pentru încă două luni într-o retragere groaznică, dezastruoasă. Nu s-au cunoscut, în mod oficial, suferințele şi nenorocirile acestei retrageri decât după destul de multă vreme. Împăratul, la Paris, credea totul salvat, totul reparat. Buletinele marei armate şi jurnalele nu spuneau decât o parte din adevăr. Doar din scrisorile particulare, din

povestirile celor care au scăpat din dezastru, s-a putut face o idee despre ceea ce s-a petrecut.

Printre familiile pe care le cunoştea bunica, exista un tânăr ofiţer care plecase ia şaisprezece ani în această cumplită campanie. Crescuse cu un cap în toiul acestor marşuri forţate şi a acestor oboseli nemaipomenite. Mama sa, nemaiauzind vorbindu-se despre el, îl plângea. Într-o zi, un soi de brigand de o înălţime impunătoare şi îmbrăcat ciudat dădu năvală în camera ei, căzu în genunchi şi o strânse în braţe. Mai întâi, femeia ţipă de spaimă, apoi, curând, de bucurie. Fiul ei avea aproape şase picioare în înălţime ’. Avea o barbă lungă, neagră şi, în loc de pantalon, un jupon de damă, rochia unei biete vivandiere care murise îngheţată în mijlocul drumului.

Cred că e vorba de acelaşi tânăr care a avut parte, la puţină vreme după asta de o soartă asemănătoare cu cea a tatii. Scăpat teafăr din cumplitele primejdii ale războiului, a murit plimbându-se; calul său, furios, s-a zdrobit, împreună cu el de oiştea unei trăsuri. Împăratul, auzind de acest, accident, a spus:

— Mamele tuturor familiilor pretind că le-am ucis copiii în război, şi iată totuşi unul a cărui moarte nu mi-o pot reproşa. La fel ca şi domnul Dupin!
E oare vina mea dacă a fost ucis de un cal nărăvaş?

Această apropiere între domnul de X şi tata, arată uluitoarea memorie a împăratului. Dar în legătură cu ce oare se plângea el astfel de ura mamelor? lata ceea ce n-am putut afla. Nu-mi aduc aminte de; epoca precisă a nenorocirii domnului de X. Asta trebuie să se fi întâmplat într-un moment în care Franţa aristocratică abandona cauza împăratului şi în care acesta făcea reflecţii amare asupra sorţii sale.

îmi este imposibil sa-mi amintesc dacă ne-am dus la Paris în iarna lui 1812 spre 1813. Această parte a existenţei mele mi-a ieşit cu desăvârşire din memo-

’ Crescuse eu aproape un picior în timpul campaniei (n.a.).

rie. N-aş şti să spun nici daca mama a venit la
Nohant în vara lui 1813. Probabil că da, căci în caz contrariu aş fi fost necăjită şi mi-aş fi amintit.

Calmul se restabilise în capul meu cu privire la politică. Împăratul plecase din nou din Paris. Războiul reîncepuse în aprilie.

în cursul verii începură să'treacă prizonierii. Primul pe care l-am văzut a fost un ofiţer aşezat pe marginea drumului, pq pragul unui mic pavilion care mărginea grădina din acea parte. Avea o haină de postav fin, rufărie foarte frumoasă, încălţăminte mizerabilă şi portretul unei femei agăţat de o panglică neagră, pe pieptul său. Fratele meu şi cu mine i-am privit cu curiozitate, în timp ce el îşi examina, cu un aer trist, portretul, dar n-am îndrăznit să-i vorbim. Servitorul său l-a ajuns din urmă. S-a sculat şi a pornit la drum fără să ne bage în seamă.

După un ceas, a trecut un grup destul de mare de alţi prizonieri. S-au îndreptat spre Châteauroux.
Nimeni nu-i conducea, nici nu-i supraveghea. Ţăranii de-abia îi priveau.

A doua zi, cum fratele meu şi cu mine ne jucam lângă pavilion a trecut unul din acei bieţi sărmani.
Căldura era copleşitoare. S-a oprit şi s-a aşezat pe aceeaşi treaptă a pavilionului care oferea trecătorilor puţină umbră şi răcoare. Avea o figură blândă de ţăran german, greoaie, blondă şi naivă. Asta ne-a dat curaj să-i vorbim, dar el a răspuns:

— Nu înţeleg!

Era tot ceea ce ştia să spună în limba franceză.

L-am întrebat, prin semne, dacă îi era sete. Mi-a răspuns arătând apa din şanţ, cu un aer întrebător.
L-am făcut să priceapă că nu era bună de băut şi să ne aştepte. Am alergat să căutăm o sticlă cu vin şi o enormă bucată de pâine, asupra cărora s-a aruncat cu strigăte de bucurie şi' recunoştinţă şi, după ce s-a

săturat ne-a întins de mai multe ori mâna. Am gândit că voia bani, dar noi n-aveam. Mă pregăteam să mă duc să-i cer bunicii, când el mi-a ghicit gândul. M-a reținut şi ne-a făcut să pricepem că ceea ce voia de la noi era să ne strângă mâna. Avea ochii plini de lacrimi şi după ce s-a străduit mult, a izbutit în sfârşit să ne spună:

— Copii foarte buni!

Ne-am întors grozav de înduioşați, să povestim bunicii aventura. Ea a început să plângă aducându-şi aminte de timpul în care fiul ei avusese o soartă asemănătoare la croați. Apoi, cum noi coloane de prizonieri se iviseră pe drum, ea porunci să fie duse în pavilion un butoi de vin de regiune şi o provizie zdravănă de pâine. Fratele meu şi cu mine le-am luat în primire şi ni s-a dat liber toată ziua, cu scopul de a îndeplini, până seara, oficiul de cantinieri. Bieții oameni erau de o mare discreție, de o blândețe perfectă şi ne arătau o vie recunoştință pentru acea biată bucată de pâine şi acel pahar de vin, oferit în trecere, fără ceremonie. Păreau mişcați, mai ales să vadă doi copii făcându-le onorurile şi, pentru a ne mulțumi, s-au grupat într-un cor şi ne-au cânțat cântece tiroleze care, ne-au încântat. Nu mai auzisem niciodată ceva asemănător. Acele cuvinte străine, acele voci limpezi, cântând pe părți, şi acea clasică vocaliză guturală, care marchează refrenul ariilor lor naționale, erau pe atunci foarte noi în Franța, şi au făcut o deosebită impresie nu numai asupra mea. Toți prizonierii germani, internați în provinciile noastre, au fost tratați cu blândețea şi ospitalitatea specifică berişonezului, dar cântecele şi talentul lor pentru dans le-au adus un spor de simpatie şi un tratament mult mai bun decât cel datorat milei față de ei. Au fost tovarăşii şi prietenii tuturor familiilor unde s-au stabilit; câțiva chiar s-au şi însurat acolo.

Cred că acel' an a fost primul pe care l-am petrecut la Nohant, fără Ursule. Probabil că fusesem la Parâs în timpul iernii şi, la întoarcerea mea, despărțirea era un fapt pregătit şi împlinit, căci nu-mi amintesc ca el să-mi fi produs surpriză

şi lacrimi. Ştiu că în acel an, sau poate în următorul, Ursule veni să mă vada în fiecare duminică şi am rămas atât de legate, că nu trecea o sâmbătă fără să-i scriu o scrisoare pentru a-i recomada să vină a doua zi şi să-i trimit un mic dar. Acesta consta totdeauna din câte un fleac, aşa cum mă pricepeam: ceva lucrat cu perle, un decupaj din hârtie, o bucățică de broderie. Ursule găsea toate astea minunate şi făcea din-ele amintiri de ale prieteniei.

Ceea ce m-a surprins şi m-a rănit mult, a fost faptul că dintr-o dată ea a încetat să-mi mai spună pe nume. Am crezut că nu mă mai iubea şi când m-a asigurat de ataşamentul ei, am socotit că era o şicană, o încăpățânare, în sfârşit, nu mai ştiu ce; faptul mi s-a părut o insistă gratuită şi, ca să mă consoleze, a trebuit să-mi mărturisească cum că mătuşa-sa Julie o oprise cu îndărătnicie de la orice familiaritate necuviincioasă față de mine. Am alergat la bunica s-o întreb care era rațiunea acestei schimbări, dar ea nu-mi spuse decât că voi înțelege mai târziu cât era de necesar acest lucru. Mărturisesc că nu l-am înțeles niciodată.

Am rugat-o pe Ursule să-mi spună pe nume când vom fi numai noi două. Dar cum, procedând astfel, ea n-ar fi putut să capete deprinderea care i se impunea şi ar fi fost certată dacă ar fi lăsat să-i scape, vorbindu-mi în prezența mătuşii sale, vreun „tu“
în loc de „dumneavoastră”, am fost silită să consimt ca să piardă față de mine acea dulce şi firească familiaritate. Faptul m-a făcut multă vreme să sufăr,

şi chiar am încercat să-i spun şi eu „dumneavoastră”, pentru a restabili egalitatea dintre noi. Ea a fost şi mai îndurerată.

— Pentru că pe dumneavoastră nu vă opreşte nimeni să-mi spuneți pe nume, îmi zise ea, nu-mi răpiți această, plăcere; în loc de o durere, voi încerca două.

Atunci, cum eram destul de savante pentru a ne amuza de

vorbele primei noastre copilării:

— Vezi, îi spuneam eu, ce înseamnă acea blestemată „îmbogățire”, pe care tu voiai să mă faci s-o iubesc şi pe care n-o voi iubi niciodată? Ea serveşte doar ca să te împiedice să fii iubit.

— Nu. Credeți asta despre mine, spuse Ursule, dumneavoastră veți fi cea pe care o voi iubi cel mai mult pe lume, fie că veți fi bogată sau săracă; asta mi-e egal.

Această fată minunată, care şi-a ținut într-adevăr cuvântul, învăță meseria de croitoreasă în care deveni foarte dibace. Departe de a fi leneşă şi risipitoare, cum se temeau toți să nu devină, ea fu una dintre femeile cele mai muncitoare şi mai cu socoteală pe care le-am cunoscut.

Cred că-mi aduc, cu siguranță, aminte acum că mama şi-a petrecut vara aceea cu mine şi că am fost îndurerată pentru că până atunci mă culcasem cu ea în cameră când venea la Nohant şi că, pentru prima dată în acel an, aceasta plăcere mi-a fost refuzată.

Bunica spunea că sunt prea mare ca să mai dorm pe sofa şi, în adevăr, pătuțul pe care dormisem până atunci, devenise prea scurt. Dar marele pat galben în care se născuse tata şi care era al mamei, la Nohant

(acelaşi în care mai dorm încă), avea şase picioare lărgime şi era o sărbătoare pentru mine când mama îmi îngăduia să dorm cu ea acolo. Eram în acel pat ca o păsărică la sânul matern * mi se părea că dormeam mai bine acolo şi că aveam vise mai frumoase.

În ciuda opreliştii bunicii, am avut, timp de două sau trei seri, răbdarea să veghez până la ora unsprezece, până când mama intra în camera ei. Atunci mă sculam fără zgomot, îmi părăseam odaia în vârful picioarelor goale şi alergam să mă ghemuiesc în brațele măicuței mele, care n-avea curajul să mă trimită îndărăt şi care era ea însăşi fericită să adorm cu capul pe umărul ei.

Dar bunica avu bănuieli, sau fusese avertizată de domnişoară Julie, locotenentul ei de poliție. Urcă la etaj şi

mă surprinse în clipa în j: are mă strecuram afară din odaie; Rose fu certată pentru că închisese ochii asupra escapadelor mele. Mama auzi zgomot şi ieşi pe coridor. Fură schimbate cuvinte destul de tari; bunica pretindea că nu era nici sănătos, nici cast ca o fată de nouă ani să doarmă alături de mama ei. Era într-adevăr supărată şi nu mai ştia ce spune, căci, dimpotrivă, nimic nu-i mai sănătos şi mai fast.
Eram atât de castă, în ce mă priveşte, încât nici nu înțelegeam prea bine sensul cuvântului „castitate”.
Ceea ce-ar fi putut să fie contrar acestui cuvânt îmi era necunoscut. Am auzit-o pe mama care răspundea:

— Dacă e cineva lipsit de castitate, apoi aceea eşti dumneata pentru că poți avea asemenea idei. Tocmai vorbind prea curând despre asta copiilor, ajungi sa le alungi nevinovăția din suflet şi țin să te asigur că dacă ăjsta-i felul în care ai de gând să-mi creşti fata, ai face mai bine să mi-o laşi mie. Mângâierile mele sunt mai cinstite decât gândurile dumitale.

Am plâns toată noaptea. Mi se părea că sunt legată fizic şi moral de mama printr-un lanț de diamant pe care bunica se străduia să-l rupă şi care nu făcea decât să se siringă în jurul pieptului meu până la a mă sufoca.

Timp de câteva zile, în relațiile mele cu bunica a existat multă răceala şi tristețe. Această biată femeie vedea bine că pe măsură ce încerca să mă despartă de mama pierdea şi mai mult dragostea mea, şi n-avea altă posibilitate să se împace cu mine decât să se împace mai întâi cu ea. Mă luă în brațe, pe genunchi, ca sa mă mângâie şi i-am pricinuit, pentru prima oară, o mare supărare, desprinzându-mă şi spunându-i

— Nu vreau să mă îmbrățişezi, pentru că nu-i cast.

Ea nu răspunse nimic, mă puse jos, se ridică şi părăsi camera cu mult mai multă grabă decât părea în stare să pună în mişcări.

Faptul mă miră, mă nelinişti chiar, după un moment de reflecție, şi nu-mi fu greu s-o ajung în grădină; am văzut-o

apueând-o pe aleea care ducea de-a lungul zidului cimitirului şi oprindu-se în fața mormântului tatei. Nu ştiu dacă am mai spus că tata fusese depus într-un mic cavou zidit sub zidul cimitirului, în aşa fel încât capul i se odihnea în grădină şi picioarele în cimitir. Doi chiparoşi şi un boschet de trandafiri şi de lauri curați marcau acel mormânt care astăzi este şi al bunicii.

Ea se opri deci în fața acelui mormânt pe care avea destul de rar curajul să-l privească, şi plânse cu amărăciune. Am fost învinsa, m-am avântat spre ea, i-am strâns genunchii slabi la piept şi i-am spus o vorbă pe care mi-a amintit-o adesea după aceea:

— Bunico, eu sunt aceea care te va mângâia!

Mă acoperi cu lacrimi şi cu sărutări, şi porni de îndată s-o caute pe mama împreună cu mine. Se îmbrățişară, fără niciun fel de explicație, şi pacea reveni din nou pentru câtva timp.

Rolul meu ar fi fost deci să le apropii pe acesta două femei şi să fe aduc, după fiecare ceartă, să se îmbrățişeze pe mormântul tatii. Veni o zi în care am înțeles şi am cutezat acest lucru.

Dar eram prea copil în epoca despre care povestesc pentru a rămâne imparțială între de două; cred chiar că mi-ar fi trebuit o mare doză de răceală sau de orgoliu pentru a judeca cu calm care din de greşea mai mult sau care din de avea dreptate mai multa în neînțelegerea lor şi mărturisesc că mi-au trebuit treizeci de ani pentru a vedea limpede şi pentru a îndrăgi aproape în aceeaşi măsura amintirea şi a uneia şi a celeilalte.

Cred că ceea ce urmează datează din vara lui
1813, n-o voi afirma totuşi cu tărie, pentru că există aici un soi de lacună în amintirile mele; dar dacă mă înşel asupra datei, puțin importă. Ceea ce ştiu, e că acest lucru nu s-a întâmplat mai târziu.

în iarna următoare, am stat foarte puțin la Parâs. Începând din luna ianuarie 1814, bunica, înfricoşată de’

rapidele progrese ale invaziei, veni să se refugieze la Nohant, care este punctul cel mai central, pentru a spune astfel, al Franței, în consecință cel mai la adăpost de evenimente politice.

Cred că am plecat la începutul lui decembrie şi că, făcându-şi pregătirile în vederea unei absențe de trei sau patru luni, ca şi în ceilalți ani, bunica nu prevedea câtuşi de puțin căderea apropiată a împăratului şi intrarea trupelor străine în Paris. El a venit înapoi, începând din 7 noiembrie, după retragerea de la Leipzig. Norocul îl părăsea. Era trădat, înşelat din toate părțile. Când sosirăm la Paris „noua vorbă de duh“ a domnului de Talleyrand, era auzită în toate saloanele: „Acesta, spunea el, este începutul sfârşitului”. Vorba asta pe care o auzeam repetată de zece ori pe zi, adică la toate vizitele care se succedau la bunica, mi se păru la început o neghiobie, apoi mi se păru tristă, pe urmă odioasă. Am în-

trebat cine era domnul de Talleyrand: aflai că îşi datora averea împăratului, şi întrebai dacă vorba sa de duh eraun regret sau o glumă. Mi s-a spus că era o ocara şi o amenințare, ca împăratul o merita cu prisosință, că era un ambițios, un monstru.

— În acest caz, am întrebat eu, de ce acest Talleyrand a primit ceva de la el?

Urma să mai am şi alte surprize. În fiecare zi auzeam lăudându-se acte de trădare şi de nerecunoştința Politica „bătjânelor contese’1 îmi spărgea țeasta.
Studiile şi jocurile îmi erau tulburate şi întristate.

Pauline n-a venit în acel an la Paris, a rămas în
Bourgogne cu mama ei, care, femeie de spirit cum era, îşi ducea înverşunarea până la turbare şi-i aştepta pe aliați ca pe Mesia. Începând din prima zi a anului, se vorbi de cazacii care trecuseră Rinul şi teama făcea să tacă un moment ura. Ne duserăm să facem o vizită la una din amicele bunicii, la
Châteaii-d’Eau, cred că la doamna Dubois. Se aflau acolo

multe persoane şi oameni tineri care-i erau nepoți sau urmaşi. Printre aceşti tineri am fost impresionată de vorbele unui băiețaş de treisprezece ori paisprezece ani care, el singur, ținea piept întregii familii şi tuturor persoanelor aflate în vizită.

— Cum, spunea el, priisiemi, cazacii, se află în
Franță şi se îndreaptă spre Paris? Şi-i vor lăsa sa facă asta?

— Da, băiatule, spuneau ceilalți, toți cei care au minte îi vor lăsa s-o facă. Cu atât mai rău pentrii tiran, străinii vin să-l pedepsească pentru ambiția lui şi să ne scape de el.

Dar sunt străini! spunea bravul copil, şi în consecința duşmani. Dacă nu-l mai vrem pe împărat, nov*, suntem cei care trebuie să-l alungăm! Dar să nu lăsăm ca legea să fie făcută de duşmanii noştri, ăsta-i o ruşine. Ar trebui să ne batem cu ei î

I-au râs în naş. Alți tineri, mai mari, frații sjiu verişorii lui, l-au sfătuit să ia o sabie lungă şi să plece în întâmpinarea cazacilor. Acest copil avu elanuri admirabile, de care toata lumea îşi bătu joc, care n-au satisfăcut pe nimeni în afară de mine, copil ce nu îndrăzneam să spun un cuvânt în fața acestui auditoriu aproape necunoscut şi a cărei inimă bătea totuşi din pricina unei emoții subite la ideea, în sfârşit dar enunțată în fața mea, a dezonoare! Franței.

— Da, băteți-vă joc, spunea băiatul, spuneți tot ce vreți; dar să vină ei, străinii şi să găsesc eu o sabie, fie chiar de două ori mai mare ca mine; voi şti să mă slujesc de ea, veți vedea, şi toți cei care nu vor face ca mine vor fi nişte laşi 1

I-au poruncit să tacă şi l-au dus de acolo. Dar făcuse cel puțin un prozelit Singur, acest copil, pe care nu l-am mai văzut niciodată şi al cărui nume nu l-am ştiut niciodată, formulase propriul meu gând.

Acei oameni care strigau cu anticipațiej „Trăiască aliații” erau cu toții nişte laşb Nu-mi păsa atâta de împărat, căci în toiul neruşinării vorbelelor proaste al căror obiectară din vreme în vreme, vreo persoană inteligentă, bunica, unchiul de Beaumont, abatele d’Andrezel sau poate chiar mama, rostea

o sentință meritată, o mustrare bazată pe vanitatea care-i pierduse. Daf Franța! Acest cuvânt era atât de mare în epoca în care mă născusem, încât făcea asupra mea o impresie mai profunda decât daca aş fi fost născută sub Restaurație. Simțeai încă din copilărie gloria țarii cu condiția doar sa nu te fi născut idiot.

Totuşi, în ciuda bucuriei pe care o făgăduia căderea tiranului, exista o teama fața de aceşti de treabă domni cazaci şi mulți oameni bogați fugeau. Doamna de Beranger era cea mai speriată; bunica se oferi s-o ia

cât ea îa Nohant, şi doamna de Beranger primi. Am dat-o, din toata inima dracului, căci asta o împiedica pe bunica s-o ia pemama. Ea n-ar fi putut pune alături una de alta două firi atât de diferite. Am fost jignită de această preferință pentru o străina. Dacă exista într-adevăr un pericol în a rămâne la Paris, trebuia mai înainte de orice s-o sustrag acestui pericol pe mama şi începui să-mi fac un plan, să mă revolt şi să rănim cu ea, să mor, dacă trebuia, împreună cu ea.

I-am vorbit despre asta mamei, care mă linişti.

— Chiar dacă bunica ta ar fi voit să mă ia la Nohant, n-aş fi consimțit eu. Vreau să rămân lângă
Caroline şi, cu cât se vorbeşte mai mult că vom trece prin pericole, cu atât mai mare este datoria şi dorința mea de a rămâne lângă ea; dar linişteşte-te, ji-am ajuns încă acolo.'Niciodată împăratul, niciodată trupele noastre nu-l vor lăsa pe duşman să se apropie de Paris. Acestea sunt speranțe de „contese bătrâne”.
împăratul îi va bate pe cazaci la graniță şi noi nu vom vedea nici unui. Când vor fi alungați, bătrână
Beranger se va întoarce la Paris, să-şi plângă cazacii, iar eu voi veni la Nohant, să te văd.

Încrederea mamei îmi risipi spaimele. Plecarăm la
12 ori 13 ianuarie. Împăratul încă nu părăsise Parisul.
Atâta timp cât îl ştiai acolo, credeai, cu toată certitudinea, că

n-ai să vezi niciodată alţi monarhi în ţară, afară de cei care se aflau în vizită şi pentru a i se prosterna la picioare.

Ne aflam într-o trăsură mare, de călătorie’, pe care

o cumpărase bunica, iar doamna de Beranger, cu camerista şi căţeluşa’ sa, ne urma într-o berlină mare, cu patru cai. Echipajul nostru, atât de greu, părea uşor în comparaţie cu al ei. Călătoria fu destul de dificilă. Era o vreme groaznică. Drumul era acoperit de trupe, de furgoane, de muniţii de toate i’eiurile. Coloanele de recruţi, de soldaţi şi de voluntari se încrucişau, se amestecau cu zgomot şi se despărţeau cu strigătul de: „Trăiască împăratul! Trăiască Franţa!“ Doamnei de Beranger îi era frică de aceste întâlniri dese, datorită cărora trăsurile noastre nu puteau înainta. Voluntarii strigau adesea: „Trăiască naţiunea!“ şi ea se credea în ’93. Pretindea că ostaşii aveau mutre bune de spânzurătoare şi că o priveau cu obrăznicie. Bunica şi-a bătut puţin joc de ea, dar pe ascuns, căci fiind sub influenţa acestei femei, n-avea curajul niciodată s-o contrazică pe faţă.

Iân ţinutul Sologne întâlnirăm soldaţi care, după veşmintele în zdrenţe şi după aerul lor înfometat, păreau că vin de departe. Să fi fost oare acestea detaşamentele chemate din Germania sau respinse de la graniţă? Ne-au spus de unde vin; eu însă nu-mi mai aduc aminte. Nu cerşeau, dar când mergeam la pas în nisipurile înmuiate din Sologne, înconjurau trăsura cu un aer rugător.

— Ce vor, totuşi? întrebă bunica.

Bieţii oameni mureau de foame şi aveau prea multă mândrie ca s-o spună. Aveam o pâine în trăsură şi i-am întins-o celui care se găseamai la îndemâna mea. Scoase un strigăt înfricoşător şi se azvârli asupra ei, nu cu mâinile, ci cu dinţii, atât de violent încât abia avui timp să-mi retrag degetele pe care mi le-ar fi mâncat. Tovarăşii săi îl înconjurară şi muşcară din aceeaşi pâine cu tot atâta sălbăticie ea nişte animale. Nu şi-o disputau, nu se gândeau s-o împartă, îşi făceau loc unii altora pentru a muşca din

prada comună şi plângeau cu lacrimile şiroaie.
Era un spectacol mişcător şi n-am putut, la rândul meu, să nu plâng.

Cum, în inima Franței, într-un ținut sărac, e adevărat, dar pe care războiul nu l-a devastat şi în care seceta n-a domnit în acel an, bieții noştri soldați mureau de foame pe drum? lata ce-am văzut şi ce nu mi-am putut explica. Golirăm lăzile cu provizii şi le dădurăm tot ce era în cele două trăsuri. Cred că ne-au spus că ordinele fuseseră prost date şi că nu-şi primiseră rațiile de mai multe zile, dar amănuntul îmi scapă.

Caii lipseau adesea la popasurile de poştă şi am fost obligați să ne culcăm în hanuri foarte proaste, într-unul din aceste hanuri, hangiul a venit, dupămasă, să stea de vorbă cu noi. Era pornit împotriva lui Napoleon pentru că îngăduise ca Franța să fie invadată. Spunea că ar trebui pornit un război de partizani, toți străinii, strânşi de gât, împăratul pus pe goană şi proclamată republica; dar o republica bună, spunea el, adevărată, „una şi indivizibilă şi nepieritoare”. Această concluzie n-a fost deloc pe gustul doamnei de Beranger care-l tratā pe hangiu de iacobin; acesta se răzbună pe ea în nota de plată.

în sfârşit, ajunserăm la Nohant, dar nu trecuseră nici trei zile de când ne aflam aici, că un nou necaz, veni să dea curs gândurilor mele,

Buni ca-mea, care nu fusese bolnavă niciodată în viața ci, se îmbolnăvi grav. Cum organismul ei era destul de ciudat, boala avu un caracter aparte. La început se manifestă printr-un somn adânc din care n-a putut fi trezită timp de două zile; apoi, când toate simptomele alarmante se împrăştiară, s-a observat că avea pe trup o rană mare, gangrenoasă, produsă de uşoara excoriație lăsată de cataplasmele sărate.
Această rană a fost îngrozitor de dureroasă şi s-a închis foarte greu. Bunica a stat două luni în pat şi convalescența n-a fost mai puțin lungă.

Deschartres, Rose şi Julie au îngrijit-o cu un mare devotament pe biata bunică. Cât despre mine am simțit că o

iubesc mult mai mult decât îmi dădusem seama până atunci. Suferințele, pericolul morții în care s-a aflat de mai multe ori, mi-au făcut-o dragă şi timpul cât a zăcut a fost pentru mine de o tristețe de moarte.

Doamna de Beranger a rămas, cred, şase săptămâni cu noi. Şi n-a plecat decât atunci când bunica a fost în afară de orice pericol. Numai că această doamnă, dacă a simțit din pricina asta vreo durere sau vreo nelinişte nu le-a dat prea mult la iveală şi mă îndoiesc că avea o inimă chiar atât de iubitoare. Nu ştiu,întradevăr, de ce bunica mea, care avea atâta nevoie de tandrețe, s-a ataşat în mod deosebit de această femeie distantă şi poruncitoare în care n-am putut descoperi nici cel mai mic farmec al spiritului sau al caracterului.

Era foarte activă şi nu putea sta o clipă locului.
Se credea foarte dibace în a face sau a modifica planul unei grădini sau al unui parc şi doar ce-a văzut batrâna noastră grădină că şi-a şi pus în gând s-o transforme într-un parc englezesc; era o idee curioasă, căci, pe un teren drept, fără perspectivă, şi unde arborii cresc foarte încet, lucrul cel mai bun de făcut este să-i păstrezi cu mare grijă pe cei existenți, sa plantezi alții pentru viitor şi să nu deschizi luminişuri care să-ți arate sărăcia locurilor înconjurătoare; mai ales, când ai în față sau foarte aproape de casă drumul, te închizi atât cât este posibil în dosul zidurilor sau al cărpinişului ca să te simți „la tine acasă". Dar cărpinişul nostru îi făcea silă doamnei de
Beranger, iar straturile noastre de flori şi de legume, care mi se păreau atât de frumoase şi de vesele, ea le asemuia cu o grădină de preot.

După ieşirea din prima criză a bolii, când bunica de-abia-şi regăsise vocea şi auzul, prietena sa îi şi ceru învoirea să intre, cu toporul, în mica pădure şi cu cazmaua în alei. Bunicii nu-i plăceau schimbările, dar avea creierul atât de vlăguit în acel moment şi de altfel doamna de Beranger exercita asupra ei o asemenea dominație, încât i-a dat puteri

depline.

Iat-o deci pe această bună doamnă la lucru: cere douăzeci de Jucrători şi, de la fereastra ei, dirijează doborârea, tăind crăci, distrugând şi căutând într-una
„e vedere”, pe care n-o găsea niciodată pentru că, dacă de la ferestrele primului etaj al casei câmpia pare destul de frumoasa, de jos n-o mai vezi la fel, ci mărginită şi lipsită de perspectivă. Ca să ăi o privelişte cât de cât interesantă ar fi trebuit ca solul grădinii să fie înălțat cu cincizeci de picioare, aşa că deschiderile practicate în desişul de arbori nu reuşeau să înfățişeze decât priveliştea unui întins ogor arat. Se lărgeau deci spărturi, se doborau arbori buni, bătrâni, dar n-aveam ce face; doamna de Beranger trăgea într-una linii pe hârtie, întindea, de la fereastră, sfori lucrătorilor, striga după ei, urca, cobora, se întorcea, se impacienta şi distrugea şi puținul umbrar pe care-l aveam, fără să ne facă să câştigăm nimic în schimb.

în sfârşit, renunță. Slavă Domnului, căci ar fi putut să distrugă totul. Deschartres îi atrase atenția că.
de îndată ce va fi în stare să iasă şi să vadă cu ochii ei isprava, bunica va regreta probabil mult bătrânui ei cărpiniş.

Ceea ce m-a uimit grozav a fost felul în care această doamnă le vorbea lucrătorilor. Era mult prea „ilustră” pentru a catadicsi să se informeze cum îi cheamă şi să discute cu fiecare în parte. Totuşi, cum de la fereastra sa avea de-a face pe rând cu fiecare din ei, şi cum nu le-ar fi spus pentru nimic în lume
„domnule”, sau „prietene”, sau „dragul meu”, aşa cum se spune în Berry, indiferent de vârstă celui căruia
i te adresezi, ea le striga cât o ținea gura:

— Bărbatul numărul doi! Hei, ascultă, tu, bărbatul numărul patru!

Asta îi făcea să râdă zdravăn pe țăranii noştri malițioşi şi niciunul nu se deranja, nici nu întorcea capul spre ea.

— Bineînțeles, îşi spuneau ei unii altora, ridicând din umeri, suntem cu toții bărbați şi nu putem ghici pe care-l

vrea dumneaei, femeia!

. A trebuit să treacă treizeci de ani ca să dispară stricăciunea pricinuită de doamna de Beranger şi să se reînchidă, în sfârşit, spărturile „vederilor” ei.

Cucoana asta avea însă o altă manie, care mă contraria mai mult decât cea a grădinilor englezeşti. Se strângea atât de tare în corsete, încât seara era roşie ca o sfeclă, iar ochii îi ieşeau din cap. Susținu că stâj team cocoşată, că parcă eram cioplită dintr-obucată de lemn şi că trebuia deci să „mă formeze”. În consecință, puse să mi se facă repede un corset, jnie.
care nu cunoşteam acest instrument de tortură, şi mă încinse ea însăşi atât de bine, încât am fost pe punctul de a mă simți pentru prima oară rău.

. De cum scăpai de ea, tăiai cu promptitudine şiretul pentru a putea îndura astfel lamele şi balenele corsetului. Dar ea băgă repede de seamă şiretlicul şi mă încinse din nou şi mai strâns. M-am revoltat şi, refugiindu-mă în pivniță, nu m-am mulțumit să-mi tai numai şireturile, am aruncat corsetul într-un butoi vechi pentru drojdie de vin unde nimeni n-ar fi putut să-l descopere. L-au căutat mult şi bine şi nu ştiu dacă l-au mai găsit după şase luni, în epoca culesului viilor, pentru că nu m-am mai gândit niciodată la asta.

Mica Lorette de Beranger, căci doamna de la Măriile ne învățase să dăm câinilor prea răsfățați numele stăpânilor lor, era o ființă arțăgoasă care se repezea la toți dulăii şi-i făcea să-şi iasă din sărite. În aceste întâlniri, doamna de Beranger scotea strigăte ascuțite şi-i venea rău. Astfel încât prietenii noştri Brillant şi Moustache nu mai puteau să pună laba în salon. În fiecarc seară Hippolyte era însărcinat s-o ducă la plimbare pe Lorette, pentru că aerul lui de apostol bun îi inspira încredere doamnei Beranger;
dar Lorette petrecea nişte sferturi de oră foarte proaste în mâinile sale.

— Biată micuță, drag cățeluş! îi spunea el în pragul uşii,

de unde stăpâna putea să-l audă; dar abia trecea pragul că o şi arunca pe Lorette, cu toată puterea, drept în mijlocul curţii păsându-i prea puţin cum şi unde cădea. Cred că Lorette îşi închipuia şi ea că are şaisprezece generaţii de nobleţe, căci era un animal stupid şi detestabil în obrăznicia sa.

în sfârşit doamna de Beranger şi Lorette plecară.

N-o regretarăm decât pe cameristă care era o persoana de treabă.

Boala bunicii nu ne mai îngăduise demult să rîdem pe seama „bătrânelor contese”. Ştirile din afară nu erau mai vesele şi, într-o zi de primăvară, bunica, convalescentă, primi o scrisoare de la doamna de
Pardaillan în care-i spunea: *„Aliaţii au intrat în
Paris. N-au făcut niciun rău. N-au prădat. Se spune că împăratul Alexandru ni-l va da ca rege pe fratele regelui Ludovic al XVI-lea, cel care se afla în Anglia şi al cărui nume nu mi-l amintesc...*"

Bunica îşi adună amintirile.

— Ăsta trebuie să fie, spuse ca, cel care a purtat titlul de „Domnul”. Era un om afurisit. Cât despre contele d'Artois, era un derbedeu detestabil. Haida de, fata mea, iată-i pe verii noştri la tron, dar n-avem cu ce ne lăuda!

Asta a fost prima sa impresie. Apoi, urmând impulsul anturajului, se lăsă, o vreme, înşelată de făgăduielile făcute Franţei, şi avu, prima, admiraţie nu pentru persoanele, ci pentru lucrurile restaurate. Numai că admiraţia asta n-a fost de lungă durată. Când devotamentul a fost din nou la ordinea zilei, s-a reîntors la sila ei faţă de cei ipocriţi; asta voi arăta-o însă mai departe.

Aşteptam cu nerăbdare o scrisoare tle la mamaj în sfârşit sosi. Biata măicuţă fusese bolnavă de spaimă.

Printr-un ghinion nemaipomenit, una dintre cele cinci sau şase ghiulele lansate asupra Parisului şi îndreptate spre coloana Vendome, căzuse pe casa unde locuia atunci mama, în strada Basse-du-Rempart. Această ghiulea găurise acoperişul, străbătuse cele două etaje şi se oprise chiar pe

planşeul care alcătuia plafonul camerei unde locuia mama. Ea fugi împreună cu Caroline, socotind că în câteva ore Parisul avea să fie o grămadă de dărâmăturj.
Putu să se întoarcă însă şi să doarmă liniştită acasă, după ce asistă, odată cu mulţimea consternată şi stupefiată, la intrarea străinilor în Paris, pe care frumoasele doamne alergau să-i îmbrăţişeze şi să-i încununa cu flori.

yi

Raporturile mele cu fratele meu. — Asemănările şi incompatibilităţile caracterelor noastre. — Violenţele dădacei mele. — Tendinţele morale pe care le-a dezvoltat în mine această tiranie. —
Bunica devine regalistă, fără să fie. — Portretul împăratului Alexandru. — Reîntoarcerea din insula Elba. — Mama revine la
Nohant. — O iert pe dădacă. — Trecerea armatei zise „a Loirei".
— Cocarda generalului Subervic. — Generalul Colbert. — Cum
Nohantul a fost pe punctul de a deveni lăcaşul şi teatrul unei Vendee patriotice. — Dizolvarea armatei. — Colonelul Sourd. —
„Briganzii Loirei". — Piersicile lui Deschartres. — Regimentul tatei. — Vizita vărului nostru. — Evlavia doamnei de la Marliere. — Plecarea mamei, — Plecarea fratelui meu. — Singurătate.

Voi intra, mai târziu, în amănunte mai raţionale privind gustul sau dezgustul pe care mi le inspirau diversele mele studii. Ceea ce vreau să evoc aici, este dispoziţia morală în care mă aflam, lăsată pradă, pentru a spune astfel, propriilor mele gânduri, fără îndrumător, fără conversaţie, fără să-mi pot descărca inima. Aveam nevoie să exist, totuşi, şi nu poţi exista decât dacă eşti singur. Hippolyte devenea din ce în ce mai turbulent şi în jocurile noastre nu era vorba de altceva

decât să faci mişcare şi zgomot. El îmi oferea mai mult decât aveam nevoie, şi asta sfârşea totdeauna prin vreo susceptibilitate din partea mea şi printr-o bruftuială dintr-a sa. Ne iubeam totuşi, ne-am iubit întotdeauna. Existau anumite apropieri de caracter şi de inteligență între noi, în ciuda enormelor deosebiri. El era tot atât de realist pe cât. Eram eu de romantica, avea un anumit simț artistic şi un spirit de observație critică ce răspundea laturii vesele a firii mele. Nu venea nicio persoană la noi pe care el să n-o judece, să n-o ghicească şi să nu se priceapă s-o aduca din nou pe tapet după aceea, ca s-o analizeze cu şi mai multă pătrundere, dar cu prea multă răutate. Faptul mă amuza grozav şi eram cumplit de batjocoritori împreună. Simțeam nevoia de veselie, şi nimeni n-a ştiut să mă facă să râd ca el. Dar nu poți râde tot timpul, şi simțeam în acea epocă mai mult nevoia de efuziune serioasă decât de nebunie.

Veselia mea alături de el avea, deci, dacă nu ceva forțat, măcar ceva nervos şi febril. La cea mai mică ocazie ea se schimba în îmbufnare, apoi în lacrimi.
Fratele meu pretindea că aveam un caracter rău, ’
dar nu era aşa, a recunoscut-o şi el mai târziu;
simțeam pur i simplu o plictiseală ascunsă, o durere adânca pe care nu i-o puteam mărturisi lui şi de care mai mult ca sigur că şi-ar fi bătut joc, cum îşi batea joc de orice chiar şi de tirania şi de brutalitățile lui Deschartres.

îmi spuneam că tot ceea ce învățam nu-mi va sluji la nimic, căci, în ciuda tăcerii mamei în această privință, eram hotărâtă să mă reîntorc lângă ea şi să devin şi eu lucrătoare de îndată ce dânsa va socoti posibil acest lucru. Studiul mă plictisea deci, cu atât mai mult cu cât nu făceam ca Hippolyte, care se abținea hotărât, cât putea mai bine, de îa

studii. Eu studiam din supunere, dar fără chef şi fără vreo atracție, ca o sarcină plictisitoare pe care o îndeplineam timp de un anumit număr de ore, fade şi lente. Bunica băgă de seamă şi-mi reproşă lâncezeala, răceala mea față de ea,

preocuparea mea continuă care aducea adesea cu imbecilitatea şi de care Hippolyte îşi bătea joc, primul, fără milă. Mă simţeam rănită de aceste reproşuri şi de aceste batjocuri şi eram acuzată de a avea un amor-propriu excesiv. Nu ştiu dacă avearn într-adevăr mult amor-propriu, dar am conştiinţa că necazul me'u nu venea dintr-un orgoliu contrariat, ci dintr-un rău mult mai serios,dintro suferinţă sufletească, nebăgată în seamă şi ofensată.

Până atunci Rose se purtase cu mine destul de blând, având în vedere impetuozitatea firească a caracterului ei. Fusese ţinută în frâu de frecventa prezenţă a mamei, la Nohant, sau mai curând ascultase de un instinct care începea să se modifice, căci prefăcută nu era, îmi place să-i recunosc această calitate. Socot că era ca acele cloşti bune care-şi îngrijesc cu dragoste puii, atâta timp cât pot să doarmă sub aripa lor, dar care nu-i cruţă de loviturile de cioc, când încep să zboare şi să alerge singuri. Pe măsură ce mă făceam mai mărişoară, ea nu mă mai alinta şi, în adevăr, nu mai aveam nevoie de aşa ceva;
dar începea să mă brutalizeze, lucru de care m-aş fi lipsit foarte bine. Dorind cu ardoare să fie pe placul bunicii, ea îşi asumă grija şi răspunderea educaţiei mele fizice şi făcu dinea un soi de supliciu pentru mine. Dacă ieşeam fără să-mi iau toate micile precauţii indicate împotriva guturaiului, eram, mai întâi, nu spun certată, ci năucită: cuvântul e cel potrivit pentru a exprima furtuna vocii sale şi belşugul epitetelor injurioase care-mi zguduiau sistemul nervos.
Dacă-mi rupeam rochia, dacă-mi spărgeam sabotul, dacă alunecând în mărăcini, mă zgâriam — ceea ce ai fi putut-o face pe bunica să bănuie ca n-am fost supravegheată bine — eram bătută; Ia început destul de blând, apoi din ce în ce mai iserios, ca măsură de intimidare, ca sistem de represiune, şi, în sfârşit, mai apoi numai din nevoia de autoritate şi din obişnuinţa violenţei. Dacă plângeam eram bătută ji maî tare; dacă aveam nenorocirea să strig, cred ca m-ar fi omorât, căci atunci când se înfuria, nu maî ştia ce face.

Impunitatea o făcea în fiecare zi mai aspră, şi maî crudă, şi abuza într-un mod ciudat de bunătatea mea, căci dacă n-am făcut să fie alungată (bunica nu i-ar fi iertat nici dacă ar fi ridicat doar mâna asupra mea), asta a fost numai pentru că o iubeam, în pofida firii sale ticăloase. Aşa sunt eu făcută, să suport multă, multă vremeceea ce este intolerabil. E adevărat că atunci când răbdarea îmi oboseşte, sfărirn totul dintr-odată şi pentru totdeauna.

Pentru ce o iubeam pe această fată până la a-i îngădui să mă oprime şi să mă zdrobească în fiece moment? E foarte simplu: pentru că o iubea pe mama, pentru că era singura ființă de la noi care-mi mai vorbea uneori despre ea, şi care nu-mi vorbise niciodată decât cu admirație şi dragoste. N-avea o inteligență atât de subtilă ca să vadă până în străfundul sufletului meu durerea care mă măcina şi sa priceajpă că neatenția mea, neglijențele, îmbufnările n-aveau altă cauză; dar când eram bolnavă mă îngrijea cu o dragoste extremă. Avea, pentru a-mi alunga plictiseala, mii de drăgălăşenii pe care nu mi le mai arăta altcineva; dacă m-ar fi pândit cel mai mic pericol, ea m-ar fi smuls de acolo cu « prezență de spirit, un curaj şi o putere care-mi aminteau cumva de firea mamei.

S-ar fi aruncat în flăcări sau în mare ca sa mă salveze; în sfârşit, m-a ferit întotdeauna de reproşurile bunicii de care mă temeam mai mult ca de orice.

La nevoie ar fi mințit pentru a mă cruța de ocărilc sale, şi când greşelile mele mărunte mă puneau în alternativa de a fi bătută de dădaca mea ori mustrată de bunica, preferam, fără nicio codeală, să fiu bătută.

Totuşi, aceste lovituri mă jigneau adânc. Cele ale mamei nu-mi pricinuiau alt rău şi altă durere decât necazul de a o vedea supărată pe mine. Trecuse de altfel multă vreme de când mama încetase cu totul acest gen de pedeapsă, pe care n-o socotea demnă de aplicat decât în primii ani ai copilăriei. Rose proceda invers, adopta acest sistem la o vârstă la care putea să mă umilească şi să mă înjosească. Dacă n-a făcut

din mine o ființă lașă, e numai pentru că
Dumnezeu mi-a dăruit un instinct foarte drept al adevăratei demnități umane. Sub acest raport, îi mulțumesc din toată inima pentru tot ceea ce am îndurat şi suferit. Am învățat de timpuriu să dispreţuiesc ocara şi prejudiciul pe care nu-l merit. Încercam față de Rose un profund sentiment al nevinovăției mele şi al nedreptății ei, căci n-avusesem niciodată niciun viciu, niciun cusur care i-ar fi putut motiva indignările şi mâniile. Toate greşelile mele erau involuntare şi atât de nevinovate, încât n-aşînțelege astăzi furiile ei dacă nu mi-aş aminti că era roşcovană, şi că avea un sânge atât de fierbinte, încât în plină iarnă umbla îmbrăcată doar cu o rochiță subțire de indian şi dormea cu fereastra deschisă.

M-am obişnuit deci cu umilința robiei mele şi găseam în asta hrana unui soi de stoicism firesc de care aveam poate nevoie pentru a putea trăi cu o sensibilitate a inimii mult prea surescitată. Am învățat eu însămi să înfrunt nenorocirea şi, în această privință eram destul de încurajată de fratele meu, care, în escapadele noastre, îmi spunea râzânci;

— În seara asta vom fi bătuți!

IU. Bătut îngrozitor de Deschartres; îşi lua partea cu un amestec de ură şi de nepăsare. Găsea că este răzbunat de satiră; eu, îmi găseam răzbunarea în eroismul şi în. Iertarea pe care i-o acordam dădacei mele. Chiar îmi dădeam un pic ifose pentru a creşte în proprii mei v ochi în această luptă a forței morale împotriva forței brutale, şi când o lovitură de pumn îmi zguduia nervii şi-mi umplea ochii de lacrimi, mă ascundeam ca să mi le şterg. Aş fi roşit dacă le-aş fi lăsat să mi se vadă.

Aş fi făcut totuşi mai bine. Să strig şi să plâng.
Rose era bună, ar fi avut remuşcări dacă ar fi ştiut că-mi făcea rău. Dar poate că nici n-avea conştiința actelor sale de violență, atât era de impetuoasă şi de necugetată. Într-o zi, pe când mă învăța să împletesc ciorapi şi luasem pe andrea" trei ochiuri în loc de două, ea îmi dete o palmă zdravănă.

— Ai fi putut, i-am spus eu cu răceală, să-ți fi scos degetarul când m-ai lovit peste față; într-o bună zi ai să-mi spargi dinții!

Ea mă privi cu o uimire sinceră, își privi degetarul și semnul pe care acesta îl lăsase pe obrazul meu. Nu putea să creadă că ea fusese cea care, într-o clipită, îmi făcuse semnul acela acolo. Uneori mă amenința c-o palma zdravănă imediat după ce mi-o și dăduse, pe cât se pare fără să-și dea seama.

Nu voi mai reveni asupra acestui subiect insipid.

Să nu mă întrebați de ce, puțind sa mă fălesc cu un soi de aristocrație din naștere și să mă bucur de plăcerile unei anumite bunăstări, mi-am îndreptat totdeauna solicitudinea și simpatia familiară, intimitatea inimii mele, dacă pot spune astfel, către ees oprimați. Această tendință s-a format în mine prin

forța lucrurilor, prin presiunea circumstanțelor exterioare, cu multjnainte de a-mi fi făcut o datorie din studiul adevărului și din raționamentul conștiinței. Nu-mi fac din asta nicio glorie, și cei care judecă la fel ca mine nu trebuie să-mi atribuie vreun merit din faptul că cei care judecă altfel n-au niciun temei să-mi facă vreun reproș.

Ceea ce e sigur, ceea ce nu se va contesta, de bunăcredință, după ce ați citit povestea copilăriei mele, e că alegerea opiniilor mele n-a fost câtuși de puțin un capriciu, o fantezie de artist, cum s-a spus: a fost rezultatul inevitabil al primelor mele dureri, al celor mai sfinte afecțiuni, chiar a situației mele în viață.

Bunica, după o scurtă rezistență către atracția castei sale, a devenit nu regalistă, ci „partizană a vechiului regim”, cum se spunea pe atunci. Opusese mereu un soi de violență pentru a accepta, nu uzurparea fericită a omului de geniu, ci obrăznicia parveniților care-și împărțiseră averea acestuia fără s-o fi cucerit cu aceleași merite. Soseau noi obraznici; dar ea nu mai era atât de șocată de aroganța lor, pentru că o cunoștea și fiindcă de altminteri nu mai era acolo nici tata cu

instincele lui republicane pentru a-i arăta ridicolul acestora.
Trebuie spus de asemenea că, după lunga tensiune a cârmuirii grandioase şi absolute a împăratului, felul de dezordine anarhică ce urmă imediat Restauraţiei avea ceva nou care semăna, în provincie, cu libertatea. Liberalii vorbeau mult şi visau la un soi de stat politic şi moral până atunci necunoscut în Franţa, stat „constituţional", despre care nimeni nu-şi făcea o idee justă ţi pe care noi nu l-am cunoscut decât în vorbe o regalitate fără putere absolută, o delăsare a opiniilor şi a limbajului în tot' ceea ce atingea instituţiile zguduite şi drese doar pe deasupra.
Domnea, din acest punct de vedere, multă toleranţă mai ales într-un anumit mediu burghez căruia bunica ar fi fost bucuroasă să-i dea cu preferinţă ascultare, în locul vechiului ei cenaclu. Dar aceste
„cucoane" (cum spunea tata) nu-i îngăduiau câtuşi de puţin să raţioneze. Ele aveau intoleranţa pasiunii. Jurau cea mai tenace şi mai meschina ură oricui îndrăznea să-l regrete pe „corsican", jără a se gândi că în ajun încă făcuseră parte, fără să-i urască, din cortegiul său. Niciodată nu s-au văzut atâta josnicie, atâta bârfeală, atâtea acuzări, atâtea aversiuni, atâtea denunţuri.
Din fericire, noi eram departe de focarele intrigilor, Scrisorile pe care le primea bunica erau numai un reflex, şi Deschartres se dedase la nişte declaraţii absurde în cel mai înalt grad împotriva „tiranului*, căruia nu-i acorda nici măcar o inteligenţă obişnuită.
Cât despre mine, auzeam spunându-se atâtea lucruri, încât nici nu ştiam ce să mai cred. Împăratul: Alexandru era „marele legislator", „filosoful timpurilor moderne „noulfrederic cel Mare“, „omul de geniu*
prin excelenţă. Portretul lui fu trimis bunicii, şi ea mi-l dete sa-l înrămez. Chipul său, pe care l-am examinat cu mare atenţie, pentru că se spunea că Bonaparte nu era decât un băieţaş pe lângă el, nu mă impresionă de loc. Avea capul greoi, faţa molâie, privirea falsă, surâsul natâng. Nu l-am

văzut niciodată decât în. Pictură, dar presupun că printre atâtda portrete răspândite atunci, din belşug, în Franța, câte unele semănau cu el. Niciunul nu mi-a inspirat simpatie şi, fără să vreau, îmi aminteam mereu de frumoşii ochi limpezi ai împăratului meu, care s-au ațintit odată, asupra alor mei, într-o vreme în care mi se spunea că asta îmi va purta noroc.

Dar iată că dintr-odată, în primele zile ale lui

martie, ne vine ştirea că a debarcat, că se îndreaptă spre Paris. Nu ştiu dacă această ştire ne-a sosit de ia Paris sau din sud; dar bunica nu împărtăşi încrederea aceior cucoane care strigau:

— Să ne pară bine. De data asta au să-l spânzure sau cel puțin au să-l închidă într-o cuşcă de fier.

Bunica credea cu totul altfel şi ne spuse:

— Aceşti Burboni sunt incapabili, şi Bonaparte să-i alunge pentru totdeauna. Asta-i soarta lor, sa fie înşelați; cum pot ei să creadă că toți acei generali care şi-au trădat stăpânul, nu-i vor trăda acum pe ei pentru a se reîntoarce la el? Facă Domnul ca toate acestea să n-aducă nişte represalii îngrozitoare şi ca Bonaparte să nu-i trateze şi pe ei aşa cum l-a tratat pe ducele d'Enghien!

Cât despre mine nu-mi amintesc de ceea ce s-a petrecut la Nohant în timpul celor „o sută de zile".

Eram absorbită de lungi reverii în care nu vedeam prea limpede. Eram plictisită să aud vorbindu-se mereu de politică, şi toate aceste bruşte revirimente de opinie erau inexplicabile pentru logica mea tânără.

Vedeam toată lumea schimbată şi transformată de azi pe mâine. Provincialii şi țăranii noştri s-au trezit dintr-o dată regalişti, fără să ştiu de ce. Unde erau acele binefaceri ale Burbonilor atât de anunțate şi atât de lăudate?

JFiecare zi ne aducea, în mod vag, ştirea intrării triumfale a lui Napoleon în toate oraşele prin care trecea şi iată că redeveneau bonapartişti mulți dintre oamenii care strigaseră: „Jos tiranul!" şi târâseră drapelul tricolor în noroi. Nu

înțelegeam îndeajuns toate astea pentru a fi indignată, dar încercam un soi de dezgust involutar şi un fel de silă de a mă afla pe lume. Mi se părea că toată lumea era nebună, şi mă reîntorceam la visul meu din timpul campaniei din Rusia şi campaniei din Franța. Îmi regăsisem aripile şi mă duceam să-i ies în cale împăratului pentru a-i cere socoteală de tot răul şi de tot binele care se. Spunea despre el…

Mama o încredința pe Caroline mătuşii şi veni să-şi petreacă vara la Nohant. Trecuseră şapte sau opt luni de când n-o mai văzusem şi vă închipuiți bucuria mea. Cu ea alături, viața mea era alta. Rose îşi pierdea autoritatea asupra mea şi se odihnea, bucuroasă, de furiile ei. Am fost tentată de mai multe ori să mă plâng mamei, de îndată ce va veni, de persecuțiile pe care această fată mă făcea să le îndur; dar cum, în sinceritatea inimii ei, Rose nu-şi dădea seama de nedreptățile sale față de mine, cum în loc să se teamă de sosirea mamei, ea se bucura din tot sufletul s-o vadă pe „doamna Maurice", cum îi pregătea cu solicitudine camera, cum număra, împreună cu mine, zilele şi orele, cum, în sfârşit, o iubeam — i-am iertat totul şi nu numai că n-am trădat secretul violențelor sale, dar am avut chiar curajul să le neg, atunci când mama avu o oarecare bănuială. Îmi amintesc că într-o zi aceste bănuieli se agravară, şi că am avut un oarecare merit în a i le şterge.

Fratelui meu i s-a năzărit să facă clei ca să prindă păsărele. Nu ştiu dacă a găsit rețeta asta în cartea *Marele sau micul Albert* sau în vechiul nostru manual plin de tot soiul de drăcovenii. Era vorba pur şi simplu de a pisa vâsc de pe stejari. N-am reuşit de loc să facem clei, ci doar să ne mânjim pe obraz, pe mâini şi pe haine cu o pastă verde de o nuanță foarte suspectă. Mama lucra lângă noi, în grădină, destul de distrată, după obiceiul ei, şi negândindu-se câtuşi de puțin să se ferească de împroşcaturile din ciubărul nostru. Deodată o văd pe Rose venind, îrt capătul alei: prima mea mişcare a fost să fug de ea. — Ce are? îi spuse mama, lui Hippolyte, ieşind din reveria sa şi privindu-mă cum alerg.

Fratele meu, căruia nu i-a plăcut niciodată să-şi facă duşmani, răspunse că habar n-avea; mama însă era neîncrezătoare, mă chemă şi interpelând-o pe
Rose în prezența mea:

— Nu-i prima oară, spuse ea, când bag de seamă cât îi e de frică micuței de tine. Cred c-o bați.

— Dar, spuse roşcovana indignată să mă vadă atât de murdară şi de pătată, o vedeți cum arată!
Cum să nu-ți pierzi răbdarea când trebuie să-ți petreci viața spălându-i şi cârpindu-i rufele?

— A, aşa! spuse mama cu un ton brusc, îți închipui poate că te-am ajutat să intri aici pentru a face altceva decât să-i speli şi să-i cârpeşti țoalele? Sau poate ca să încasezi o rentă şi să-l citeşti pe Voltaire, ca domnişoara Julie? Scoate-ți asta din cap, spală, cârpeşte, lasă-mi copilul să alerge, să se joace, să crească, aşa înțeleg sa procedezi şi nu altfel.

De îndată ce mama rămase singură cu mine, mă înghesui cu întrebările:

— Te văd pălind şi tremurând când se încruntă
Ia tine, îmi spuse ea; te dojeneşte deci zdravăn?

— Da, răspunsei eu, mă mustră foarte tare.

— Dar sper, reluă mama, că n-a avut niciodată ghinionul să-ți dea vreun bobârnac, căci o voi alunga chiar în astă-seară.

Ideea de a o izgoni pe această biată fată care mă iubea atâta, în ciuda furiilor sale, mă făcu să ascund adânc, în inimă, mărturisirea pe care mă pregăteam s-o fac. Păstrai tăcere. Mama insistă. Văzui că trebuie să mint, să mint. Pentru prima oară în viața mea, şi s-o mint pe mama! Inima porunci conştiinței să tacă. Am mințit, şi mama totdeauna bănuitoare, atribuind discreția mea numai fricii, îmi puse generozitatea la o grea încercare, făcându-mă să afirm de multe ori că-i spusesem adevărul. N-am avut remuşcări, mărturisesc. Minciuna mea nu putea să-mi strice decât mie.

La sfârşit, ea mă crezu. Rose n-a ştiut ce-am făcut pentru ea. Ținută la respect de prezența mamei, ea se îmblânzi; dar

pe urmă, când am rămas cu ea, mă făcu să plătesc scump prostia inimii mele. Amavut mândria de a nu-i spune nimic şi, ca de obicei, am îndurat în tăcere opresiunea şi insultele.

Un spectacol impunător şi plin de emoții veni să mă smulgă sentimentului propriei mele existențe în timpul unei părți din vara pe care mama o petrecu cu mine, în 1815. Acest spectacol îl constitui trecerea şi dizolvarea armatei Loirei.

Se ştie că, după ce s-a servit de Davout25 jientru a înşela această nobilă armată, după ce i-a făgăduit amnistia completă, regele a publicat la 24 iulie o ordonanță care traducea în fața consiliului de război pe Ney26, Labedoyere27 şi alte nouăsprezece nume scumpe armatei şi Franței. Alți treizeci şi opt erau condamnați la surghiun. Prințul d'Eckmiihl28 şi-a dat demisia din funcția sa de generalisim al armatei

Loirei nemaiputând îndura. Restaurația se pregăti sad despăgubească pentru supunerea sa şi 14 dădu ca succesor pe Macdonaldcare fu însărcinat să opereze, cu blândețe, dizolvarea armatei. El transferă cartierul general al armatei la Bourges. „Doua ordine, din 1 şi 2 august, făcură cunoscute trupelor această dublă schimbare. Macdonald, în aceste două

---

[25] ***Alexandre Maţdomld*** (1765—1840), mareşal al Franţei, cars a'negociat eu aliaţii abdicare* tui Napoleon.

[25] ***Răscoala din Vendee*** **a avut loc în 1793 cuprinzînd ţăranii** din **Bretania, Poitou şi Anjou ; a fost pricinuită de Constituţia civilă^a clerului*;* după cîteva succese la Fontenoy, Samour şi Choler, răsculaţii fură împinşi pe malul sting al Loirei (1793). Asa-** 2.îsele **„coloane** infernale®, **arzînd totul** în **cale, au slăbit considerabil răscoala. în 1795 generalul Hoche, acordînd libertate cultului, a** reuşit să-i pacifice. într-o oarecare măsură, pe răsculaţi.

[26] ***Michel Ney, duce de Elchingen*** **(1769—1815), mareşal al Franţei; s-a acoperit de glorie în războaiele Revoluţiei şi ale imperiului ; învinuit de trădare în dauna Restauraţiei, fiindcă în timpul celor „o sută de zile" se declarase net de partea lui Napoleon, a fost condamnat la moarte de Curtea pairilor şi împuşcat**

[8] ***Charles Huchet Labedoyere*** **(1786—1815), a încercat, la Gre noble, să oprească reîntoarcerea împăratului de pe insula Elba. A fost împuşcat.**

[28] **E vorba de *Davout*, care fusese făcut de Napoleon, în 1809, duce de d'Eckmuhl (localitate în Bavaria unde Napoleon îi învinsese în ace! an pe austrieci).**

ordine nu pronunță încă cuvântul dizolvare. El se mărgini să anunțe ca pentru a-i uşura pe locuitori de povara încartiruirilor, trebuia să resfire armata. Această măsură a fost începutul disoluției: au fost dislocate brigăzile şi diviziile; regimentele aceluiaşi corp sau aceleiaşi arme se găsiră dispersate la mari distante unele de altele au fost împrăştiate până şi batalioanele sau escadroanele aceloraşi regimente. Legăturile odată rupte, a fost publicată (12 august) ordonanța pentru reorganizarea armatei şi s-a procedat la dizolvare, dar pe detaşamente, pe regimente într-o manieră menită să divizeze reelamațiile, să izoleze murmurele şi rezistențele" (Achille de Vaulabelle

— *Istoria celor două Restaurații).*

Astfel am asistat la scene de amănunt care mă făcură, în sfârşit, să pricep puțin câte puțin ce se petrecea în Franța. Până atunci mărturisesc că nu puteam câtuşi de puțin să descâlcesc adevăratul sentiment național de spiritul de partid. Îmi era aproape frică de instinctele bonapartiste care se deşteptau în mine când auzeam blestemându-se, huiduindu-se, calomniindu-se şi înjosindu-se tot ceea ce văzusem respectat şi temut în ajun. Mama, la fel de copil ca şi mine, n-a mai aşteptat întoarcerea „bătrânelor contese"
pentru a ironiza şi a detesta vechiul regim; dar ea n-avea niciun feb de idei preconcepute şi nu ştia ce să-i răspundă bunicii când aceasta, învinuindu-i pe ambițioşii şi pe cuceritorii „mari omorî tori de oamenie, îi spunea că o monarhie temperată prin instituții liberale, un sistem durabil de pace, întoarcerea bunăstării, libertatea individuală, a industriei, a artelor şi a literelor, vor fi mai de folos
Franței decât domnia săbiei.

— Nam blestemat destul războiul, tu şi cu mine, pe vremea bietului nostru Maurice? îi spunea ea.
Acum plătim toată gloria imperială. Dar să lăsăm să treacă această primă mânie a Europei împotriva noastră, şi vei vedea că vom intra într-o eră de calm şi de siguranță plăcută sub aceşti Burboni pe care nu-i iubesc mai mult decât tine,

dar care sunt zălogul unui viitor mai bun. Fără ei, națiunea noastră era pierdută.
Bonaparte a compromis-o serios voind s-o înalțe.
Dacă nu s-ar fi format un partid regalist ţjentru a-i grăbi căderea, vezi ce-am fi devenit astazi, după dezastrul armatelor noastre! Franța ar fi fost dezmembrată, noi am fi ajuns prusieni, englezi sau germani!

Astfel judeca bunica neadmițând însă un lucru pe care îl cred totuşi indubitabil şi anume că dacă nu s-ar fi format un partid regalist care să-şi vândă şi să-şi trădeze țara, nici universul întreg, reunit împotriva noastră, n-ar fi putut să învingă armata franceză. Mama, care recunoştea bucuroasă superioritatea bunicii, se lăsa convinsă cu toată blândețea şi eu, prin urmare, odată cu ea. Eram deci deziluzionată de imperiu şi resemnată să accept restaurația când, pe un soare arzător de vară, văzurăm strălucind pe toate versantele Văii Negre, glorioasele armate de la Waterloo. Primul care veni să ocupe satele noastre fu un regiment de lăncieri decimat de acel mare dezastru. Generalul Colbert îşi stabili cartierul general la Nohant. Generalul Subervic ocupă castelul d'Ars situat la o jumătate de leghe. Zilnic, aceşti generali, aghiotanți şi o duzină de ofițeri principali

cinau sau dejunau la noi. Generalul Subervie era atunci un băiat frumos, foarte galant, eram puțin cam prea familiarizată cu el, şi ma trăsese de uredie an pic cam tare jucmdu-se cu mine. M-am răzbunat într-o zi pe el, printr-o poznă de a cărei însemnătate nu mi-am dat câtuşi de puțin seama. Am decupat o frumoasă cocarda din hârtie albă şi i-am prins-o cu un ac de cocarda tricoloră de la pălărie fără ca ei să bage de seamă. Toată armata purta încă culorile imperiului, şi ordinul de a le face sa dispară a sosit abia peste câteva zile. S-a dus deci la La Châtre cu această cocardă şi s-a mirat să vadă privirile ofițerilor şi ale soldaților care-l întââneau fixându-se, cu stupoare, asupra lui. În sfârşit nu ştiu care ofițer i-a cerut explicații asupra acestei

cocarde albe, despre care el nu ştia nimic, nu pricepea nimic şi, scoţându-şi pălăria şi aruncând cocarda albă la naiba, mă dădu şi pe mine la toţi dracii.

L-am mai revăzut pe acest bun general Subervie abia în 1848, la primărie, la câteva zile după revoluţie, când tocmai acceptase să fie ministru de război. N-a uitaţ niciuna din împrejurările trecerii sale prin
Nohant în 1815 şi mi-a reproşat cocarda mea albă, după cum şi eu i-am reproşat ca mă trăsese de urechi.

Câteva zile mai. Târziu, în 1815, nu i-aş mai fi făcut, cu siguranţă, această glumă proastă, căci scurta mea încercare de a simpatiza cu regalitatea a fost îndepărtată din inima mea şi iată cu ce prilej.

Vedeai de la prima vorbă a bunicii, din aerul său măreţ şi din costumul său învechit, că ea aparţinea partidului regalist. Presupunea! chiar mai mult ataşament faţă de acel partid decât exista în realitate în mintea ei. Dar era fiica mareşalului de Saxa, avusese un fiu brav în armată, era plină de gingăşii de gazdă şi de delicate atenţii faţă de aceşti „briganzi ai Loirei® în care nu vedea altceva decât nişte oameni viteji şi generoşi, fraţii de arme ai fiului ei (câte unii chiar îl cunoscuseră şi cred că printre ei se număra şi generalul Colbert; în plus, bunica inspira respect, un respect tandru, faţă de oricine avea sentimente bune în suflet. Aceşti ofiţeri pe care ea îi primea atât de bine se abţineau deci să rostească
În faţa ei un singur cuvânt care i-ar fi putut răni părerile pe care se presupunea că le avea; după cum şi ea, în ce o privea, se abţinea să pronunţe vreo
Vorbă, să amintească vreun fapt care le-ar fi putut spori nenorocirea lor demnă de respect. Iată de ce i-am văzut pe acei ofiţeri timp de mai multe zile fără ca vreo nouă emoţie să-mi schimbe dispoziţia spiritului, dar, într-o zi, pe când ne aflam, prin excepţie, într-un cerc restrâns la masă, Deschartres, care nu ştia să-şi ţină limba, îl aţâţă un pic pe generalul

Colbert. Alpbonse Colbert, descendent al marelui
Colbert, era un om de vreo patruzeci de ani, puțin corpolent şi sanguin. Avea maniere excelente, talente plăcute: cânta romanțe câmpeneşti şi se acompania la pian; era plin de mici atenții față de bunica pe care
0 găsea încântătoare, dar mama spunea, în şoaptă, că, pentru un militar îl găsea prea siropos.

N-aş şti să spun dacă ordinul de dislocare a armatei sosise chiar în aceeaşi zi la Bourges. Că aceasta o fi fost pricina, ori poate stângacele reflecții ale lui
Deschartres, fapt e că generalul se însufleți. Ochii săi rotunzi şi negri începură să arunce flăcări, obrajii
1 se colorară, indignarea şi durerea, prea multă vreme reținute, izbucniră, şi el vorbi cu o energie câtuşi de puțin simulată:

— Nu! N-am fost înfrânți, strigă el, am rost trădați şi mai suntem încă. Dacă n-am fi trădați, dacă am mai putea să contăm pe toți ofițerii noştri, vă asigur că bravii noştri soldați i-ar mai face încă pe aceşti domni prusieni să vadă că Franța nu-i *o* pradă pa care ei ar putea-o devora negedepsiți.

Vorbi cu patimă despre onoarea franceză, despre ruşinea de a suporta un rege impus de străini şi zugrăvi această ruşine cu atâta suflet, încât îl simți şi pe al meu înflacărându-se, ca în ziua în care auzisem, în 1814, un copil de treisprezece ori paisprezece ani cerând o sabie mare pentru a-şi apăra patria.

Bunica, văzând că generalul se însuflețea din ce în ce mai mult, vru să-l liniştească şi-i spuse că soldatul francez era epuizat, că poporul nu mai voia decât odihnă.

— Poporul! strigă el. Oh! Nu-l cunoaşteți! Poporul! Dorința sa, adevăratul său gând nu sunt dezvăluite în castelele dumneavoastră. El e prudent în fața acelor bătrâni stăpâni care se reîntorc şi în care n-are încredere; dar noi, soldații, noi îi cunoaştem simpatiile, regretele şi, vedeți dumneavoastră, să nu credeți că partida e cu totul câştigată! Vor sa ne dizolvăm pentru că suntem ultima nădejde a

patriei;
dar nu ține decât de noi să respingem acest ordin ca pe un act de trădare şi ca peo ocară. Desigur, ținutul ăsta e excelent pentru un război de partizani şi nu ştiu de ce n-am organiza aici nucleul unei Vendee patriotice 1! Ah! poporul! ah! țăranii! spuse el sculându-se şi apucând cuțitul de pe masă, o să-i vedeți alăturându-ni-se nouă. O să-i vedeți cum vor veni cu secerile şi cu furcile lor, cu vechile lor puşti ruginite! Se poate rezista şase luni pe drumurile voastre cu gropi şi în dosul tufişurilor voastre înalte.

În acest timp Franța se va ridica de pretutindeni;
şi, de altfel, dacă suntem părăsiți, mai bine să murim cu glorie apărându-ne, decât să ne plecăm grumazul în fața duşmanilor. Acei cărora nu le-ar trebui decât lin cuvânt pentru a înălța drapelul națiunii sunt
Inesndestul de numeroşi şi poate că mie îmi revine sarcina să dau exemplul!

Deschartres nu mai spunea nimic. Bunica îl apucă pe general de braț, îi luă cuțitul din mână şi îl sili să se reaşeze, într-un fel atât de tandru şi de matern, încât acesta fu emoționat. Luă mâinile bătrânei doamne, le acoperi de sărutări şi, cerându-i iertare că a speriat-o, durerea învinse în el mânia şi izbucni în lacrimi, primele poate care-i uşurară inima rănita după Waterloo.

Plânserăm cu toții, afară de Deschartres, care însă nu mai insistă să aibă el dreptate şi căruia un anumit respect în fața nenorocirii îi închise, în sfârşit, gura. Bunica îl duse pe general în salon.

— Dragul meu general, în numele cerului, spuse ea, uşurați-vă, plângeți, dar nu spuneți niciodată în fața nimănui lucruri ca acelea care v-au scăpat adineauri. Sunt sigură, atât cât poți fi, de familia, de oaspeții, de servitorii mei; dar, vedeți, în vremurile
. De acum, când o parte din camarazii dumneavoastră sunt siliți sa fugă ca să scape poate de condamnarea la moarte, vă puneți în pericol capul dacă vă lăsați astfel pradă disperării.

— V~ îmi recomandați prudența, scumpă doamnă, spuse el, dar nu prudența, ci cutezanță ar trebui să-mi recomandați. Credeți, deci, că nu vorbesc serios şi că vreau sa accept dizolvarea ruşinoasă a armatei pe care ne-o impune duşmanul. Faptul la care suntem împinşi e un al doilea Waterloo, minus onoarea.
Puțină îndrăzneală ne-ar salva!

— Războiul civil! striga bunica. Vreți să reaprindeți războiul civil în Franța! Dumneavoastră, idolatrii aceluiaşi Napoleon care, cel puțin, n-a voit să pună această pată pe numele său şi care şi-a sacrificat orgoliul în fața grozăviei unei asemenea ieşiri din încurcătură! Aflați că nu l-am iubit niciodată, dar că totuşi l-am admirat o singură zi din viața mea. A fost ziua în care a preferat să abdice decât să-i împingă pe francezi să se bată între ei. El însuşi ar renega astăzi tentativa dumneavoastră. Fiți deci fidel amintirii sale urmându-i exemplul nobil pe care vi l-a dat.

Fie că aceste rațiuni făcură impresie asupra spiritului generalului, fie că propriile sale gânduri fuseseră identice, în fond, cu cele ale bunicii, el se linişti şi, mai târziu, şi-a reluat slujba sub Burboni. Dar pentru toți cei pe care loialitatea şi durerea i-a însoțit, aşa cum l-au însoțit pe el îndărătul Loirei, nu era nimic mai îndreptățit decât să-şi urmeze cariera militară şi ar fi putut s-o facă fără să se umilească sub un alt regim.

S-a văzut în ceea ce am citat din istoria domnului de Vaulabelle că ordinul de lăsare la vatră a fost deghizat sub diverse ordonanțe de dislocare parțială, într-o seară, mica piață din Nohant şi drumurile care duceau către ea se umplură de o mulțime compactă ’
de călăreți, încă superbi, ca ținută, veniți să primească ordinele generalului Colbert. A fost o treabă de o clipă. Muți şi sobri, se împărțiră şi se depărtară în direcții diferite.

Generalul şi statul său major părură resemnați.
Ideea unei Vendee patriotice poate că nu încolțise numai în capul domnului Colbert. Ea străbătuse rândurile

fremătătoare ale armatei Loirei, dar acum se ştie că a fost o intrigă a partidului orleanist în care ei avură dreptate să nu se încreadă.

îritr-o dimineață, în timp ce luam masa împreună cu mai mulți ofițeri de lăncieri, se vorbi despre colonelul regimentului, căzut pe câmpul de bătălie de la Waterloo.

— Bravul colonel Sourd! se spunea. Ce pierdere pentru prietenii săi şi ce durere pentru toți oamenii pe care-i comanda! Era un erou în război şi un om minunat în intimitate.

— Şi nu ştiți ce s-a întâmplat cu el? spuse bunica.

— Era ciuruit de răni şi avea un braț rapt de *o* ghiulea, răspunse generalul. A fost dus la ambulanța, a supraviețuit după eveniment, nădăjduiau să-l scape;
dar nu mai avem de multă' vreme ştiri de la el şi totul ne îndreptățeşte să credem că nu mai trăieşte.
Comanda regimentului a luat-o un altul. Sărmane colonel Sourd! Te voi regreta toată viața!

Cum rosti aceste cuvinte, se deschise uşa. Un ofițer mutilat, cu o mânecă goală şi prinsă la butonieră, cu chipul acoperit de benzi late de tafta englezească ce-i ascundeau cicatricile îngrozitoare, se ivi şi se năpusti spre camarazii săi. Toți se ridicară, un strigăt țâşni din toate piepturile; se precipitară spre el, îl îmbrățişară, îl înghesuiră, îl interogări, plânseră, şi colonelul Sourd isprăvi laolaltă cu noi acest dejun
Care începuse prin elogiul său funebru.

Locotenent-colonelul Feroussac, care comandase regimentul în lipsa lui, a fost fericit să~i redea autoritatea, şi Sourd voi să fie scos din serviciu în fruntea regimentului său care-l revăzu cu o bucurie imposibil de descris.

Datorez aici o amintire domnule Periei, aghiotant al generalului Colbert, care a fost, în ce mă priveşte, de o bunătate într-adevăr paternă, totdeauna gata sa se joace cu mine" ca tm minunat copil, care, de fapt, mai era încă, în ciuda gradului său şi a anilor de serviciu care începeau sa se

adune.

N-avea totuşi decât treizeci de arii, dar fusese paj ai împăratului şi intrase în armată foarte de timpuriu. Îşi păstrase veselia şi zburdălnicia unui pa j:
fratele meu şi cu mine îl adoram şi nu-l lăsam o clipă în pace. Acum e general29.

După cincisprezece zile generalul Colbert, domnul
Petiet, generalul Subervie şi alţi ofiţeri ai corpurilor pe care le comandau se duseră în altă parte, la Saint-
Amand, dacă nu mă înşel. Bunica îl iubea atâta pe generalul Colbert, încât la plecarea lui plânss. Fusese minunat, într-adevăr, printre noi, iar numeroşii ofiţeri superiori pe care i-am avut succesiv, ca oaspeţi, o parte a verii, ne-au lăsat la toţi regrete. Pe măsură însă ce se opera scoaterea din serviciu, erau mai puţin interesaţi, mai ales în ceea ce-i privea pe ofiţerii care începeau să se resemneze şi să se ocupe mai mult de viitor decât de trccut. Mulţi chiar se alăturară Restauraţiei şi aveau noi numiri în buzunar. Bunica vedea cu plăcere acest lucru şi-l sărbătorea. Dar acest regalism de dată recentă îi făcea încă silă mamei şi, deci, şi mie, căci îmi căutam impresia în ochii ei şi părerea pe buzele sale.

Mulţi din ei îi făcură mamei curte, căci era încă fermecătoare şi cred c-ar fi putut foarte uşor să se remărite onorabil în acea epocă; dar nici n-a vrut să audă vorbindu-se despre asta şi, deşi a fost înconjurată de omagii, niciodată n-am văzut mai puţină cochetărie şi mai multă rezervă în ce-o privea, ca atunci.

Această continuă trecere a unei armate încă superbe, jprin Valea noastră Neagră, era o privelişte măreaţă. Vremea a fost

---

29 **Baronul Petiet m-a rugai să rectific greşelile de memorie care se referă la el. L-am confundat cu fratele său, generalul, astăzi deputat al Corpului legislativ. Ce! care era aghiotant şi frate vitreg al generalului Colbert, în 1815, n-avea atunci decît 21 de ani ; fusese primul paj al împăratului, făcuse războiul şi avea şase răni. A părăsit serviciul în 1830 *(n.a,, din 1855).***

mereu senină şi caldă. Toate drumurile erau pline de acele nobile falange care defilau în perfectă ordine şi într-o linişte solemnă.
Era pentru ultima oară când mai aveam să văd acele uniforme atât de frumoase, atât de bine purtate,
„învechite de victorie”, cum s-a spus, pe drept, mai apoi, acele frumoase chipuri bronzate, acei soldaţi mândri, atât de teribili în lupte, atât de blânzi, de umani, de disciplinaţi în timp de pace. N-a existat nici un singur act de furtişag sau de brutalitate care să le fi fost reproşat. N-am văzut niciodată printre ei vreun om beat, deşi la noi vinul este ieftin şi ţăranul îl împarte cu dărnicie soldatului. Puteam să ne plimbam la orice oră pe drumuri, mama şi cu mine, ca în vremuri obişnuite, fără teama celei mai mici insulte. Niciodată n-am văzut nenorocirea, proscripţiunea şi calomnia îndurate cu atâta răbdare şi demnitate, ceea ce n-a împiedicat totuşi să fie numiţi
„briganzii Loirei“.

Numai Deschartres striga sus şi tare că îi fusese rătăcit un volum din O *mie şi una de nopţi,* şi că îi dispăruseră patru piersici frumoase de pe spalierul unde le privea cum se coc, fapt de care, desigur, numai Hippolyte era vinovat. Dar asta n-avea importanţă. Deschartres îi acuza pe briganzi şi nu se potoli decât atunci când bunica îi spuse cu un aer serios:

— Ei bine, Deschartres, când vei scrie istoria acestor vremuri, să nu uiţi un fapt atât de grav. Să spui:
„O armată întreagă străbătea Nohantul şi ea aduse pustiirea şi devastarea pe spalier unde se coceau, înainte de această teribilă epocă, patru piersici”.

Văzurăm trecând regimente din toate armele, vânători, carabinieri, dragorii, cuirasicri, artilerie şi acei strălucitori mameluci cu frumoşii tor cai şi-costumele lor de teatru, pe - care-i văzusem la Madrid. Trecu de asemenea regimentul tatii, şi ofiţerii, dintre care mulţi îl cunoscuseră, intrară în curte şi cerură să le salute pe bunica şi pe mama. Ele îi primiră plângând, gata să leşine. Un ofiţer al cărui nume l-

am uitat, strigă văzându-mă:

— Ah! Iat-o pe fiică-sa. Nu te poți înşela în fața unei astfel de asemănări.

Mă luă în brațe şi mă îmbrățişă spunând:

— Te-am văzut, mică, în Spania. Tatăl dumitale era un militar brav şi bun ca un înger.

Mai târziu, la Paris, având mai bine de douăzeci de ani, am fost oprită, pe bulevard, de un~ofițer din cei cu o jumătate de soldă, care m-a întrebat dacă nu eram fata „bietului Dupin”, şi, într-un restaurant, alți ofițeri, care mâncau la o altă maşă, au venit să le pună aceeaşi întrebare persoanelor care se aflau cu mine. Erau brave rămăşițe ale frumoasei noastre armate, dar am o memorie atât de puțin sigură a numelor, încât mă tem să nu mă înşel, citându-le. În toate aceste întâlniri, am auzit totdeauna aducându-i-se tatii cele mai vii şi mai iubitoare elogii.

Am spus că fratele meu era un mare observator şi un critic judicios pentru vârstă sa. Îmi împărtăşea observațiile, şi băgăm de seamă, în adevăr, că reconcilierile noii puteri cu armata se operau totdeauna începând cu gradele cele mai înalte. Astfel, spre sfârşitul trecerii trupelor, ofițerii superiori expuneau cu satisfacție stindardele cu flori de crin, ; brodate, se spune, de ducesa d’Angouleme şi pe care ea le trimisese acestora în semn de bunăvoință. Ofițerii de grade mai mici erau’nedecişi şi stăteau în rezervă.

Subofițerii şi soldații erau toți pe față şi cu tot curajul „bonapartişti“,. Cum se spunea pe atunci, iar când veni ordinul definitiv să se schimbe drapelul şi cocarda, am văzut arzându-se stemele cu vulturi a căror cenuşă a fost literalmente scăldată în lacrimi.

Câte unii scuipau pe cocarda „fără pată’1 înainte de

! a şi-o pune la chipiu. Ofițerii care aderaseră la restaurație erau grăbiți să se despartă de acei soldați credincioşi şi să-şi ocupe locul în armata reorganizată pe baze noi şi cu un alt personal. Socot că au fost mult înşelați în nădejdile lor şi că frumoasele făgăduieli cu ajutorul cărora s-a operat, fără

zgomot, dizolvarea trupelor, n-au dus mai târziu, decât la o mică jumătate de solda.

Când ultimele uniforme dispărură în praful drumurilor noastre, simţirăm cu toţii o mare tristeţe şi o mare oboseală; tot văzându-i mergând, ni s-a părut că mersesem noi înşine. Asistasem la cortegiul gloriei, la funeraliile noastre naţionale. Bunica a avut emoţii dureroase şi profunde, amintiri redeşteptate, mama văzându-i pe toţi aceşti ofiţeri tineri şi strălucitori, a simţit mai mult ca niciodată că nu va mai iubi şi că viaţa sa, încă tânără, se va stinge în singurătate şi regrete. Deschartres era năucit de sutele de cazări şi de discuţii. Toţi servitorii noştri erau istoviţi de servitul, noapte şi zi, a patruzeci de persoane şi de cai timp de două luni. Slabele finanţe ale bunicii şi pivniţa sa se resimţiră, dar îi plăcea

i să facă, cu măreţie, onorurilecasei, şi şi-a mâncat venitul pe un an fără să se plângă.

Alergând cu soldaţii, pe fratele meu l-a cuprins dorinţa de a fi militar şi n-a mai fost chip să-i vorbeşti câtuşi de puţin despre studii. Cât despre mine, care am fost, ca şi el, într-o recreaţie forţată în toată această perioadă, mă simţeam copleşită şi zdrobită de inactivitatea mea, căci, din fragedă vârstă, a nu face nimic, a fost pentru mine cea mai cumplită oboseală.

Mi-a fost totuşi destul de greu să mă apuc de treabă.
Creierul este un instrument care rugineşte şi are nevoie de un exerciţiu moderat, dar susţinut. Politica îmi făcea greaţă. Nohantul nu mai era aşa de liniştit şi de intim ca în trecut. Autorităţile oraşului vecin fuseseră înlocuite în, mare parte cu regalişti înfocaţi care veneau să-i facă vizite oficiale bunicii, şi atunci nu se vorbea decât de tron şi de altar, de noi tentative ale partidului iacobinilor şi de noi represiuni paterne ale acelui guvern „bun“ care-i trimitea la eşafod pe Ney, Labedoyere şi pe alţi „scelerați”. Se făcea exces de zel în faţa bunicii pentru că o credeau având legături serioase şi influenţă în lume. Fapt. Este, că nu era şi nici nu se străduia

să pară astfel. Îşi petrecuse a doua jumătate a vieţii într-un soi de retragere care nu i-a dat decât puţine ocazii să fie utilă şi nu era încântată de „vechiul regim“, atât cât îşi închipuiau.

În ce mă priveşte, nu mai eram ispitită să mă las influenţată de regalitate. Mi-era ruşine să se creadă că-i sunt devotată din solidaritate cu familia mea. O găseam pe mama prea indiferentă la toate astea şi tunam şi fulgeram în colţul meu, cu Hippolyte, împotriva acelui reg*e-cotillon* de care soldaţii ne învăţaseră să ne batem joc şi să râdem de el pe ascuns. Dar trebuia să avem mare grija să jiu ne dăm de gol, căci Deschartres nu era deîoc iertător la acest capitol, şi domnişoara Julie n-avea obiceiul să păstreze pentru ea ceea ce auzea.

Vărul meu Rene de Villeneuve, veni, în toamnă, să ne vadă. Era foarte amabil, vesel, ştiind să-şi ocupe în mod plăcut trândaveala de la ţară, şi deloc regalist, deşi a ştiut să salveze aparenţele.

Bunica îi vorbi de viitorul fratelui meu, care mergea pe şaisprezece ani şi care nu-şi mai încăpea în piele, atât de mult dorea să-l părăsească pe Deschartres şi să-şi înceapă viaţa, neinteresându-l deloc cu ce anume începea. Învăţase matematicile cu scopul de a intra la marină; dar domnul de Villeneuve, care tocmai îşi măritase fata cu contele de la Roche-
Aymon şi care vedea în această nouă alianţă multe uşi deschise pentru o anumită influenţă, o sfătui pe bunica să-l determine să intre într-un regiment de cavalerie unde spera să-i assigure protecţii şi avansare. Făgădui să se ocupe în curând de asta, şi fratele meu tresăltă de bucurie la gândul că va avea un cal şi cizme în toate zilele vieţii sale.

După domnul de Villeneuve, o văzurăm sosind pe doamna de Marliere care devenise dintr-o dată evlavioasă şi care duminica se ducea la slujbă şi la vecernie. Acest lucru mă miră grozav. Pe urmă veni buna doamnă de Pardaillan, şi apoi toată această lume plecă, plecă şi mama la rândul ei. La câtva timp după asta, Flippolyte îşi făcu bagajele şi se duse

să-şi întâlnească regimentul de husari la Saint-Omer, aşa că la începutul anului 1816 mă aflam absolut singură la Nohant, cu bunica, Deschartres, Julie şi Rose.

Atunci se scurseră pentru mine doi ani, cei mai lungi, cei mai visători, cei mai melancolici ani pe care i-am avut vreodată în viață.

C U*P EINS

*

1 8 0 0—1 8 1 0

PARTEA A TREIA

De la copilărie la tinerețe

1 8 1 0—1 819

Un cuvânt al împăratului despre tata.

— Prizonierii germani. — Tirolezii. — Despărțire de Ursule. — Tutuârea. — Marele pat galben. —
Mormântul tatei. — Cuvintele drăguțe ale domnului de Tallcyrand. — Politica. Bătrânelor contese. — Un
copil patriot. — Altă viziune. — Doamna de Beranger și mama. — Soldații înfometați din Sologne. —
Hangiul iacobin. — Boala bunicii. — Doamna de Beranger ne' devastează grădina. — Corsetul. — La'
ret re de Beranger. — Intrarea aliaților În Paris.

— Părerile, bunicii despre Burboni. — Ghiuleaua de tun. — Doamnele frumoase și cazacii... 278

VI; Raporturile mele cu fratele meu, — Asemănările și incompatibilitățile caracterelor noastre. — Violențele dădacei mele, Tendințele morale pe care le-a dezvoltat în mine această tiranie. — Bunica devine regalistă, fără să fie. — Portretul împăratului Alexandru. — Reîntoarcerea din insula Elba. — Mama revine Ia Nohant. — O iert. Pe dădacă. — Trecerea armatei zise „a Loirei". — Cocarda generalului Subervic. — Generalul Colbert. — Cum Nohantul a fost pe punctul de a deveni lăcașul și teatrul unei
Vendee patriotice. — Dizolvarea armatei. — Colonelul Sourd. — „Briganzii Loirei". — Piersicile lui
Deschartres. — Regimentul tatei. — Vizita vărului nostru. — Evlavia doamnei de la Marliere. — Plecarea mamei. — Plecarea fratelui meu. — Singu-

1 A. Maurois, *Lelia ou La vie de George Sand,* Ed. Hachette, Parts, pp. 8—9,

2 V. Hugo, *Depuis Pexil, t*. II, pp. 151—152,

1 Balzac, *Letnes a UEtrangere,* pp. 19—20.

3 — Povestea vieții mele, voi. I

1 *Charles Simon Favart* (1710—1792) autor de comedii și de opere comice; soția sa, *Justine Duronceray Favart* (.1727—1772), a fost una dintre marile actrițe și cântărețe ale vremii,

1 Prințesa moștenitoare muri în 1767; bunică-mea avea deci nouăsprezece ani când s-a dus să trăiască la mama sa

(n.a.).

6 *Giovani Battista Pergolesi* (1710—1736), compozitor italian,
«mul dintre maeştrii şcolii napolitane, autorul unor lucrări drama-
. Tice *(La serva padronna)* şi de muzica simfonică.

1 îi trimitea traducerea cărţii *Doisprezece Cezari* de Suetonius
(n.a.).

1 Se pare că ar fi existat o oarecare opoziţie, nu ştiu din ce parte, căci se duseră să se căsătorească în Anglia, în capela ambasadei şi validară după aceea căsătoria la Paris (a.a.).

II Castel datând din vremea Renaşterii, construit sub Francisc I
(1515—1522) şi împodobit cu un pod ridicat de Diana de l'oitiers.

1 *Charles Irenee Cantel, abate de Saint-Pierre* (1658—1743), scriitor francez, autorul unui *Proiect al păcii veşnice.*

1 în sens pedant, ridicol şi pretenţios.

1 *Louise Contat* (1760—1813), artistă dramatică franceză, încarcerată în timpul Teroarei.

1 *Andre-Charles Boule* (1642—1732), renumit umplar de mobile ale cărui lucrări se. Disting printr-o marchetărie încrustată cu baga şi aramă.

1 *Bertrand Barere de Vieuzac* (1755—1841), om politic francez, conventionalist care a trecut de la girondini la montaniarzi.

1 *Carol al XIV-lea* sau *Charles Jean-Baptiste Bernadotte*
(1763—1S44), mareşal al Franţei, rege al Suediei şi Norvegiei. S-a distins în luptele din timpul Revoluţiei şi ale Imperiului, a fost făcut, în 1804, mareşal al Imperiului, iar în 1806', prinţ de Pontecorvo. Devenit rege al Suediei, s-a aliat cu Rusia împotriva
Franţei.

3 Ansamblu de măsuri decretat la Berlin, la 21 noiembrie 1806, de Napoleon I pentru a închide comerţului englez toate

porţile continentului european şi a-i ruina Angliei marina. Aplicarea sa a fost mai apoi una dintre cauzele care au unit toate ţările Europei împotriva lui Napoleon.

1 Bancher şi om politic francez (1777—1832). Deputat de Paris şi membru al opoziţiei liberale sub Restauraţie; devenind, în 183).

preşedinte al Consiliului, reprimă energic pe răsculaţii' din Paris şi I.yon.

1 Tutun de cea mai proastă, calitate.

1 *Louis Nicclas Davout, duce de Auerstadt* (1770—1823), mareşal al Franţei, unul dintre cei mai buni generali ai lui Napoleon.